

НИДОЕВ НОЗИМҶОН ҶОЗИЛОВИЧ

**ТАЪМИНИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ
ИҚТИСОДИ ВА СУБОТИ ИҶТИМОИ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Душанбе
«Ирфон»
2007

УДК 338.532.64:575.3

ББК 65.5 + 65.9 (2 тоҷик)

Н - 53

Бо қарори шӯроҳои илмию методи Донишқадаи тақмили ихтисоси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ба чоп тавсия шудааст.

Муқарризон: докторони илмҳои иқтисодӣ, профессорон - **Ҳабибов С.Ҳ., Нурмаҳмадов М.Н.,** генерал-майори хадамоти гумруки **Ҳасанов К.Ҳ.,** полковники хадамоти гумруки **Маҳмадов Н.Ш.**

Мухарири масъул: **Ҷафариов Ҳ. Н.**-ректори Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисод, профессор.

Нидоев Нозимҷон Ҷоилович

Н - 53 Таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва суботи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: «Ирфон», 2007. - 262 с.

Дар китоб ҳолати гузашта ва ҳозира, умдатарин дастовардҳои бунёди гояҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва имкониятҳои минбаъдаи инкишофи сифатҳои нави онҳо дар таъмини истиқлолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Гузашта аз ин, тафаккури шахшудаи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мавриди танқид қарор гирифта, ба таври нав ҳал намудани як қатор проблемаҳои усулӣ, баҳсталаб пешниҳод шудаанд.

Китоб барои доираи васеи хонандагон, аз ҷумла кормандони илм, аспирантҳо, мутахассисони мақомоти андозу гумрук, шунавандагони курсҳои тақмили ихтисос, донишҷӯён ва барои ташаккули тафаккури ҳамагон, ки ба проблемаҳои иқтисодию иҷтимоӣ мароқ зоҳир мекунанду оғози шохроҳи таърихӣ ва тақдирӣ минбаъдаи рушди иқтисодию иҷтимоии давлати тоҷикон барояшон азиз аст, пешбинӣ шудааст.

0601000000 - 140

Н _____ - 2007

М 501(12) - 2007

ISBN – 978 -99947-55- 71 – 4

ББК 65.5 + 65.9 (2 тоҷик)

© Нидоев Н.Ф., 2007.

Чанд андеша барои хонанда

Аз азал то имрӯз ҷархи гардун давронро дигаргун месохт ва тағйир меод. Дар давраи мо ҳам замона дигар гашту барои ривочу такомули масоили иқтисоди бозоргонӣ шароит мусоид гардид. Аз ин рӯ имрӯз ба ҳар як фарди солиммакли ҷумҳурӣ зарур аст, ки на танҳо масъалаҳои илми муносири иқтисод, балки масоили иқтисоди бозоргониро низ донанд. Масалан, маълумоти кофӣ доштан онди падидаҳои бозоргонӣ, аз қабилӣ маркетинг, нархҳои бозорӣ, мафҳумҳои гумрукӣ, ҳолати гузашта ва ҳозираи гоҳҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ минбаъдаи инкишофи сифатҳои нави онҳо дар таъмини истиқлолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон шартӣ аввалиндараҷа мебошад. Аммо масоили иқтисоди бозоргонӣ ба аксарӣ мутлақӣ хонандагонӣ ҷумҳурӣ дастрас нест. Илова бар ин, тарҷума ва шарҳи ин гуна мавод, ки аз забони англисӣ ба русӣ ва аз забони русӣ ба тоҷикӣ тарҷума шудаанд, басо мураккаб навишта шуда, ба хонандаи имрӯза хеле мушкил аст, то ба мазмуни он дуруст сарфаҳм биравад. Бинобар ин, дар асари мазкур кӯшишҳои ба ҳарч дода шудаанд, ки ду ҷиҳати мусбиро доро мебошанд. Аввал ин, ки баъзе ҷиҳатҳои забонҳои англисӣ ва русиро нисбати муайян кардани мафҳумҳои, ки аз тарафи олимони машҳурӣ гарбу шарҳ пешниҳод шудаанд бо сабаби он, ки тарҷумаи онҳо он маъно ва нозуқиҳои, ки дар забонҳои англисӣ русӣ доранд ба забони тоҷикӣ дода наметавонанд, онҳо мазмуни мувофиқ гардониди шудаанд. Дуввум, ин ки барои аз ҷониби хонандагон хангоми мутолиаи кифаҳмиҳо ва нозуқиҳои ба амал наоянд, ибтидо аз умдатарин дастовардҳои бунёди гоҳҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, ҳолати ҳозира ва сипас инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ, зарурӣ истифодабарии маркетинг, танзими пурсамари давлатии тарифи гумрукӣ, самтҳои афзалиятноки стратегӣ инкишофи мақомҳои андозу гумрук дар доираи ислоҳоти иқтисодии кишвар, мушкилҳои ба дастовардани истиқлолияти озукавории ҷумҳурӣ, оқибатҳои аввали сӯғати нарх ва иқтисодӣ нави инкишофи онҳо, ки аз моҳияти замони ҳозира бармеоянд пешкаш шудаанд. Ин кӯшишест баҳри таълиф намудани китобе, ки ба талаботи имрӯзаи муносибатҳои бозоргонӣ ҷавобгӯ бошад.

Маҳз барои ҳамин, дар асар вази давран гузариши иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои бозоргонӣ ба назари эътибори махсус гирифта шудааст. Зеро муносибати бозоргонӣ фаъолияти ҳамаҷузро талаб карда, хонандаро водор месозад, ки ҷаҳонро, ки дар он зинадагӣ мекунад, хуб дарк наояд. Ҷунки дар ҷамъият зистан ва берун аз ҷамъият будан номумкин аст.

Ҳамин ҷиҳатҳоро ба назар гирифта, ба дӯши хонанда шароитҳои объективии таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва адолати босуботи иҷтимоӣ бо тарзи нави масъалагузорӣ бори аввал пешниҳод шудаанд. Вале ин маъноӣ онро надорад, ки тафаккури пешниҳодшуда, худ аз худ бонси ҳалли таъмини истиқлолият ва болоравии иқтисоди мамлакат мегашта бошад. Воқеан дар шароити ҳозира вобаста аз гуногунии нуктаи назари илми муосирӣ иқтисод ва масоили иқтисоди бозоргонӣ ба кучое, ки нанигаред ақида, равиҳои мухталиф ва муаммоҳои зиёдеро дида, ба қадом қоре, ки даст назанед зиддиятҳои бешуморе садди роҳатон мешаванд. Бо вучуди он, роҳи ҳалли мушкилотро аз моҳият ва зарурияти худӣ ҳаёт бо ёрии илм ҷустан ва дарёфт намудан лозим аст. Минбаъд роҳҳои инкишофи иқтисодии ҷумҳуриро на танҳо илми иқтисод, балки бештар худӣ ҳаёт ба воситаи хиради ақли мардуми тоҷик бояд тақозо кунад. Ин аст ҷиҳати фарқкунандан ин асар, ки маҳз ба ҳамин проблемаҳо бахшида шудааст.

Аз тарафи дигар, дар шароити кунунӣ дар назди илм масъалаҳои нави принципалӣ зиёде, ки дар муддати кӯтоҳ ба худ ҷавоби муайяни мусбатро хоҳонанд истодаанд. Маҳз барои ҳамин дар муҳити давлати мустақилу соҳибистиклол масъалаҳои инкишофи минбаъдан сифатҳои нави иҷтимоӣ дар давран гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ бо мақсади таъмини истиқлолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле рӯзмарраанд. Аммо таъмини истиқлолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ба худӣ ҳалқ вобаста буда, марбут ба ӯ ва қори ӯст. Вале, дар марҳилаҳои аввали гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ба амалҳои ақидаҳо ва равиҳои мухталиф, агар аз як тараф натиҷаи нофаҳмӣ бошад, аз тарафи дигар шояд нахостани омӯзиши мундариҷаи низомии нави иқтисоди бозоргонӣ, ки моҳияти иҷтимоиро доро мебошад, аз ҷониби бархе аз мутахассисон аст.

Таҷрибаи қофӣ таърихи тамаддун, мероси бою ғани маданӣ ва ёрии амалӣ метавонад ба ҳалқи мо имконият диҳад, ки дигаргуниҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба манфиат мувофиқеро худ ба худ дар фосилаи муайяне ба даст оварад. Вале чунин номунтазими

бояд тарзи босамари идоракуни дар асоси баланд бардоштани ҳисси: ватандӯстӣ, меҳнати бунёдкорона ба нафъи халқ ва чорӣ намудани ниЗОМИ ҷамъиятии умумимиллӣ гурад. Дар ҳақиқат, дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ тарзи босамари идоракуни ва махсусан эътибори шахсе, ки ҳам мутахассисе ҳаст, ҳам қобилияти фикрронии мустақил дошта, масъулияти роҳбариро ба зиммааш гирифта, одамонро ба меҳнати самаранок сафарбар карда метавонад, ниҳоят зиёд мегардад. Ин чунин маъно дорад, ки дар амалияи муносибатҳои бозоргонӣ музди баланд на ба он шахсоне дода мешавад, ки дорон дониши зиёди касбӣ ҳастанд, чунки ин гуна мутахассисҳо, аз қабилҳои иқтисодӣ, муҳандис, ҳисобчӣ ва ҳатто намояндаи дилхоҳ касб донимо мавҷуданд ва бо маоши начандон зиёд тайёранд ба меҳнат машғул бошанд. Ҳол он ки шахсоне, ки дорон қобилияти роҳбарӣ ҳастанду муносибати онҳо ва қобилияти ташкилотчигонашон одамонро ба меҳнати босамар хидоят карда метавонад дар маркази диққат буда, ба онҳо маоши баланд дода мешавад. Ин аст ҷиҳати дигари фарқкунандаи тарзи корӣ дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ, ки дар асар мавриди тадқиқот қарор гирифта, пешкаши хонандагон гардидааст.

Хулоса, асаре, ки имрӯз дастраси Шумо хонандагони азиз гаштааст на бо мақсади асоснок карда ба дӯши дигарон бор намудани гоя ва ё танкиди ақидае нест, балки бо назардошти зерин шубҳа ва тозиёнаи танкид қарор гирифтани тафаккури шахшудаи иҷтимоию иқтисодӣ, дар баробари истифодаи ҳаталимкони осорҳои олимони муосирӣ тоҷик ва шарқу ғарб ба таври нав ҳал намудани бархе аз проблемаҳои ирриценциалӣ, баҳсталаб пешниҳод карда шудаанд.

Маҷмӯи маводи пешниҳодшуда ба панҷ боб ҷудо карда шуда, ҳар яке аз онҳо қисми ҷудонашавандаи он буда, арзиши онро қам нақарда, балки онро пурра мекунад.

Мақсади асосии китоби маъмур баҳри омӯзиш, дарку фаҳмиши самтҳои гуногуни ҳаёти имрӯза, кушодани баъзе муаммоҳои ҷараёнҳо ва ба ниЗОМИ иқтисодӣ, ба фикрронии эҷодӣ даъват намудани хонанда ва эҳсос намудани зиддиятҳо ва муҳолифатҳои иҷтимоию иқтисодие, ки дар натиҷаи тағйиротҳои бавуҷудовардан муҳити муносибатҳои бозоргонӣ ба амал омадаанд, мебошад. Инчунин дар асоси муайян намудани мавҷудияти миқдори зиёди монеаҳои маъмурии дохилӣ берунӣ (аз ҷумлаи маҳдудияти бозори дохилӣ, барҳам хӯрдани робитаҳои қабилӣ истеҳсоли, афзоиши нарх, дараҷаи сусти хизматрасонии муассисаҳои савдо, сатҳи пасти

ислохоти бунёдин иқтисодӣ ва институтсониалӣ, набудани фазои ягонаи иқтисодӣ, бахусус системаи ягонаи гумрукӣ ва системаи энергетикӣ бо давлатҳои ҳамсоя, сусти будани алоқамандии сиёсати андозу гумрук бо афзалиятҳои рушди иҷтимоии иқтисодӣ), зухуроти пурнхилофи иқтисодию сиёсӣ ва рушди аз меъёр зиёди нобаробариҳои иҷтимоӣ то давраи парокандашавии фазои ягонаи иқтисодии Иттиҳоди Шӯравӣ, бо истифода аз далелҳои расмин вазорату идораҳои дахлдор, бахусус аз далелҳои омории Кумитаи давлатии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани роҳҳои мӯътадилгардонии истеҳсолот бо мақсади пайвасти гузаштан ба афзоиши истеҳсоли маҳсулоти ватанию ҳалли мушкилоти бешумори соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва баланд бардоштани хизматрасонии инфраструктураи умумӣ.

Бинобар ин муаллиф фақат дар он сурат вазифаи худро иҷро намуда меҳисобад, ки дар натиҷаи мутолпа, ташаккули мафкураи нави иқтисодию иҷтимоии онҳое, ки тақдирӣ Тоҷикистони азиз барояшон бетафовут нест лаҳзае худро ҳаммуаллифи ин асар ҳис намоянд.

Муаллиф ба муқарризону муҳаррирони иззатманд ва инчунин ба онҳое, ки дар роҳи омода сохтани ин китоб маслиҳатҳои муфид ва ёри маънавию бегаразона расонидаанд, аз ҷумлаи Сатторов Қаландаршо, Ҳўҷамов Курбоналӣ, Мираков Қудратулло, Шарипов Абдурасул, Сипехри Ҳасанзод ва Қаландаров Қудратулло миннатдории худро изҳор намуда, самимона сипосгузор аст.

Ба чои сарсухан

Китобе, ки хонандан арчманд дар даст доред, махсули захмати Нозимҷон Ҷозилович Нидоев буда, натиҷаи таҳқиқот ва мушоҳидаҳои муаллиф тӯли сӣ соли охир аст, ки дар он шароитҳои объективии таъминн истиқлолияти иқтисодӣ ва адолати босуботи иҷтимоӣ бо тарзи нави масъалагузорӣ ба хотири ободии фардон мамлакат ва наслҳои оянда бори аввал пешниҳод шудааст. Асар ҳамчун тарзи озодфикрронии эҷодӣ, роҷеъ ба проблемаҳои бунёдии иҷтимоию иқтисодии ҳаёти кишвар дар шароити ба даст овардани мустақилияту истиқлолият, пуриқтидор гаштани иқтисодиёти кишвар ва пойдории адолати иҷтимоӣ мураттаб гардидааст. Муаллиф баҳри рангину бой гаштани олами маънавӣ ва тафакқури нави ворисони воқеии Сомониён ва парчамбардорони ҳақиқии гузаштагони некном кӯшиши зиёде ба харҷ дода, то андозаи муайяне ба мақсад расидааст. Зеро ин ақидаҳо дар бештар аз 60 номгӯи осори илмию оммавӣ ва тадқиқотию методии муаллиф, ки дар нашрияҳои марказии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Федератсияи Россия ва дигар давлатҳои хориҷӣ дар солҳои 80-90 асри XX ва солҳои аввали асри XXI ба таъб расидаанд, мушоҳида мешаванд.

Тавассути мутолиа хонандан нуктасанҷ аз он огоҳӣ хоҳад ёфт, ки асари мазкур аз рӯи ягон нақшаи пешакӣ таҳия нашуда, балки аз рӯи мушоҳида, таҳқиқотҳои пештараи муаллиф ва инчунин таҷрибаи илмию амалӣ ва омӯзгории ӯ хангоми кор дар вазифаҳои: корманди илмӣ дар филиали Тоҷикистони пажӯҳишгоҳи умумииттифоқии илмӣ-тадқиқотии омӯзиши талаботи аҳоли ба молҳои талаботи халқ ва вазъияти савдои Вазорати савдои ИҶШС солҳои 1979-1980; аспиранти рӯзона, муаллими калон, дотсент, ҳамзамон муовини декани умумидонишгоҳии кор бо донишҷуёни хориҷӣ ва мудирӣ шӯъбаи кор бо донишҷуёни хориҷии факултаи иқтисод ва идораи Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистони Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1981-1992; директори Техникуми савдои шаҳри Душанбеи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1992-1993; сардори Сарраёсати инкишофи рақобат, сиёсати нарх ва зиддинҳисории Вазорати иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1993-1995; сардори раёсатҳои тарифи гумрукӣ, кадрҳо ва кор бо ҳайати шахсӣ, сарнозири Раёсати таълими марказӣ, сардори шӯъбаи Раёсати тарифи гумруки Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1995-2002; сардори шӯъба, муовини

сардори Идораи тақмили снѐсати андоз ва гумрук, сардори Бюрои тақмили фаъолияти Вазорати даромадхо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сардори Идораи маҷмӯии ташкилно бозрасии ВДПД ҚТ аз соли 2002 то моҳи феврالی соли 2007 ва аз 11 феврالی соли 2007 инҷониб сардори шӯъбаи таҳлилии ва ҷамъбасти Раѐсати ташкили ва бозрасии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯи когаз оварда, ба ин шакл мураттаб шудааст.

Тавачҷӯҳ ба ҳама фаслҳои асар ошкор менамояд, ки то чи андоза муаллиф бамавқеъ проблемаҳои иҷтимоию иқтисодиро дар алоқамандии якдигар омӯхта, бо пешниҳодҳои муфид ба имкониятҳои нави инкишофи онҳо расидааст. Ва дар ин бахш чанд пешниҳодҳои мавриди тавачҷӯҳ оварда шудааст, ки ҷӯяндагонӣ донишро дар ин амр раҳнамост.

Муаллиф барои наафзудани ҳаҷми китоб дар боби аввали он ба таври пурра аз мероси пурғановати гузаштагонанон, ки шӯҳрати ҷаҳониро дороанд, истифода набурдааст. Ин шояд мақбули завқи иддае аз соҳибназари арҷманд, ки нишони дилбастагӣ ва муносибати неқбнинонаву меҳри саршор доштани онҳо нисбати тақдирномаи халқи азизамон ҳастанд, нагардад. Бинобар ин муаллиф ба пешниҳоду дархост ва маслиҳату машварати эшон баҳри дар оянда мурратаб гардонидани боби аввали ин асар ба як китоби алоҳида ниѐзманд аст.

Агарчи асари мазкур аз баъзе нуқсонҳо холи набошад ҳам, вале дорони бартарҳои зиѐд аст, ки муҳимтаринашон қарори зайл аст:

- аввал ин ки асари мазкур якҷанд проблемаҳои иҷтимоию иқтисодиро дар якҷоягӣ ва алоқамандии якдигар мавриди тадқиқот қарор дода, дар шакли фасеҳу мукамал бори нахуст дар муҳити бунѐдии таъминии истиклолияти қомили миллии омода гардида, бо забони модарӣ пешкаши хонандагонии арҷманд мегардад;

- дуум ин ки на танҳо умдатарин дастовардҳои бунѐдии ғояҳои иҷтимоию иқтисодӣ мавриди тадқиқот қарор гирифтаанд, балки дар асоси омӯзиши ҳама тарафаи пешниҳоди роҳҳои ҳалли масъалаҳои мураккаб, аз қабилӣ раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ; танзими пурсамари давлатӣ ва аҳамияти истифодабарии маркетинг; нақши гумрук дар адолати босуботи иҷтимоӣ ва таъминии истиклолияти иқтисодӣ; проблемаҳои истиклолияти озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити барқароршавӣ ва инкишофи муносибатҳои бозоргонӣ; оқибатҳои аввали снѐсати нарх ва имкониятҳои нави инкишофи он, ки аз моҳияти замони ҳозира

бармесоҷанд бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии Ҷумҳурии Илман асоснок карда шудаанд:

- сеюм ин ки муаллиф аз осори ғамми муосири иқтисод, бахусус аз дастовардҳои афкори донишмандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Федератсияи Россия ва мамлакии Ғарб истифода намуда, оиди муаммову мушкилотҳои иқтисодӣ бозоргонӣ доир ба таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва адолати босуботи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақлифҳои мушаххас пешниҳод намудааст, то гавҳари мақсуд ба даст ояд:

- чорум ин ки ин асар барои ташаккули мутахассисони сифатан нав ёрии амалӣ расонида, дар дарки илми иқтисод ва рафъи навоқиси иҷтимоӣ намунаи нишонраси хуदाфрӯзӣ ва волоняту дастбақорни онҳоро дар роҳи худшиносии миллий мунъақос сохта, барои толибдилмон, қалидест баҳри кушодани даре, ки мардуми моро ба таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва адолати босуботи иҷтимоӣ мебарад:

- панҷум ин ки мақсади муаллиф аз тадқиқот ва пешниҳоди тақлифҳои мушаххас онд ба болоравии иқтисодӣ мамлакат ва афзоиши сатҳи зиндагии мардум вобастагӣ аз инъизмандиву носоҳеҳӣ ва норасоии иқтисодии кишвари азизамон ва бартараф намудани нобаробариҳои иҷтимоӣст.

Дар хотима мо муқарризон умед аз он мекунем, ки ин китоби дар ҳаҷм на он қадар қалон, вале пурахамият ва омӯзанда, ки бо ин намуд бори аввал мунташир мегардад, мавриди писанд воқеъ шавад. Зеро ба хотири ободии фарди мамлакат ва наслҳои оянда ба кадрҳои неъматҳои бузург - озодин Ватан, соҳибистиклолии миллат, маданияти баланди сиёсӣ, ҳисси ватандӯстӣ ва масъулиятшиносӣ расидан нишонан бузургворист.

Ҳабибов Сафиувло Ҳабибович - доктори илми иқтисод, профессор, арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, нони ректори Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, академики Академияи омӯзори ва иҷтимоии Федератсияи Россия.

Махмадов Нуриддин Шамсович - муовини Сардори Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники хизмати гумрукӣ.

Боби 1. УМДАТАРИН ДАСТОВАРДҲОИ ТАЪРИХИИ ҒОЯҲОИ ИҶТИМОИ ВА ИМКОНИЯТҲОИ НАВИ ИНКИШОФИ ОНҲО ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

«Бунёд ва таҳкими давлати соҳибистиқлолу демократии Тоҷикистон бидуни пешрафти иқтисоди тавоноии миллӣ амалан номумкин аст. Мо ҷонибдори низоми иқтисоди бозоргонӣ мебошем, вале бар онем, ки ин низоми бӯяд моҳияти иҷтимоӣ дошта бошад». (Аз суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба иди Истиқлол ва 1100 солагии Давлати Сомониён, Душанбе, 10 сентябри соли 1999)

1.1. Таҳлили таърихӣ ғояҳои иҷтимоӣ ва сотсиологӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гузаргоҳи ду ҳазорсола дар шароите ба асри XXI ворид гардид, ки дар фазои геополитикӣ дунё дигаргуниҳои бунёди руҳ дода, равандҳои глобализатсия босуръат идома доранд. Бо дарки амиқи воқеият Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум роҳи равиши худро бо дарназардошти вазъи мураккаби ҷаҳон амалӣ менамояд.

Аз ҳамин мавқеъ, яке аз нуқтаҳои асосии стратегияи муайнкардашудаи гузарш ба муносибатҳои бозоргонӣ аз он иборат аст, ки иқтисодиёт бештар ба манфиати ҳаёти иҷтимоӣ, ба манфиати мардум нигаронида шуда, аз рӯи ҳамаи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ натиҷаи дилхоҳ ба даст оварда шавад. Бино ба маълумоти Кумитаи давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷмӯи маҳсулоти дохилии истеҳсолшуда дар соли 2006 нисбат ба соли 2005 бо нархҳои муқоисавӣ 107,0 фоизро ташкил дода, Бучети давлатӣ аз рӯи маълумоти пешакии Вазорати молияи ҷумҳурӣ дар ҳамин давра аз рӯи даромади умумӣ ва грантҳо ба андозаи 106,5 фоизи нақшаи аниқшудаи солони нӯро шудааст, ки ин 17,9 фоизи ҳаҷми Маҷмӯи маҳсулоти дохилро ташкил медиҳад. Дар ин давра ба маблағи 4559,6 миллион сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда шуда, индекси ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ нисбат ба соли гузашта 104,9 фоизро ташкил додааст. Ҳаҷми маҳсулоти умумӣ кишоварзӣ дар соли 2006 дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳо 3659,3 миллион

сомониро бо нархҳои чорӣ ташкил намуд, ки он нисбат ба соли 2005 – 5,4 ҷузъ зиёд аст.

Вале ҷи тавре, ки аз амалияи пешрафтаи тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бармеояд, дар нимаи аввали солҳои 90 асри ХХ вазъи хоҷагии халқ торафт бад ва сатҳи зиндагии мардуми ҷумҳурӣ паст шуда буд. Сохтори дигаргунсозии истеҳсолот суст шуда, истеҳсоли маводи ниёзи аввалиндараҷа ва адои хизматрасонии аҳоли аз даромади пулӣ қафо мемонд, талафи вақти кор ва захираҳои моддӣ хело зиёд буда, иқтисодиёт аз қомебиҳои прогресси илму техникаи замонавӣ бархурдор набуд.

Бино ба гузориши Агентии давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷумҳурӣ аз соли 1990 сар карда, то соли 1994 камшавии ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ давом дошта, болоравии он танҳо аз соли 1997 ба даст оварда шуд:

- натиҷаҳои кори хоҷагии халқи ҷумҳурӣ дар соли 1991 аз номӯътадиллии вазъи иқтисодиёт далолат мекард. Ин ба вайроншавии фазои ягонаи иқтисодӣ ва мураккабшавии алоқаҳои байниноҳиявӣ, соҳавӣ ва истеҳсоли оварда расонид. Даромади милли 8,7 ҷузъ, боркашонӣ тавассути нақлиёти истифодаи умум қариб 9 ҷузъ, истеҳсоли маводи озуқа 10,8 ҷузъ кам шуд. Баландшавии нархҳои молҳои ниёзи мардум тӯли тамоми соли 1991 идома дошта, сатҳи некӯаҳолии мардум паст шуд. Ба истеъмолкунандагон ба маблағи беш аз 112 миллион сӯм маҳсулот расонида нашуд:

- соли 1993 афзудани нархҳо, таъхирн ҳисобу китоби байни корхонаҳо боиси болоравии бӯҳрони пардохт дар хоҷагии халқи ҷумҳурӣ гардид. Қарзи тарафайни корхонаву ташкилотҳо ва қарзи корхонаҳо аз бонкҳо дар давоми сол қариб 5 маротиба афзуда, дар таърихи 1 январи соли 1994-ум 63,6 млрд. рубро ташкил дод. Харочоти буҷети ҷумҳурӣ, тайи соли 1993 аз 329,1 млрд. рубл гузашта, дефитситаи буҷет 151,9 млрд. рубро нисбати маҳсулоти ноҳолиси дохилӣ 24,1 % ташкил дод. Барои бартараф кардани дефитсит 229,7 млрд. рубл қарзи бонкӣ гирифта шуд. Харочоти буҷет барои маблағгузории хоҷагии халқ 36%, чорабинҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ 31% ва барои мудофия 7%-ро ташкил дод;¹

- дар тӯли солҳои 1990-1994 истеҳсолоти саноатӣ 40 ҷузъ коҳиш ёфт;

¹ Ниг.: Дар ин ҷо ва минбаъд далелҳои расмии омори солонан Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2006.- Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1992-1995, 1998, 2002, 2006-2007 истифода шудаанд.

- дар соли 1997 маҳсулоти умумии дохилии истеҳсолшаванда 510952.4 млн. рублро ташкил дод, ки нисбат ба соли 1996 бо нархҳои муқоисавӣ 101.7 %-ро ташкил дод. Ба Бюҷети давлатӣ (бе қарзҳои Бонки ҷаҳонӣ ва гранти Иттиҳоди Европа) ба маблағи 98.2 млрд. рубл даромад ворид гашт, ё ки нисбат ба Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ 19.2% ва нисбат ба нақшаи солона 97.9 %-ро ташкил дод. Қисми буҷет нисбат ба Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилии интизоррафта 2%-ро ташкил дод;

- хароҷотҳои барои маблағгузориҳои ҷоранинҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ нисбати ҳаҷми хароҷотҳои умумии Бюҷети давлатӣ дар соли 1991 45.7%, дар соли 1993 31.0% ва дар соли 1997 23.0%-ро ташкил дод.

Дар ҳақиқат, дар тӯли он солҳо маҳсулнокии пасти меҳнат, амали сусти мақомоти давлатӣ дар ҳалли проблемаҳои муҳими иқтисодӣ ва қасодии бозори истеъмол натиҷаи умумии зуҳуроти бӯҳронӣ буда, на танҳо оқибати ноговори иҷтимоӣ, балки сиёсӣ дошта, боварии мардумро ба оянда барбод мебуд.

Мавриди қайд аст, ки маҳз бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон мамлакат аз ҳатарии пош хӯрдан начот ёфта, ислоҳоти муҳими сиёсӣ ва иқтисодӣ рӯи қор омад. Чуноне ки худӣ ӯ дар суханрониаш бахшида ба иди Истиқлол ва 1100 солагии Давлати Сомониён «Давлатдорӣ тоҷикон: аз сомониён то оғози асри XXI» қайд кардааст:

«Самти ниҳоят муҳими сиёсати давлати Тоҷикон сиёсати фаъол ва ҳадафмонандӣ иҷтимоӣ мебошад. Ҳадафи асосии ин сиёсат таъмини адолати иҷтимоӣ дар ҷорҷӯбаи арзишҳои демократӣ, ҳифзи иҷтимоии мардум, рушди ҳамаҷонибаву дастрасии низоми маориф, соҳан тандурустӣ, таъмини ҳуқуқи қонун, ҳифзи оила ва пешбурди сиёсати оқилонаи демографӣ, танзими урфу одат ва расму оинҳои анъанавӣ, ҳифзи муҳити зист ва табиати нотақрори мамлакат мебошанд».

Ҷустуҷӯ ва муайян намудани баромадан аз бӯҳрон ва тартиб додани нақшаҳои стратегӣ ва техникаҳои дигаргунонсозиҳои ба мақсад мувофиқ пеш аз ҳама аз он вобастааст, ки ҷамъият то чӣ андоза моҳирона идоракунии маҷмӯи омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рӯҳиявиро аз худ мекунад. Чунин азҳудкунӣ пеш аз ҳама ба ҳамаҷонибаи инкишоф ёфтани шахс, муносибати вай ба меҳнат ва ба масъулиятнокӣ вай нигаронида шудааст.

Дар ҳақиқат ҳалли ин масъалаҳои зикршуда пеш аз ҳама ба дараҷаи мусаллаҳ будан бо илми иҷтимоӣ ва пеш аз ҳама бо

сотсинология хеле вобастагӣ дорад. Пас сотсинология ҳамчун илм ҷиро меомӯзад, моҳият ва аҳамияти истифодабарии он дар давраи гузариш ба иқтисодиёти бозоргонӣ аз ҷи ёборат аст?

Сотсинология аз калимаи латинӣ (ҷамъият) ва аз калимаи юнонӣ (калима, мафҳум, омӯзиш) гирифта шуда, ин илм дар бораи амали қонунҳои инкишофи ҷамъият умуман, муносибатҳо ва умумиятҳо мебошад. Ин мафҳумро аввалин маротиба дар миёнаи асри XIX сотсинологи машҳури франсаӣ О. Кант ба миён оварда, дар аввал онро ба маънои ҷамъиятшиносӣ истифода бурдааст.

Инкишофи илми сотсинология асосан инкишофи донишҳои иҷтимоиро немонад, ки он қисми ҷудонашавандаи маъмури ҳамаи илмҳои табиатшиносӣ ва ҷамъиятшиносӣ мебошад. Дониши сотсинологӣ то пайдоиши марксизм асосан бештар ба ғисолологияи идеалистӣ, ки миститизми динӣ, метафизикаро-ҷаҳонбинии абстрактиро дар бар мегирифт, таъя мекард. Ҷуноне ки аз осори як қатор иқтисоддонҳо, сотсинологҳо ва файласуфҳои берунмарзӣ ва ватанӣ бармеояд, илми ҳаққониро дар бораи ҷамъият Карл Маркс ва Фридрих Энгелс қор қарда баромадаанд. Хизмати шоистаи онҳоро аз он ёборат медонистаанд, ки онҳо аз маҷмӯи ҳамаи муносибатҳои ҷамъиятӣ муносибатҳои истеҳсолиро ҳамчун асоси базаи моддӣ ва структураи ҷамъиятӣ ҷудо намуданд.

Дар алабиёти марксистӣ истилоҳи «социология» - «сотсинология» якумин маротиба дар асари В.И. Ленин «Дӯстони халқ» ҷиет ва онҳо ба муқобили сотсиал-демократҳо ҷи гуна меҷанганд?» истифода бурда шудааст. Дар ин асар сахми бузурги К. Маркс ва Ф. Энгелс дар ташкил ёбии илми сотсинология ҷунин қайд қарда мешавад: «Маркс... аввалин шуда, сотсиологияро ба пояи илм гузошта, мафҳуми форматсияи ҷамъиятӣ-иқтисодиро ба миён мегузорад».¹

Файласуфҳо ва сотсинологҳо дар мавридҳои гуногун ба ҷунин гуфтаҳои Карл Маркс, ки дар асараш Сарсухан ба «Овиди танкиди иқтисоди снӣсӣ» навпшта шудааст, муроҷиат мекунанд:

«Одамони дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ ҳаёти худ ба муносибатҳои муайян ва зарурии бо иродаи худашон вобаста набуда, ба муносибатҳои истеҳсолне дохил мешаванд, ки ин муносибатҳо ба зинаи муайяни инкишофи қувваҳои истеҳсолкунандаи моддӣ онҳо мувофиқ меоянд. Маҷмӯи ин муносибатҳои истеҳсолӣ таркиби иқтисодии ҷамъиятро, баъиси реалиро ташкил мекунад, ки дар болои ин баъиси надстройкаи ҳақиқӣ ва снӣсӣ воқеъ аст ва шаклҳои

¹ Ниг.: Ленин В.И. Асарҳо: тарҷума аз навири ҷоруми русӣ, ҷилди 1.- Саҳ.133-382.

муайяни шуури чамъияти ба ин базис мувофиқ меоянд. Тарзи истеҳсолоти ҳаёти моддӣ сабабгори умуман протсессҳои сотсиалӣ, сиёсӣ ва маънавии ҳаёт мегардад».¹

Чуноне, ки аз гуфтаҳои боло маълум мешавад дар ин ҷо надидаҳои иҷтимоӣ бо надидаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва маънавий муқоиса карда шуда, мафҳуми «сотсиалӣ-иҷтимоӣ» аз нуқтаи назари маъноӣ маҳдудӣ он дида баромада мешавад.

Омӯзиши моҳияти иҷтимоии коллективҳои меҳнатӣ, тадқиқоти ҷурраи асосҳои иҷтимоиро талаб мекунад. Барои ҳамин аз рӯи тасодуф чунин таърифи нисбати сотсиология дар луғатҳои фалсафавӣ то пайдошавии заминаҳои иқтисодӣ бозоргонӣ пайдо намешуданд: «Сотсиология ин илм дар бораи қонунҳои инкишоф ва амал намудани системаи томи иҷтимоии чамъият, алоқамандии надидаҳои гуногуни иҷтимоӣ ва қонунҳои иҷтимоии рафтори одамон мебошад».²

Дар адабиёти ҳозираи сотсиологӣ таърифҳои гуногун нисбати илми сотсиология ба назар мерасанд ва қариб ҳамаи онҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Агар гузаштаи он қадар дурро мавриди таҳлил қарор диҳем дар он сурат низ ин тамонро ошкор қардан мумкин аст. Масалан, дар китоби «Дафтарии қисми сотсиолог», ки соли 1983 ба таърифи расидааст, чунин навишта шудааст:

«Сотсиология ин илм дар бораи қонунҳои амал намудани инкишофи форматсияҳои чамъиятӣ-таърихӣ буда, ҳаракат ва шаклҳои мавҷудияти механизми ин қонунҳоро дар фаъолияти шахс, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, синфҳо ва халқҳо меомӯзад».³

Дар луғати фалсафавии соли 1986 ҷойи шуда бошад, нисбати таърифи илми сотсиология асосан чунин оварда шудааст: «Сотсиология ин илм дар бораи қонунҳои инкишоф ва амали системаҳои иҷтимоии умумӣ ва ҷузъӣ мебошад».⁴

Дар китоби «Луғати мухтасар доир ба сотсиология» ки соли 1988 ба таърифи расидааст Э.М. Коржева ва Н.Ф. Наумова чунин мефармоянд: «Сотсиология ин илм дар бораи қонунҳои ташкилӣ, баамалҳои инкишофи чамъият умуман, муносибатҳо ва умумиятҳои иҷтимоӣ мебошад».⁵

А.А. Дикарёва ва М.И. Мирская дар асарии худ «Сотсиологияи

¹ Нил., Маркс К., Энгельс Ф.-Соч.-2-е изд.-Т.23.-С.х.208.

² Нил.: Философский словарь /зери таҳрири И.Т. Флорова.-М.: Политиздат, 1980.-С.х.344.

³ Нил.: Рабочая книга социолога.-М.: Наука,1983.-С.х.8.

⁴ Нил.: Филасовский словарь.-М.:Политиздат,1986.-С.х.449.

⁵ Нил.: Коржева Э.М., Наумова Н.Ф. Краткий словарь.-М.: Политиздат, 1988.-С.х.336.

мехнат» чунин қайд кардаанд: «Сотсиология ин илм дар боран қонуниятҳои ба амалӣ ва инкишофи умумиятҳои иҷтимоии шаклҳои гуногун аст»¹.

Дар китоби дар шмаи дуҷуми солҳои навадуми асри ХХ ба таърифи В.В. Адамчук, Ю.П. Коккин ва Р.А. Яковлев «Иқтисодии мехнат» бошад, чунин омадааст:

«Мехнат ҳамчун офаранди бонгарӣҳои моддӣ, ки ҳамкорӣҳои самаранокӣ ниҳоят баланди қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷамъиятро ба амал меорад, предметҳои илми иқтисодро ташкил медиҳад. Мехнат ҳамчун муҷассамасози шахсияти одам, ҳамчун қувваи беҳтаркунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳамчун талаботи маънавии одам, предметҳои сотсиологияро ташкил медиҳад»².

Дар ҳақиқат, ҳатто аз инчӣ иқтибоси дар боло зикршуда, ба хулоса омадан мумкин аст, ки аз як тараф ин намунаи гуногунии фикри ақидаҳо дар шароитҳои гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ буда, аз тарафи дигар баёнгарӣ беаҳамиятию бемаъсулияти нисбати ин илми мураккаб ва ниҳоят зарур дар мавриди муайян намудани шароитҳои муносибатҳои, мушкилот ва роҳҳои ҳалли имрӯза ва ояндаи он аст.

Ин чунин маъно дорад, ки дар солҳои тӯлони илми сотсиология на дар Иттиҳоди Шуравӣ ва на дар РСФСР Тоҷикистон на танҳо аз қисмҳои дар ин соҳа ба даст овардаи дигар мамлакатҳои тараққиқарда истифода набурд, балки ба инкишофи як қатор ғояҳои мавҷудбудани ватанӣ садди роҳ шуд.

Вале, чи тавре ки мегуянд, ҳаёт пеш меравад ва мо бояд ба инкишофи минбаъдаи соҳаи иҷтимоӣ ба тарзи нав назар андохта, аҳамияти онро пурра таъкиқ кунем. Чунки гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ дар қатори дигаргунӣҳои зиёде, ки дар ҷамъият ба амал омада истодаанд, ба моҳият, мазмун ва шаклҳои зӯҳуроти категорияҳои илмҳои ҷамъиятӣ, алаҳхусус ба категорияҳои илми сотсиология бетаъсир намондааст. Дар ҳақиқат марҳилаи аввали таъқиқи сотсиология, ин омӯзиши категорияҳои сотсиология мебошад. Дар вақти муайян намудани мазмуни категорияҳои сотсиология ҳатман методологияи асосии ин илм ва хусусиятҳои хоси онҳоро дар алоқамандӣ ва якҷоягӣ дидан зарур аст. Чунки хусусиятҳои хоси категорияҳо низ аз он иборат аст, ки падидаҳо ва зӯҳуроти иҷтимоӣ дар алоқамандии якдигар ба таври комплексӣ муайян карда мешаванд. Аз ин рӯ, бисёр аз файласуфҳо ва

¹ Ниш. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда.- М.: Высшая школа, 1989.- С.ах. 10.

² Ниш. Адамчук В.В., Коккин Ю.П., Яковлев Р.А. Социология труда.- М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999.- С.ах. 11.

сотсиологҳо ба маҷмӯи категорияҳои асосии сотсиология инҳоро дохил мекунанд: тафаккури ҷамъиятӣ; форматсияи ҷамъиятӣ-иктисодӣ; тарзи истеҳсолот; қувваҳои истеҳсолкунанда; муносибатҳои истеҳсолӣ; базис; надстройкаи: революцияи иҷтимоӣ; синфҳо ва муносибатҳои синфӣ; шаклҳои тафаккури ҷамъиятӣ; ҷамъият ва ҳаёти маънавии он; коллектив; характери меҳнат; шахсият ва ғайраҳо.

Мавриди қайд аст, ки олимони ва тадқиқотчиён дар вақти муайян намунаҳои категорияҳои сотсиологӣ ва иҷтимоӣ ҳамчун илм чунин маълумотро ба асос мегиранд, ки инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда нисбат ба инкишофи муносибатҳои истеҳсолӣ бо суръати баландтар ба амал меоянд, яъне таъсири қувваҳои истеҳсолкунанда ба ташаккули баъзе шахс дар протесси амалиёти ҷамъиятӣ аёнтар аст.

Номунотаносибии муваққати дараҷаи инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣ дар баробари худ ба таври меросӣ ба суръати инкишофи падидаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Дар ҷамъият мувофиқати муносибатҳои истеҳсолӣ ва қувваҳои истеҳсолкунанда зиддиятҳои маълуми муайяне доранд. Ин зиддиятҳо аз он ба амал меоянд, ки дар баъзе зинаҳои таракқиёти ҷамъият муносибатҳои истеҳсолӣ дар инкишофи худ аз инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда қафо мемонанд. Аммо дар баъзе мавридҳо ин зиддиятҳои баамаломатаи байни қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣро ҳукумати тибқи сиёсати дуруст сари вақт баргараф менамояд.

Муносибатҳои истеҳсолие, ки бо қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷамъият бевосита алоқаманд мебошанд, бемайлони таракқи меёбанд. Муносибатҳои байни онҳо бошад, аз рӯи қонуни мувофиқати муносибатҳои истеҳсолӣ ба характери қувваҳои истеҳсолкунанда муайян карда мешавад. Ҳақ ба ҷониби онҳоест, ки қонуни мувофиқати муносибатҳои истеҳсолӣ бо характери қувваҳои истеҳсолкунандаро қонуни объективии инкишофи ҷамъият медонанд. Аз ин ҷиҳат дуруст аст, ки истеҳсолоти ҷамъиятӣ ду ҷиҳати ба ҳам зич алоқаманде дорад, ки яке қувваҳои истеҳсолкунанда ва дигаре муносибатҳои истеҳсолӣ мебошанд. Қувваҳои истеҳсолкунанда, ин маҷмӯи воситаҳои истеҳсолот ва одамонеанд, ки воситаҳои истеҳсолотро ба қор меандозанд ва ба тӯфайли таҷрибаи маълуми истеҳсолӣ ва малакаҳои меҳнатии худ неъматҳои моддӣ истеҳсол мекунанд.

Қувваҳои истеҳсолкунандаи асосии ҷамъият дар тамоми

марҳилаҳои инкишофи он оммаи меҳнаткешон мебошанд. Инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда аз як тараф, асоси таракқиёти тамоми ҷамъият буда, аз тарафи дигар, асоси тағйироти ва таракқиёти дигар унсурҳои истеҳсолот, асоси пешрафти муносибатҳои истеҳсоли ва аз ин рӯ, асоси тағйироти тамоми тарзи истеҳсолот мебошад.

Муносибатҳои истеҳсоли, ин маҷмӯи муносибатҳои иқтисодие мебошанд, ки дар протессеи истеҳсолот, мубодила, тақсимот ва истеъмоли неъматҳои молӣ дар байни одамон ба амал меоянд. Характери муносибатҳои истеҳсолиро моликияти кӣ будани воситаҳои истеҳсолот ва ба қувваи коргарӣ чи таърифи пайвастагии онҳоро муайян менамояд. Таърих бошад, ду тини асосии моликиятро эътироф мекунад, ки яке моликияти хусусӣ ва дигаре моликияти ҷамъиятӣ аст.

Қувваҳои истеҳсолкунанда ҳамеша муносибатҳои истеҳсолини ба характер ва дараҷаи худ мувофиқеро меҷӯянд. Агар муносибатҳои истеҳсоли ба характери қувваҳои истеҳсолкунанда мувофиқ набоянд, табиист, ки ба инкишофи ин қувваҳо монеъ мешаванд. Чунин номувофиқати муносибатҳои истеҳсоли ва қувваҳои истеҳсолкунанда натиҷаи аз инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда кафоли мондани муносибатҳои истеҳсоли мебошад.

Бинобар ин вазифа аз он иборат аст, ки бо ёрии чораҷӯиҳои конкретии амалӣ, номуносибии байни унсурҳои қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолиро бартараф намоем. Ҳалли ин вазифа фақат бо ёрии дурусти истифодабарии усул ва тарзҳои сотсиологияи меҳнат ба даст оварда мешавад. Маҳз барои ҳамин, тарз ва усулҳои сотсиологияи меҳнатро бояд ҳар як роҳбари коллективи меҳнатӣ, ҳар шахсе, ки ба роҳбарии одамон машғул аст ва идоракунии коллективҳоро ба ӯҳда дорад, бояд ҳатман донад.

Сотсиологияи меҳнат ҳамчун илми мустақил ва қисми таркибии илми сотсиология соҳаи махсуси фаъолияти меҳнати одамон ва ба ҳамин соҳа хос қонуниятҳои объективӣ ва тамоили инкишоф, мақсад, шакл ва усулҳои амали истифодабарии онҳоро меомӯзад. Бинобар ин асоси нахустин барои сотсиологияи меҳнат ин фаъолияти бошууронои одамон дар протессеи меҳнати ҷамъиятӣ дар зинаҳои муайяни таракқиёти таърихӣ мебошад.

Протессеи найдарпан омӯзиши мундариҷаи сотсиологияи меҳнатро сотсиологҳо аз се қисми алоқаманд иборат мекунанд:

- аз омӯзиши муносибатҳои ҷамъиятӣ, коллективӣ ва шахсӣ бо ягонагии диалектикий онҳо дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ;
- аз омӯзиши маҷмӯи омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ,

рӯхиявию маънавӣ ва дигар тарафҳои ҳаёти одамон дар шароитҳои муайяни муносибатҳои ҷамъиятӣ ва таъсири онҳо дар протсессҳои ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ:

- аз омӯзиши алоқамандии сотсиологияи меҳнат бо илмҳои бунёдӣ, ҷамъиятӣ, амалӣ ва истифодабарии қомебиҳои онҳо дар инкишофи падидаҳои иҷтимоӣ.

Предмети омӯзиши сотсиологияи меҳнатро низ ҳар як муаллиф бо шаклҳои гуногун шарҳ медиҳад. Масалан, А. А. Дикарева ва М. И. Мирская предмети омӯзиши сотсиологияи меҳнатро ҳамчун таълимоти махсуси сотсиология аз таркиб ва механизми муносибатҳои иҷтимоӣ ва инчунин аз падидаҳои иҷтимоӣ дар доираи меҳнат донанд¹. Г. Э. Слезингер бошад, онро асосан ҳамчун омӯзиши проблемаҳои сотсиологияи меҳнат ва пешниҳоди дастурҳои муайян шарҳ медиҳад².

Гузашта аз ин, предмети ҷамъияти сотсиологияи меҳнат дар маънои васеъ ва маънои маҳдуд омӯхта мешавад. Агар сотсиологияи меҳнат дар маънои васеъ ба омӯзиши тадқиқоти шаклҳои зуҳурот ва механизми амали қонунҳои умумии инкишофи ҷамъият дар ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ нишондиҳандаи шуда бошад, дар маънои маҳдуд бо ёрии низомии усулҳои тадқиқотӣ, таъсири меҳнатро ба шахс, коллектив ва ҷамъият ва инчунин муносибатҳои байни онҳоро дар инкишофи падидаҳои иҷтимоӣ дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, сотсиологияи меҳнат ҳамчун илм ба омӯзиш ва ҳалли ҷамъияти вазифаҳои рағбат қарда шудааст, ки муҳимтарини онҳо инҳо мебошанд: ташаккули шахс дар коллективҳои меҳнатӣ; падидаҳои иҷтимоӣ ва коллективҳои меҳнатӣ; роҳбарии коллективҳои меҳнатӣ; омилҳои иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ рӯхиявӣ; мустақам намудани интизомии меҳнат; мутобиқшавии иҷтимоӣ қорқунон дар коллективҳо; муносибат ба меҳнат ва ташкили хавасмандқунии ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ одамон; моҳият ва мазмуни пешгӯии падидаҳои иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ; тезонидани инкишофи падидаҳои иҷтимоӣ-иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ; ҷаҳонӣ методологӣ, методӣ ва ташкили гузаронидани тадқиқотҳои иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ, новобаста аз давран ҷаҳонӣ ва маҳаллӣ одамон ва гайра.

Дар соҳаи охир дар баробари сотсиологияи меҳнат босуръат назарияҳои махсуси сотсиологӣ ва иҷтимоӣ - рӯхиявӣ, ки бо проблемаҳои сотсиологияи меҳнат наздик мебошанд, ташаккул ёфта истодаанд. Инҳо, аз ҷумла сотсиологияи саноат, сотсиологияи

¹ Нил.: Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда.- М.: Высшая школа, 1989.- С.16.

² Нил.: Слезингер Г.Э. Труд в условиях рыночной экономики.- М.: «ИНФРА-М», 1996.- С.х. 28.

коллективни истехсолӣ, сотсиологияи муассасаҳо ва ташкилотҳо, сотсиологияи иктисодӣ ва иҷтимоияти рӯхиявии саноатӣ мебошанд.

Пӯшида нест, ки ҳар яке аз ин таълимотҳо ба омӯзиши ва тадқиқоти соҳаҳои махсуси ба онҳо хос машғуланд. Барои мисол, агар сотсиологияи саноат омӯзиши таркиби механизми самаранокии фаъолияти ҷамъиятӣ, коллективӣ, шахсӣ ва инчунин муносибатҳои коркунони саноатиро дар бар гирад, сотсиологияи коллективҳои истехсолӣ ба тадқиқоти муносибатҳои сотсиологияи корхона, ғамонли амал намудан ва инкишофи таркиби иҷтимоии он бештар машғул аст. Таълимоти сотсиологияи ташкилот ва муассасаҳо бошад, муносибатҳои дохилии ташкилотӣ ва байни ташкилотиро меомӯзад. Ба сифати объекти сотсиологияи иктисодӣ, механикӣ инкишофи иктисодӣ хизмат мекунад, ки он низоми устувори рафтори иктисодии гурӯҳҳои ҷамъиятӣ ва инчунин муносибатҳои онҳоро ба давлат нисбати истехсол, тақсимот ва истеъмоли неъматҳои моддӣ ва хизматрасонӣ дар бар мегирад. Шакли махсуси амал намудани механизми иҷтимоӣ ва қувваи ҳаракатдиҳандаи муносибатҳои онҳо дар ин ҳолат рафтори гурӯҳҳои ҷамъиятӣ мебошанд.

Аз гуфтаҳои дар боло қайд карда шуда чунин бармеояд, ки предмети сотсиологияи меҳнат дар асл ба предметҳои фанҳои номбаршуда хело наздик мебошад, вале хусусияти хоси сотсиологияи меҳнат дар он зоҳир меёбад, ки вай муносибатҳои иҷтимоӣ ва падидаҳои иҷтимоиро дар ҳамаи давраи фаъолият, аз он ҷумла дар фаъолияти истехсолӣ ва ғайриистехсолӣ дарбар мегирад.

Бояд қайд кард, ки мақсади сотсиологияи меҳнат - ин тадқиқоти падидаҳои иҷтимоӣ ва тайёр намудани пешниҳодҳои мебошанд, ки ба бунёди шароитҳои фаъолияти шахс ва коллектив дар доираи фаъолияти истехсолӣ - меҳнатӣ ва дар ин асос барои ба даст овардани натиҷаи баланди иҷтимоӣ - иктисодӣ равона карда шудааст.

Яке аз марҳилаҳои нисбатан нави тадқиқотҳои илмӣ - ин экология, яъне муҳити зисти инсон мебошад, ки он омӯзиши таъсириро, ки ба одаму ҷамъият муҳити табиӣ мерасонад ва амали баръакси он, яъне таъсири одам ва ҷамъиятро ба муҳити табиӣ дар бар мегирад.

Объекти тадқиқоти экологии одам ин ҳам маҷмӯи зиёди одамон ва ҳам гурӯҳҳои одамон, ки ба соҳаҳои ҷудоғонаи фаъолияти истехсолӣ - меҳнатӣ мансубанд мебошад. Масъалаи дигари муҳими экологӣ - ин вобаста ба пайдо намудани омилҳои муҳити табиӣ, аз ҷумлаи қоршоҷиҳои одамон, вобаста намудани қувваи қорғарӣ дар

ноҳияҳои муайяни иқтисодӣ - географӣ, ҷойивазкунии аҳоли ва ташкилҳои захираҳои меҳнатии ноҳияҳои алоҳида ва минтақаҳо мебошанд. Шаронҳои экологӣ бошад, пайваста ба дараҷаи зиндагонии мардум ва махсусан ба мардуми камбизоат таъсири бевоситаи маънавий мерасонанд. Дар Тоҷикистон бошад, қариб 75% аҳоли дар деҳот умр ба сар мебарад ва табиист, ки бӯҳронҳои экологӣ бештар маҳз ба шаронҳои зиндагонии онҳо дар шаклҳои обхезӣ, касалиҳои сирояткунанда, камҳосилии замин, ки бештар дар натиҷаи захролудшавию нодурусти истифодаи бурдани об дар вақти кишти қор ва ифлосшавии ҳавою истеъмоли ғизои яххелан пастсифат ба амал меоянд.

Барои исботи ин фикр қифоя аст, ки чанд далелро аз мушоҳидаҳо ва тадқиқотҳои мутахассисон дар охириҳои асри XX рӯи коғаз бинаварем:

- зиёда аз 30%-и аҳолии ҷумҳурӣ барои нӯшидани оби тоза танқисӣ кашнда, қариб 65%-и аҳолии деҳот барои истеъмоли оби тозаи нӯшидани шаронӣ надошта ва қариб 2 млн. нафар шаҳрвандон оби тозакардана шударо, ки аз партофтҳои хонагӣ, қорхонаҳои саноатӣ ва агрохимиявӣ ифлос шудаанд, менӯшанд;

- ифлосии дарёҳои Тоҷикистон аз партофтҳои инсонӣ нисбати давлатҳои мутараққии саноатӣ аз 40-45 маротиба зиёдтар буда, ҳар сол аз ифлосии обҳо аз 0,5 то 1,0 млн. нафар одамон ба касалиҳои гуногун ба монанди тиф, дарунравӣ гирифта мешаванд;

- зиёда аз 50% аҳолии шаҳрҳо ва 85 % аҳолии деҳоти Тоҷикистон дар шаронҳои гайрисанитарӣ зиндагӣ мекунанд.¹

Аз рӯи маълумотҳои экспертҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид (СММ) шашаки аҳолии рӯи замин дар муҳтоҷии оби нӯшидани қарор доранд. Қариб 2,4 миллиард одам шаронии муътадили санитарӣ надошта, аз се як ҳиссаи аҳолии рӯи олам аз оби эҳтиёҷи рӯзгор маҳрум буда, дар ҳар ҳафт соғия аз сабаби беобӣ кӯдаке бемору ҳалок мегардад.

Боиси қаноатмандист, ки 20 декабри соли 2000 Ассамблеяи Генералии СММ ташаббуси наҷибонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дастгирӣ намуда, бо катъномаи махсуси худ соли 2003-юмро «Соли байналмилалӣ оби тоза» эълон намуда, барои ба даст овардани ҳадафҳои мувофиқакардашудаю пешниҳод намудани гоҷҳои нав ва стратегияи ҳалли онро аз давлатҳои дунё ва аз оламиён даъват намуд.

Минбаъд дар асоси пешниҳодҳои Сарвари Тоҷикистон, аввал

¹ Ниг.: Ғаниев Т. Экология и бедность // Народная газета.-1999.- 19 ноябр.- Стр. 2.

дар шаҳри Киотои Япония дар Форуми сеюми Умумичаҳонӣ, баъдан дар шаҳри Душанбеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Форуми байналхалқӣ оид ба Оби тоза аз ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ бомуваффақият қабул шудани Резолюсияи Даҳсолаи байналхалқии амалиёти «Об барои ҳаёт» дар солҳои 2005-2015 боиси ифтихору қаноатмандии тамоми тоҷикистонӣён гашта, барои ҳалли масъалаҳои муҳими ҳамкории байналхалқӣ дар соҳаи захираҳои об на танҳо барои давлатҳои тараққиёбанда дар ҷазираҳои мавқеъ гирифтаю мамлакатҳои сустрараққиёбанда, балки барои давлатҳои мутараққие, ки роҳи баромад ба баҳр надоранд, имконияти васеъ фароҳам хоҳад овард.

Пӯшида нест, ки ақсарияти мардум дар давраи аввали соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қорҳои бунёдқорӣ қудрат надоштанд. Хушбахтона Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз солҳои аввали истиклол сарнарастии ободонию ба дӯши худ гирифтааст. Қихати ҳифзи иҷтимоии мардуми камбизоат 80-90 дар сатҳи маблағи ин қорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби қарзҳо аз Бонки умумичаҳонӣ ва дигар ташкилотҳои байналхалқӣ ба даст овардааст. Бо сунориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз соли 1996 гурӯҳи мутахассисони маҳаллӣ пас аз таҳлили дида баромадани як зумра барномаҳои ташкилотҳои байналхалқӣ барномаи мурағаб сохтаанд ва онро Барномаи таҷрибавии «Паст кардани сатҳи қашшоқӣ дар Тоҷикистон» номиданд. Барномаи мазкур асосан тавассути қору фаъолияти Фонди иҷтимоию инвестиционии Тоҷикистон ба ҳайси мақомоти иҷроияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаст, ки фаъолият дорад. Масалан, то 1 январи соли 2000 ин оҷонсии Ҳукумат 142 иншооти зарурӣ хоҷагии кишроқро аз тариқи барномасозӣ дар 53 ноҳияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нақша гирифта, амалӣ намудааст. Имрӯз мардум аз нагиҷи фаъолияти ин Фонд баҳрабардоранд. Гузашта аз ин, зиёда аз 43% ин барномаҳоро лонҳои бо об таъминкунии деҳаю маҳаллаҳо ташкил медиҳанд. Ҳоло бошад, дар доираи таъбири Эълонии созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи даҳсолаи «Об барои ҳаёт» Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи беҳтар намудани вазъи таъминоии аҳолии Тоҷикистон бо оби тозаи нӯшокӣ барои солҳои 2007-2020»-ро таҳия намуда, он ба амалӣ намудани он кӯшишҳо ба харҷ дода истодааст.

Дигар проблемаи ақтуаллии тадқиқотӣ ин аҳолии мебошад. Ин соҳаи вобаста ба омӯзиши аҳолии шумораи он, таркиби, ҷараён ва

тавсифи сифатин аз нуктаи назари иқтисодӣ ва системаи снессии чамъиятӣ мавҷуд аст. Маълум аст, ки аҳолиро на танҳо сотсиологҳо, инчунин табиатшиносон низ меомӯзанд. Дар ташкилҳои механизми инкишофи доимии инсон дар Тоҷикистон алоқамандии байни афзонши аҳоли, кашшоқӣ ва ифлосшавии муҳити зист хусусияти махсус пайдо мекунад. Чунки афзоиши аҳолии Тоҷикистон 2,6-3 фоизро ташкил медиҳад. Мутобиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2004 № 86 «Оид ба барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015» шумораи умумии аҳоли то соли 2015 ба 8,7 млн. нафар расида, рушди аҳоли дар солҳои 2001-2005- 10,4 фоиз, дар солҳои 2006-2010 - 11,5 фоиз, дар солҳои 2011- 2015 - 12,6 фоизро ташкил хоҳад дод. Ҷои пӯшида нест, ки бо баробари афзонши аҳоли таъсири манфӣ ба муҳити зист рӯз аз рӯз баръалотар мушоҳида карда мешавад. Дар он вақт барои таъмин намудани аҳоли бо озуқа аз 2 то 3 маротиба зиёд маҳсулот зарур шуда, барои истеҳсоли он самаранокии маҳсулоти хоҷагии кишлоқ бояд аз 3 то 4 маротиба зиёд карда шавад.

Дар шароити ҳозира дар матбуоти даврӣ масъалаҳои актуалӣ вобаста ба истифодабарии омилҳои иҷтимоӣ роҷеъ ба ҳалли вазифаҳои дар боло гузошташуда дар доираи фаъолияти меҳнатии одамон, ҳамачониба муайян намудани захира ва имкониятҳои. ки дар ҳар як шахс ва коллективи меҳнатии истеҳсоли мавҷуданд. зуд-зуд ба таъбир мерасанд. Дар мавриди дуруст истифодабарии онҳо имконияти ба даст овардани суръати баланди ҳосилнокии меҳнат, баланд бардоштани сифати маҳсулоти истеҳсол мешудагӣ, сарфаи ресурсҳои моддӣ ва меҳнатӣ аз эҳтимоли дур нест (нигаред ба боби II).

Дар ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалии проблемаҳои сотсиологӣ тадқиқотҳои олимҳо, аз ҷумлаи Е. Г. Антосенков, А. А. Дикарёва, С. И. Исломов, С. Ҷ. Комилов, Д. П. Қайдалов, М. Р. Кошенов, Т. Н. Назаров, М. Нурмаҳмадов, Ю. Г. Одегов, В. Г. Подмарков, И. Е. Суменко, З. И, Файнбург, Г. Н. Черкасов, О. М. Шкаратан ҷолиби диққатанд.

Лекин новобаста ба бисёр будани шумораи асарҳои ин соҳа, то ҳанӯз моҳияти мазмуни сотсиологияи меҳнат ба таври аниқ ва мукамал муайян карда нашудааст, ки баҳснопазир бошад. Гарчанде асоси илми сотсиология умуман ва сотсиологияи меҳнат ҷузъан аз тарафи шумораи зиёди олимони, тадқиқотчиён қор карда бароварда шудаанд. Ҷои шубҳа нест, ки саҳми арзандаи он, меҳвари асосии илми сотсиология ин омӯзиши таносуби чамъият, коллектив ва шахс дар алоқамандӣ ва ягонагии инкишофи онҳо дар давраҳои гуногуни

инкишофи чамъият аст. Барои хамин минбаъд дар фаъолияти амалин коллективҳои меҳнатӣ ба таври эҷодкорона таракқи додани пахлуҳои асосии сотсиология нисбат ба шароитҳои нави таракқиҳои таърихӣ, кор карда баромадани программаҳои навини иҷтимоӣ барои минбаъда ташаккули шаҳс ва алоқамандии вай бо коллектив ва чамъият кӯмак хоҳад расонид. Дар ҳақиқат файласуфҳо, иқтисодчиҳо ва сотсиологҳо боғарии аз классикон мерос мондари хаматарафа истифода бурда, бисёр корхоро нисбати инкишофи минбаъдан сотсиология анҷом додаанд. Дар баробари тадқиқотҳои назариявӣ, инчунин омӯзиши васеи сотсиологияро онҳо ба даст овардани имкониятҳои тезонидани таракқиҳои минбаъдан иқтисодии чамъият дар доираи фаъолияти меҳнатӣ низ ба таври васеъ истифода бурдаанд. Дар оянда низ алоқамандии тадқиқотҳои иҷтимоӣро ба таракқиҳои истеҳсолот ва афзоиши самаран он пурзӯр кардан шарт ва зарур аст. Инчунин минбаъд ба қори тақмили додани шаклҳои меҳнат ва додани музди кор, аттестатсияи ҷойҳои кор ва меъёрҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок бештар аҳамият дода, онҳоро бо назардошти ҷорӣ намудани техникаи нав, технологияи пешқадам ва таъкили меҳнат мунозама тағйир бояд дод. Ин кор боз аз он ҷиҳат муҳим аст, ки дараҷан зиёти аҳолии сол то сол дигаргун мешавад. Ин дигаргунҳои баамаломадари аз далелҳои дар Ҷадвали 1 овардашуда дар солҳои охир баръало дидан мумкин аст.

Ҷи тавре ки аз далелҳои дар Ҷадвали 1 овардашуда бармеояд, ки ғояи мебуд қайд кунем, ки агар ҳаҷми даромди пулии аҳолии дар солҳои 1995 - 2005 (азбаски нишондиҳандаҳои солҳои 1991-1994-ро Қумитани давлатии омили Қумхурии Тоҷикистон бо рубли русӣ пешниҳод намудааст, ҳолати воқеии тағйирёбии онҳоро дар қиёс бо пули сомонӣ нисбати соли 2005 пурра инъикос кардан мушкул аст) бо парҳҳои овардашуда 8,2 маротиба афзуда бошанд, ҳаҷми хароҷоти пулӣ ва пасандози аҳолии 9,4 маротиба афзуда, аз ҷумла пардохтҳои хатмию дигар андозҳои пардохтҳо ва хароҷот барои хариди молу пардохти пули хизматрасонӣ низ дар ҷунин сатҳ қарор доранд. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба як нафар аҳолии дар ин давра 1,3 маротиба афзуда, музди миёнаи ҳармоҳан як корманд 90,2 маротиба афзудааст.

Яке аз сабабҳои ҷунин дигаргунҳои ин аст, ки баробари ба давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ гузаштани ҷумхурии сиёсати пардохти музди маош низ тағйир ёфт. Нақши давлат дар ин соҳа бештар ба зимман қорхонаҳо гузошта шуда, қорхонаҳо худашон шаклҳои музди кор ва ҳавасмандкунии қоргаронро аз рӯи чамбасти

Даромад ва харочоти пулии аҳолии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2005¹

№ т/ш	Нишондиҳандаҳо	Солҳо				Соли 2005 нисбат ба соли 1995
		1991 ²	1995	2000	2005	
I.	Шумораи аҳолии муқимӣ дар охири сол, ҳазор нафар	5505.6	5701.4	6250.0	6920.3	121.3
II.	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба як нафар аҳолии, бо сомонӣ	2136.3	800.0	734.1	1052.0	131.5
III.	Даромади пулии аҳолии, млн. сомонӣ ³	10.5	45.8	1004.6	3755.6	8.2 маротиба
IV.	Харочоти пулӣ ва пасандози аҳолии, млн. сомонӣ	10.0	40.4	909.9	3796.8	9.4 мар-ба
VI.	Ҳисоби миёнаи музди кори харомаи як корманд, бо сомонӣ	370	0.92	15.57	83.58	90.8 мар-ба
VI.	Маҷмӯи индекси нархҳои истеъмолии, бо фонзи нисбат ба соли гузашта	195.1	543.1	124.0	107.8	x
A.	Маҳсулоти озукаворӣ (якҷоя бо машрубот)	194.4	561.3	123.4	108.9	x
Б.	Молҳои ғайриозука	195.7	427.8	29.9	103.6	x

¹ Ҷадвали мазкур дар асоси далелҳои нашрҳои расмӣ омили солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1992-2006.- Саҳ.9 - 15; тартиб дода шудааст.

² Соли 1991 бо рубли русӣ

³ Соли 1991 млрд. рубл

кор дида мебаромадагӣ шуданд. Вале, амалия ва нишондихандаҳои индекси нархҳои истеъмолии дар Қадвали I овардашуда нишон медиҳанд, ки баландшавии музди кор дар давраҳои аввали гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ, болоравии нархҳои бозори боздошта ва пӯшида наметавонад. Бинобар ин, зарурати зиёд намудани фондҳои ҷамъиятии истеъмолий, оқилона истифода бурдан ва такмили минбаъдаи онҳо ба амал меояд.

Зеро рафтори коргарро на танҳо дар ҳолати ба меҳнат машгул будан, балки берун аз он, (аз ҷумла дар оила, дар рӯзгор, дар донишомӯзӣ ва дар вақти фарогат) дар ҳама ҳолатҳои зиндагонӣ омӯхта, барои ривочу равнаки он шароити мусонд фароҳам овардан лозим аст. Ва ҳақ ба ҷониби онҳоест, ки меҳнатро ҳамчун асоси тарзи зиндагонӣ муайян мекунад. Барои ҳамин, дар бораи самаранокӣ, ки аз таъсири омилҳои иҷтимоӣ бармеоянд, сухан ронда, бояд мо онҳоро ҳамчун самаранокӣ иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сарчашмаи онро ҳамчун фаъолияти омилҳои иҷтимоӣ қабул намуда, ба воҳидҳои тадқиқотҳои сотсиологӣ мансуб донем.

Воҳидҳои тадқиқоти сотсиологӣ ин умумиятҳои иҷтимоӣ ва пеш аз ҳама одамон мебошанд. Ба умумиятҳои иҷтимоӣ ҷамъият умуман, коллективҳои меҳнати корхонаҳо, интиҳодияҳо, ташкилотҳо ва ғайраҳо мансубанд. Табиист, ки қонуниятҳои иҷтимоӣ ба амал омадан ва инкишоф ёфтани ҷамъият дар алоқамандии одамон ба вучуд меоянд. Маҳз онҳо ҳамчун предмети тадқиқоти илми сотсиология хизмат карда, дар натиҷаи алоқамандии доимии онҳо муносибатҳои иҷтимоӣ ба амал меоянд.

Дар ҳақиқати ҳол бошад, вазифаҳои сотсиологияро бе алоқамандии доимӣ бо таълимоти муайяни иқтисодӣ ҳал намудан номумкин аст.

Маҳз барои ҳамин ҳаргиз муносибати технократии яктарафа дар ҳалли масъалаҳои хоҷагидорӣ нисбат ба вазифаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ бояд ҷой надошта бошад.

Маълум аст, ки соҳаи иҷтимоӣ, пеш аз ҳама ин манфиати синфҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ, миллату халқият, муносибатҳои ҷамъият ва шахс, шароити меҳнат ва машаққат, саломатӣ ва истироҳатро дарбар мегирад. Ҳаёт бошад пеш меравад ва мо бояд ба инкишофи минбаъдаи соҳаи иҷтимоӣ дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ва аҳамияти рӯзафзунӣ онро пурра муайян намуда, ба мақсад мувофиқ истифода барем. Вале таи солҳои тӯлонӣ илми сотсиология дар мамлақати мо на танҳо аз комёбиҳои дар ин соҳа

бадастовардан дигар мамлакатҳои тараққикарда, ба монанди Штатҳои Муттаҳидаи Амрико, Ҷумҳурии Халқии Булгария, Югославия, Чопон, ҷумҳурияҳои пештараи Демократӣ ва Федеративии Олмон ва ғайра истифода набурд, балки ба инкишофи як қатор ғояҳои мавҷудбудан ватанӣ садди роҳ шуд. Барои мисол набудани адабиёти кифӣ дастурамалӣ (дар хусуси монографияҳо-китобҳои илмӣ иҷтимоии индустриалӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сотсиологияи меҳнат ҳолати ғайрароғбат) аз ин ҷиҳат пурра шаҳодат медиҳад. Вале дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, ки аз рӯи ҳисоби китоби муаллифҳои гуногун ва эҳсосияшонсон, ки аз 15 то 30 ҳазор сотсиологҳо ва рӯҳияшонсонҳои заводӣ мавҷуд буд, ягон китоб ва ё дастурамалӣ мушаххасе, ки дар он пурра дониши сотсиологияи меҳнат оварда шуда бошад, вучуд наофт. Барои муқоиса қайд кардан зарур аст, ки дар РХБ шумораи сотсиологҳо қариб ба 1000 кас, дар ШМА бошад, аз рӯи маълумотҳои А.И. Кравченко, ки аз мақолаи ҷопшудаи ӯ «Сотсиологияи меҳнат: олимҳо ва китобҳо» дар журнали «Тадқиқотҳои сотсиологӣ» (соли 1989 №6) бармеояд на зиёдтар аз 7 ҳазор касро ташкил медиҳанд.

Дар Иттиҳоди Шӯравӣ бошад, сотсиологҳо аз як тараф ҳам шумораи зиёдеро дарбар мегирифтанду аз ҷиҳати тайёрии касбӣ суҷуданд ва аз тарафи дигар бо адабиётҳои илмӣ пурра таъмин набуданд. Ҳол он ки дар як қатор мамлакатҳо, ба монанди Булгария, Ҷумҳурии пештараи Демократии Германия, ШМА, Чопон китобҳои зиёди илмӣ (монографияҳо) дар он солҳо ҷоп шуда буданд, ки онҳо то имрӯз роли китобҳои дарсӣ ва ё дастурамалҳои таълимиро иҷро карда меоянд. Барои мисол дар Олмон китоби илмӣ Р. Штолберг, дар Булгария китоби илмӣ К. Цеткова, дар ШМА дахҳо китобҳои илмӣ сотсиологияи индустриалӣ, сотсиологияи иқтисодӣ ва сотсиологияи меҳнат аз нимаи дууми асри XX то ҳоло ба таври васеъ истифода бурда мешаванд.

Дар ҳақиқат бо адабиёт таъмин набудани хонандагон ва алалхусус сотсиологҳои корхонаҳо мавҷудият ва ҳалли бисёр проблемаҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро боз ҳам тезтундтар мекунад. Сабоби асосии чунин бемаъсулиягӣ дар таърихи ташкилӣ ва монетаҳои инкишофи ғояҳои илмӣ сотсиология дар мамлакат дар он заҳир мегардад, ки баъди ғалабаи РКСС (асосан баъди нимаи солҳои 20 то охири солҳои 60 асри XX) ба илм сотсиология тамоман аҳамият дода намешуд. Барои ҳакин аз нимаи дууми солҳои 20 асри XX сар карда, дараҷаи расмӣ тадқиқот ва омӯзиши фалсафа ва сотсиология дар Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷумла дар ҷумҳурии мо хеле

паст шуд. чунки то он давра ба илми «буржуазӣ ва намояндагони идеализм» пурра хисоби карда шуда, таълимоти пешгирифтан мугахассисони нав бошад. аз назарияи сотсиалистони утопиявӣ кам фарқ мекарданд. Бо вучуди ин дар он солҳо низ дар мамлакат олимҳои намоён, ба монанди Н. Кондратов, А. Гастев ва С. Струмилин дар омӯзиш ва тадқиқоти проблемаҳои соҳаҳои сотсиологияи иқтисодӣ, сотсиологияи муҳандисӣ ва таърихи иҷтимоии меҳнат дар ҷаҳон маълуму машҳур гашта буданд. Баъди солҳои 20 асри ХХ қариб дар муддати 40 сол илми сотсиология дар як нуқта шаҳ шуда монд. Дар аввали солҳои асри ХХ аз ҷи сабаб бошад, ки сарфи назар аз дониши қофӣ мавҷудбуда, (ҳанӯз дар Россияи подшоҳӣ, ки намояндагони вай бо сотсиологҳои машҳури ҷаҳонӣ Кант де Роберт, Дюркгейм, Спенсер дар тадқиқ ва ҳалли масъалаҳои муҳими сотсиология бахсу мунозира мекарданд, ба назарияи асрҳои XVI-XVIII баргаштанд. Ҳол он ки ҳанӯз дар он давра дар Иттиҳоди Шӯравӣ сотсиологҳои машҳур ба монанди М. Ковалевский, П. Сорокина ва А. Чупров баринҳо мероси назаррасе дар асоси таҳлили тадқиқотҳои ҷаҳонӣ боқӣ гузошта буданд, мавҷуд буданд.

Ҳамин тариқ, дар муддати даҳсолаҳо сотсиология барои мавҷудият, зарурият, омӯзиш ва эътироф қарданаш мубориза бурд. Мавзӯи асосии омӯзиши сотсиология ба ҷои ба таҳлили илман асоснок гузаштан ва аз қомебиҳои пешқадами дигар мамлакатҳо истифода бурдан, то охири солҳои 70 асри ХХ таҳлили назариявии сотсиалистони ҳаёлиро дарбар мегирифт. Ҳол он ки сотсиалистони ҳаёли ва ғояҳои пешниҳод қардан онҳо танқиди ҷамъиятеро, ки асрҳо мавҷуд буд ва дар он ҷо онҳо зиндагонӣ мекарданд, дарбар мегирифт. Баъзе олимони бошанд, ба монанди И. Чангли, Д. Кайдалова ин таълимотро дуруст дарк накарда, солҳои аввали ҳокимияти советӣ онро ба сатҳи сотсиалистӣ айнӣятдор донистанд. Бинобар ин, дар солҳои 60-80 асри ХХ бисёр сотсиологҳо асосан ғояҳои сотсиалистони ҳаёлиро ба ёд оварда, онҳоро дар амалия қорӣ қарданӣ мешуданд. Қушишҳои зиёде нисбати ба даст овардани меҳнати сермаҳсули ҷамъиятӣ қарда мешуд. Шӯроҳои аз меҳнати сотсиалистӣ ба меҳнати коммунистӣ гузаштан, меҳнат ба талаботи аввалини ҳаёти одамон таъдил ёфтанд, ҳамаҷониба инкишоф ёфтани талабот, инкишофи гармоникӣ шаҳсро ба даст овардан ва ҳоказоҳо пайдо мешуданд. Инчунин қушишҳо қарда мешуд, ки меҳнат ҷӣ гуна ба одам фонданоқтар шуда, ба вай шодӣ, эҷодқорӣ ва худфаъолиятӣ биёрад. Барои асоснок қардани ин пешниҳодҳо ва дар амал қорӣ намудани онҳо ҷи далелҳои нисбати ҳатмӣ будани меҳнат ва дар баъзе

мавридҳо ҳатто маҷбурияти меҳнат карданро дар шароити сотсиализм, хидоят мекарданд. Беҳуда нест, ки баъдтар оиди пайдоиши фарогирии умумии меҳнатӣ, мусодираи моликияти хусусӣ, дар бораи оқибатҳои барҳам хӯрдани истисмор ва дуршавии мардум аз моликият баҳсҳо мешуданд.

Дар ҳақиқат агар таҳлилҳои баъзе аз файласуфҳо ва сотсиологҳо бо асарҳои сотсиалистони ҳаёли муқоиса кунем, як қатор умумиятҳо пайдо кардан мумкин аст. Масалан, Томас Мор таълим меод, ки меҳнат на танҳо ӯҳдадорӣ, балки инчунин шарафу номус, обурӯи ҳар як аъзои ҷамъият аст. Вай рӯзи кории 6 соатро тақлиф карда, вақти холии боқимондари барои ташаккули ҳаматарафаи шахс чудо мекард.

Сен Симон бошад, чунин ақида дошт, ки меҳнат ин ӯҳдадорӣ одамон буда, бекорӣ ҳамчун падидаи ноуствори бадахлоқонан ҷамъият мебошад. Шарл Фуре бошад, фақат ба ақидае моил буд, ки меҳнат бояд фарогати бузурге барои одам таъмин намояд ва маҳз барои ҳамин барои вай бояд диққатҷалбкунанда бошад. Вай қайд мекард, ки ҷамъиятӣ гардонидани истехсолот ва барҳам додани системаи меҳнати кироӣ, шартӣ асос нест, ки меҳнат фарогастро барои одамон фароҳам меоварад. Вале чуноне, ки аз амалияи ҳозира бармеояд, на танҳо меҳнати ба моликияти ҷамъиятӣ, балки меҳнати ба дигар шаклҳои моликият асосёфта низ барои инсон фарогаҳ меоварад.

Дар ҳақиқат суҳан дар бораи нусхабардории фикр ва ё осори олимони асрҳои гуногун нарафта, балки дар бораи он аст, ки ҳар давра замон вобаста ба тараққиёти қувваҳои истехсолкунанда ва муносибатҳои истехсолӣ ва инчунин дигаргуниҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ, рӯҳиявӣ сиёсӣ, ҳатман табаддулот дар илмҳои гуногун, бахусус дар илми сотсиология ба амал меоянд, ки ба эътибор нагирӣфтани онҳо ва ё яктарафа омӯختани онҳо бар зарари ҷамъият аст. Бинобар ин истифода набурдани бартарихо, комёбиҳои ба даст овардашудаи дигар давлатҳои тараққикарда, ба пухта расидан ва пайваста гузаштан ба шаклҳои бехтарини механизми хоҷагидорӣ ва гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ дар солҳои 60-80-уми асри XX дар мамлақати мо садди роҳ шуд.

Қайд кардан ба маврид аст, бо вучуди гуногунии фикру ақидаҳои иҷтимоӣ байни донишмандон дар ШМА, РХБ, собиқ РДГ, Югославия, Чопоя ва дигар мамлақатҳо барои пешрафти илми сотсиология ва фалсафа монёбае пайдо нашуд. Ҳол он ки дар

Иттиҳоли Шӯравӣ, ба фикри А.И. Кравченко¹ задухӯрди фикру ақидаҳои мухталиф дар бисёр мавридҳо ва бештар дар давраи руқдат кариб, ки ба задухӯрди байни гуруҳҳои олимони то қасосгирӣ оварда мерасонд. Дар мавриде, ки ба назардошти ақидаҳои мавҷуда ва баҳодиҳии объективонаи равишҳои гуногун, танқиди онҳо, ҷамъияти қардан ва истифодабарии мағзи ратсионалии онҳо дар илмҳои ҷамъияти ва амали нумумкин аст.

Чунин муносибат то ҳанӯз на танҳо ба илмҳои мавҷудаи ҳозира, балки ба мероси бою ғани аз гузаштагони ватанӣ ва берунӣ ба мо боқӣ монда мушоҳида карда мешавад. Маҳз барои ҳамин нӯшида нест, ки мо то ҳанӯз ба таври мушаххас возеҳу равшан на таърихи сотсиологияи меҳнати ҷумҳурӣ, Иттифоқи пештараи Шӯравӣ ва хориҷро аз худ накардем ва наметавонем.

Новобаста аз ин, дар солҳои охир таваҷҷӯҳи иқтисоддонҳо ва аҳли илми бештар омӯзиши сотсиологияи меҳнат ҷалб кардааст, ки ин бе сабаб нест. Сотсиологияи меҳнат қисми таркибии илми сотсиология буда, ба вай зич алоқаманд мебошад. Омӯзиши сотсиологияи меҳнат бе илми сотсиология нумумкин аст, чунки вай ҳам бо ҳамон мафҳумҳои сару қор дорад, ки онҳоро илми сотсиология низ меомӯзад ва инчунин мақсад ва вазифаҳои ба роҳбарӣ гирифтаи онҳо низ ягона аст. Дар баробари ин қайд кардан ба маврид аст, ки сотсиологияи меҳнат проблемаҳои махсусро вобаста ба фаъолияти меҳнатии шахс, коллектив ва ҷамъият меомӯзад, ки аз қарри амали қонунҳои ҷамъияти бармеоянд. Ҳамчун қисми мустақил ҷудо шудани сотсиологияи меҳнат бо сабабҳои объективие вобастааст, ки ба вуҷуд омадани онҳо бо таракқиёти таърихи истеҳсолоти ҷамъияти ва тағйирёбии роли шахс ва коллектив дар ин низом фаҳмонда мешавад.

Лекин новобаста ба мавҷуд будани як қатор асарҳои тадқиқотӣ нисбати илми сотсиология умуман ва сотсиологияи меҳнат ҷузъан, ҳанӯз моҳият ва мазмуни иҷтимоияти меҳнат ба тавре мушаххас муайян карда нашудааст. Гарчанде, ки ин маънои онро надорад, ки асоси илми сотсиология умуман ва сотсиологияи меҳнат ҷузъан, аз тарафи классикон қор карда барои маҷмааи нашуда бошад. Меҳвари илми сотсиология омӯзиши таносуб ва манфиатҳои ҷамъияти, коллективӣ ва шахсӣ дар ягонагии онҳо дар шароити истеҳсолоти ҷамъияти мебошад.

Дар солҳои охир файласуфҳо, иқтисодчиҳо ва сотсиологҳо кӯшиши зиёд ба ҳарч дода истодаанд, ки боигарии меросмондари

¹ Инг. Кравченко А.И. Социология труда: учение и учебники. – Мачаллаи "Социалистические исследования", рақами 6, соли 1989. -Саҳ.161.

нисбати илми сотсиология ҳаматарафа истифода бурда, инкишофи минбаъдан сотсиологияро таъмин намоянд. Махсусан дар солҳои охир тадқиқотҳои иҷтимоӣ дар доираи ҷаҳонӣ мехнатни одамон ба тавре васеъ гузаронида шуда истодаанд. Бо ин мақсад онҳо ба баланд бардоштани дараҷаи зиндагии халқ, ба даст овардани таъмини шонистаи ҳифзи иҷтимоии табақҳои ниёзманди аҳолии паст кардани сатҳи камбизоатӣ, зиёд кардани ҳаҷм ва сифати хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба аҳолии ва рушди минбаъдан соҳаи иҷтимоӣ умуман, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон коллективҳои меҳнатиро новобаста аз шакли молияташон вазифадор намудааст, ки таъсири тадбирҳои иҷтимоӣ ва афзоиши самарани онро пурзӯр намоянд.

Ҳанӯз соли аз 1994 дар моддаи 1 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон - яке аз аввалин қонунҳои асосие, ки дар мӯҳти кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аз тариқи раёӣпурсии умумихалқӣ 6 ноябри соли 1994 қабул карда шуда буд, омадааст: «Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад»¹.

Дар ҳақиқат Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин бор дар Сарқонун ҳамчун давлати иҷтимоие муаррифӣ шудааст, ки сиёсати он ба фароҳам овардани ҳаёти шонистаю шароити зиндагии арзанда ва ба таъмини рушди озоди ҳар як инсон равона карда шудааст.

Дар натиҷаи татбиқи мунтазами барномаҳои илҳотӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди устувор ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ ниғаронида шудаанд, болоравии нишондиҳандаҳои иқтисодӣ нигоҳ дошта шуда, афзоиши даромадҳои воқеии аҳолии, рушди соҳаи иҷтимоӣ таъмин гардида, тамоюли ҷаҳонии инвестиционӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодии кишвар ба даст оварда шудаанд.

Таҳлили ҳолати воқеии татбиқи лоиҳаҳои инвестиционӣ нишон медиҳад ки то 1 октябри соли 2006 дар миқёси ҷумҳурӣ беш аз 50 лоиҳаи қалони инвестиционии давлатӣ дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии манзилӣ, маорифу тандурустӣ, кишоварзӣ, обёрни заминҳо ва обтаъминкунии аҳолии, нақлиёту роҳсозӣ, газтаъминкунии энергетика, ҳодисаҳои фавқуллодаю экологӣ татбиқ гашта, маблағи 4 миллиарду 617 миллион сомонӣ ё 1 миллиарду 358 миллион доллари амрикоиро ташкил медиҳанд, ки қариб 90 фоизи ин маблағро сармояҳои хориҷӣ ташкил медиҳанд. Аз маблағи умумӣ

¹ Ниг.: Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Ҳибони Рудақӣ 42, 2003. - Саҳ. 8, 34, 62.

140 миллион доллари амрикоӣ грант ё ёрии бебозгашт буда, саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи лонхаҳо 346 миллион доллари амрикоӣро ташкил медиҳад. Дар соли 2006 бошад, ҳаҷми лонхаҳои инвестиционӣ дар миқёси кишвар нисбати соли 2005 зиёда аз ду маротиба афзудаанд.

Дар мулоқоти гурӯҳи машварати донорҳо зерини унвони «Форуми рушди Тоҷикистон», ки 2 июни соли 2007 бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Бӯстонсарои Ҳукумати мамлакат баргузоргардида, вазири рушди иқтисод ва савдои ҷумҳурӣ Фуломҷон Бобозода дар бораи Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 ба иштирокчиёни Форум мурочиат намуда, зикр намуд, ки тадқиқи амалии он ҷалби 5 миллиарду 30 миллион доллари амрикоӣро ба иқтисодиёти Тоҷикистон дарбар мегирад. Ҳоло барои сармоягузорию 2 миллиарду 254 миллионаш аллақай бо намоёндагони кишварҳо ва созмонҳои гуногун мувофиқаҳо ҳосил шудааст. Ё афзуд, ки барои тадқиқи амалии Стратегияи миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Стратегияи нафт қардани сатҳи камбизоатӣ дар маҷмӯъ бояд 13 миллиард доллари амрикоӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон ҷалб карда шавад.

Ҷалби бештари инвестиция бошад, яке аз омилҳои асосии рушди иқтисод буда, пайваста тақмил додани механизми воридсозии сармояро талаб менамояд. Бо мақсади сари вақт мутобиқ гардонидани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузорию ҷаҳони муосир ва беҳтар намудани фазои инвестиционӣ мутобиқи нишондодҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2007 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар назди Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақдир намудани «Шӯрои машваратӣ оид ба беҳтар намудани муҳити сармоягузорию» асоси пешрафти ин соҳа хоҳад шуд. Чунин ҳолат гувоҳи дар амал тадқиқ шудани сиёсати бобарори иқтисодию инвестиционӣ буда, сол то сол беҳтар тақдирани фазои инвестициониро дар ҷумҳурӣ нишон медиҳад.

Тақдирани ҷойҳои қорӣ ва шугли аҳоли низ яке аз омилҳои асосии нафт қардани сатҳи камбизоатӣ ба ҳисоб рафта, ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур дар ҷумҳурӣ пешравиҳо ҳис қарда мешаванд. Мувофиқи барномаҳои мусоидат ба шугли аҳоли бо мақсади боз ҳам густириши додани сиёсати иҷтимоии давлат Консепсияи ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар ҳолати омодагӣ қарор дошта, дар он

мачмӯи чорабиниҳо оид ба ҳифзи иҷтимоии аҳоли барои оянда наздик пешбинӣ шудаанд.

Мутаассифона, истиклолияти миллӣ барои мардуми Тоҷикистон дар аввали солҳои 90 асри ХХ - баъди пош ҳӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ чандон осон ба даст наомада, ҷумҳурӣ ба душворихон сангину ихтилофҳои шадид рӯ ба рӯ шуд, ки ин бе натиҷа намонд. Яке аз ин душвориҳо, ин ба вучӯд омадани шумораи бекорони расмӣ эътирофшуда, ки то 1 марти соли 2007 ба 46,9 ҳазор нафар, аз ҷумла занон ба 25,7 ҳазор нафар (54,8%) расидаанд.

Агар натиҷаҳои фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар давоми панҷ-шаш соли охир нисбати ҳалли проблемаҳои иҷтимоӣ, аз қабилӣ бекор истодани корхонаҳо, мавҷудияти гурезаҳо, баргардонидани ҷобачогузории гурезаҳо ва қарзи музди меҳнатро таҳлил намоем пешрастиҳои зиёдеро мушоҳида намудан мумкин аст. Бинобар маълумоти Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон музди миёнаи ҳармоҳаи номиналии (навишташудаи) кор дар моҳҳои январ-феврари соли 2007 нисбат ба ҳамин давраи соли 2006-ум 1,5 баробар афзуда, 145,60 сомони ро ташкил дода, бо назардошти қурбӣ расмӣ асбӯр, ки Бонки Миллии Тоҷикистон муқаррар кардааст 41,0 доллари амрикоиро ташкил кардааст. Дар ин давра аз рӯи баҳои пешаки музди ҳақиқии меҳнат бо назардошти индекси нархҳои молҳои истеъмоли 27,9 фоиз афзуда, сатҳи бекорони расмӣ ба қайд гирифташуда нисбат ба аҳолии дар иқтисодиёт фаъол 2,3 фоизро ташкил додааст.

Ҷуноне, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 24 майи соли 2007 дар суҳбатиаш дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ «Доир ба танзими расму оинҳои миллӣ ва анъанаву маросимҳои динӣ» қайд намуд: «Дар кишвар фонди умумии музди меҳнат дар соли 2007 маблағи 1,6 миллиард сомони ро ташкил медиҳад, ки аз он қариб 500 миллион сомонӣ ба соҳаҳои бучетӣ рост меояд. Имрӯз музди миёнаи меҳнати кормандони мақомоти идоракунии 204 сомонӣ, илм-135, маориф 106, саноат-265, нақлиёт-320, соҳтмон-335, алоқа-350 ва кишоварзӣ 36 сомонӣ мебошад».

Аз таҳлили далелҳои дар болоовардашуда бармеояд, ки қариб ҳамаи проблемаҳои социология бевосита ва ё бавосита бо фаъолияти меҳнатии одамон ва ҷамъият умуман алоқаманд мебошанд. Ҷунончи омӯзиши ҷамъият бе донишҳои шаклҳои ҳукумати моликият ба воситаҳои истеҳсолот ва муносибатҳои тақсимот, муносибати одам ба меҳнат, хусусиятҳои меҳнати ҷамъиятии дар тарзи истеҳсоли вучӯддошта, роҳҳои ба меҳнат ҷалб намудани одамон ва ҳоказо

номумкин аст. Дар ҳақиқат асоси ҳасти мунбаъдаи ҷамъияти моро дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ҳуқуқфармоии нурраи адолати босуботи иҷтимоӣ ва таъмини истиқлолияти иқтисодӣ дарбар хоҳад гирифт.

Бо шарофати дигаргуниҳои зиёде, ки дар ҷамъият ба амал омада истодаанд, ба моҳият, мазмун ва шаклҳои зухуроти категорияҳои инҳо ҷамъиятӣ, баҳусус ба категорияҳои илми иҷтимоӣ низ баъаъспр намоидаанд.

Мархилаи аввали тадқиқоти сотсиологӣ ин омӯзиши категорияҳои сотсиология мебошад. Яке аз камбудҳои асосии баъзе аз сотсиологҳо аз он иборат аст, ки дар вақти муайян кардани категорияҳои илми сотсиология ва омӯзиши моҳияти мафҳумҳои дигар - инора ба асарҳои классикони марксизм-ленинизм карда, танҳо ба онҳо таъна мекунанд. Ҳол он ки категорияҳоро агар ба таври ҳаққонӣ шарҳ диҳем, онҳо дар худ ҳамаи таҷрибаи тафаккури инсониятро, ҳамаи он донишро, ки муттафаккирон дар зинаҳои гуногуни тараққиёти инсоният ҷамъ овардаанд, дар бар мегиранд. Ўзгирӣ наодан ба таълимоти ва равиҳои сотсиологӣи фаронсавӣҳо бо намоидагии О. Кант ва Э. Дюргейм, равиҳои амрикоӣи ҷараёни иқтисодии гурӯҳҳои иҷтимоӣ бо роҳбарии Т. Веблен, Ч. Р. Коммонс, У. Митчелл, равиҳои олмонӣи таърихи сотсиология бо роҳбарии Г. Шмоллер, В. Зомбарт ва таълимоти асосҳои иқтисодии иҷтимоии олмонӣ бо намоидагии Г. Зиммел, М. Вебер ва ғайра - ин даст кашидан аз мероси бою ғани дониши сотсиология буда, масъала ва проблемаҳоро яктарафа ҳал кардану инсониятро ба ҳақиқати абстрактӣ бурдан аст. Лекин ин маънои онро надорад, ки мо ҳар як таълимотро кӯр-кӯрона истифода барем. Баракс дар асоси таҳлили ҷамъаи асоснок камбудҳои муайян намуда, бартарҳои онҳо ро вобаста бо талаботи даври замон инкишоф дода, истифода барем. Барои мисол вақте, ки солҳои 50-60 асри ХХ Югославия ба муносибатҳои худидоракунии мегузашт, файласуфҳо ва сотсиологҳои Иттиҳоди Шӯравӣ онро ҳамчун ҷудошавӣ аз принципҳои таълимоти марксистӣ-ленинӣ дониста, онҳо ревизионист номиданд. Ҳол он ки гузариш ба худидоракунии афзоиши солони истехсолотро дар Югославия дар ҳамаи солҳо то 10,0% ва ҳосилнокии меҳнатро то ба 8,0% зиёд намуд. Бо нунин рафтор мо на танҳо аз таҷрибаи бою ғани югославӣ истифода набурда, даҳсолаҳо қафо мондем, балки аз шароити мавҷудбудан гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ дар солҳои 60 ва 70 асри ХХ даст кашидем. Ҳоло бошад меҳодем, ки он ҷи аз даст рафтаҳо харчи зудтар барқарор намоем. Лекин чунин.

барқароркуниро бе мулоҳизаи даркорӣ, бе тахлили ҳамаҷарафани бартарӣ ва камбудии ҳолатҳо ба роҳ монда наметавонем. Баъдтар дар давраи шӯравӣ дар солҳои 80 ва аввали солҳои 90 асри XX мо вақте ба таҷрибаи худидоракунии югославиҳо муроҷиат кардем, ки дар он вақт онҳо аллакай давраи барҷомондагиро дар инкишофи худидоракунии аз сар гузаронида, шаклҳои сифатан нави таъкили иҷтимоии меҳнатро ҷустуҷӯ доштанд, ки ба он дар он вақт на танҳо Тоҷикистон, балки Иттиҳоди Шӯравӣ тайёр набуд. Барои ҳамин ҳам дар вақташ барои амалии шудани Қонуни қабулшудани Иттиҳоди Шӯравӣ «Дар бораи корхонаи (иттиҳодияи) давлатӣ» бисёр монеаҳо садди роҳ шуданд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар вақташ аз комёбиҳои илмӣ-техникӣ ва аз бартарии мамлакатҳои бо ном сотсиалистӣ истифода набурда, ба низомии пешқадами идоракунии ҷопонӣ бештар диққат меодагӣ шудем. Лекин он вақт имконият ва шароитҳои қорӣ барои дар амал қорӣ намудани чунин комёбиҳо, мавҷуд набуданд. Агар чунин намебуд, магар қорабиниҳои қабули давлатӣ, ки системаи пештараи маъмури-фармонфармоӣ қорӣ карда буд, масъалаи назорат ва баланд бардоштани сифати маҳсулотро ҳал карда наметавонист?

Дар ҳақиқат, дар шароити вусъат ёфтани аниқ тарғибати инкилоби илмӣ-техникӣ талабот аз як тараф нисбат ба созиҳои мақомоти мавҷуда, усули меъёрҳои амалии механизми ҳамаҷарафани ба муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ асосёфта ва аз тарафи дигар нисбат ба сатҳи кордонии ахлоқи фазилатҳои инсон рӯз то рӯз катъитар мешаванд. Боз ҳам катъитар шудани ин талаботҳо фалокатҳои хурду калон, ба монанди фалокатҳои истиқомати барқи атомии Чернобил ва дар теҷлоҳодҳои «Приамуре» ва «Нахимов», фалокатҳои дар қомбаниҳои қимматҳои Ёвон ва ҳаҷми роҳи охани Сарносе, тарқиши зарфи дорони ҳазорҳо тонна моеъи амлақ дар Литва, фалокатҳои дар қиштиҳои зернобии «Курск» соли 2000, бомбаборони шудани Югославия, амалиёти террористӣ дар шаҳрҳои Нью-Йорк ва Вашингтон 11 сентябри соли 2001, бо баҳонаи аз байни бурдани «Террористи №1» Усама бини Лодан маҳалҳои террористии Афғонистонро бомбаборон кардани нерӯҳои ҳавоии ШМА, сӯхторҳои бешумор дар қиштиҳои зернобӣ, тарқиши сӯхторҳои биноҳои маъмури ва истиқомати дар Россия ва гоҳе дар Тоҷикистон, ҳамчунин сӯхтор ва тарқишҳои ҳавопаймоҳо дар вақти парвоз дар фазои мамлакатҳои гуногуни дунё руҳдода, сабабҳои мебошанд. Мавҷудияти чунин фалокатҳо, аз як тараф, агар сабабҳои объективӣ дошта бошанд, аз тарафи дигар шаҳодати мавҷудияти зиддиятҳои

гуногуи дар ҷомеа мебошанд.

Роҷеъ ба масъалаҳои асосии мавҷудияти зиддиятҳо дар шароитҳои гуногуи олимони югославӣ ба як қатор комёбиҳо ноил шудаанд. Сотсиологҳои югославӣ на танҳо зиддиятҳоро дар давраи гуногуни таракқиёти форматсияҳои иқтисодӣ инкор намекунанд, балки онҳоро ҳамчун асоси қувваи ҳаракатдиҳандаи сохти нав медонанд. Сарчашмаи онро бошад, дар шаклҳои ташкили меҳнат мебинанд. Дар Югославия инчунин мавҷудияти зиддиятҳои синфӣ ва сиёсиро низ эътироф мекунанд. Аз рӯи мантиқ бошад, зиддиятҳои синфӣ ва сиёсӣ бояд аз мавҷудияти азониҳудкунӣ дар ҷамъият шаҳодат диҳанд. Гарчанде, ки як қатор сотсиологҳо то ҳоло мавҷудияти хусусикуниро инкор кунанд ҳам, мо ба фикри онҳое, ки имконият ва мавҷудиятҳои реалии хусусигардонии меҳнатро дар шароитҳои гуногуни таракқиёт тасдиқ мекунанд, ҳамфикр ҳастем. Лекин мо тарафдори хусусигардонӣ умуман нестем. Бисёриҳо хусусигардониро дар ҳама бобат ҷӯста, онро ҳамчун қолаби идеологии навбатӣ ба дӯши дигарон бор кардани мешаванд. Чунин ҳолат, ки хусусигардониро, ҳамчун категорияи умумиуниверсалии дар ҳама ҷо ҷорӣшаванда меҳисобанд ва ё пурра инкор мекунанд, дар ҳарду маврид зараровар мебошанд. Барои мисол, танг кардани Шӯрои коллективи меҳнатӣ маъмуриятро, бавучудони ҳаракатҳои ғайрирасмӣ, барҳамхӯрии ҳисси хоҷагидорию масъулиятишносии кормандон ва ҳоказоро фақат ба хусусигардонӣ инсбат додан хатост. Ё ин ки дар шароити ҳозира мавҷудияти корпартоиро дар ҳама давраҳои таракқиёти инсоният қариб ҳамаи сотсиологҳо ҳамчун реализагии объективӣ медонанд. Бинобар ин, баъзе кӯшишҳое, ки корпартоӣ фақат дар сохти капитализм мавҷуд аст дар дигар форматсияҳо бояд дар бораи корпартоӣ не, балки катъ ё бас кардани кор сухан роиан даркор аст мегуянд, беасосанд. Дар ҳақиқат бошад, корпартоӣ ин яке аз шаклҳои зухуроти вазъияти ҷанҷоли дар коллективҳои меҳнатӣ ба шумор рафта, ҳамчун нишондиҳандаи сиёсӣ-иқтисодии дараҷан камолоти табақаҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, таҳлили таърихӣ гояҳо ва падидаҳои иҷтимоӣ, истифодабарӣ ва инкишофи онҳо дар марҳилаи ҳозира на танҳо барои ғайр кардани мутахассисони болаёқат ва ё васеъ намудани ҷаҳонбинии одамон, балки барои ба даст овардани шароити беҳтар инсбати таҳлили қонунҳои иҷтимоӣ ва муайян намудани хусусиятҳои ҳосил шудани сотсиология зарур буда, имконияти инкишофи сифатҳои нави иҷтимоиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам меорад.

1.2. Раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба марҳилаи нави дигаргуниҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ ворид мешавад. Вале гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ва самаранок истифодабарии механизми худтанзимкунӣ фақат дар он вақт ба даст меояд, ки хусусият ва имкониятҳои инкишофи падидаҳои иҷтимоӣ пурра ба ҳисоб гирифта шаванд. Зарурати марҳилаи нави дигаргуниҳои иқтисодӣ иҷтимоиро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ханӯз соли 1999 дар суҳанрониаш баҳсида ба 1100-солагии Давлати Сомониён ва 8-умин солгарди истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин иброз дошт: “Равандҳо ва тамоили ҷомеаи башарӣ ба андозае расидааст, ки ҷомеашиносон аз фарорасии давраи комилан нав ва даврони дигаргуниҳои бузург дар таърихи инсоният ибрози ақида мекунанд. Ин дигаргуниҳо аз ҷараёни худшиносии халқҳо, миллатҳо ва дар маҷмӯъ инсоният гизо мегиранд. Раванди мазкур аслан солҳои ҳафтодум зоҳир гардида, солҳои ҳаштодум ва навадуми асри XX ҳамчун падидаи умумии тамоили таърихи дошта, арзи ҳастӣ намуд.

Эҳёи Тоҷикистон чун давлати соҳибистиклол ва озод низ натиҷаи ҳамин қонунияти таърихӣ ва дигаргуниҳои мантиқии интиҳои асри XX мебошад. Дар айни замон мо дар рӯ ба рӯи озмоишҳои бузурги таърихӣ қарор гирифтаем, ки меҳвари онро таъсис ва таҳкими ҳамҷонибаи давлати мустақили миллӣ ташкил медиҳад”.

Гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ моро вазифадор менамояд, ки дар қатори дигар муносибатҳои ҷамъиятиву иқтисодӣ на танҳо ба мундариҷаи коллективҳои меҳнатӣ, балки ба амали функсияҳои онҳо низ эътибори ҷиддӣ диҳем, чунки муносибатҳои бозоргонӣ ба онҳо моҳияту тобишҳои навро ато мекунанд. Чунин зарурият асосан аз мавқеи корхона дар инкишофи иқтисодии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ноил шудан ба максими ниҳони истеҳсолот бармеояд, чунки коллективҳои меҳнатии истеҳсолӣ боигариҳои ҷамъиятиро ба вучуд оварда, онро зиёд мекунанд. Маҳз дар ҳамин ҷо даромади миллӣ ба вучуд омада, он ҳамчун сарчашмаи муносибатҳои ҷамъиятии тиҷори нави ба худ роҳ мекушояд. Ҳамин тариқ, баргариҳои шаклҳои моликият ба воситаҳои истеҳсолот дар амал ошкор шуда, ҷоннокшавии инкишофи фаъолиятнокии меҳнатӣ татбиқ карда мешавад. Дар ҳақиқат, мавқеи коллективҳои меҳнатӣ ба воситаи амали функсияҳои онҳо муайян мегарданд.

Функсияҳое, ки коллективҳои меҳнатӣ иҷро мекунад, хеле гуногун буда, ба хусусиятҳои хоси коллектив ва амали қонунҳои иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ вобастагии зиёде доранд. Бештар амали қонунҳои мавҷудани иқтисодии ҷамъият боиси иҷро намудани функсияҳо дар коллективҳои меҳнатӣ мегарданд. Ба сифати мисол кифоя аст, ки дар хусуси амали функсияҳои мақсаднок, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-интегративӣ истода гузарем. Масалан, амали қонуни асосии иқтисодии ҷамъият, ки моҳияташ боз ҳам бештар ва бештар қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзунии ҷамъият мебошад, сабабгори мавҷудияти функсияи мақсаднок дар коллективҳои меҳнатӣ мегардад. Ин чунин маъно дорад, азбаски коллективи меҳнатӣ қисми таркибии ҷамъият мебошад, пас марому мақсади он низ аз марому мақсади тарзи истеҳсолоти ҷамъиятӣ бармеояд. Барои исботи ин фикр далелҳои дар Ҷадвали 2 овардашударо дида мебароем.

Ҷи тавре, ки аз маълумоти Ҷумҳурии давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла аз далелҳои дар ҷадвалҳои 1-2 овардашуда бармеоянд, суръати афзоиши Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон сол аз сол аз 67,0 то 108 фоиз тамоили афзоиш дорад, гарчанде ки дар ин давра нисбат ба соли 1991 тақрибан аз 40 то 60 фоизи суръати афзоиши Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба даст оварда шудаасту халос. Истеҳсоли молҳои мавриди ниёзи мардум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо нархҳои соли 2005, аз 2310 млрд. рубли соли 1991 ба 1130 млн. сомонӣ дар соли 2005 расида бошад ҳам, ба ҳисоби фоиз нисбати соли гузашта, таи ин солҳо аз 82,3 фоиз то 101,5 фоиз расидааст. Аз рӯи маълумоти Ҷумҳурии давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2005 ҳаҷми истеҳсоли молҳои истеъмолӣ халқ нисбат ба сатҳи соли 2004 тамоили афзоиш дошта, аз ҷумла истеҳсоли молҳои озука 17% ва молҳои саноати сабук 79,7% зиёд шудааст. Дар айни замон истеҳсоли нӯшоқиҳои спиртдор, истихроҷи ангиштсанг, газ, намак, истеҳсоли электроэнергия, трансформаторҳои қувватдиҳанда, сода, нуриҳои маъданӣ, сӯсемт, ҷӯроб, пойафзол, ҳасиб, консерва, маҳсулоти қаннодӣ, обҳои маъданӣ, папиросу сigaret, қоллину маснуоти он ва дигар молҳои таъиноти маданият маҷмӯи ва ҳоҷагӣ афзудааст.

Ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ дар соли 2005 дар ҳамаи категорияи ҳоҷагӣ маблағи 2.773,9 миллион сомони (бо нархҳои ҷорӣ) ташкил намуда, нисбат ба соли 2004-ум 3,1%, аз ҷумла дар соҳаи растанӣ парварӣ 0,6% ва дар соҳаи чорводорӣ 11,2% афзудааст. Дар ҳамаи соҳаҳои савдо дар соли 2005 нисбат ба соли 2004 суръати афзоиши гардиши молҳои чакана 9,6 фоизро ташкил дода, таносуби

**Нишондиҳандаҳои асосии иқтисодию иҷтимоии Ҷумҳурии
Тоҷикистон таъи солҳои 1991-2005¹ ва дурнамои он то соли 2015²**

№ б/т	Номгӯи нишондиҳандаҳо	1991	1995	2000	2005	Дурнамо, бо наҳхҳои амалӣ	
						2010	2015
I	Маҷмӯи маҳсулоти дохили:						
	А) бо наҳхҳои соли 2005, млн. сомонӣ	11907	4534.3	4542.7	7206.6	10386	18393
	Б) ба ҳисоби фоиз нисбати ба соли гузашта	67.4	87.6	108.9	106.7	110.4	110.8
II	Истеҳсоли молҳои истеъмолий:						
	А) бо наҳхҳои соли 2005, млн. сомонӣ	2310	723.5	506.9	1130	2287	3440.4
	Б) ба ҳисоби фоиз нисбати ба соли гузашта	72.1	77.0	100.2	120.0	202.4	105
III	Маҳсулоти кишоварзӣ:						
	А) млрд. рубл бо наҳхҳои 1999	2792.4	1552.6	1631.4	2505.3	3763	4412.0
	Б) ба ҳисоби фоиз нисбати ба соли гузашта	82.3	86.8	112.6	101.5	150.2	110
IV	Хизматрасонии пулакӣ ба аҳоли:						
	А) бо наҳхҳои соли 2005, млн. сомонӣ	3057	425.5	638.6	1460.4	2415	3612.0
	Б) ба ҳисоби фоиз нисбати ба соли гузашта	45.5	86.9	128.5	116.5	17 м-ба	149.7

¹Дар асоси далелҳои нашрҳои расмӣ омили солаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе: Кумитаи давлатии омили, 1992, 1996, 2001, 2006.- Саҳ. 9 -15.

² Ниг.: Замима ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2004 №86 «Оид ба барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015».-Саҳ. 99 -106.

молҳо аз он гувоҳӣ медиҳад, ки аҳоли бештар озукаворӣ (56.1%) харидорӣ карда, таносуби молҳои гайриозука 43.9 ҷузъро ташкил додааст. Ҳаҷми умумии гардиши молҳои чакана дар соли 2005 ба ҳисоби миёна ба як нафар сокини ҷумҳурӣ 321.6 сомонӣ рост омада, ҳаҷми хизмати пулакӣ ба аҳолии ҷумҳурӣ расонида шуда, 1444.8 миллион сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2004-ум 16.8 зиёд аст.

Ҳамин тариқ, ҳолати бозорҳои истеъмолии ҷумҳурӣ асосан устувор буда, сатҳи баланди фаровонии молҳои озукаю гайриозука ва суръати афзоиши гардиши молҳои чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо мушоҳида карда мешавад.

Ҷи тавре ки аз маълумотҳои дар боло зикркардаю далелҳои дар Ҷадвали 2 овардашуда бармеоянд, тамоили болоравӣ тӯли солҳои 1991-2005 ҳам дар ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ, ҳам дар ҳаҷми гардиши молҳои чакана ва хизмати пулакӣ ба аҳоли ба ҷашм мерасад. Албатта, ин тамоили ба амал омада тан солҳои тадқиқшуда, ҳам сабабҳои объективӣ ва ҳам субъективиро доро мебошад. Вале хурсандиовар ин аст, ки кам ҳам бошад, сол аз сол суръати афзоиши нишондиҳандаҳои дар боло қайдшуда таъмин буда, ин боварии моро ба ояндаи нек ва ба боз ҳам бештару беҳтар қонеъ намудани талаботи аҳолии ҷумҳурӣ дучанд зиёд менамояд. Аз ин ҷо моҳияти функсияи мақсаднок иборат аз истеҳсол ва ё пешниҳоди мол ва ё хизмати муайяншуда иборат буда, бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи аъзоёни коллектив ҷузъан ва ҷамъият умуман равона карда мешавад.

Ба функсияи мақсаднок функсияи иқтисодӣ ҳеле зич алоқаманд буда, моҳияти он аз моҳияти амалии принсипии асосии иқтисодӣ аст, ки бо ҳароҷоти камтарин ба даст овардани самарани зиёди ниҳой мебошад, иборат аст. Метери асосии баҳодихши функсияи иқтисодӣ ин чунин нишондиҳандаҳо ба монанди: афзоиши ҳосилнокии меҳнат, даромаднокӣ ва музди меҳнат; иҷроиши фармоншӯ ва пешниҳоди кам намудани арзиши асли; иҷроиши нишондиҳандаҳо аз рӯи номи ӯи маҳсулоту сифатнокӣ; ва ғайраҳо мебошанд.

Гарчанде ки сатҳи рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ ва сифати зиндагии мардум нисбат ба бисёр давлатҳои пешрафта ҳеле паст бошад ҳам, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи самтҳои илоҳоти иқтисодӣ ба хотири бемайлони ривож додани муносибатҳои бозоргонӣ бо дарназардошти Ҳалафҳои рушди ҳазорсола. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015 ва Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2007-2009 ҷораниҳои таҳияшударо дар ояндаи наздик амалӣ хоҳад кард.

Чунки давлати мо мушкилотҳои сангини иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро аллакай пушти сар намуда, дар марҳилаи сифатан нави рушди босуръату босубот қарор дорад. Дар асоси тартиб додани нақшаҳои бузурги пешрафту созидагӣ бошад, ба фазои мусонди тарзи давлатдорони мукаммалу пешрафта ва дорони сатҳи зиндагии шоиста ноил хоҳад шуд.

Давраи гузариш ва ҳалли проблемаҳои ҳеле муҳим, ки барои пешрафти кишвар ва ба набзи иқтисоди ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамсадо шудани иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҳеле заруранд, бар дӯши ҳар шаҳрванд бори сангине ниҳодааст. Тавре Президенти ҷумҳурӣ Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониаш бахшида ба 15 - солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон 8 сентябри соли 2006 зикр намудаанд: «Ман ҳамеша ба таври равшан ва возеҳ гуфтаам ва бори дигар таъкид месозам, ки бо вучуди пешравиҳо ва комёбиҳои бузург мушкилиҳои ва проблемаҳои ҷидди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ дорем.

Вазифаи аввалиндараҷаи ҳамаи мо истиқлолияти давлатамонро мустаҳкам карда, насли наврасу ҷавонро дар рӯҳияи ваҳдати ягонагӣ, ватандӯстиву ифтихори миллӣ, садоқат ба анъанаву суннатҳои таърихиву фарҳангии миллат ва эҳтиром ба арзишҳои умумибашарӣ таърибия намудан аст. Ҳамеша бояд дар хотир дошт, ки таҳкими истиқлолият ва давлатдорони миллӣ танҳо бо доиши комил, ифтихори миллӣ ва эҳсоси ватанпарастӣ, дарки масъулияти ватандорӣ муяссар мешавад».

Дар ҳақиқат, ҳалли масъалаҳои душвори иҷтимоию иқтисодии мамлакат бе ислоҳоти бунёдии иқтисодиёт ва муносибатҳои истеҳсолии ҳаёти ҷомеа имконнопазир аст. Аз ин рӯ, яке аз санадҳои аввалини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иқтисодиёт фармонҳои аз 2 - 3 декабри соли 1994 «Дар бораи тадбирҳои аввалиндараҷаи таъмини бозсозии иқтисодӣ ва тазонидаи ҷараёни гузариш ба муносибатҳои бозорӣ» онд ба бехтар кардани неқӯаҳолии модди иштирокчиён ва маъҷубони Ҷағи Бузурги Ватанӣ, муҳорибаҳои Афғонистон ва ҳоказо буданд, ки ба ислоҳоти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон замина гузоштанд.

Дар татбиқи ислоҳоти иқтисодии ҷумҳурӣ дар моҳи март соли 1995 ба муомилот баровардани асъори миллий-рублӣ тоҷикӣ ва моҳи октябри соли 2000 дар пояи анъанаҳои миллию фарҳангии халқамон баровардани пули миллий-сомонӣ марҳилаи муҳим гардида, яке аз дастовардҳои бузурги ташаккули иқтисодиёти миллий ва раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ ба шумор меравад.

Вале набояд фаромӯш кард, ки маҳз иҷлосияи 16 Шӯрои Олии

Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати 12 (моҳи ноябри соли 1992 дар шаҳри Хучанди вилояти Суғд баргузоргардида, баъди мулоҳизаҳо ва мубоҳисаҳои ҷандроӯза дар фазои ошкоро 19 ноябр роҳбарияти нави сиёсӣ кишварро тахти сарварии Эмомалӣ Раҳмон интихоб намуд) Барномаи мукаммали аз бухрони сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавий баровардани мамлакатро ба миён гузошта, заминан эҳёи миллӣ ва сифатҳои нави ҷаҳмонро фароҳам овард.

Тавре Раиси Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Убайдуллоев дар суханронии дар ҷаласаи сеюми яқояи Маҷлиси Миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 октябри соли 2001 «Дар боран Ҷашни 10 солагии ҷалосияи 16 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум) кайд намуд: «Шаҳсе сарвари давлат шуд, ки ба самимияти беназири инсонӣ, рӯҳи миллию ватанпарастӣ, бо ҳислатҳои ҳамидан демократӣ ва ҳамкорӣю ҳамраӣи самимона бо ҳамсафонан тавонист халқу давлатро аз гирдоби бало начот диҳад. Хушбахтона, давлат ва миллати мо дар ҳассостарин лаҳзаи таърихӣ роҳбари сазовори худро пайдо намуд».

Бо раӣи ӯрӯсӣ умумихалқӣ моҳи ноябри соли 1994 қабул шудани Конституцияи нави Тоҷикистон, 27 июни соли 1997 баъди музокироти душвори бардавомӣ сеюмисола ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти ҷомеа, солҳои 1997-2000 амал кардани Комиссияи оштии миллӣ ва барҳам хурдани мафҳуми дӯсту душман дар амалияи ватандорӣ мо, оғоз ёфтани бунёдкорӣҳо аз қабилӣ: сохтмони роҳи охани Қургонтеппа-Кӯлоб, роҳҳои мошингарди Кӯлоб-Хоруғ-Қулма- Қароқорум, Душанбе-Раши-Саришон, азнавсозии шохроҳи Душанбе-Хучанд-Чанак, сохтмони нерӯгоҳҳои барқи обии Сангтӯда - 1, Сангтӯда - 2, вусъати тоза пайдо кардани бунёдкориву созандагии хатҳои баландиниддати ҷиҷоқии нерӯи барқи Ҷануб- Шимол, Лолазор-Хатлон, Лолазор-Сангтӯда-1, туннели Анзоб (ҳоло «Истиқлол») ва қорҳои асосии сохтмонӣ дар нақбҳои мошингарди «Истиқлол», оғози қорҳои сохтмонӣ дар нақбҳои Шаҳристону Шаршар, қорҳои газӣ Хочасартез, Хочабокиргон, барқароркунии роҳи охани Ваҳш - Ёвон, фурудгоҳи шаҳри Кӯлоб ва аз навсозии фурудгоҳҳои шаҳрҳои Душанбе ва Хучанд, барқароркунии деҳу кӯпрӯқҳои харобшуда дар ноҳияҳои туноғуни ҷумҳурӣ, баҳусус дар водии Рашти Ваҳш, таъсиси даҳҳо қорҳои мошингард бо кишварҳои хориҷӣ дар саросари ҷумҳурӣ ва таҳкиму ҳамкорӣҳои бевосита бо кишварҳои ва ташкилотҳои бонуфузи молиявӣю иқтисодӣ байналмилалӣ, аз ҷумла бо Созмони Миллалӣ

Муттаҳид. Созмони амният ва ҳамкории Аврупо, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони конференсияи исломӣ ва Иттиҳоди иқтисодии Евразия натиҷаи фаъолияти садоқатмандона аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва амалӣ намудани Барномаи муқаммалу нуқтаҳои асосии дар иҷлосияи 16 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати дувоздаҳум ифодашуда, ба шумор меравад.

Ҳақ ба ҷониби Раиси Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Убайдуллоев аст, ки дар суҳбатиҳои мегӯял: «Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати дувоздаҳум сарфи назар аз он мавзӯ ва мочароҳе, ки дар ҷаласаҳои он то охири идома дошт, намунаи ҳислати демократии ҷомеаи Тоҷикистон маҳсуб мешавад. Маҳз ҳамин мақом, мақомии олии намоёндагӣ дар вазъияти бӯҳронӣ қудрат пайдо кард, ки ихтиёрӣ давлатдориро ба даст орад ва пешро роҳи парокандагии Тоҷикистон ва хатарии нобудшавиро гирад. Ва ин қорро иҷлосияи 16 анҷом дод.»

Дар ҳамин замина бо таҷаббус ва ҷидду ҷаҳди зиёди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 27 июни соли 1997 (баъди ҳафт даври музокироти бисту як вохӯрии расмӣ дар давоми чор сол) дар шаҳри Москва Созишномаи умумӣ дар бораи истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ ба имзо расид, ки ба ҷанги бародаркушӣ миёни фарзандони як миллат хотима бахшида, бонси дар арсаи байналмилалӣ боло рафтани обрӯи Тоҷикистони соҳибистиклол ва таҳкими нуфузу мавқеи он дар миёни ҷомеаи ҷаҳонӣ гардид. Бо баракати сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва хиради азалии халқамон имконияти фароҳам омад, ки ба бунёди давлатдориву давлатсозии навин, баҳусус ба сохтмони як силсила объектҳо ва иншоотҳои муҳим оғоз бахшида шавад. Чуноне ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар донран ҷорабиниҳои пуршукӯҳи идона 25 июни соли 2007 дар Бӯстонсарои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳбатиҳои дар Конференсияи байналмилалӣ илмӣ бахшида ба 10 солагии ба имзо расидани Созишномаи умумӣ истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ дар Тоҷикистон қайд намуд:

«Арзиши муҳим ва волон таҷрибаи сулҳи тоҷикон, албатта, татбиқи ҳадафи бузургӣ таърихӣ-ваҳдат ва муттаҳидии миллӣ мебошад. Ва чунонки мебинем, имрӯз мо аз баракати сулҳу ваҳдат ба хеле дастовардҳои назаррас ноил гардидем: дар даҳ соли сулҳ ва ризояти миллӣ дар Тоҷикистон Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ беш аз ду маротиба, маҳсулоти саноатӣ дуҷумм маротиба, тиҷорати хориҷӣ қариб се маротиба афзуд: дар соли 1997 қарзи хориҷии мо қариб

108 Ҷоизи Маҷмӯи маҳсулоти дохилро ташкил меод, вале дар оғози соли 2007 ҳаҷми он ба 31 Ҷоизи Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ баробар шуд.

Имрӯз таҷрибаи сулҳу сулҳофарини тоҷикон дар бобати ҳалли мусолимагомези ниҷоъ ва фурӯ нишондани оташи ҷанги шаҳрвандӣ ҳам аз лиҳози назариявӣ ва ҳам аз ниҷохи амалӣ ҷун як надидаи нодирӣ илми сиёсатшиносии ҷаҳонӣ эътироф шудааст...».

Ӯ меафзояд «...мусолиҳаи миллӣ мо тоҷикон рӯйдодии нодирӣ ҳалли усулӣ ва қобили қабули бӯҳрони иҷтимоӣ ва таърихӣ мебошад.».

Гуфтаҳои боло шаҳодати амали равандаҳои муҳими инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тавассути сулҳу ваҳдат ва муттаҳидии миллӣ ба рушди устувори иқтисодӣ ва ҳалли масъалаҳои асосии иҷтимоӣ имконият дода, асоси қавиро дар таҳкими дастовардаҳои истиқлолият ва тақвияти пояҳои давлатдорӣ тоҷикон гузошта, самаран хуб низ додаанд.

Гузашта аз ин, саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 10 соли охири асри ХХ давраи ниҳоят вазнинро аз сар гузаронида бошад ҳам, ҳаҷми истеҳсолоти дар давраи солҳои 1997-2005 нисбатан боло рафта, ҳоло саноат аз 80 соҳа ва намудҳои истеҳсолоти, аз истеҳсоли қувваи барқ то саноати сабук ва қорқарди маҳсулоти хоҷагии кишроқ иборат аст. Тоҷикистон дорони захираҳои бузурги металлҳои қимматбаҳо ва ангишт аст. Мувофиқи маълумоти эътиборбахш дар ҷумҳурӣ 40 қони ангишт вучуд дорад, ки аз онҳо 4 миллиард тонна ангишт ғирифтан мумкин аст. Ба қалонтарини қонҳои ангишт - қонҳои Шӯроб, Фон-Ягноб, Назарайлоқ мансубанд. Мувофиқи ҳисоби қитоби мутахассисон захираи ангишти Фон-Ягноб 846 миллион тоннаро ташкил медиҳад. Дар Назарайлоқ бошад, 500 миллион тонна ангишти баландсифат мавҷуд аст. Ин миқдор захираи ангишт барои мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 20 ҳазор сол қифоягӣ мекунад.

Ҳамин тариқ, таъмин намудани самаран дилхоҳи иқтисодии ғайриқонунии меҳнати дар ҳамаи самтҳои иқтисодии ба хотири бемайлони ривож додани муносибатҳои бозоргонӣ бо дарназардошти харҷи зудтар амалӣ намудани Стратегияи насти қардани сатҳи қамбиозатии аҳолии ҷумҳурӣ, асоси амали қуносиҳои иқтисодӣ мебошад.

Қуносиҳои дигар ва бисёр муҳими қоллективҳои меҳнати, ин қуносиҳои иҷтимоӣ - интегративӣ мебошад. Моҳияти асосии ин қуносиҳои иборат аз ба ҳам мутобиқ намудани манфиатҳои қамбияти,

коллективӣ, шахсӣ ва муганосибан баробар инкишоф додани онҳо мебошад. Амали функсияи иҷтимоӣ-интегративӣ ду тараф дорад. Аз як тараф, агар ягонагии манфиатҳои ҷамъиятӣ ва коллективиро таъмин намояд, аз тарафи дигар, мустақилияти коллективҳои меҳнатиро дар муҳокима ва ҳалли масъалаҳои давлатдорӣ ва хоҷагидорӣ зиёд намуда, фаъолияти онҳоро ҷоннок мегардонад. Масалан, бо мақсади абадӣ гардонидани хотираи фарзандони фарзонаи халқи тоҷик: олим, файласуф ва ҳаким Абӯалӣ ибни Сино, шоир, сардафтарии адабиёти классикии тоҷик Абӯабдуллои Рӯдакӣ дар асоси моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи номҳои объектҳои ҷуғрофӣ» бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июли соли 2006 № 297 «Дар бораи номивазкунӣ ва номгузории қуллаҳо» номи қуллаи ба номи Ленин, баланднаш 7134 метр, иваз карда шуда, он қуллаи ба номи Абӯалӣ ибни Сино, номи қуллаи «Революция», баланднаш 6940,0 м, иваз карда шуда, он қуллаи «Истиклол», қуллаи бе номи баланднаш 6910,0 метр, ки 20 км дуртар аз деҳаи Рухии ноҳияи Рӯшонӣ Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҷойгир аст, қуллаи ба номи Абӯабдуллои Рӯдакӣ номгузорӣ карда шудааст. Ё ин ки чорабиниҳои бузурги фарҳангӣ, аз ҷумла таҷлили солгарди фарзандони фарзонаи миллат, ҷашни шаҳрҳои бостонии кишвар ва ба ин монанд маърақаҳо, аз як тараф ягонагии манфиатҳои ҷамъиятӣ ва коллективиро таъмин намуда, мустақилияти коллективҳои меҳнатиро дар муҳокима ва ҳалли масъалаҳои давлатдорӣ ҷоннок гардонад, аз тарафи дигар дар қалби мардум тарбияи эҳсон гарми ватандориву ватандӯстӣ ва тақвияти ҳудогоҳиву худшиносиро бедор менамояд.

Ҷи тавре ки аз таҷлили маводи дар боло овардашуда бармеояд, қариб ҳамаи проблемаҳои сотсиологияи бевосита ва ё бавосита бо фаъолияти меҳнатии одамон ва ҷамъият умуман алоқаманд мебошанд. Ҷунончи омӯзиши ҷамъият бе донишҳои мавҷудияти шаклҳои молкият ба воситаҳои истеҳсолот ва муносибатҳои тақсими онҳо ба фондҳои асосӣ, муносибати одам ба меҳнат, хусусиятҳои ҷамъиятӣ дар тарзи истеҳсоли вучуддошта, роҳҳои ба меҳнат ҷалб намудани одамон ва ҳоказо номумкин аст.

Гузашта аз ин, раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ аз омӯхтани синфҳои ҷамъиятӣ, аз тадқиқоти муносибатҳои онҳо ба воситаҳои истеҳсолот, мавқеъ дар ташкили ҷамъиятҳои меҳнат ва шишироки бевоситаи онҳо дар истеҳсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, дар идоракунии падидаҳои истеҳсоли ва меҳнатӣ бармеоянд.

Айнан ҳамин масъалаҳо низ дар тадқиқотҳои гурӯҳҳои иҷтимоӣ

ва коллективҳои меҳнатӣ омӯхта мешаванд. Гурӯҳҳои иҷтимоӣ, як қисми ҷамъиятанд, ки бо аломати таъмин будан бо манфиатҳои умумӣ аз ҳамдигар фарқ мекунад. Ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ: коргарон, хизматчиён, коркунони инженерӣ-техникӣ, роҳбарон ва мутахассисон, толибдӯмон, донишҷӯён ва хоказо дохил мешаванд. Омӯзиши гурӯҳҳои иҷтимоӣ пеш аз ҳама омӯзиши масъалаҳои муносибатҳои байни онҳо, аломатҳои фарқкунандан онҳо, хусусиятҳои таъсирӣ падидаҳои илмӣ-техникӣ ба мазмун ва характери меҳнат, омилҳои иҷтимоӣ, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнати дарбар мегирад.

Қисми аз ҳама зиёди амалиёти фаъолони бошуурона ва ҳаёти мустикалонаи одам новобаста аз вай дар ҷои корӣ, дар фаъолияти меҳнатӣ мегузарад. Таъсирӣ асосиро ба шахсияти вай коллективи меҳнатие, ки дар он кор мекунад, мерасонад. Хаматарафа омӯхтани шахсият дар ҷараёни фаъолияти меҳнати ҷамъиятӣ бошад, яке аз проблемаҳои актуалии сосиологияи меҳнат мебошад. Барои ҳамаи дар пешрафти ҳар як кишвар омилҳои инсонӣ нақши ҳалкунанда дорад, зеро маҳз мутахассисони баландсатҳасу кордон ва афроди соҳибмаърифату ватандӯст пешбарандаи ҳама гуна корҳо дар самти ҷорӣ кардани дастовардҳои техникаву технологияи ва иҷтимоӣ буда, таъминкунандаи сатҳи баланди фарҳангӣ ва маънавии ҷомеа мебошанд.

Аз ин хотир, фароҳам овардани шароити барои татбиқи мутахассисони баландсатҳасуи миллӣ ва ташаккули насли нави кадрҳо яке аз масъалаҳои муҳимтарини ҷумҳурии мо ба ҳисоб рафта, таваҷҷӯҳи доимӣ ва рӯзафзун ба сармояи инсонӣ барои тамоми соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ шарҳи ҳағминӣ пешрафти босуръат аст.

Доир ба ҷабҳаҳои гуногуни ин масъала Сардори давлати Тоҷикон борҳо таъкид намудааст. Масалан, дар суханронии дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ 24 майи соли 2007 «Доир ба танзими расму оинҳои миллӣ ва анъанаву маросимҳои динӣ» Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон маъракаи маросимҳои серхарачоту исрофкоронаро аз омилҳои коҳиндихандаи сатҳи зиндагӣ ва монеаҳои асосӣ дар роҳи татбиқи талбирҳои арзишманди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри таъмини рӯзгори шоистаи мардуми кишвар арзёбӣ намуда, чунин мефармоянд: «Исрофе, ки ба маросимҳо ва маърақаҳои мардуми мо хос гаштааст, ҳаргиз моҳияти иҷтимоӣ надорад. Аз ин рӯ, мубориза ба муқобили исрофкорӣ барои ҳамаи мардуми мусулмони кишвар ҳам фарз аст ҳам қарз. Зеро

хароҷоти умумии мардуми кишвари мо барои гузаронидани маъракаҳои хурсандию мотам ба ҳисоби миёна дар як сол маблағи аз 4.5 то 5 миллиард сомониро ташкил медиҳад. Ҳол он ки буҷети солонаи кишвар 3 миллиарду 300 миллион сомонӣ аст.

Дар кишвар имрӯз аз 1 миллиону 100 ҳазор онла 500 ҳазор онла камбизоат, 527 ҳазор нафар нафакаҳур, 134 ҳазор нафар маъҷуб, 11 ҳазор нафар кӯдаки то 16 - солаи онлаҳои бесаробон ва 9 ҳазор нафар пиронсолони яққаву танҳо зиндагӣ мекунад. Инчунин шумораи мактаб-интернатҳо 77 адад ва хона-интернатҳо барои пиронсолони маъҷубон 11 адад мебошад, ки бошандагонии ин муассисаҳо 13 ҳазор нафарро ташкил медиҳанд.

Дар чунин ҳол, агар маърифати дуруст ва ҳидоятӣ ҳақиқии динӣ вучуд мебошад, *исроф* ба *проблемаи иҷтимоӣ* табдил намеёфт. Ва агар як қисмати маблағҳои зиёде, ки *исроф* шуда истодаанд, ба қорн хайр ба нафъи ҷомеа сарф мешуд, вазъи иҷтимоӣ беҳ ва бори гаронии зиндагии мардум сабук мегардид».

Мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими расму оинҳои миллии анъана ва ҷашну маросимҳоро дар кишвар муҳим ва саривақт шуморида, бо як рӯҳбаландӣ иқдоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро қониндорӣ намуданд.

Қиҳати иҷроии саривақтии дастури суроришҳои асосии суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ онд ба танзими расму оинҳои миллии, ки 6 декабр дар назардошти 20 ҳазор пешниҳоди мардуми ҷумҳури таҳия шуда буд. Қонун «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 июни соли 2007 № 272 ва Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Раёсати танзими анъана ва ҷашну маросимҳои Дастгоҳи иҷроии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июни соли 2007 № 20 мутобиқи тартиботи қорӣ тасдиқ карда шуда, амалӣ карда шуданд.

Қиҳати татбиқ намудани Қонун ва Низомномаи мазкур дар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо, корхонаҳо, кумитаҳо, маҳаллаҳо ва муассисаҳои хизматрасонии коммуналӣ онд ба танзими анъана ва ҷашну маросимҳои комиссияҳои ҷамъиятӣ таъсис додан шудаанд, ки мақсади онҳо гирифтани пешниҳоди хароҷоти зиёдатӣ ва мусондагӣ барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ буда, амали он ба ҳамаи мақомоти давлатӣ, ташкилоту муассиса ва корхонаҳо сарф назар аз тобиҷи идоравӣ ва шакли моликият, ҳамчунин ба ҳамаи шахсонӣ воқеӣ, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ва мансубият миллиашон дахл дорад.

Азбаски қисми зиёди даромади миллий дар ихтиёри мардум қарор дорад, чунин тарзи ҳалли масъала, агар аз як тараф, тавассути Қонуни ва Низомномаи мазкур ба танзим даровардани ҷашну маросимҳо ва анъанаҳои ҷиёғ ба тақдирӣ ҳозира ва ояндаи насли муосирӣ тоҷик таъсири мусбат расонад, аз тарафи дигар ба давлат ва ҳукумати ҷумҳурӣ имконияти медиҳад, ки сарвату даромади миллии худро таҳти назорати қарор диҳад. Амалияи ҷаҳонӣ чунин мисолҳоро бисёр меонад, ки ба воситаи ба танзим даровардани ҷашну маросимҳо ва анъанаҳо кишвар аз мамлақати қафмонда ба мамлақати тараққиқунанда табдил ёфтааст. Қифоя мебуд Ҳиндустонро, ки меъёри аидуҳи он ба сифр баробар буда, шароити ғаниматро интиқодди он аз Ҷумҳурии Тоҷикистон хело бадтар буд, бо баробари аз тарафи Ҳукумати он таҳти назорати қатъӣ гирифтани танзими расму оинҳо ва хароҷоти даромади миллий мушкилолҳои мавҷуда насн сар шуда, мамлақат рӯ ба тараққӣ шӯҳод.

Вале ин маънои онро надорад, ки Қонуни ва Низомномаи зикршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври механикӣ бе дарназардошти ҳусуниятҳои ҳосн анъана ва ҷашну маросимҳои дигар миллати халқиятҳо, ки дар ҷумҳурӣ умр ба сар мебаранд, низ татбиқ мешуда бошад. Баръақс дар молдаи 1 Қонуни зикршуда омадааст: «Ақаллиятҳои миллий дар доираи муқаррароти Қонуни мазкур дар баргузориши анъана ва ҷашну маросимҳои суннатҳои онҳо озод мебошанд».¹ Ин шайлоати дигари раванди инкишофи сифатҳои нави ҷиёмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ барои ақаллиятҳои миллий ва дигар халқияту қавмҳо дар миқёси мамлақат ва республикаҳои иттифокӣ ҳаёли хоме беш набуд.

Ҳамчунин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷашну маросимҳо ва анъанаҳо, ки дар тӯли даҳсолаҳо ва шояд асрҳо дар ҳаёти харӯзан одамон нақш баста, ба ҷаҳонбинию бовариҳои мардум омехта шудаду ҷой пайдо қардаанд, бо усулҳои маъмурӣ ва дар як соду ду сод пурра аз байн бурда наменаванд. Дар баробари истифодаи меъёрҳои маъмурӣ инчунин баланд бардоштани ҷанбаи маърифатнокии мардум ба воситаи мубориза бо хурофот ва бидъат маънафатгари қор аст.

Чуноне, ки дар ин бора Сардори давлат Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ онд ба танзими расму оинҳои миллий маъфзояд: «Маърифати мардум он вақт қомил мегардад, ки он дар асоси арзишҳои ғанимӣ, асолати фарҳангӣ, мероси таърихӣ ва дар

¹ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Санадҳои меъерии ҳуқуқи онд ба танзими анъана ва ҷашну маросимҳо. Душанбе: Шарқи ошод, 2007. - Саҳ. 7.

муқосса бо таърихи ҷаҳон, инчунин донишҳои муосир омӯхта шавад. Дар ин сурат мо метавонем аз мушкilotи маънавӣ ва маросимгарой раҳой ёбем.

Мо бояд ба хотири рӯзгори босаодат, беҳбудии сифати зиндагии мардум ва насти қардани сатҳи камбизоатӣ арзишҳои беҳтарини расму оинҳои миллӣ ва диниро оқилона ва одилона истифода барем. Бо иқдоми хайру савоби худ мо ба *ислоҳоти қиддии иҷтимоӣ* оғоз мебахшем».

Бо боварӣ гуфта метавонем, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чун дар асоси Қонун «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» хароҷоти онлаш ва шахсии шаҳрвандонро имрӯзо ба танзим мебарорад. Минбаъд ба танзим даровардани хароҷотҳои аз ҳисоби Бюҷети давлатӣ ва пули мардум анҷомдодашуда оид ба ҷашну маросимҳои расмӣ давлатӣ, низ лиққат дода, ба ҳалли вазифаҳои таъминии шаффофияти фаъолияти ҳамаи шохҳои ҳокимият ва соҳтору мақомот дар ин ҷода мусондат намуда, онро зина ба зина, мунтазам дар ҳаёти сиёсии ҷомеа амалӣ мегардонад.

Комиссияҳои ҷамъиятии таъсисдодашуда оид ба танзими анъана ва ҷашну маросимҳо бо дарназардошти он, ки дар Қонуни мазкур баъзе масоили ҷузъӣ ҷой дода шудааст, барои мавриди сунниятифода аз ҷониби кормандони мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ қарор нагирифтани аз байн бурдани эҳтимолияти даҳлат ба ҳаёти шахсӣ ва озодинҳои инсон пайваста қорҳои ташвиқотию фаҳмондадиҳӣ гузаронида, ҷорабиниҳои мушаххас меандешанд.

Дар ҳақиқат қабули Қонуни мазкур дар соҳаи аввали нимаи дууми даҳсолаи нахустини асри XXI зарурати таърихӣ буд, ки аз моҳият ва талаботи шароитҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷумҳурий бар меомад. Вале Қонун ҷири шаҳшуда набуда, дар марҳилаҳои баъдӣ мушкилиҳои баамаломата ва дигар паҳлуҳои анъана ва ҷашну маросимҳо дар он мавқеъ ва роҳи ҳалли худро ёфтанду минбаъд низ хоҳанд ёфт.

Азбаски дар таракқиёти худ ҷамъият ба мустаҳкамшавии як қатор тамону одатҳои манфиатдор мебошад, дар соҳаи истеҳсолот низ онҳо ҷой доранд. Ба тамону одатҳои бошад, пеш аз ҳама ҷунин арзишҳои иҷтимоӣ, аз қабили: баланд бардоштани шаъну шараф ва вичдонии касбии қоргар, бо таври пурра ба ҷавонон омӯзондани ҳамаи нозуқиҳои қордонӣ ва маҳорат, тарбияи муносибати эҳтиромонаи

коркунони ҷавон нисбат ба коркунони баландихтисос ва собикадорони меҳнат дохил мешаванд.

Аз тарафи дигар, яке аз самтҳои муҳими тадқиқоти сотсиологияи меҳнат-дигаргуниҳои иҷтимоӣ ва амалиёти иҷтимоӣ мебошанд. Дигаргуниҳои иҷтимоӣ дар соҳаи истеҳсолоти мазмуни ҷунби дигаргуниҳоро дар характер ва тарзи истеҳсолоти, аз қабилӣ: шароити меҳнат ва таъсири прогресси илмӣ-техникӣ; баланд шудани дараҷаи маълумотнокӣ ҳамаи аъзоёни гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки дар истеҳсолоти иштирок менамоянд; таносуби амалиёти нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат ва дараҷаи зиндагонии мардум; давомнокӣ ва характери истифодаи вақти холии меҳнаткашон; вазни қиёсии гурӯҳҳои иҷтимоии меҳнаткашон дар истеҳсолоти ва таркиби иҷтимоии қувваҳои коргарӣ; зиёди шудани вазни қиёсии шаклҳои таърихӣ коллективҳои меҳнатӣ назар ба меҳнати ҷудогоноро дарбар мегирад. Вале соҳаи асосии тадқиқоти бунёдӣ ва амалии сотсиологияи меҳнат дар доираи дигаргуниҳои иҷтимоӣ ва амалиёти иҷтимоӣ – ин назорати иҷтимоӣ аст.

Тарзҳои асосии назорати иҷтимоӣ дар доираи фаъолияти меҳнатӣ ин меъёрҳои сарфи меҳнат, истифодаи бурдани шаклҳои бо таври илмӣ асоснокбудар ташкили меҳнатро, ки бо мақсади ба даст овардани самаранокӣ баланди меҳнатӣ равона карда шудааст, дар бар мегирад.

Тарз ва шаклҳои истифодабарии назорати иҷтимоӣ дар амалияи мундариҷаи муносибатҳои истеҳсоли аҳамияти таълимӣ доранд. Зеро инсон аз хурдсолӣ бо онҳо сару кор дошта, кӯшиш мекунанд, ки рафтораш дар ҷамъият, дар назди коллектив, дар истеҳсолоти ва дар дилҳои ҷамъияту фаъолият эътибор дошта бошад.

Дигар соҳаи муҳими тадқиқоти сотсиологияи меҳнат, ин падидаҳои иҷтимоӣ мебошанд, ки дигаргуниҳои иҷтимоиро дар ҳамаи даврҳои баамалӣ, дарбар мегиранд. Падидаҳои тадбирҳои ҷаҳулоддае, ки аз моҳияти замони ҳозира баромада, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дар амал ҷорӣ намудани онҳо кӯшишҳои зиёде ба ҳарч меҳнат, инҳоянд:

- ривочу раванги меҳнати фикрӣ ва ҷисмонӣ;
- баланд бардоштани дараҷаи неқӯаҳволии халқ;
- ба даст овардани дигаргуниҳои дар характер ва мазмуни ҷараёни меҳнат;
- баланд бардоштани дараҷаи маданият ва техникаи иштирокчиёни истеҳсолоти ватанӣ;
- ба тариқи илова ҷудо кардани маблағ барои ҳифзи сикат ва ба

ин мақсад пурра истифода бурдани захираи корхонаҳо ва интиҳодияҳо:

- расонидани ёри фавакулудда ба ноҳияҳои гирифтори офатҳои табиӣ ва экологӣ гардида ва ба вучуд овардани фишангҳои самарабахши ҳавасмандгардонии муҳофизати табиат;

- андешидани тадбирҳои пешгирии ҳиҷрати бесамари аҳоли ва расонидани ёри фаврию амалӣ ба онҳо.

Муҳимияти ҳалли ин масъалаҳо аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар чаласаҳои васеи Ҳукумати ҷумҳурӣ таъкид карда шуда, роҳи ҳалли онҳо пешниҳод карда шудаанд.

Вале Тоҷикистони озоду соҳибистиклол мисли тифли кӯчаке аз нав арзи ҳастӣ кард, ки он дар солҳои аввали навадуми асри XX инъези бештаре ба ғамхорӣ дошт. Имкониятҳои низоми ҳифзи иҷтимоии аҳоли бошад, бо гузариши ҷумҳурӣ аз низоми маъмурию фармонравой ба муносибатҳои нави бозоргонӣ вобаста ба интиробу тақонҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷанги шаҳрвандӣ ва офатҳои табиӣ дар он солҳо баамаломата, ҳело маҳдуд шуда буданд. Аз рӯи ҳисобу китоби мутахассисони ватаниву хориҷӣ ҷанги шаҳрвандӣ кишварро ба даҳсолаҳо ақиб партофта, аз нигоҳи иқтисодӣ беш аз 10 миллиард доллари амрикоӣ зарари моддӣ расонид.

Ба шароити бисёр душвори бӯҳрони иқтисодии он солҳо нигоҳ накарда, роҳбарияти кишвар аз рӯзгори ҳамаи қишрҳои иҷтимоии ҷомеа, аз ҷумла маъҷубону инъезмандон бохабар шуда, барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии онҳо кӯшиши зиёде ба ҳарч доданд. Як силсила фармонҳои мубтаъдан Сардори давлат онди зиёд кардани музди меҳнат, нафақа, ёрдampuлиҳо шохиди он аст, ки ӯ баробари ҳалли фасли масъалаҳои муҳими байнидавлатӣ ғамхорни донишно дар ҳаққи нафақахӯрону маъҷубон, онлаҳон серфарзанд ва камбизоат дар он солҳои мудҳиш аз мадди назар дур наменонд.

Қабул гардидани як қатор қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумлаи «Дар бораи тақмил додани таъмини нафақаи шаҳрвандон, ки то якуми январи соли 1996 ба нафақа барномаданд», «Дар бораи омодаасозӣ ва таҷлили соли куҳансолон дар соли 1999», фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Онди пардохти ҷуброни бензинпулӣ ба маъҷубон» ва «Дар бораи собиқадорон» дар соли 1996, ки дар асоси он ҳамаи собиқадорони ҷангу меҳнат (Чернобил, маъҷубони созишҳои интизомӣ ва хидматӣ) интизми аз манзил, газ, барқ, хизматрасонии тиббӣ ва дигар намудҳои беҳдошти зист беул истифода бурданро медоданд, гувоҳи гуфтаҳои болоянд.

Бар замми ин, мувофиқи фармони дигари Президент барои хавасмандгардонии моддии шаҳрвандони аз 75 сола боло дар соли 1999 ба ҳар кадоме 2 000 рубл, ки дар маҷмӯъ 144 682 000 рублро ташкил мекунад, чудо карда шуда буд.

Тавассути сиёсати хирадмандонаи Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон, бо вучуди мушкилоти сангин ва рӯзафзун Ҳукумати ҷумҳурӣ якҷоя бо мардуми мамлакат дар асоси муайян намудани самтҳои асосии фаъолияти ҷомеа ва амалӣ гардондани Барномаи ҷиддии ислоҳоти иқтисодӣ сол аз сол авзон сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварамонро рӯ ба беҳбудӣ оварданд. Бояд ёдовар шуд, ки банди ҷоруми Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои рушди минбаъда ва баланд бардоштани самарабахшии ислоҳоти иқтисодӣ» аз 1 декабри соли 1999 низ тақони ҷиддие дар соҳаи иҷтимоӣ бо таъсири низоми умумимиллии ҳифзи иҷтимоии табақаҳои махсусан камбизоати аҳолии перӯи тозае бахшид. Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии ва ба даст овардани раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ мувофиқи фармони мазкур фаъолиятҳои зайл таъмин гардиданд:

- таҳияи системаи оддигардонидашудани таъсири корхонаҳои хурди хусусӣ ва онлаӣ, ки ба таъмини ҷойҳои нави корӣ имконият медиҳанд;

- аз ҷониби давлат фароҳам овардани неъматҳои иҷтимоӣ, ки қаблан аз ҷониби корхонаҳо сурат мегирифт, ҳамзамон даст кашидан аз кӯмакҳои ҳамаҷонибан пулӣ қалон ва бесамари давлатӣ;

- тақвият мутобиқи таъинот, расонидани ёриҳои кӯмакҳо ва ба даст овардани самарабахшии онҳо дар асоси муайянкунии нишондиҳандаҳои кашшокии аз ҷониби ҷомеа ба осонӣ тағтишиаванда;

- бо пардохтҳои зарурии иҷтимоӣ фаро гирифтани одамоне, ки вобаста ба синну сол дар шароити иқтисодии бозоргонӣ аз имкониятҳои таъминоти хеш маҳрум гаштаанд;

- таҳия ва давра ба давра ҷорӣ намудани системаи пасандозии таъминоти нафақа ва сугуртаи тиббӣ, бо дарназардошти аз ҷониби давлат қафолат додани таъминоти нафақаи насли қалонсол;

- таҳияи барномаи маблағгузории бисёрманбаъи рушди хизматрасонӣ дар соҳаҳои маориф ва тандурустӣ.

Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки Фармони дигари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои навбатии таъмини қафолатҳои иҷтимоӣ ва баланд бардоштани нафақаҳои иҷтимоӣ» аз

1 декабри соли 1999 тақони ҷиддие барои таъмини кафолатҳои иҷтимоӣ ба гурӯҳҳои алоҳидаи кормандони соҳаи маориф, тандурустӣ, фарҳанг, таъминоти иҷтимоӣ, баланд бардоштани нафақаҳои иҷтимоӣ аз 1 январи соли 2000 ба андозаи 30 фоиз ва аз 1 апрели соли 2000 ба андозаи 10 фоиз зиёд шудани онҳо мебошад.

Бинобар маълумоти хабарнигори МИТ «Ховар» танҳо дар соли 1998 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон андозаи нафақа се маротиба зиёд карда шудааст. Мувофиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1998 андозаи ҳадди ақали нафақа аз 1 июли соли 1998 аз рӯи синну сол, дар сурати барои ҳисоби нафақа пурра мувофиқ будани собиқани корӣ, ба андозаи 2000 рубл дар як моҳ муқаррар карда шуд. Ҳол он ки дар давраи соли 1992 андозаи нафақа то 340 сӯм ва аз якуми март соли 1992 то 700 сӯмро ташкил медиҳод халос. Дар соли 1999 дар баробари қабул гардидани як қатор тағйироти иловаҳо ба қонунҳои соҳавии ҳифзи иҷтимоӣ, хусусан ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон», инчунин қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 августи соли 1998 «Дар бораи суръат бахшидани қараёни рушди иҷтимоӣ иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон» ва аз 5 октябри соли 1998 «Дар бораи тақмил додани нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки то 1 январи соли 1996 ба нафақаи баромаданд», ки ба пешрафту тараққиёти ин соҳа нақши муҳим бозидаанд, аз ҳамин қабиланд.

Дар ин замина, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2000 тахти № 481 «Дар бораи чораҳои амалӣ намудани Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2000 № 431 «Дар бораи зиёд кардани музди меҳнати ҳадди ақал, ставкаҳои тарифӣ ва маоши кормандони гурӯҳи алоҳидаи соҳаи бучетӣ ва тадбирҳои ҷиҳати тақвияти ҳифзи иҷтимоии табақаҳои камбизоати аҳолии» дар бобати дар амал татбиқи намудани нақшаҳои дурномаи Ҳукумат барои кам кардани сатҳи камбизоатӣ дар ҷумҳуриро минбаъд кам кардани фарқи музди кор ва маоши гурӯҳҳои кормандон мебошад. Вобаста ба ин музди меҳнати ҳадди ақали дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраргардида аз 1 январи соли 2001 се маротиба зиёд гардида, барои як нафар на камтар аз 3 сомонӣ ё се ҳазор рубл дар тамоми соҳаҳо, корхонаю ташкилотҳо новобаста ба шакли моликиятҳои муайян карда шуда буд. Маоши як қатор кормандони соҳаи бучетӣ бошад, аз 1 апрели соли 2001 ба андозаи 40% зиёд карда шуд.

Инчунин аз якуми январи соли 2001 нафақаҳои, ки то 1 январи

соли 1996 ба шахсони дорон собиқан кории зарурӣ ҷиҳати гирифтани нафақа мувофиқи собиқан меҳнати таъмингардида таъин шудааст, ба андозан як нафақаи ҳадди ақал вобаста ба сину сол зиёд карда шуд.

Гузашта аз ин, мувофиқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2001 «Дар бораи зиёд намудани музди меҳнати ҳадди ақал, маоши кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ ва тадбирҳои тақвияти ҳифзи иҷтимоии табақаҳои камбизоати аҳоли» аз 1 январи соли 2002 музди меҳнати ҳадди ақал дар тамоми соҳаҳои иқтисод ба андозан 4 сомонӣ дар як моҳ муқаррар карда шуда, маоши вазифавӣ ва ставкаҳои амалкунандаи тарифи кормандони муассисаҳо ва ташкилотҳо, ки аз бучети давлат маблағгузорӣ мешаванд ба дарназардошти афзоиши музди меҳнати ҳадди ақал 40% зиёд карда шудаанд. Аз 4 январи соли 2002 нафақаи меҳнатии нафақахӯрон то 1 январи соли 1999 ба нафақабаромада, бо роҳи аз нав ҳисоб кардани маошҳо, ки нафақа дар ибтидо дар асоси онҳо муқаррар шудааст, бо истифодани коэффитсентҳои зерин зиёд карда шудаанд: то 1 январи соли 1995 - 33,0; дар соли 1995 - 13,0; дар соли 1996 - 4,0; дар соли 1997 - 2,0; дар соли 1998 - 1,3. Инчунин коэффитсенти ноҳиявӣ ва коэффитсенти барои кор дар маҳалҳои баландкӯҳ, биёбон ва беоб баробари 1,5 музди меҳнати ҳадди ақал барои ноҳияи Мурғоби Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон бошад, баробари 2,3 музди меҳнати ҳадди ақал муқаррар карда шудааст. Ҷиҳати фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2002 тахти рақами 930 "Дар бораи зиёд намудани музди меҳнати ҳадди ақал, маоши кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ, нафақа ва стипендия" Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорро "Дар бораи тадбирҳои татбиқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2002" аз 31 декабри соли 2002 қабул намуд, ки мувофиқи он ба ҳамаи ташкилоту идораҳо сарфи назар ба шакли моликият ва намуди фаъолият сунориш дода шуда буд, ки аз 1 апрели соли 2003:

- музди меҳнати моҳонаро на камтар аз музди меҳнати ҳадди ақали муқарраргардида ба андозаи 5 сомонӣ, ҳисоб кунанд;

- маошҳои вазифавии ҳаман идораву муассисаҳо, ки аз ҳисоби Бучети давлатӣ маблағгузорӣ карда мешаванд, андозаи стипендияҳои амалкунандаи донишҷӯёни донишгоҳҳои олий, хонандагонии коллеҷҳо, мактабҳои миёнаи махсус ва дигар гурӯҳҳо, ки дар ҳисоби маблағгузори бучетӣ мебошанд, 20 фоиз зиёд карда шаванд.

Мувофиқи банди 2 қарори зикргардида, ба Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Фонди ҳифзи

ичтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон супориш дода шуда буд, ки аз 1 апрели соли 2003 мувофиқи тартиби мақараргардида андозаи нафақаҳои амалкунандаро ба тағйир додани андозҳои ҳадди ниҳони нафақа 20 фоиз зиёд намуда, пардохти онро таъмин намоянд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2003 "Масъулият барои фардои миллат" бо мақсади таъминоти нафақахӯронро мунтазам беҳтар кардан, зина ба зина баланд бардоштани сатҳи маош, кӯмакпулии донишҷӯён ва навъҳои дигари пардохтҳои иҷтимоӣ ба Вазорати молия, Вазорати иқтисод ва савдо ва дигар мақомоти дахлдор супориш дода шуда буд, ки барои ҳар сол на кам аз 25 фоиз зиёд намудани маош, нафақа, кӯмакпулиҳои иҷтимоӣ тадбирҳои лозима андешанд.

Бо ин мақсад тамоми чорабиниҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон андешида шуд, ки дар натиҷаи он сиёсати бучети соли 2003 ба рушди соҳаи иҷтимоӣ ниғаронидашуда, 43 фоизи хароҷоти умумии Бучети давлатӣ ба ин соҳа равона гардид.

Ҳамин тариқ, дастовардҳо дар бахши макроиқтисодӣ ҷамъоварӣ фароҳам оварданд, ки сатҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли тақвият ёфта, музди меҳнати ҳадди ақал, маоши кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ, нафақа, стипендия аз 1 январи соли 2005 зиёд карда шаванд. Пардохти ҷубронпулию кӯмакпулиҳо ба маъбӯбон собиқадорон амалӣ гардад.

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 март соли 2006 «Дар бораи тадбирҳои тақвият додани сатҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва зиёд намудани музди меҳнати ҳадди ақал, маоши амалкунандаи вазифавии кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ, нафақа ва стипендия» аз 1 апрели соли 2006 ҳадди ақали музди меҳнат ва нафақа - 66 фоиз зиёд шуда, ба 20 сомонӣ баробар карда шудааст. Мутобиқи ҳамин фармон музди меҳнати кормандони соҳаи илм ва маорифу маоши кормандони соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг ва дигар соҳаҳои бучетӣ-40 фоиз зиёд карда шудааст. Дар баробари ин, музди меҳнати директорон ва ҷонишинони директорони мактабҳои умумӣ бошад, 50 фоиз афзудааст.

Зиёда аз ин, барои баланд бардоштани қобилияти харидории шаҳрвандон, танзими минбаъдаю ислоҳоти давра ба давраи музди меҳнат ва аз байн бурдани номутаносибии андозаи музди меҳнати гурӯҳҳои алоҳидаи кормандон аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Консепсияи музди меҳнат омода гардида, татбиқи он ду давра дар солҳои 2006-2009 ва 2010-2015 дарбар гирифтааст. Бо ин

мақсад бахри пардохти беш аз 20 намуди кӯмакпулиҳо ба оилаҳои камбизоат ва шаҳрвандони эҳтиёҷманд аз ҳисоби Бучети давлатӣ ҳар сол зиёда аз 40 миллион сомонӣ чудо шуда, барои таъминот ва тарбияи кӯдакони ятиму бепарастор ба ҳисоби миёна ба ҳар як нафар дар як моҳ 405 сомонӣ сарф мешавад. Чуноне, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2006 бармеояд, ҳаҷми чунин маблағгузориҳои давлатӣ ба ятимхонаҳою мактаб-интернатҳо дар оянда боз ҳам зиёдтар хоҳад шуд.

Дар ҳақиқат, новобаста аз тағйир ёфтани сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади расонидани кӯмакҳои доимии хайрия ба муассисаҳои махсуси томактабӣ, статсионарӣ, тиббӣ ва дигар муассисаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ бо амрҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2004 № АП-1626 ва аз 27 декабри соли 2006 № АП-36 вазорату идораҳо ва ташкилотҳои ҷумҳуриявӣ мувофиқи замима вобаста карда шудаанд, ки он рӯйхати 55 муассисаҳои махсусро дарбар мегирад. Расонидани чунин кӯмакҳои хайрия, хусусан ба муносибати таҷлили Рӯзи Истиқлол, Рӯзи Конституция, Иди Наврӯз, Соли Нав, Рӯзи маъюбӣ ва пиронсолон, Иди Рамазон ва Иди Қурбон тавсия карда шудаанд. Назорати иҷроияи саривақтии кӯмакҳои хайрияи расонидашуда бошад, ба Даёғҳои иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шудааст.

Ҳамаи ин чораҳо аз рушду нумӯи самтҳои асосии иҷтимоии сиёсати дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус аз раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ шаҳодат дода, барои манфиати тамоми ҷомеа ва пеш аз ҳама ба манфиати гурӯҳҳои нисбатан камбизоати он равона карда шудаанд.

Ҳол он ки то охири нимаи дуюми солҳои навадуми асри XX Тоҷикистон бо даромади ниҳоят пастӣ сарикасии аҳоли ҳамаҷун яке аз кишварҳои камбизоати ҷаҳон боқӣ мемонд. Ҳанӯз соли 1997 БРСММ (ПРООН) Тоҷикистонро дар байни 174 мамлакатҳои санҷидашуда онд ба Индекси Рушди омилҳои инсонӣ (ИРОИ) дар ҷои 115 гузошт. Сатҳи камбизоатӣ, ки асосан бо дараҷаи даромад ва истеъмоли муайян мешавад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон басо баланд аст. То аввали соли 2001 ҳар панҷумин сокини мамлакатҳои собиқи сотсиалистии Аврупо ва Осиё дар як рӯз барои таъминоти зиндагии ҳама камтар аз 2,15 доллар сарф мекард, ҳол он ки ҳама сол қабл аз ин, аз ҳар 25 сокини ин мамлакатҳо танҳо як нафар қашшокона зиндагӣ мекард. Тоҷикистон бошад, яке аз мамлакатҳои қашшоқтарини Иттиҳоди собиқ Шӯравӣ

ба ҳисоб мерафт. Проблемаҳои ҷараёни давран гузариш дар натиҷаи ҷанги дохилӣ боз ҳам душвортар гардиданд. Вобаста ба ин, мувофиқи муайянкунии фикру дархости шаҳрвандони ҷумҳурӣ дар нимаи дуюми солҳои 90 асри ХХ қариб 60% аҳолии худро камбизоат меҳисобанд. Ҳол он ки мутобиқи меъёри расмӣ муайянкунии камбизоатӣ, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он солҳо муайян карда буд, ба ин гурӯҳ 83% аҳолии ҳамзамон аз се як қисми аҳолии ба гурӯҳи «басо камбизоатҳо» дохил мешуданд.

Гузашта аз ин, вобаста ба муайян кардани гурӯҳи қобили харидкунӣ қариб 20% ба гурӯҳи «камбизоаттаринҳо» дохил мешаванд. Ин чунин маъно дорад, ки даромади онҳо дар як рӯз 1,075 доллар аз ҳампоягии қобилияти харидорӣ (ХҚХ) паст мебошад. Чуноне, ки аз қисмати 13 ҳуҷҷати мукаддимавии «Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ»-и Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд: «Натиҷаҳои Шарҳи сатҳи зиндагӣ дар Тоҷикистон (ШСЗТ) соли 1999 нишон медиҳад, ки камбизоатӣ дар Тоҷикистон асосан зухуроти деҳот аст. Зеро 79% аҳолии дар деҳот зиндагӣ мекунад. Танҳо 18,6% сокинони шаҳр нисбат ба 23,4% аҳолии деҳот басо камбизоат ҳисоб меёбанд. Аз маҷмӯи аҳолии аз ҳама камбизоат 18,5% дар шаҳрҳо ва 81,5% дар деҳот, аз ҷумла мувофиқи минтақаҳо аз маҷмӯи аҳолии камбизоати мамлакат 45,7% дар вилояти Хатлон, 26,1% дар вилояти Сугд, 19,2% дар НТҚ, 6,9% дар ВМКБ ва танҳо 2,1% дар шаҳри Душанбе зиндагӣ мекунанд. Натиҷаҳо инчунин нишон медиҳанд, ки аҳолии аз ҳама камбизоат дар ВМКБ қарор дошта, аз тамоми аҳолии дар он ҷо истиқоматдошта 39,1%-ро ташкил медиҳад».

Дар ҳақиқат, барномаи миллии «Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ», ки бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз тарафи гурӯҳи қобили бо амри ӯ аз 24 марти соли 2000 созишҷӯта таҳия шудааст, ҳуҷҷати фосиллагии ҳақиқатан умумихалқӣ буда, заминҳои сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо Фонди байналмилалӣ асбӯр ва Бонки умумиҷаҳонӣ аввал барои се сол ва баъдан то соли 2009 мебошад. Дар доираи ин барнома инчунин усулҳои хифзи иҷтимоӣ ва дигар тадбирҳои сабук сохтани бори камбизоатӣ муқаррар карда шуда, тасвир ва таснифи стратегияи мавҷудан паст кардани сатҳи камбизоатӣ, норасоҳои он бо назардошти кӯмакҳои берунӣ ва таҳияи роҳҳои ҳалли бартарафсозии онҳо пешниҳод карда шудааст.

Барномаи мазкур ба ғайр аз қисми назариявӣ, инчунин ҷор заминро, аз қобили матритсан тадбирҳои сиёсати иқтисодӣ ва

ичтимоӣ, нақшан тадбирҳои асосии макронисодӣ, нақшан ширироки ҷомеа дар таҳияи ҳуҷҷати хотимавии Барномаи стратегияи насти кардани сатҳи камбизоатӣ, чадвали «Таъсири таракқиети иктисодӣ ва насти кардани сатҳи камбизоатӣ»-ро дарбар мегирад.

Барои исботи фикри гуфташуда андаке пеш рафта қайд мекунем, ки масъалаи насти кардани сатҳи камбизоатии аҳолии яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлат ба ҳисоб рафта, ҷиҳати он дар доираи Стратегияи насти кардани сатҳи камбизоатӣ як қатор чорабиниҳо дар ҷумҳурӣ дар амал таъбиқ гаштанд. Дар воқеъ ба камбудиву мушкилиҳои нигоҳ накарда, дар ин ҷода нешравиҳои зиёд ба ҷашм мерасанд. Масалан, мувофиқи маълумотиҳои нешниходнамудан коршиносони байналмилалӣ ва ватанӣ то 1 январи соли 2006 сатҳи зиндагии мардуми Тоҷикистон бехтар шуда, зиёда аз 1 миллиону 200 ҳазор шаҳрванд аз камбизоатӣ баромаданд. Аз рӯи ҳисоби китоби мутахассисони ҷумҳурӣ, ки натиҷаи он дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2004 № 86 «Оид ба барномаи рушди иктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015» оварда шудааст, шумораи аҳолии фаъоли иктисодӣ дар соли 2015 - 84,5 фоиз бештар гардида, миқдори аҳолии камбизоат 5,2 маротиба кам хоҳад шуд.

Дастовардҳои дар бахши макронисодиёт бо мақсади амалӣ намудани барномаи Стратегияи насти кардани сатҳи камбизоатӣ имконияти фароҳам оварданд, ки дараҷаи ҳифзи иҷтимоии аҳолии тақвият ёфта, музди меҳнати ҳадди ақал, маоши кормандони муассасаю ташкилотҳои бучетӣ, нафақа, стипендия аз 1 январи соли 2005 зиёд карда шуда, пардохти ҷубронии кӯмакпулиҳои ба маъҷубону собиқадорон амалӣ гардад. Аз ҷумла мутобики Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 апрели соли 2005 тахти рақами 1548 «Дар бораи тадбирҳои бехтар намудани вазъи моддии иштирокчиёну маъҷубони Ҷанги Бузурги Ватании соҳаҳои 1941-1945» ба муносибати ҷашми 60 - солагии Ғалаба дар ин ҷанг ва бо мақсади тақвияти ҳифзи иҷтимоии маъҷубону иштирокчиёни ин ҷанг, онлаҳон бесаробонмондан ҷанговарони дар ин набардҳои ҳалокгардида ва шахсоне, ки барои хизмати шоён бо медали «Барои меҳнати шуҷоатнок» дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ» сарфароз гардидаанд, кӯмакпулии яқвақта дар ҳаҷми аз 100 то 300 сомонӣ мутобикан пардохт карда шуда, аз 1 майи соли 2005 нафақаҳои ҳармоҳаи маъҷубону иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва ҳамсарони бесаробонмондан ҷанговарони дар ин ҷанг ҳалокгардида ба андозаи 30 сомонӣ зиёд карда шуд.

Мутобиқи Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 март соли 2007 № 219 «Оид ба зиёд намудани маоши вазифавии кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ ва андозаи нафақаи иҷтимоӣ» музди меҳнати вазифавии хизматчиёни давлатии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, шахсони ҳайати қаторӣ, ва роҳбарикунандаи мақомоти қорҳои дохилӣ ва кормандони дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, суд ва прокуратура мутобик ба 38 замимаҳои дар Амри мазкур овардашуда, муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла омадааст:

- пардохти маош барои рутбаҳои махсуси хизматчиёни ҳарбӣ бо тартиби муқарраршуда амалӣ кардашуда, ҳадди ниҳони пардохти иловапулии хизматчиёни ҳарбӣ, шахсони ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти қорҳои дохилӣ ва кормандони дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки ба нафақаи собиқаи хизмат ҳуқуқ доранд ва хизматро давом дода истодаанд, ба андозаи на зиёдтар аз 20 фоизи нафақае, ки ба онҳо метавонад таъин гардад, муқаррар карда шавад:

- маоши вазифавии кормандони муассисаҳои кӯмаки аввалияи тиббӣ санитарӣ ба андозаи 30 фоиз, ва дигар муассисаҳои соҳаи тандурустӣ 10 фоиз зиёд карда шавад;

- андозаи нафақаи иҷтимоии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон 50 фоиз зиёд карда шавад.

Мутобиқи банди 2 Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 март соли 2007 № 219 ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон супориш дода шудааст, ки дар муддати ду моҳ ҷиҳати ба фармони мазкур мутобик намудани санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зарурӣ андешад.

Бо мақсади зина ба зина бехтар кардани рӯзгори мардуми кишвар - чи тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳанрониаш дар маҷлиси ботантана бахшида ба 15 солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 ноябри соли 2007 қайд намуданд - аз Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ то имрӯз 18 фармони Президент ва 27 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид, ки дар асоси онҳо андозаи маоши ҳадди ақал 28 маротиба афзудааст. Вале ин ҳанӯз ҳам қонеъкунанда нест ва мо андешидани тадбирҳоро дар ин самт минбаъд низ идома медиҳем.

Дар ҳақиқат, таваҷҷӯҳи дастгоҳи давлатӣ ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама барои ба даст овардани ҳадафу мақсадҳои ислоҳот, таъмини босуботи иҷтимоию иқтисодӣ ва ба ҷиддан ошкор сохтани тақвият додани омилҳои ҳалкунанда, ки ба таҳкими низоми молиявии давлат таъсири мусбат мерасонад. Аз ин

рӯ, масъалаҳои ташаккули низоми сугуртаи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба эътибор пайдо кардани такмили ёфтани Созишномаи ширкат ва ҳамкориҳои ҷумҳурии мо бо Иттиҳоди Аврупо, ҳамчунин ба узвияти созмонҳои гуногуни байналхалқии молшавӣ ва бонкҳо қабул гардидани Тоҷикистон аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Маҳз аз ҳамин нуқтаи назар аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидани Барномаи мӯёнамуҳлати тараққиёти системаи миллии сугурта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қомилан воқеияти объективӣ буда, барои қонеъ гардонидани маффиатҳои моли ҳалалдоргардидаи мардум ва шахсони ҳуқуқӣ дар мавриди фалокатҳои гайриҷашмдошти табиӣ ва техногенӣ ва ҳоказо қафолат мебахсад.

Мисоли равшани он қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тартиби хароҷоти маблағи сугуртаи давлатии иҷтимоӣ барои таъбиати санаторию курортӣ, ташкили истироҳати қормандон ва аъзонии онҳо, хӯроки парҳезӣ ва дигар қорабиниҳои беҳдошти ва пешгирикунанда мебошад, ки мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сугуртаи давлатии иҷтимоӣ» қабул карда шудааст. Меъёри хароҷоти маблағ барои ин гуна қорабиниҳо дар ҳудуди 1,4% аз ҳаҷми умумии аъзоҳакии ҳатмии сугуртаи иҷтимоии суноридашуда муқаррар карда шудааст.

Инчунин дар доираи иҷрои ин қарор ба раисони ВМКБ, вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, роҳбарони вазорату идораҳои ҷумҳурии сунориш дода шудааст, ки барои лагери минтақаҳои истироҳатӣ, варишҳои солимгардонӣ ва профилакторияҳо дар бучети маҳаллӣ маблағи заруриро пешбинӣ кунанд. Ғайр аз ин, онҳо вазифадор шудаанд, ки аз ҳисоби бучети маҳаллӣ, фонди ҳифзи иҷтимоии аҳоли, муассасаҳои сарпараст, лагерҳои истироҳатӣ солимгардониро бо таҷҳизот, хӯрокворӣ, доруворӣ ва воситаҳои нақлиёт таъмин намуда, барои фарзандони қормандони ташкилотҳои бучетӣ, кӯдакони ятиму бепарастор ва кӯдакони оилаҳои камбизоат роҳхатҳо муҳайё намуда, харидорӣ намоянд.

Яке аз қузъҳои қурди дар амал қорӣ қардани барномаи Ҳукумати ҷумҳурии ин фаъолияти ТАСИФ мебошад, ки он бо Барномаи таҷрибавии «Паст қардани сатҳи камбизоатии мардуми Тоҷикистон» алоқаманд буда, маҳаки қори қурди дар баробари қорҳои барқароркунӣ, боз дар иҷрои лонҳои қурди, ки шумораашон қанӯз дар соли 2001 бо тарзи нави ҳамқорӣ бо қормоатҳои ноҳияҳои ҷумҳурии баҳри беҳдошт ва рушди қорӯи қормоа равона қардааст. Дар доираи Барномаи таҷрибавии ТАСИФ бо

ташкilotҳои ғайридавлатии ҳоричӣ ҳамкорӣ карда, аз ҷумла ҷунин ҷорабиниҳо гузаронида шудаанд:

- якҷоя бо барномаи мутахассисони бритонӣ «Дастгирии онлаҳои занҳо сарварикунанда», ки кори худро ба 184-то расонидаанд ба анҷом расонида, дар ноҳияҳои Вахшӯ Шаҳритӯс, Панҷакенту Айнӣ ва шаҳри Душанбе ба 3700 онлаи камбизоат кӯмаки моддӣ расонида, дар ноҳияи Вахш ба 24 мактаб барои бунёди хоҷагиҳои ғирирасон дар шакли грант маблағ ҷудо карда, амалӣ намудаанд (ба мисоли сеҳҳои дузандагӣ, қаннодӣ, нонпазӣ, осибӣ, истифодабарии заминҳои назди мактабӣ);

- дар асоси Барномаи «Ислоҳоти хоҷагиҳои кишоварзӣ, сохтмони каналҳо ва обёркунии заминҳои бекорхобида», ки бо Фонди Огоҳои муштарак буд, 52 канал ба масофаи 250 км. сохта ба истифода дода шуд, ки дар натиҷа зиёда аз 200 гектар замин дар ноҳияҳои ВМБК ба кор андохта шуд;

- тавассути барномаи «Барқароркунии манзилҳои истиқоматӣ» дар вилояти Хатлон барои барқароркунии 698 хонаи истиқоматии онлаҳои аз ҷанг зарардида, аз рӯи нақша аз 1800 то 2200 доллари амрикоӣ ба ҳар онла ҷудо карда шуда, ин маблағҳо, аз ҷумла дар ноҳияҳои Ҳоҷамастону Ғозималик, Бохтару шаҳри Қургонтеппа пурра истифода шудаанд.

Масъалаи дигар ва бисёр муҳими инкишофи равандҳои иҷтимоӣ - ин моҳияти иҷтимоиро дарбар гирифтани падидаҳои роҳбарӣ мебошад. Роҳбарӣ бошад, ин таъсири мақсаднокӣ шахсест, ки дорони функсияҳо ва салоҳиятҳои роҳбарӣ ба коллектив ва шахсонӣ ҷудогона мебошад. Бо ибораҳои дигар роҳбарии коллективии меҳнатӣ, ин иборат аз таъмини таъсири бевоситаи ҳокимиятдорон ба рафтор ва муносибатҳои меҳнатии коркунон буда, он дар асоси ҳокимияте, ки аз манбаҳои танзимкунандаи муносибатҳои меҳнатӣ ва пеш аз ҳама, аз ҳуҷҷатҳои махсуси ҳуқуқӣ ба монанди: «Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон»; «Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон»; қонунҳои дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон; санадҳои ҳуқуқии дахлдори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ; санадҳои созишномаҳо; шартномаҳои коллективӣ; санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, ба роҳ монда мешаванд.

Ҷиҳати муҳими қонун иборат аз он аст, ки роҳбар барои натиҷаҳои ниҳонии қари қорхона дар назди давлат ва коллективӣ

меҳнатӣ ҷавобгар мебошад. Яъне роҳбар ҳукуки қабул намудани қарорҳои идоракунии дошта, барои дар ҳаёт татбиқ намудани мақсад ва вазифаҳои дар назди коллектив истода ҳамаи он чораҳоеро, ки роҳбари коллективи меҳнатӣ дар доираи ваколати корхона ба дӯш дорад, истифода мебарад. Инчунин, иҷрои қарорҳо ва вазифаҳои дар назди коллектив истода барои ҳамаи кормандони корхона низ ҳатмист.

Чараҳои роҳбарии коллективҳои меҳнатиро ҷамъиятшиносон аз се зина иборат медонанд:

- қабул намудани қарор;
- дар ҳаёт татбиқ намудани қарори қабулшуда;
- назорат аз болои иҷрои қарори қабулшуда.

Маҳз барои ҳамин бисёре аз ҷамъиятшиносон падидаҳои роҳбариро ҳамчун омӯзиши чараҳои қабул намудани қарор аз нуқтаи назари алоқамандии коркунон меҳисобанд, ки ин ба назари мо дуруст аст. Пас саволе ба мён меояд, ки қарорҳо чӣ тарз ва аз рӯи кадом аломатҳо тасниф карда мешаванд?

Дар адабиётҳои таълимии фанҳои иҷтимоӣ ва маҷаллаҳои даврагии имрӯза таснифҳои хеле зиёди қарорҳо бо аломатҳои гуногун пешниҳод карда мешаванд. Вале ба назари мо таснифи дурусти қарорҳо ҷамъиятшиносон А. А. Дикарёва ва М. И. Мирская пешниҳод намудаанд.¹

Чуноне, ки аз навиштаҷоти ин ду олим бар меояд, маҷмӯи қарорҳои дар истехсолот васеъ истифода бурдашаванда аз рӯи аломатҳои гуногун ба се гурӯҳ тақсим шудаанд: аз саҳми роҳбар дар қабул намудани қарор, аз рӯи иштироки тобеҳои дар қабул намудани қарор, аз рӯи ваколат ва дараҷаи салоҳиятноки. Гузашта аз ин, ҳар як қарор новобаста аз аломатҳои номбаршуда ҷиҳатҳои ба худ хосро низ доро мебошанд.

Ҷарз қардем, ки агар мазмуни қарорҳои бо фармони идораҳои болоӣ омада, аз хусусиятҳои хоси маҷмӯи ва ё мусбати роҳбар вобаста набоянд (барои мисол, фармонҳои роҳбари идора ё муассиса дар бораи: гузаштан ба усули нави хоҷагидорӣ, тадбирҳои аввалиндараҷаи таъмини бозсозии иқтисодӣ, тезонидани чараҳои гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, бемайлони ривож додани муносибатҳои бозоргонӣ, кам намудани шумораи коргарон), қарорҳои бо ташаббуси роҳбар қабул шуда аз фаъолият, мустақилӣ, дараҷаи касбӣ, иштироки бевосита ва саҳми вай дар ташкил ва

¹ Ниг.: Дикарёва А.А., Мирская М.И. Социологическая труда.-М.: Выс. Школа, 1989.-Саҳ. 243-248.

инкишофи вазифаҳои муайяни корхона вобастагии зиёде доранд. Инчунин, аз рӯи иштироки тобеъон дар қабул намудани қарор ду намуди қарорхоро ҷудо кардан мумкин аст (шахсӣ ва коллективӣ), ки ҳар яке он ҳам ҷиҳатҳои мусбӣ ва ҳам ҷиҳатҳои манфиро дорад. Ҷиҳатҳои мусбӣ қарорҳои бо маслиҳат қабулкардашуда, гарчанде ба баланд бардоштани дараҷаи иштироки кормандон дар: қабули қарор, иҷрои мақсад ва вазифаҳои коллективӣ меҳнатӣ, пешниҳод оиди ба даст овардани натиҷаҳои ниҳони гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, инкишофи фаъолиятҳои коркунони оддӣ ва дар ҳис намудани онҳо худро ҳамчун соҳиби корхона ифода ёбанд, вале дар вақти қабули қарор ҳалли масъалаҳо ба дӯши коллектив мононда шуда, ҳар як шахс масъулияти камтареро ҳис мекунад. Ҳол он ки, агар ин қарорро шахси алоҳида ба душ гирад, ҳам масъулиятҳои зиёд мешавад ва ҳам қарор пештар ба таври оқилонаю босифат иҷро шудани аз эҳтимол дур нест. Бо ибораҳои дигар, ҷиҳати мусбӣ қабули қарорҳои яққа ва ё шахсӣ, пеш аз ҳама алоқамандии бевоситаи ҳар як коркунро ба шахсияти роҳбари қарор қабулкунанда зиёд намуда, баъди ҷавоб дар амал татбиқи намудани он замина тайёр мекунад. Вале дар амал бошад, бояд қарорҳои коллективона қабулкардашуда масъулияти шахсиро баргараф наҷамоянд, чунки зухуроти чунин амалҳо дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ аҳамияти хоса доранд.

Дар ин бобат ба ивази муносибатҳои пештара зарурати такмили таҳия намудани қонунгузорию муосир ва ҷорӣ намудани тарзи нави ҳамкории дар ноҳияву шаҳрҳои ҷумҳурӣ, ки хусусиятҳои муносибатҳои нави ҳуқуқиро дарбар гирифтаанд, мувофиқи мақсад аст.

Ташкили ҷойҳои қорӣ ва шугли аҳоли яке аз омилҳои асосии паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба ҳисоб рафта, ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур дар солҳои охир пешравиҳо ҳис карда мешаванд. Масалан, мувофиқи Барномаи мусондат ба шугли аҳоли дар се соли охир аз ҳисоби ҳама манбаъҳо 86 ҳазор ҷойҳои қорӣ таъсис дода шудаанд.

Пӯшида нест, ки дар натиҷаи ҷойгиркунии нобарории қувваҳои истеҳсолкунанда дар байни соҳиб ҷумҳуриҳои Шӯравӣ сатҳи пастии тараққиёти иқтисодиву иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони Иттиҳоди Шӯравӣ мерос мондааст. Торафт тезу тунд шудани проблемаҳои иқтисодию иҷтимоиро, ки ҳанӯз дар замони Шӯравӣ ба вуҷуд омада буданд, мушкилоти ҷанги шаҳрвандии дар авали солҳои навадуми асри XX баамаломата, ҷумҳуриро

гиррифтори бӯхрони шадиду сохтори иктисодӣ гардонд. Бар асари ин воқеаҳо аксарияти ҷавонон дар ҷумҳурӣ бе ҷои кор мондаанд. Бинобар ахбори Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи бекорони расмӣ ба қайд гирифташуда соли 1991-ум 7,6 ҳазор, соли 1995-ум 37,0 ҳазор, соли 2000-ум 49,0 ҳазор ва соли 2005-ум 42,0 ҳазор нафарро ташкил кардаанд. Дарачаи бекорӣ нисбат ба аҳолии дар иктисодиёт фаъол дар ин солҳо мутобикан: 0,2; 2,0; 2,7; 2,0 фоизро ташкил додаанд.

Дар ин ҷода ҷораҳои андешидашудан Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳукуматҳои маҳаллӣ, аз ҷумла ҳукумати шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон нисбати ҷавонони шаҳр қобили қайд аст. Гап дар сари он аст, ки бинобар набудани ҷои кор ва дигар манбаи даромад дахҳо ҳазор нафар ҷавонони ҷумҳурӣ, аз ҷумла ҷавонони ҳатлонзамин ба мардикорӣ ба Русия ва дигар мамолики дуру наздик сафар кардаанд. Барои бо ҷои кор таъмин намудани ҷавонон ҳукумати шаҳр як қатор ҷораҳои андешида, аз ҷумла дар фабрикаи навшакли коркарди пахтаю ресандагӣ ва дар сеҳи нави заводи хити зиёда аз 500 нафарро ба ҷои кори доимӣ таъмин шудаанд. Ҳамчунин ба фаъолият шурӯъ намудани корхонаҳои пунбатозакуний, коркарди рағған ва дигар муассасаҳои истеҳсолии хизматрасонӣ дар минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо кӯниши дастгирии ҳукумати шаҳри вилоят дар ояндаи наздик ба фаъолият шурӯъ менамоянд, халли ин масъаларо боз ҳам осонтар хоҳанд намуд.

Мувофиқи маълумотҳои мутахассисон аз шумораи умумии аҳолии ҷумҳурӣ як миллион 840 ҳазор нафар қобили кор ба ҳисоб мераванд. Мутобикан қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2004 № 86 «Оид ба барномаи рушди иктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015» шумораи аҳолии аз ҷиҳати иктисодӣ фаъол дар соли 2015 то ба 3,3 миллион нафар расида, дар муқоиса бо соли 2000 – 83,4 фоиз афзоиш меёбад. Афзоиши аҳолии аз ҷиҳати иктисодӣ фаъол аз рӯи наҷсолаҳои алоҳида чунин аст: дар солҳои 2001-2005 - 20,4 фоиз, дар солҳои 2006-2010 - 21,1 фоиз ва дар солҳои 2010-2015 - 25,8 фоиз. Бинобар ин, дар ҳақиқат масъалаи шугли аҳоли ва муҳофизати меҳнати шаҳрвандони Тоҷикистон, яке аз проблемаҳои ҷиддӣ ва рӯзмарра буда, дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар сол таъкид карда мешаванд.

Имрӯзо сӯёсати давлат дар ин масъала ба таҳияи ҷорабинҳои доир ба таъмини шугли аҳоли ва муҳайё кардани ҷои кор, пеш аз

хама дар дохили ҷумҳурӣ ниғаронида шудааст. Қабул шудани Қонунӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шугли аҳоли» ва дар ин асос таҳия шудани барномаҳои давлатию давра ба давра дар амал татбиқ намудани онҳо - ин таъсири ҷойҳои нави корӣ ва дастгирӣ инчунин шаҳрвандон аст. Масалан, дар давраи солҳои 1992-2005 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи 12 барномаи давлатии мусоидат ба шугли аҳоли таъсис ёфтани 800 ҳазор ҷои корӣ ва дар асоси ба ихтиёри сокинони деҳот додани 75 ҳазор гектар замин бонси соҳибӣ ҷои кор ва манбаи даромад шудани ҳазорҳо одам ва яке аз омилҳо ва раванди асосии рушди ҷомеа гардид.

Мувофиқи қарори қабул намудани Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Доир ба Барномаи мусоидат ба шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2005" бошад, дар муддати зикршуда мебоист 210 ҳазор ҷои нави корӣ ба вуҷуд оварда шуда, зиёда аз 350 ҳазор нафар, аз ҷумла 140 ҳазор нафар бо кӯмаки мақомоти дахлдори давлатӣ ба шугли фаро гирифта мешуданд.

Дар ин замина бо мақсади амалӣ намудани дастурҳои дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2006 ва аз 30 апрели соли 2007 баромада, аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва қабул шудани Барномаи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2006-2010, Нақшаи дарозмуддати таъсиси ҷойҳои корӣ ва Консепсияи шугли аҳоли барои солҳои 2007-2015 бонси дар дохили кишвар ба шугли фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, танзими раванди муҳоҷирату рафтуомад, пойдор намудани қонуният ва умуман тақмили сиёсати давлатии мусоидат ба шугли аҳоли ҳоҳад гашт.

Инчунин ба хотири дар оянда таъмин намудани рушди бонизоми иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми ҷумҳурӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ду барномаи муҳим – Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 ва Стратегияи даст кардани сатҳи камбизоатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2009 таҳия гардида, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шуданд. Амалӣ намудани ин барномаҳо сарфи маблағҳои калонро талаб намуда, тадбиқи онҳо пеш аз ҳама аз ҳисоби ба низом даровардани расму оин ва анъанаву маросимҳои миллии ва аз байн бурдани хароҷоти беҳудаю зиёдатии мардум бо роҳи мӯйян намудани меъёрҳои баргузори онҳо ва раҳо намудани шаҳрвандон аз банди худнамоӣ ва таассубу

хурофотпарастӣ ба даст оварда хоҳад шуд.

Табииг. ки масъулияти иҷрои саривактӣи барномаҳои дар боло зикркардашуда ба души корфармоён, аз ҷумла ба зимман роҳбарони вазорату идораҳо, вилояту шаҳру ноҳияҳо, корхонаву муассисаҳо ва дигар сохторҳои дахлдори давлатӣ ва ғайридавлатӣ қарор хоҳад дошт. Зеро ҳаёти бошууронаи аксарияти мардуми мо бо гузаронидаани силсилаи маросиму маъракаҳои найдарнайн нерофкорона сиёсатӣ галшта, онд ба мазмуну моҳияти аслии зиндагӣ ва рисолати инсоннаш беҳабару ноогаҳ монда, ба худ душвориву мушкilotи сунъӣ эҷод намуда, тамоми умр барои адои қарз ва қорн беҳуда захмат мекашанд.

Маҳз ҳамин нукта бояд дар мафкураи ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус дар мафкураи ҳар як корфармо дар доираи тақмили низомии идоракунии давлат баҳри таъмин намудани ҷои қорӣ ва иҷрои ўҳдадорихо, ки аз моҳияти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳою асосии меъёрӣи ҳуқуқию шартномаҳои меҳнатӣ бармеоянд, маводи қорон иҷрои қор зарурро муҳайё намуда, қорон қормандон шароити мусонди истехсолӣ фароҳам оваранд.

Аз тарафи дигар, қорманд низ бояд ҳуқуқҳои асосии меҳнатии аз тарафи давлат қаролатдодашударо истифода бурда, вазифаи худро мутобиқи қорордоди меҳнатӣ софдилона иҷро намуда, ба амводи қорфармо эҳтиётқорона муносибат намояд. Дар он сурат мардуми мо метавонанд дар қорон дастовардҳои нав, инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ ва тақмили низомии идоракунии давлат иллуруна ва бо қорони ифтиҳор суҳан ронда, қорон ба даст овардани рушди бонизомии иқтисодӣ ва қоронд бардоштани сатҳи зиндагӣи мардуми ҷумҳурӣ қўшишҳо ба ҳарч диҳанд.

Дар ин ҷода, дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ қорон пешрафти вазии иҷтимоии кишвар ва мутобиқ шудан ба сохтори нави иҷтимоӣ, баҳусус мутобиқ намудани шумораи вазорату идораҳо ва қормандони онҳо ба нақши тағйирёбандаи Ҳуқмати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо имкониятҳои Бучети давлатӣ аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Аз ин лиҳоз, ҳамбастагии вазорату идораҳо ба нафъи қормеъа ва пешрафти кишвар буда, на танҳо шумораи қорфармоёнро, ки имрӯз қор талаботи қормон нест, ҳеле қор қарда, ба сарфани Бучети давлатӣ таъсири мусбат мерасонад, балки тибқи озмон қорминаи рӯи қор омадани муҳассисони болаёқату қордонро муҳайё месозад.

Бо ин мақсад, дар ояндаи наздик, мутобиқи дастуру

нишондоҳон Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2007 барои ноил шудан ба пешрафту дастовардҳои назаррас, ба даст овардани ҳамоҳангсозии умумии раванди ислохоти иқтисодию сохторӣ ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагӣи мардуми Тоҷикистон таъсири *Шӯрои рушди миллӣ* боиси васеъ ва мустаҳкамгардонидани асосҳои демократии дигаргунсозӣҳои навини хоҳад шуд.

Табиқ соҳаҳои охири васеъшавӣ ва мустаҳкам гардонидани дигаргунсозӣҳо дар инкишофи сифатҳои нави иқтисодӣ пешниҳодҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки на танҳо аҳамияти ҷумҳуриявӣ, балки аҳамияти байналмилалӣро доро ҳастанд, дар доираи ҳамкорӣ, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамгирони мамлакатҳои хориҷаи дуру наздик, бахусус кишварҳои Осиёи Марказӣ боз ҳам густариши медиҳанд. Яке аз ин равандҳои инкишофи сифатҳои нави иқтисодӣ дар минтақа - ин пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон доир ба таъсис додани Консорсиуми обу энергетика дар Осиёи Марказӣ буда, он инборат аз ба воситаи густариши ҳамкорӣҳои минтақавӣ кишварҳои Осиёи Марказӣро бо оби аз ҷиҳати экологӣ тозаи кӯли Сарез ба воситаи кубури обӣ таъмин намудан аст. Ҷан тавре, ки худӣ ӯ мефармояд: «Таърих гувоҳ аст, ки асрҳои тӯлонӣ оби дар Тоҷикистон тавлидшаванда ташнагии ҳамаи мардуми Осиёи Марказӣро мешикасту даштҳои сӯзонро шодоб мекард. Сарзамини биҳиштосон мо ханӯз ҳам ин рисолати инсонпарваронаи худро бо сари баланд адо менамояд. Кӯли Сарез дар баландии қариб 3300 метр ҷойгир буда, 17 миллиард метри мукааб оби софу аълосифат дорад. Аз рӯи ҳисоби мутахассисон агар мо кубури обро, ки инқидораш 50 метри мукааб дар як сония бошад, барои намоём, ин об барои ба таври доимӣ ва ҳамеша таъмин кардани қариб нисфи аҳолии Осиёи Марказӣ кофӣ аст. Аз кӯли то сарҳади Тоҷикистону Ўзбекистон 600 километр масофа аст. Баландии ин манбаи об имконияти медиҳад, ки об аз боло бо харҷи камтарин ба манотиқи зарурӣ ҷорӣ гардад».

Пешниҳодҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба рафти мушкилотҳои давран гузариши ва пеш аз ҳама онҳо ба мушкилотҳои танқисии об ва интиқоли маводи энергетикӣ ву сӯзишворӣ ба воситаи густариши ҳамкорӣҳои фаъоли минтақавӣ бояд ба омилҳои пешбарандани танзими интиқоли ҳамкорӣҳои мубаддал гардад, ки он минбаъд баҳри ҳамоҳанг сохтани татбиқи намунаҳои маъмулатҳои муштаракӣ минтақавӣ ва ба даст овардани рушди устувори

иктисодии Осиён Марказӣ замонаи муфид гузорад. Чуни тарзи ҳаёли масъала, аз як тараф кишварҳои Осиён Марказиро бо обидосифати аз ҷиҳати экологӣ тозаӣ кӯли Сарез таъмин намояд, аз тарафи дигар барои аз байн бурдани хатари хароб шудани сарбанди Сарез ва рафъи мушкилоти дар экосистемаи минтақа ҷойдошта мусондат менамояд.

Гузашта аз ин, рушди минбаъдаи ҷорӣ намудани механизми иктисодии бозоргонӣ ва дар асоси он ташаққули сохтори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини ҳифзи иҷтимоии аҳоли, на танҳо як зарурати таърихӣ, балки тақозои ҳаёт буда, он аз тарафи ҳар як шаҳрванди бонашгу номус ба андозан қудрати тавонони худ дар қорӣ ободонию созандагии мамлакат ба роҳ монда мешавад. Чуноне ки аз суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими расми савгандёдкунии дар ҷаласаи ҷорӣ якҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати сеюм дар шаҳри Душанбе, 18 ноябри соли 2006 бармеояд:

«Мардуми шарифи Тоҷикистон дар фазои озоду демократӣ Президенти мамлакатро ба таври умумихалқӣ интихоб карда, ба ҷаҳониён ҷонибдорӣ худро аз равиши сиёсати ваҳдати миллий, ҷонибдорӣ сулҳу субот, мархилан пайгиронаи созиандагӣ ва бунёди ҷомеаи мутамаддини демократӣ собит намуд».

Дар ҳақиқат, интихоби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таври мавҷудияти имконияти рушди иктисодиву иҷтимоӣ ба як омилӣ нурзӯри муттаҳидкунанда табдил ёфта, бозгӯӣ раванди бебоязанию ободонию созиандагӣ дар кишвар гардид. Ҷаҳониён бори дигар боварӣ ҳосил намуданд, ки халқи тоҷик ба оянда назари нек дошта, аз азал соҳиби рӯи шикастнапазиру хирали музаффар будаю мемонад.

Ореба хотири рушди иктисодии бозоргонӣ ва беҳбудии минбаъдаи вақти иҷтимоӣ барномаҳои ислохоти иктисодиро дар мархилан таърихиву сарнавиштезӣ сифатан нави иктисодию иҷтимоӣ, то ҳамамон даст ба даст гирифтаву китф ба китф истода, бо якдилӣ инфикри бародарона зинаҳои минбаъдаи ноӣдевори истиклолияти иктисодӣ ва адолати иҷтимоиро нагузorem, ба ҷое нахоҳем расид. Ва танҳо дар дастҷамъӣ қодирем бо эҳсоси масъулияти базиммадошта мушкилҳои иктисодиро насн сар карда, ба давлати ҳақиқатан ҷорӣ инъомӣ муосирӣ муносибахон бозоргонӣ иктисодии миллии рушдбанда табдил ёфта, раванди сифатҳои нави иҷтимоӣ ва сатҳи сифати зиндагии беҳтари мардуми Тоҷикистонро таъмин намоем.

Боби II. *МАРКЕТИНГ: МОҲИЯТ, ЗАРУРИЯТ ВА АҲАМИЯТИ ИСТИФОДАБАРИИ ОН ДАР АДОЛАТИ БОСУБОТИ ИҚТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН*

2.1. *Моҳият ва зарурияти истифодабарии маркетинг дар таъмини истиқлолият ва болораши иқтисодиёти мамлакат*

Ҳоло мо дар шароите ҳаёт ба сар мебарем, ки қариб ҳар рӯз воқеаҳои гуногун, дигаргуниҳои кулӣ ба амал меоянд ва онҳоро тафаккури инсон дар як вақт пурра аз худ карда натавониста истодааст. Ҳатто дар баъзе мавридҳо хангоми мутоллан маҷаллаҳои даврагӣ, шундиани радио ва тамошон телевизион каллимаҳои фаромӯшшуда, вале аз нав эҳшудан забони модарӣ низ ба назар бегана менамоянд.

Вобаста ба ин бамаврид аст хотирнишон кунем, ки кадоме аз мо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон 10-15 сол пеш дар ҳаёти харрӯзан худ чунин мафҳумҳоро ба монанди «иқтисоди институтсионалӣ», «лизинг», «франчайзинг», «аксия», «брокер», «инвеститсия», «приватизатсия», «коммерсант», «дилер», «биржа», «фирма», «корхонаи муштарақ», «менечмент», «нархҳои озод», «нархҳои танзимшаванда», «мағозаи тиҷоратӣ», «маркетинг» ва хоказоҳоро истифода мебардем ва ба маънои онҳо сарфаҳм мерафтем. Ҳоло бошад, ин гуна мафҳумҳоро, қариб ҳар рӯз аз радио, телевизион ва аз саҳифаҳои маҷаллаҳои даврагӣ мешунавем ва мутоллан менамоем.

Ҳанӯз дар аввали солҳои навадуми асри XX дар қаламрави Федератсияи Россия 2300 корхонаи муштарақ, 110 биржаи молӣ, молӣ-ашёвӣ, молӣ-захиравӣ ба қайд гирифта шуданд, ки 85 фоизи онҳо биржаҳои универсалӣ буданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи маълумотҳои собиқ Кумитаи давлатии идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2006-ум 804 иншооти ғайриманқул ва аз аввали хусусигардонӣ, аз соли 1991 то 1 январи соли 2007-ум 9511 иншоот хусусӣ гардонидан шудааст. Дар солҳои аввал 4 корхонаи хӯроқи умумӣ, 6 корхонаи савдон чакана ва 6 корхонаи хизмати машини аҳоли ба моликияти хусусӣ интиқол ёфт. Ба пудрати иҷоравӣ бошад, дар тамоми Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил 33 ҳазор корхона, ки 600 ҳазор коркунонро (18 фоизи коркунони савдон давлатиро) дар бар мегирифтанд, амал менамуданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон теъдоди хонаҳои хусусигардондашуда аз 12 600 воҳиди соли 1991 то ба 246 300 воҳид

дар соли 2006 ва масоҳати умумии онҳо аз 5 957 ҳазор метри квадратӣ то 14 000 метри квадратӣ расидаанд. Танҳо дар соли 2006 дар ҷумҳурӣ 4680 кваттира хусусӣ гардонида шудааст. Ҳиссан соҳаҳо дар теъдоди умумии муассасаҳои хусусигардондашуда дар сохтори соҳавии хусусигардонии амволи давлатӣ чунин сурат гирифтааст: савдо ва хӯроқи умумӣ - 6.1 Ҷоиз, (аз аввали хусусигардонӣ - 27,0 Ҷоиз), саноат - 11.1 Ҷоиз (4.5 Ҷоиз), кишоварзӣ - 38.3 Ҷоиз (14.6), сохтмон - 13.7 Ҷоиз (4.5), нақлиёт ва алоқа - 10.1 Ҷоиз (3.7 Ҷоиз), хизмати маишӣ - 6.1 Ҷоиз (23.6 Ҷоиз), дигар соҳаҳои иқтисодиёт - 14.6 Ҷоиз (аз аввали хусусигардонӣ - 21.1 Ҷоиз).

Теъдоди хочагиҳои ба қайд гирифташудаи деҳқонӣ (фермерӣ) аз 31 воҳид ва 0.7 ҳазор гектар заминии истифодаи кишоварзии дар соли 1991 то ба 23101 воҳид ва 2380.6 ҳазор гектар заминии истифодаи кишоварзӣ дар соли 2005 расидааст. Шумораи ашхоси машғули ҷаъолияти шахсии меҳнатӣ аз рӯи шумораи патентҳои (шаҳодатномаи ҳуқуқи соҳибкорӣ) додашуда, аз 8.1 ҳазор нафарии соли 1991 ба 88,6 ҳазор нафар дар соли 2005 расидааст. Ҷамъии корхонаҳои тичоратии хурд бошад, то 1 январи соли 2006 ба 1669 адад расидааст, ки ҳаҷми маҳсулоти фӯрӯхташудаи онҳо ба 435160,8 ҳазор сомонӣ расидааст.

Ҷуноне, ки аз паёмҳои Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 20 апрели соли 2006 ва аз 30 апрели соли 2007 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, дар тӯли солҳои 1991-2005 дар доираи барномаҳои дигаргунсозии сохтори иқтисодиёт ва созиши додани инфраструктураи ҳозиразамони истеҳсолиноӣ иҷтимоӣ бо роҳи татбиқи лонҳаҳои муштаракӣ сармоягузорӣ зиёда аз 3 миллиард сомонӣ азхуд карда шудааст. Иншооти хурду калон ва миёна хусусӣ гардонида шуда, корхонаҳои давлатӣ ба ҷамъиятҳои соҳамӣ тақдир дода шуда, аз ин ҳисоб ба хазинаи давлат миллионҳо сомонӣ ворид гардидааст.

Дар ҷумҳурӣ 40 лонҳаи инвеститсионӣ ба маблағи умумии беш аз 1.9 миллиард сомонӣ мавриди татбиқ қарор гирифт, ки онҳо барои барқарорсозии инфраструктураи соҳаҳои иҷтимоӣ (маорифу тандурустӣ - 233 миллион сомонӣ, бо обӣ нӯшоқӣ таъмин намудани аҳолино тақдирӣ шабакаҳои обёрӣ - 278 миллион сомонӣ) ва рушди ҷуммуи соҳаи кишоварзӣ (384 миллион сомонӣ) равонаанд.

Маблағгузории соҳаи маориф ва тандурустии кишвар сол то сол зиёд мегардад. Агар дар соли 2006 барои маблағгузории соҳаи маориф 336 миллион сомонӣ маблағ ҷудо шуда бошад, дар соли 2007 он ба 506 миллион сомонӣ расонида шуд. Барои сохтмони мактабҳо ва ҷопи

китобхон дарсӣ аз ҳисоби бучет ва дигар манбаъҳо 52 миллион сомонӣ сарф гардид. Дар натиҷа 125 иншооти соҳаи маориф сохта, таъмир ва аз нав барқарор карда шуданд.

Ҳукумат танҳо барои солҳои 2006-2007 ба соҳаи тандурустии кишвар ба маблағи умумии 465 миллион сомонӣ 80 лонҳан инвестициониро ҷалб кардааст, ки онҳо асосан дар шакли грант татбиқ мегарданд.

Мутобиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 ноябри 2003 № 486 «Дар бораи Нақшаи стратегияи хусусигардонии корхонаҳои мӯёнаю калон ва реструктуризатсияи субъектҳои монополияи табиӣ ва корхонаҳои махсусан калон барои солҳои 2003-2007» хусусигардонии 459 корхона ба нақша гирифта шуда, дар давоми солҳои 2004-2005 ва нӯҳ моҳи соли 2006 дар тендерҳои сармоягузори 63 корхонаи калону мӯёна ба маблағи умумии 37 121 476 сомонӣ хусусӣ карда шуда, барои пешравии истеҳсолот дар асоси ӯҳдадорҳои ғолибони тендерҳои сармоягузори 15 700 000 сомонӣ маблағгузори шуда, барои 800 нафар тибқи шартномаҳои хариду фурӯш ҷои кор муҳаё гардидааст. Чуноне ки аз маълумотҳои Кумитаи сармоягузори ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, мутобиқи Нақшаи стратегияи хусусигардонии корхонаҳои хурду калон, реструктуризатсияи объектҳои монополияҳои табиӣ ва корхонаҳои махсусан калон дар давраи солҳои 2003-2007 бастан саҳмияҳои 355 ҷамъият дар савдои музоядавӣ ва 104 ҷамъият дар тендери инвестиционӣ, фурӯхта шудаанд. Барои пурра иҷро намудани Нақшаи стратегияи бояд саҳмияҳои 35 ҷамъиятҳои сахомӣ ба фурӯш бароварда шаванд.

Мутобиқи шартномаҳои басташуда бо ғолибони тендерҳои сармоягузори бояд то охири соли 2008 ба фондҳои асосии ҷамъиятҳои хусусигардонидашуда аз тарафи сармоягузори ба маблағи 69,1 миллион сомонӣ сармоя ворид гардида, шумораи коргарони онҳо ба 2 439 нафар зиёд карда шаванд. Ба ҳолати 1 апрели соли 2007 аз ин ҳисоб 20,0 миллион сомонӣ маблағгузори гардида, шумораи коргарон 1 177 нафар зиёд шудаанд.

Дар ҳамин замина, бо мақсади таъмини шаффофият ва ошкорбаёнӣ дар гузаронидани раванди хусусигардонӣ таҳлили фаъолияти як қатор корхонаҳои хусусӣ ва ҷамъиятҳои сахомие, ки дар тендерҳои инвестиционӣ фурӯхта шудаанд, шаҳодат медиҳанд, ки онҳо ҳаҷму сифати истеҳсоли маҳсулотро зиёд карда, сари вақт пардохт намудани музди меҳнати кормандону қарзҳои бучетӣ ва баҳри ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ кӯшишҳо ба ҳарч дода,

самарапокин фаъолиятшонро пурра таъмин намудаанд. Ба чуни корхонаҳо «Корхонаи мумбарорӣ»-и ноҳияи Колхозобод, «Хоча-Мумин»-и ноҳияи Восеъ, «Хонасоз-10» ва «Купруксоз-32»-и шаҳри Душанбе, «Ситора»-и шаҳри Вахдат, чамъиятҳои сахомии шакли кушодаи «ЖБК-6», «Алмос», «Комбинати фузулоти ноҳии Ленинобод», «Газоаннатура», «Ремстройдормаш», «Фарфор», «Хучандатлас», «Хучандторгмаш», «Шарбати Уротеппа» мисол шуда метавонанд. Масалан, дар «ЖБК-6» ҳаҷми истеҳсолоти баъд аз хусусӣ гардонидани корхона дар соли 2005-ум 796 885 сомониро ташкил дод, ки он нисбат ба давран пеш аз хусусигардонӣ (соли 2004) 379 452 сомонӣ зиёд аст. Қарзҳои музди меҳнат ва қарзи бучет пурра пардохт гардида, шумораи коргарон зиёд ва музди меҳнат аз 31 сомонӣ то 139 сомонӣ афзудааст. Дар ҚСШК «Хучандторгмаш» бошад, шумораи коргарон аз 246 ба 288 нафар, музди меҳнати миёна аз 144 сомонӣ то 185 сомонӣ афзуда, сармоягузорӣ аз тарафи харидор то ба 315 000 сомонӣ расонида шудааст. Чамъияти сахомии «Хумо»-и шаҳри Душанбе бо ёрии сармоягузориҳои ғорӣ истеҳсоли тракторҳои замонавиро ба роҳ мондааст, ки онҳо на танҳо аз тракторҳои ҷамган «Белорус» бартарӣ доранд, балки нархашон низ арзонтар аст. Корхонаи муштараки «ТоҷИрон» бошад, бо мақсади кам намудани шумораи муҳочирони меҳнати ташкили 2000 ҷойи нави кориро ба нақша гирифтааст.

Амалияи сохт месозад, ки дар корхонаҳои хусусӣ сармоягузориҳо нисбатан бештар ба назар мерасанд. Дар баробари ин, аз беназоратии мақомоти дахлдор қисми муайяни иншоотҳои хусусишуда тамоман фаъолият накарда, таҷҳизоту дастгоҳҳои онҳо корпошоям ва бинҳои истеҳсоли хароб гаштанд, ки бонси кам гардидаи субъектҳои андозсупор шудаанд. Масалан, мутобиқи сарчашмаи маълумотҳои дар боло зикргардида, зиёда аз нӯҳ ҳазор объектҳои хусусишуда бо иллатҳои мухталиф, аз ҷумла 1500 аз водорамии соҳибмулкони пав фаъолият накарда, аз сабаби баланд будани фонзи қарзи бонкҳо соҳибкорон аз гирифтани он худдорӣ менамоянд.

Дар ҳақиқат, новобаста аз ташаккули сохтори иқтисодии бозоргонӣ мардум аз нозукиҳои фаъолияти соҳибкорони имрӯза, аз маълуми ин мафҳумҳо пурра хабардор нестанд. Аз ин сабаб, дар ин фасл кӯшиши ба харҷ дода шудааст, ки дар баробари моҳият ва зарурияти маркетинг, инчунин то дараҷае ба маълуми баъзе аз ин мафҳумҳо ва зарурати истифодабарии онҳо дар қоргузори имрӯза равшанӣ андохта шавад.

Дар шаронги иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани фаровонии бозори молҳои талаботи аҳолии омӯзиши маркетинг аҳамияти махсус пайдо мекунад. Хотирнишон кардан бамаврид аст, ки манфиат ва зарурати истифодабарии маркетингро барои мӯътадил гардонидани таъминоти аҳолии бо озука ва саноат бо ашён ҳам дар тамоми ҷаҳон маъқул донстанд. Шаҳодати ин суҳанхоро ҳарҷоти доимоафзояндан тадқиқотҳои маркетингӣ ва афзудани роли мутахасссонии ин соҳа дар ҷараёни идоракунии тасдиқ мекунанд. Алалхусус таъбиқи принципҳои маркетинг дар тамоми истеҳсолот бахусус дар саноати сабуки мамлакатҳои тараққиқардан ҷаҳон аз зарурияти истифодабарӣ ва манфиати он шаҳодат медиҳанд. Таҷрибаҳои зиёде, ки нисбати истифодабарии принципҳои маркетинг дар саноати маҳсулотбарорӣ дар шаронҳои нави хоҷагидорӣ, дар идоракунии корхона, дар фаъолияти корхонаҳои, ки ба истеҳсоли молҳои талаботи халқ машғуланд, дар бехтаркунии ба нақшагирии номгӯи молҳои талаботи халқ дар мамлакатҳои гуногуни тараққиқунанда ва мутараққӣ бори дигар исбот менамояд, ки маркетинг дар айни замон ин низоми ягонан тадқиқот, истеҳсолот ва фурӯши молҳо мебошад.

Пас маркетинг ҷист ва ҷи зарурате ба миён омад, ки давлати тозаистиклоли мо ба он мароқи зиёде зоҳир мекардагӣ шуд?

Маркетингро дар шаронги имрӯза бисёре аз мутахасссон қариб, ки ба ҳаман падидаҳо ва муносибатҳо шабоҳат дода, ба таври гуногун шарҳ медиҳанд: ҳамчун системаи муносибатҳои бозорӣ, молӣ-пулӣ; фаъолияти тижоратӣ; функцияи корхона, ки ба фурӯши молҳо ва адои хизматҳо, омӯзиши бозор машғул аст; реклама; сиёсати нархҳо; системаи душвори комплекси танзимкунии тавзеҳи бозорҳои идоракунии; илмӣ, молиявӣ, истеҳсолий ва захираҳои меҳнатӣ ва ташаққули таркиби он; ташкил ва идоракунии ҳаракати молҳо ва хизматрасонии баъдифурӯши маҳсулот; функцияи идоракунии муайян намудани сиёсати бозорӣ ва истеҳсолии корхона ва ҳоказо.

Дар ҳақиқат, пурра шарҳ додани мафҳуми маркетинг аз сабаби ниҳоят васеъ будани маънояш хеле мушкил аст. Чунки маркетинг на танҳо фалсафа, инъикоси шуур, шакли тафаккур ва равияи тасаввурҳои иқтисодӣ, балки инчунин фаъолияти амалӣ дар доираи корхонаи ҷудоғона, соҳа ва иқтисодиёт умуман мебошад. Маркетинг ҳамчун ғояи бозорҳои идоракунии метавонад дар ҳар гуна хоҷагӣ, новобаста аз ҳаҷм ва хусусиятҳои молҳои ба фурӯш тайёршаванда истифода бурда шавад. Агар ба адабнётҳои иқтисодии америкӣ назар афканем, таърифҳои зиёдеро нисбати муайян намудани

мафхуми маркетинг пайдо карда метавонем. Ва як хусусияти хоסי ин муайянкуниҳо аз он иборат мебошад, ки ҳар як муаллиф кӯшиши намудааст, ки нуктаи назари худро пешниҳод ва ҳимоя намояд.

Дар марҳилаҳои аввали ба вуҷудой ва тараққиёти маркетинг, асосан мафхуми маркетинг ва муомилоти айниятдор шумурда мешуданд. Баъдтар зери мафхуми маркетинг, муомилоти (бахусусе фурӯш) ва рекламари маънидод мекарданд. Шаҳодати ин суханхоро тадқиқотҳои маркетинголии амрикоии университети Техас - В. Прайд ва О. Феррея тасдиқ менамоянд. Аз натиҷаи тадқиқоти ин олимҳо бармеояд, ки 43 фонзи нурсоншудагони амрикоӣ маркетинг ва муомилотро ва қариб 49 фонзашон реклама ва маркетингро айниятдор меҳисобанд.

Дар ҳақиқат бисёриҳо маркетингро бо мафхумҳои «фурӯш», «реклама», «ҳавасмандӣ», «бозор» ва ҳоказоҳо айниятдор мешуморанд, ки ин ҳатост ва онҳоро бояд аз ҳамдигар фарқ кард.

Дуруст аст, ки ҳоло мо ба олами иқтисод, ба дунёи бозорҳои дохил шуда истодаем ва хуб дарк менамоем, ки бе омӯзиши ҳама тарафаи раванди истеҳсоли тағбики маркетинг дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон номумкин аст. Зеро аз музаффарияти зиёда аз 70-солаи муносибатҳои истеҳсоли, ки асоси иқтисодиёти моро то соли 1991 ташкил мекарданд, нурра даст кашада, яку-якбора ба таҷрибаи бою ганин садсолаи мамлакатҳои пешкадами Ғарб гузаштан ҳатой азиме ва нобахшидани мебуд. Яке аз олимони машҳури бозоршиносии амрикоӣ Филипп Котлер фармудааст, ки дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ мо аз се чиз: марг, андоз ва пичорат роҳи ҳалосе надорем¹. Вақте, ки мо перомун бозоргонӣ харф мезанем фаволияти пайваста бо бозор ё маркетингро дар назар хоҳем дошт. Маркетинг бошад, мафхумҳои ҳар яки моро дар ҳаёти ҳаррӯза дахл мекунад. Пас зери мафхуми «маркетинг» чӣ ниҳон аст?

Маркетинг аз калимаи англисии «marketing» гирифта шуда, аз ду қисм иборат аст. Қисми аввал «market», ки ба забони тоҷикӣ маънои «бозор»-ро ва қисми дуюми он «ing» - насоянди «инг» аст, ки таҷрибааш аз забони англисӣ ҳаракатро ифода мекунад. Умуман калимаи маркетинг дар забони тоҷикӣ маънои фаволият вобаста ба бозор аст. Аз ҳамин нуктаи назар ба назари мо агар «маркетинг»-ро бо калимаи «бозоргонӣ» ифода кунем, ҳатой қалоне содир намекунем. Гузашта аз ин, маркетинг як намуди фаволияти инсон аст, ки барои қонеъ намудани эҳтиёҷоти ва талабот ба воситаи мубодила ба даст

оварда мешавад. Вале он бо мафхумҳои «эҳтиёҷот», «талабот», «дархост», «мол», «мубодила», «бозор», «реклама», «ҳавасмандӣ» ва ҳоказо айниятдор набуда, балки ҳаман ин мафхумҳо дар якҷоягӣ ва алоқамандӣ маркетингро ифода мекунад.

Дар адабиётҳо ва маҷаллаҳои даврагӣ мафхумҳои «талабот», «эҳтиёҷот» ва «дархост» - ро низ айниятдор меҳисобанд, ки онҳоро низ аз якдигар фарқ намудан ба мақсад мувофиқ аст.

Яке аз ғояҳои асосии таркибии маркетинг ин афкори эҳтиёҷоти инсонӣ мебошад. Эҳтиёҷот ин ҳиссиёти дарк намудани инсон, норасоии ягон чизро дарбар мегирад. Эҳтиёҷоти инсон бисёр мураккаб ва гуногун буда, аз табиати афкори инсон бармеояд. Дар вақти қонеъ набудани эҳтиёҷот инсон худро ногувор ва бадбахт ҳис намуда, азоби зиёди рӯҳи мекашад ва дар натиҷа ё бо роҳҳои дилхоҳ ин эҳтиёҷотро қонеъ мегардонад ва ё аз баҳри он мегузарад. Гузашта аз ин, эҳтиёҷот хусусияти оммавӣ дошта, он аз табиати физиологӣ инсон вобастагии зиёде дорад. Ҳол он ки талабот ин эҳтиёҷотест, ки шакли махсусро дар асоси маданиятнокии ва шахсияти инсон ба худ қабул кардааст. Барои мисол, агар шахрванди амрикоӣ феълан гуруснагии худро бо нони равшанӣ бо ҳасибу картошкан дар равшан доғ карлашуда бо як пиёла (чашка) қаҳва қонеъ гардонад, шахрванди Тоҷикистон бошад, ҳисси гуруснагии худро бештар бо як коса шӯрбо ё як табакча ош, як дона нон ва як чойник чой қонеъ мегардонад. Дар вақти ба ошхона ворид шудани шахсони гуногун ҳар яке аз онҳо мувофиқи табиати дили худ ва вобаста ба маблағи дар ҷайбаш буда, маводи низоми интиҳоб мекунад, ки ин низ табиест. Яъне дар ин ҷо надиан ба дархост табиати ёфтани эҳтиёҷот ба амал меояд.

Дар бисёр мавридҳо фурушандагон низ талаботро бо эҳтиёҷот айниятдор мешуморанд. Барои мисол, истеҳсолкунандан хаштҳои пухта метавонанд мулоҳиза кунад, ки барои харидор маҳз ҳамин хаштҳои биннокорини ӯ истеҳсолкарда даркоранд. Дар ҳақиқати ҳол бошад, барои харидор сохтани хона зарур аст ва дар вақти пайдо шудани дигар моли хубтар ва арзонтар дар ӯ талаботи нав ба ин мол пайдо мешавад, дар ҳолате, ки эҳтиёҷи ӯ ба хона бетағйир мемонад. Ҳамин тариқ, бо баробарии инкишофи ҷамъият талаботи аҳоли низ дигаргун мешавад. Фаъолияти маркетинг бошад, эҳтиёҷотро ба вучуд намеорад, вай худаш аллакай мавҷуд аст. Истеҳсолкунанда кӯшишҳои зиёде ба ҳарч мекунад, ки алоқамандии байни маҳсулоти истеҳсол мекардаганаҳ ва эҳтиёҷоти мардумро барқарор намояд. Талаботҳои мардум бошад беҳудуданд, вале қобилияти харидорини онҳо маҳдуданд. Аз ҳамин лиҳоз, ҳар фард он молеро интиҳоб

мекунад, ки талаботи ӯро дар доираи қобилияти харидоршаш таъмин карда метавонад. Маҳз дар ҳамин ҷо мафҳуми «дархост» пайдо мешавад, ки он ҳиссаи талаботро дарбар мегирад, ки бо қобилияти харидорӣ баробар аст. Дуруст аст, ки эҳтиётот ва дархост талаботи бозориро ташаққул медиҳанд, вале фақат он эҳтиётоту дархосте, ки қобилияти харидорӣ дорад ба талабот мубаддал гашта метавонад.

Масалан: дархости шаҳрвандони Тоҷикистон дар соли 2005 аз рӯи маълумотҳои Кумитан давлатии омили Чумхурии Тоҷикистон ин тавр баҳо додан мумкин аст. Даромади пулии аҳоли 3 755.6 миллион сомониро ташкил дода, истеҳсоли молҳои мағрибӣ инчунин мардум 4 278 миллион сомониро ташкил дод. Ҳаҷми умумии гардиши молҳои чакана дар ҳамон соҳаҳои савдо 2 219.3 миллион сомонӣ, хизмати пулакӣ ба аҳоли 1 460.4 миллион сомониро ташкил дод. Дар ҳамин сол тоҷикон ба маблағи 2 062 586.3 ҳазор молҳои ӯзуқа (1 120 768.2 ҳазор сомонӣ) ва ғайриӯзуқа (1 098 574.7 ҳазор сомонӣ) харидорӣ намудаанд. Аз ҷумла ба маблағи 180 443.7 сомонӣ ғунт ва ҳасиб, ба маблағи 12 328.5 ҳазор сомонӣ шир ва маҳсулоти ширӣ, ба маблағи 17 932.3 ҳазор сомонӣ тухм ва маҳсулоти тухмӣ, ба маблағи 16 811.5 ҳазор сомонӣ ҷой, ба маблағи 96 386.1 ҳазор сомонӣ орд, ба маблағи 62 763.0 ҳазор сомонӣ рағиҳои растани харид карданд. Барои ҳамин ин молҳо ва хизматрасониҳо дар навбати худ, аз ҷумла дархостҳо ба ашёҳои гуногун ба тарикки зӣл ба вуҷуд оварда шудаанд: нафт - 21.7 ҳазор тонна, газ-29.4 млн. м³, мағрибӣ рангубор 124.6 тонна, семент-253.1 ҳазор тонна, ҳисси биннокорӣ ба маблағи 45.9 миллион дона ҳисси шартӣ.

Дарвоқеъ ҷамъият метавонад ҳаҷми истеҳсоли молҳои талаботи аҳолиро ба соҳаҳои оянда аз ҳисоби маҷмӯи дархостҳои соҳаҳои ҷорӣ муайян намояд ва ин дар амалияи давлатҳои доруи иқтисодии нақшаҳои марказониданида ҳамин тавр ҳам сурат мегирад, аммо дархост бошад, ин нишондиҳандаи динӣ ва қафолатӣ шуда наметавонад. Чунки дар ҳолати дигаргунашави наҳ дар бозори дохилӣ ва тағйир ёфтани дараҷаи даромаднокҳои аҳоли ва ё пайдо шудани молҳои наҳ дархостҳо наҳ дигар шуданишон аз эҳтимоли дур нест. Масалан, дар соҳаҳои ҳаҷми асри XX автомобилҳои «Москвич» ва «Залоржеге» ҳамчун нақшаҳои оддӣ бо наҳҳои наҳбатан наҳтар ва аз ҷиҳати иқтисодӣ камсарфа буда, мошинҳои сабуқрави «Жигули» - ВЛЗ 2107, ВЛЗ- 2109 ва «Волга»-и Газ-24 ҳамчун воситаҳои карруфар ва обрӯву эҳтибори шаҳ ба ҳисоб мерафтанд.

Дар охири соҳаҳои 90 асри XX ва соҳаҳои аввали асри XXI бошад.

баръакс хамаи намудҳои мошинҳои сабукрави «Жигули», «Москвич» ва «Волга»-и Газ-24 ҳамчун мошинҳои сабукрави оддӣ барои шахсонӣ дорро ба ҳисоб рафта, мошинҳои «Волга»-и ГАЗ-31, «Нива-Шевралет», «Мерседес», «БМВ», «Волва», «Чип», «Тайота», аз қабилли «Тайота-Камри», «Тайота-Ланд-Крузер», «Ланд-Ровер», «Хундай-Саната», «Нисан-Максима» ва дигар мошинҳои боҳашамати хориҷӣ воситаи ифтихор ва шукӯҳи одамон ба ҳисоб мерафтагӣ шуданд.

Эҳтиёҷот, дархостҳо ва талаботҳои одамон ҳастанд, ки боиси мавҷудияти молҳо ва қонеъ гардонидани онҳо мегарданд.

Мол - ин ҳамаи он чизе, ки метавонад талабот ё эҳтиёҷотро қонеъ гардонад, ба бозор бо мақсади қалб намудани диққат, фурӯш, истифодабарӣ ва ё истеъмоли бароварда шудааст, мебошад.

Фарз кардем, ки шахсе дорон эҳтиёҷот ба хонаи зебою орошта мебошад. Ҳамаи номгӯи он молҳо ва хизматрасониҳо ба монанди, чевон, оина, палос, қолли, пардаворӣ, намудҳои меҳел, хизматҳои таъмири ва ҳоказо, ки метавонанд ин эҳтиёҷотро таъмин намоянд, номгӯи молҳои хостаро ташкил медиҳанд. Вале ба ҳамаи ин молҳо бо дараҷаҳои баробар дар як вақт хостани ҳастанд ва харидор он молҳо ва хизматҳоро харидорӣ мекунад, ки онҳо нисбати дигар молҳо барои мусондгар, дастраст ва арзонтар ҳастанд. Барои мисол, вақти интиҳоби чевони китоби се намуди он пешкаш шуда бошад ва чевони якум бо сабабе талаботи ӯро аз рӯи сифат қонеъ нагардонад, чевони дуюм (аз рӯи намуд қобили қабул буда, аз рӯи нарх ғайри қобили қабул бошад) қисман талаботи ӯро қонеъ гардонад ва чевони сеюм пурра ҳам аз ҷиҳати сифат, ҳам аз ҷиҳати намуд ва ҳам аз ҷиҳати нарх талаботи харидорро қонеъ гардонад ин гуна мол номи моли идеалиро ба худ мегарад. Ин чунин маъно дорад, ки ҳар қадар моли пешинҳодшуда талаботи харидорро қонеъ гардонад, истеҳсолкунанда ҳамон қадар бештар ба муваффақият ноил мешавад.

Мақсад аз ин гуфтаҳо он аст, ки истеҳсолкунандаҳо бояд он харидоронро ёбанд, ки ба онҳо ин молҳоро фурӯхта тавонанд. Барои ин истеҳсолкунанда бояд талаботҳои онҳоро муайян карда, танҳо баъди он ба истеҳсоли моле шурӯъ кунад, ки талаботи онҳоро ба таври нурра ва бештар қонеъ гардонад тавонад. Гузашта аз ин, мол гуфта мо инчунин ҳамаи он чизе, ки метавонад хизматро ба ҷо биёрад ё эҳтиёҷотро қонеъ гардонад, меномем.

Дар баробари ин ба ғайр аз маҳсулот ва хизмат инчунин намудҳои ғайриҷиҳатӣ, ғояҳо, андешарониҳо, шахсиятҳо, ташкилотҳо, ҷой, мартаба ва ҳоказо низ мол шуда метавонанд. Маҳз барои ҳамин

дар даврони муносибатҳои бозорӣ ба чои мафҳуми «мод» мафҳумҳои «воситаҳои подош», «таклифот», «конеъкунадаи талабот», ки барои шахси гуногун моҳияти арзиши махсусро дорад мебошад, пайдо шудаанд. Дар ҳақиқат, харидор худаш ҳал мекунад, ки қадом ашёро харидорӣ кунад, ё қадом намоиши телевизиониро тамошо кунад, ё қадом ғояҳоро тарафдорӣ намояд, ё ба кучо ба истироҳат равад, ё вақти холиширо дар кучо гузаронад ва ё ба қадом танкидотҳо ёри бегаразона расонад. Аз тарафи дигар бошад, моҳияти асосии маркетинг ҳамчун илм ин пеш аз ҳама мубодила мебошад, чунки маркетинг фақат он вақт мавҷуд буда метавонад, ки одамон масъалан қонеъ намудани эҳтиёҷот ва дарҳости худро бо ёри мубодила ҳал намоянд. Мубодила бошад, ин аҳди аз касе гирифтани чизи дилхоҳ бо пешниҳоди чизе ба ивази он мебошад. Амалияи башар бошад, чор тарзи қонеъ намудани эҳтиёҷотро ҷиҳатроф менамояд. Якум, ин қонеъ намудани эҳтиёҷот ба воситаи худтаъминкунӣ, яъне ба воситаи меҳнати муайян. Масалан, ба воситаи ҷамъоварии меваҳои худрӯй, моҳидорӣ ва шикор. Дуюм, ба воситаи дуздӣ ё қаллобӣ қардан. Сеюм, ба воситаи ғалой қардан. Чорум ба воситаи харид намудан, ё ягон воситаи подошро (нулро) пешкаш намудан ва ё ягон мол ё хизматеро ҳамчун воситаи мубодила пешкаш қардан.

Табиист, ки аз ин чор тарзи қонеъ намудани эҳтиёҷот бартарин асосиро мубодила дорад мебошад, чунки агар дар мавридҳои дигар дар ҳолати қонеъ намудани эҳтиёҷот аз касе дигаре ё аз чизи дигаре вобастагӣ пайдо шавад, ё ки ҳуқуқи касеро поймол қардан даркор шуда монад ва ё ин ки зарурати дилхоҳ чизе, ки истехсолкунанда ба тавлид қардани он қодир нест бояд истехсол намояд, дар мавриди мубодила бошад, шахс аз ҳамаи вобастагӣҳои номбаршуда озод буда, бештар ба тавлиди он молҳое, ки истехсоли онҳоро самаранок ва дуруст ба роҳ мондааст машғул шуда, бонен афзунгардонии маҷмӯи истехсолот дар ҷамъият мегардад.

Гузашта аз ин, дар амалияи бозорӣ панҷ шартҳои эҳтимолии мубодила мавҷуд аст, ки дар амал талбиқ шудани онҳо аз иҷроии қарордодии тарафайн вобастагӣ дорад. Ин шартҳои эҳтимоли инҳоянд: тарафҳо бояд аз ду субъект кам набоянд; ҳар як тараф бояд дорони моле бошад, ки барои тарафи дигар манфиатнок, арзишнок бошад; ҳар ду тарафи дахлдор соҳиби қобилияти равобитӣ ва интиқоли моли худ бошанд; ҳар як тараф дар қабул ва рад намудани таклифот шароитҳои овоздона дошта бошад; ҳар як иштирокчи инсбат ба ҳамдигар боварии ба мақсад мувофиқ ва

хоҳиши кор карданро дошта бошад. Чизе дигар ва бисёр муҳим он аст, ки дар мавриди дар амал тадбиқ шудани созишнома дар натиҷаи мубодила ҳар яке аз тарафҳо агар ба шарте, ки фондае ба даст наоваранд, бояд зарар набинанд.

Ин чунин маъно дорад, ки агар мубодила моҳияти асосии маркетинг ҳамчун илм бошад, дар он вақт муомила (аҳди харидуфурӯш) асоси воҳиди андоза дар доираи маркетинг мебошад.

Муомила ин мубодилаи бозорин арзишҳои байни ду тарафи манфиатдор мебошад. Вале муомила дар навбати худ мавҷудияти чор шартро талаб мекунад: мавҷудияти на камтар аз ду чизе арзандан ба ҳам ивазшаванда; мавҷудияти шароитҳои мусоиди тадбиқ намудани он; мавҷудияти вақти мусоид барои тарафҳои нисбати тадбиқи он; мавҷудияти ҷои гузаронидани он дар асоси розигии тарафайн. Вале дар ин ҷо интиқол ё супоридани оддӣ мол ё хизматро аз мубодила бояд фарқ кард. Чунки дар вақти интиқоли оддӣ шахси якум ба шахси дуюм чизеро супорида ба ивази он чизе дигаре намегирад. Дар назари аввал чунин менамояд, ки шахси якум аз инъом намудани чизе, ё аз хайру баракати пешниҳодкарда ва ё хизмати дигаре, ки ӯ ба ҷо меорад, гуё чизе намехоста бошад. Вале дар асл бошад, ин тавр нест, чунки интиқоли оддӣ низ яке аз шаклҳои нӯшидан мубодила мебошад. Дар ҳақиқат, шахси чунин подошро пеша карда низ ба чизе умед мебандад ва ё ин пешниҳодҳо бо мақсади муайяне ба ҷо оварда мешаванд. Дар бисёр ҳолатҳо ин гуна корҳо бо мақсади муносибати хуб нисбати ҳудаш барқарор намудан, ё барои муттаҳам намудани шахси дуюм, ё дар мавридҳои гуногун гуноҳшро кам намудан ва ҳоказоҳо равона карда шудаанд. Амалҳои маркетинг нишон медиҳад, ки чунин корҳо бо мақсадҳои муайяне карда шуда, дар ҳолате, ки шахси дуюм баъди подош алоқамандии худро дар ин ё он шакл нишон надҳад, чунин «ёнҳои башардӯстона» дар охири охири катъ мегарданд. Ин чунин маъно дорад, ки ҳар як шахс ё корхона интиқоли ин ва ё он чизеро ба ҷо оварда қўшиши мекунад, ки ақсуламали онро дар тақлифи пешниҳодшуда дарёбад. Вале, агар чамъиятҳои сиёсӣ бо ин восита хоҳанд овозҳои интиҳобкунандагонро ба манфиати номзади худ ба интиҳоби вақисии ин ё он маҷлис ва ё шӯро соҳиб шаванд ва ё сафи аъзон худро зиёд намоянд, ин ақсуламал ба харид ва ё муомилоти бозоргонӣ баробар шуда наметавонад.

Пушида нест, ки дар шароити ҳозира ҳар яке мо метавонем дар мавриди зарурӣ ба ивази сад сомонӣ қоллинеро бихарем. Дар ин ҷо 100 сомонӣ метавонад ҳамчун меъёри арзиши бозоргонӣ баромад

накунад. Чунки дар шароити бодоравини нархҳо ҳоло ҳам ҳазорҳо адамон ва танҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар Штатҳои Муттаҳидан Амрико барои давлати тараққикарда, аз шакли суннати муомилоти пулӣ сарфи назар карда, бештар ба табодули амвол (ё худ додугирифт, ё ивази мол) рӯ меоваранд. Барои мисол, дар вақти истифодабарии табодули амвол метавон ба чои як дона қолни ду халта ордҳо иваз намуд. Имрӯзҳо дар шароити гузариши ба муносибатҳои бозорҳои бисёрнах аз муомилоти бозорӣ истифода бурда, молҳо ва хизматрасониҳои худро ба молҳо ва хизматрасониҳои зарурӣ иваз менамоянд. Масалан, мардуми ноҳияҳои равшанзамини Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ивази маҳсулоти худ (картошкаю сабзӣ, себу нок) сохтагон зиёдед, ки худ маводи озуқа ва маҳсулоти зарурии бинокорӣ, аз қабилҳои орд, гандум, равшан, шифер ва ҷӯбу тахтаро, ки қорчагонҳо аз вилояти Ошн Ҷумҳурии Қирғизистон меоваранд, табодули амвол мекунад. Гузашта аз ин, дигар муҳандисон, ҳуқуқшиносҳо, табибҳо, иқтисоддонҳо бо хизматрасониҳои табодули амвол кунанд, дигар ашхос низ ба хизматрасониҳои худ, аз қабилҳои тоза намудани либос, саргарошӣ, гаъмири ноӣафзол ва ҳоказо машғул шуда, аз истифодаи пули нақд худдорӣ намуда, сафи шахсони ба табодули амвол машғул бударо торафт зиёд менамоянд. Дар вақтҳои охир ба табодули амвол иҷтимоии фирмаҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар корхонаҳо низ машғуланд ва аз эҳтимоли дур нест, ки дар ояндаи наздик сафи идораҳои маҳсули ба табодули амвол машғул буда зиёд шаванд. Ҳоло ҳатто музди маошии коркунонро дар бисёр корхонаҳо ва хоҷагиҳои деҳқонӣ дар баробари пули нақд, иҷтимоии бо молҳои гуногун ҳисобӣ мекунад. Масалан, дар ноҳияи Ҷилқӯли вилояти Хатлон хоҷагии деҳқонии бо номи «Деҳқонобод» мавҷуд аст, ки дар маъракаи ҳосилгундории соли 1999-2002-ум нақшаҳои нешбониншударо хеле барвақт ба иҷро расонид. Зарқорони ин хоҷагӣ ҳар сол аз ҳар як гектар вахтазор 25 сентнер ҳосил рӯёнида, зиёда аз 300 тонна дури гаронбаҳо ҷамъоварӣ намуда, тамоми ҳосилро бо навъи якум ба хирмани давлат дохил намуданд. Танҳо дар мавсим ҳосилгундории соли 1999 ба маблағи 350 ҳазор рубл қолни пулос, либоса ва дигар мукофотиҳои ба ҷинакшён дода шуд. Нарасидани маблағи нақд дар он сол сади ҷинакшён хоҷагӣ набуд. Барои ҷинси ва нардохти музди меҳнат ҳамчунин бо нархи 260 рублӣ қолдан аълоифат тақсим карда шуд.

Ҳамин тариқ, мафҳуми «муомила» моро новоста аз мо ба омӯзиши мафҳуми «бозор» меоваранд. Бозор бошад, ба қавли

мутахассисони Ғарб маҷмӯи харидорони мавҷуд буда ва харидорони эҳтимолии молхоро ташкил дода. Ин мафҳум моро ба охири давран пайвастагии маркетинг меорад.

Барои фаҳмотар шудани моҳият ва мазмуни бозор мутахассисони Ғарб бештар ба чунин мисоле рӯ меоваранд. ки он шартан аз ҷамъияти иқтисодии ҷор шахс иборат аст: шикорчӣ, моҳигир, дӯзанда ва касиб. Маҳз ба воситаи ин мисол мо метавонем тарзи худтаъминкунии мубодилаи ғайримарказонидашуда ва мубодилаи марказонидашударо фаҳмонда диҳем. Фарз кардем, ки ҳар ҷор шахси нумбаршуда дар танҳои ба таври мустақилона ба таъмин намудани ҷизҳо ва хизматҳои зарурӣ машғул шавад. дар он вақт ин тарзи худтаъминкунии ном мегирад. Барои мисол касиб қисми зиёди вақтро ба касибӣ гузаронида, вақти боқимондари барои моҳидорӣ, шикор, дӯзандагӣ ва дигар корҳои хоҷагӣ сарф мекунад.

Аммо чунин тарзи фаъолият самаранок буда наметавонад, чунки шахс ба ҳамаи намудҳои меҳнат машғул шуда. барои инкишоф додан ва бештар намудани онҳо шароити мусоидро фароҳам оварда наметавонад. Тарзи дуюм бошад, фаъолияти ғайримарказонидашудани чунин тарзест, ки ҳар як нафар хоса ба кори худ машғул шуда, се шахси дигарро ҳамчун харидорони эҳтимолии худ ва қисми худонашавандаи бозори худ медонад. Дар ин ҳол, барои мисол дӯзанда ҳам назди шикорчӣ, ҳам назди моҳигир ва ҳам назди касиб дар алоҳидагӣ бо мақсади иваз намудани молҳои худ бо молҳои онҳо меавад. Вале ин тарзи фаъолият низ аз камбудӣ холи набуда, самаранок буда наметавонад, чунки ҳам вақти бисёрро мегирад ва ҳам ҳар як онҳо ба назди якдигар рафтанишон лозим меояд. Бинобар ин, бо мурури пешрафти муносибатҳои бозоргонӣ шакли сеюм, шакли самаранок - муомилаи марказонидашуда дар сурати шахси алоҳида бо номи «точир» ё «савдогар» ба миён омад ва ӯ ҷои мобайниро дар байни ин ҷаҳор шахс дар мақоми ба ном «майдони бозорӣ» арзи вучуд намуд. Дар вақти истифодаи ин тарзи фаъолият акнун ҳар яке аз ин ҷор нафар метавонад молҳои худро ба точир пешниҳод намуда, ба ҳар ҷизи дарқорие, ки мехоҳад иваз намояд. Самаранокии ин тарз аз он иборат аст, ки аз як тараф шумораи муомилоти барои иваз намудани молҳои бараъло кам мешавад, аз тарафи дигар ҳар яке аз ҷор нафар истеҳсолкунанда бо се нафар ва се бозор не, балки бо як «бозор» ва бо як «точир» сару кордоранду халос.

Вале ин гуфтаҳо ҳаргиз чунин маъно надоранд, ки точир ба майдончаи бозорӣ ҳамчун ба ҷои шахшудаи муқимӣ маҳдуд мешуда

бошад, баръакс бо мурури замон ва бо пайдоиш ва зиёд шудани шумораи истехсолкунандагон ва афзоиши зарурати муомилоти молҳо, инчунин шумораи тоҷирҳо, бозори молҳо ва воситаҳои ҳозиразамони алоқаву нақлиёт низ афзоиш ва такмил меёбанд. Дар ин ҳол тоҷир метавонад ба воситаи рекламаи телевизионӣ ё занги телефонӣ соҳиби садҳо ё ҳазорҳо фармоиши муштарӣён шуда, дар рӯзи дигар аз паи иҷроиши онҳо шуда, ҳатто худи онҳоро набинад.

Яке аз маркетингологҳои машҳури амрикоӣ Ф. Котлер, ки асарҳои ӯ дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба таърифи расидаанд, маркетингро дар асараш «Идоракунии дохилифирмавӣ аз рӯи маркетинг: таҳлил, банақшагири, назорат», тақрибан чунин шарҳ медиҳад: «Маркетинг - ин таҳлил, банақшагири ва назорати захираҳо, сиёсат ва тамоми фаъолияти фирма, ки барои қонеъ гардонидани талаботи гурӯҳҳои муайяни аҳоли ва ба даст овардани фоида ба фирма нигаронда шудааст» мебошад. Баъдтар омӯзиш ва таҳлили фикру ақидаҳои гуногуни мавҷуда оиди маркетинг (бо сабаби мураккабӣ ва гуногунпахлуӣ то имрӯз дар адабиёти иқтисодӣ зиёда аз 2000 таърифи мафҳуми «маркетинг» мавҷуд аст) ба ӯ имкон дод, ки таърифи маркетингро ба панҷ равиши асосӣ: муомилотӣ, вазифавӣ, табдилотию тижоратӣ, тақсимотӣ ва истеъмолотӣ ҷудо намуда, дар китоби худ «Асосҳои маркетинг» тахминан чунин таърифро нисбати маркетинг раво бинад: «Маркетинг - ин шакли фаъолияти инсонист, ки барои қонеъ намудани талаботу дархостҳо ба воситаи мубодило ба даст оварда мешавад».¹

Ширкати амрикоии маркетинг бошад, ин мафҳумро дар соли 1985 ҳамчун раванди танзим ва дар ҳаёт татбиқ намудани нуқтаи назар, нархгузорӣ, ҳаракат ва гардиши ғоя, молҳо ва хизматрасоние, ки ҳадаф аз он қонеъ намудани мақсадҳои шахсони алоҳида ва ташкилотҳо иборат мебошад, шарҳ медиҳад. Ҳол он ки дар Меморандуми Кумитаи тафсири ассотсиатсияи амрикоии маркетинг таърифи маркетинг ҳамчун ифодакунандаи фаъолияти соҳибқориест, ки аз равона кардани маҷмӯи молу хизмат аз истехсолкунанда то ба истеъмокунанда ё харидоро дарбар мегирад.

Дар китоби худ Б. Исоматов «Асосҳои назарияи иқтисодӣ» маркетингро як ҷабҳаи хеле умдаи илми замонавӣ дониста, пайдошавии вайро бо душворшавии масоили фуруш, ба вучуд омадани бӯҳронҳои барзиёдистехсол дар ҷомеаи сармоядорӣ вобаста карда, мазмуни аз ҳама оддӣ соддалавҳонаи маркетингро масоили

бозор ва ё хариду фурӯш шарҳ медиҳад. Инчунин ӯ қайд мекунад, ки муаммои маркетинг барои иқтисодиёти танқису норас комилан вучуд дошта наметавонад, зеро вай аз душвориҳои фурӯш худ об меҳӯрад ва бо вай пайванд аст. Гузашта аз ин, масоили фурӯш, бозор ҳодисаҳои қадимию дарозумр бошанд ҳам, маркетинг ҳамчун илм танҳо дар давоми садаи бистум ба сахнаи таърих баромадааст.¹

Дар китоби «Муқаддимаи бозоргонӣ» Б. Наврӯззода мафҳумҳои «маркетинг» ва «бозорӣ»-ро яке доништа, фикру ақидаҳои мавҷударо перомунӣ таърифи маркетинг чамъбаст намуда, онро бо назардошти иқтисодиёти Тоҷикистон чунин шарҳ медиҳад: «Бозоргонӣ - ин маҷмӯи фаъолияти соҳибкорӣ перомунӣ офариниши мол, муқарраркунии нарх, ташкили тиҷорат, рекломнигорӣ ва ҳавасмандкунии хариду фурӯш пайваста ба бозор мебошад».²

Устодони Донишқадаи давлатии тиҷорати Тоҷикистон С. Ҳабибов, Ҳ. Фақиров ва М. Чамшедов дар «Лугати истилоҳоти иқтисодӣ (русӣ - тоҷикӣ), ки дар шакли китоби фасеҳу муқаммал бори нахуст омодашуда, мақбули завқи зебописанди соҳибназарони арҷманди иқтисодӣ гардидааст, маркетингро ҳаммаъноӣ мафҳуми «бозоршиносӣ», «бозорёбӣ» маънидод карда, онро ҳамчун «илми бозоршиносӣ», «танзими фаъолият дар бозори муосир», «фаъолияти истеҳсолию тиҷоратии ширкат бо мақсади ҳамоҳангсозии он бо талабот дар бозор»³ шарҳ додаанд.

А. Рауфӣ бошад тарафдори чунин ақида аст, ки: «Бозор ин маҷмӯи харидорони мол аст. Онҳо аз рӯи қонунҳои истеҳсолоти молӣ ва муомилот муносибатҳои муомилоти молӣ ва пулӣ мекунанд». Ӯ масъалаҳои асосии тадқиқ намудани муносибатҳои бозориро дар мамлакат ба ду марҳила (марҳилаи таъмин намудани фаровонии бозор бо молҳои истеъмолӣ ва марҳилаи ҳал намудани қиматии молҳо дар бозор нисбати қобилияти харидорони истеъмолқунандагон) ҷудо намуда, дар фаъолияти бозории одамон ду намуди муносибатҳоро фарқ мекунад: «Яқум, муносибат ба истеҳсоли маҳсулот ва иҷрои намудҳои хизматрасонӣ, ки баъд онҳо барои фурӯш ба бозор бароварда мешаванд. Дуюм, муносибат ба истеъмолқунанда, мизочон, гурӯҳи муайяни истеъмолқунандагон, ки пешакӣ эҳтиёҷоти онҳоро ба назар гирифта, баъд мувофиқи талабот

¹ Ниг.: Бобокалон Исоматов. Асосҳои назарияи иқтисодӣ. Душанбе: Шарқи Озод, 1993. - Саҳ.-231-232.

² Ниг.: Бахтиёр Наврӯззода. Муқаддимаи бозоргонӣ. Душанбе.-1993.- Саҳ.14.

³ Ниг.: С. Ҳ. Ҳабибов, Ҳ. Н. Фақиров, М. Ч. Чамшедов. Лугати истилоҳоти иқтисодӣ. -Душанбе: «Дониш», 1999. - Саҳ. 100 -101.

ва қобилияти харидориашон мол бароварда мешавад»¹.

Т. С. Броникова, А. Г. Чернявский дар асари худашон «Маркетинг» мафҳуми маркетингро чунин шарҳ медиҳанд: «Маркетинг-мафҳуми чамъбасткунандаи доираи бозор, ин фаъолият бо бозор баҳри муомилот бо мақсади қонеъ намудани эҳтиёҷот ва талабот аст. Протсесси муомилот бошад як қатор корхоро аз қабилӣ: ҷустуҷӯи харидорон, муайян намудани эҳтиёҷоти онҳо, ба нақшагирии молҳои дилхоҳ, то ба бозор расонидани онҳо, дар анборҳо нигоҳ доштани онҳо, ҳамлу нақл, нархгузорӣ, ташкили хизматгузорӣ ва рекламакуниро дар бар мегирад»².

Албатта, новобаста аз гуногунии таърифҳои мавҷуда ва махсусан таърифҳои дар адабиётҳои амрикоӣ оварда шуда, як принсипи асосии муайянкунии маркетинг ба назар мерасад, ки он пеш аз ҳама тавзеҳ ба истеъмолкунанда, қонеъ намудани мақсадҳои шахсони ҷудогона ва ташкилотҳо мебошад. Ҳоло он ки бозоршиносии машҳури англис М. Бакар ва чанде дигар бозоршиносон чунин ақидаеро тарафдор ҳастанд, ки маркетинг маънои фуруши маҳсулотро дошта, дар ин маъно он яке аз шаклҳои таркибии вазифаҳои ширкат ба мисли тадқиқотӣ, истеҳсолӣ ва молиявӣ мебошад.

Бояд қайд кард, ки фирмаҳои амрикоӣ мафҳуми маркетингро дар маънои маҳдуд ва васеъ меомӯзанд. Дар маънои маҳдудаш чунин ба назар мерасад, ки маркетинг пеш аз ҳама тавзеҳ ба истеъмолкунанда, қонеъ намудани мақсадҳои шахсони ҷудогона ва ташкилотҳо мебошад. Инро чунин фаҳмидан мумкин аст, ки дар маънои маҳдудаш маркетинг ташкил, идоракунии ва усулҳои самараноки ба даст овардани фаровонии бозори маҳсулотҳои фирмаҳоро дарбар гирифта, аз чор зинаи ба вучудой иборат аст: а) тақсимоии яклухт; б) фуруши чаканагӣ; в) рекламанигорӣ ва ҳавасмадкунии фуруш; г) омӯзиши бозор.

Дар ҳамин ҷо барои муқоиса зинаи дуюм, вале хеле муҳими ба вучудойи маркетингро, яъне фуруши чаканаро дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Штатҳои Муттаҳидаи Амрико ба таври объективӣ баҳо диҳем, ба бисёр проблемаҳо равшанӣ андохта мешавад. Ба шумораи зиёди аҳолии нигоҳ накарда (дар аввалҳои солҳои 90-уми асри ХХ дар ИДМ - 298 млн. нафар, дар ШМА-249 млн. нафар) дар савдои чакана қариб 2,3 маротиба камтар коркунон

¹ Ниг.: Чумхурият: 30 декабри соли 1999. - Саҳ.3.

² Ниг.: Т.С. Броникова, А.Чернявский Маркетинг (учебное пособие).-М.: «Издательство ПРИОР». 2001.-Саҳ. 6.

машгул буданд (дар ИДМ – 7,6 млн. нафар, дар ШМА – 17.4 млн. нафар). Агар дар ШМА шумораи корхонаҳои савдои чакана ба 1.5 миллион расад, дар ИДМ бошад, шумораи онҳо ҳамагӣ 744 ҳазорро ташкил медоду халос. Ва ё ба савдои маҳсулоти истеҳсоли худӣ дар ИДМ қариб 10 ҳазор иттиҳодияҳо банд бошанд, дар ШМА ин ҳел фирмаҳо қариб 180 ҳазорро ташкил медоданд. Дар боран киёс намудани ин нишондиҳандаҳо нисбати Ҷумҳурии Тоҷикистон хочати сухан рондан нест. Чунки ба зиёд шудани шумораи аҳоли нигоҳ накарда (аз 5,5 млн. нафари соли 1991 то 6,9 млн. нафар дар соли 2005) миқдори корхонаҳо ва нуқтаҳои савдо таи ин солҳо аз 10632 воҳид то 4052 воҳид коҳиш ёфт. Миқдори корхонаҳои хӯроки умумӣ бошад, аз 5988 воҳиди соли 1991 то 873 адад дар соли 2005 кам шуда, молҳои озуқа дар сохтори гардиши моли чакана аз рӯй гурӯҳи молҳо якҷоя бо хӯроки умумӣ аз 40,6 фоизи соли 1991 то 50,5 фоиз дар соли 2005 афзудааст. Дар соли 2005 миқдори корхонаҳо ва нуқтаҳои савдои чакана 7678 воҳид ва миқдори корхонаҳои хӯроки умумӣ 1979 воҳидро ташкил доданд. Гардиши моли чакана дар соли 2005 дар ҳама соҳаҳои фуруш бо нархҳои муқоисавӣ нисбат ба соли 2004-ум 9,6 фоиз афзудааст. Ба як нафар сокини Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоби миёна дар соли 2005 аз ҳаҷми умумии гардиши моли чакана 321,6 сомонӣ рост меояд.

Ба маънои васеъ бошад, мафҳуми маркетинг ҳаман фаъолияти корхона ва муассиса, аз ҷумла: муайян намудани талабот ва қонё намудани талаботҳои бозор; ба вучуд овардани маҳсулоти нав ва таъмин намудани истеҳсоли он; ташкили тақсимои яклухти фуруши чакана ва хизматрасонии истеъмолкунандагонро дар бар мегирад. Ба ибораи дигар, маркетинг ин фаъолият нисбати бавучудорӣ, қорқарда баромадани маҳсулоти нав ва таъмин намудани истеҳсолоти онро дар бар мегирад.

Гарчанде, ки маркетингро ҳанӯз аниқ, пурра, мазмунан ва мохиятан муайян накарда бошанд ҳам, усулҳои истифодашавандаи он системаи ҳозиразамони пурзӯри таъсиррасонро нисбати падидаҳои бозорӣ ташкил мекунанд. Ин усулҳоро дар амалияи хоҷагидорӣ бо назардошти мустақилияти корхонаҳою иттиҳодияҳо ва инкишофи доираи таъсири усулҳои иқтисодии идорақунӣ дар ҳамаи дараҷаи фаъолиятшон истифода бурдан аз ғоида ҳолӣ нест.

Нуқтаи назари дар боло овардашударо ҷамъбаст намуда, чунин таърифро нисбати маркетинг сазовор доништан мумкин аст: «Маркетинг ин маҷмӯи фаъолияти маҳсуси ташкилот ва ё фирма, ки бавучудой ва фуруши чунин маҳсулотеро, хизматеро ва ё ғояеро

нисбати тавчеҳи конеъ намудани талаботҳои шахсӣ ва ё истеҳсоли ва ба даст овардани мақсади онҳо равона шудааст, меноманд». Принципи асосии амали маркетинг дар иттиҳодияҳо, фирмаҳо ин тавчеҳи истеъмолкунандагон, манфиати онҳо аст. Ин иттиҳодияҳо бояд ҳатман на танҳо талаботҳои ҳозира ва наздик инчунин ояндаи дурро низ нисбати ба даст овардани болоравии иқтисодии мамлакат ва адолати босуботи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кунанд.

Акнун дар бораи зарурияти омӯзиши маркетинг ва зиёд шудани таваҷҷӯҳ ба он дар мамлақати мо истода мегузарем.

Зарурияти аввал ин мавҷуд набудани мутаносибии байни талабот ва таклифот таи солҳои зиёд дар бозори молҳои талаботи халқ мебошад. Дар ҳақиқат талаботи асосӣ ба ҳолати бозори молҳои асосӣ, ба ҳолати бозори молҳои талаботи халқ, ин ба даст овардани мутаносибии талабот ва таклифот, аниқтараш баробарии муайяни ҳаҷми умумӣ ва таркибии талабот ба таркиб ва ҳаҷми умумии таклифоти молӣ мебошад. Мавҷуд набудани мутаносибӣ, таъсири чорабиниҳоро нисбати ҳавасмандии моддӣ суст намуда, шароити афзудани истеҳсолати ҷамъиятӣ ва самаранокии ӯро маҳдуд мекунад. Мувофиқи ахбори Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар тамоми бахшҳои иқтисод таи соли 2006 аз рӯи маълумоти февралӣ 9272,1 миллион сомониро ташкил дод, ки ин нисбат ба соли 2005 бо нархҳои муқоисавӣ 107,0 фоиз зиёд аст. Дар ҳамин давра дар ҷумҳурӣ ба маблағи 4559,6 миллион сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда шудааст. Нисбати ҳамин давраи соли 2005 индекси ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 104,9 фоизро ташкил дода, сатҳи истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ 5,1 фоиз, маҳсулоти саноати сабук 43,1 фоиз, маҳсулоти маишӣ-маданӣ ва хоҷагӣ-коммуналӣ 8,1 фоиз афзудааст. Аз рӯи маълумоти пешакии Вазорати молҳои ҷумҳурӣ дар соли 2006 Бюҷети давлатӣ аз рӯи даромади умумӣ ва грантҳо ба андозаи 106,5 фоизи нақшаи аниқшуда иҷро шудааст, ки ин 17,9 фоизи ҳаҷми маҳсулоти умумин дохилиро ташкил медиҳад. Барои равшанӣ андохтан ба самаранокии меҳнати ҷамъиятӣ қайд кардан зарур аст, ки дар муддати солҳои 70 - 80 асри ХХ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботи конеънашуда (неудовлетворенный спрос) майли афзоиш дошта, талабот аз таклифот ба маблағи 350-400 миллион рубл бартарӣ дошт.

Дар давоми соли 2006 бошад, мутобиқи маълумоти Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъияти бозори истеъмолӣ устувор ва молаш хеле фаровон буда, ба аҳоли ба маблағи

2 730,6 миллион сомони мол фурухта шудааст, ки ин нисбат ба соли 2005 бо нарҳои муқоисавӣ 11,6 ҷузъ зиёд аст. Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана ба ҳисоби миёна ба як нафар сокини ҷумҳурӣ 390,9 сомони рост омадааст. Ин чунин маъно дорад, ки ҳарчанд дар солҳои аввали давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ, фаровонии молҳои асосии талаботи халқ умуман ба даст оварда шуда бошад ҳам. қобилияти харидории аксари мардум аз тақлифоти молҳои ба бозори дохилии ҷумҳурӣ баровардашуда хело қаноат аст. Ба даст овардани мувофиқати байни талабот ва тақлифот дар асоси рушди минбаъдаи иқтисодиёт ва падидаҳои дар боло зикргардида дар таъмини истиқлолият ва болоравии иқтисоди мамлакат саҳми босазое хоҳад гузошт.

Зарурияти дигар бошад, ин ҳарчи нобаробарии дар солҳои охир баамаломатаи байни ҳаҷми маҳсулоти молӣ ва даромади пулии аҳолии мебошад, ки шидати бозори дохилиро тезу тунд намуда, ҳам дар иқтисодиёт ва ҳам дар иҷтимоиёт рӯз то рӯз равшантар зоҳир мегардад.

Бино ба таҳлилҳои омодашуда аз рӯи маълумотҳои Кумитаи давлатии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар даромади пулии аҳолии тӯли солҳои 1995-2005 аз 45,8 миллиард рубл то 3 755,6 млн. сомони расида, 82 маротиба зиёд шуда бошанд, хароҷоти пулии аҳолии бошад, тӯли ин солҳо аз 40,4 млн. сомони то 3 796,7 млн. сомони расида, 94 маротиба афзудааст. Ё худ миқдори ақали музди меҳнат ба ҳисоби миёна моҳе дар соли 1995 ба 0,14 сомони ё 1,34 доллари амрикоӣ рост меомада бошад, дар соли 2005 ин нишондиҳанда ба 12,00 сомони ё ки ба 3,85 доллари амрикоӣ рост меояд. Ҳол он ки маблағи камтарини зиндагӣ ба ҳар нафар аҳолии дар моҳи декабри соли 1995 мутобиқан ба 24,7 доллари амрикоӣ, дар ҳамин давраи соли 1998 ба 30,6 доллари амрикоӣ ва соли 2005 ба 86,0 доллари амрикоӣ баробар буда, миқдори ақали ҳаққи нафақаи пиронсолӣ ба ҳисоби миёна моҳе дар соли 1995 ба 0,22 сомони ва соли 2005 ба 12,38 сомони расида буд. Ҳисоби миёнаи музди кори ҳар моҳи як корманд аз 0,92 сомонии соли 1995 то 83,58 сомони дар соли 2005 афзудааст.

Гузашта аз ин, барои равшантар зоҳир намудани нобаробарии байни ҳаҷми маҳсулоти молӣ ва даромади пулии аҳолии таҳлили болоравии нархи молҳо, хизматҳо ва мувофиқати онҳоро ба арзиши маҷмӯи хӯроқворӣ, ки барои истеъмолот мувофиқи тадқиқоти бучети оила дар соли 1993 зарур аст, интихобан дар бораи вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли нимаи дуҷуми солҳои навадуми асри XX (1997 ва 1999) ва дар ду соли даҳаи аввали асри

XXI (2001 ва 2006) дар асоси маълумотномаҳои нӯҳмоҳаи Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон бо нархҳои ҷорӣ рӯи коғаз меоварем:

- дар давоми нӯҳ моҳи соли 1997 болорави нарх нисбат ба ҳамина давраи соли 1996 чунин мушоҳида шуд: гӯшти гов ва гӯсфанд, равғани растанӣ, қанд - 2,0-2,2 баробар; моҳӣ ва маҳсулоти моҳӣ - 1,8 баробар; нон аз орди гандуми навъи 1- 66,5 фоиз; биринҷ - 64,7 фоиз; орди гандум навъи дуҷум - 64,1 фоиз; тухм - 61,5 фоиз; маҳсулоти макаронӣ - 51,3 фоиз; машруботи алкоғолӣ - 49,3 фоиз; маҳсулоти тамоку - 35 фоиз; тарифҳо ва хизматрасониҳои пулакӣ - 54,9 фоиз ва ҳоказо. Дар натиҷаи ин арзиши маҷмӯи маҳсулоти хӯрокворӣ, ки ба имконоти истеъмолот аз рӯи истеъмоли ҳақиқӣ ба ҳар як аъзои оила дар асоси нархҳои то 1 октябри соли 1997 дар як моҳ 15240 рублро ташкил дод, дар ҳолате, ки истеъмоли меъёри оқилонаи хӯрокворӣ вай 24118 рублро ташкил дода, фарқияти он ба 8878 рубл расид;

- таи нӯҳ моҳи соли 1999 нархи молҳои озуқа 45,7 фоиз баланд рафтааст. Афзоиши бештари нарх ба маҳсулоти зерин мушоҳида шуд: орди навъи якум - 2,2 баробар; нони орди навъи дуҷум - 1,9 баробар, равғани растанӣ ва сабзавот - 16 фоиз; картошка, моҳӣ ва маҳсулоти моҳӣ - 7 фоиз, тарифи хизмати пулакие, ки ба аҳоли расонида мешавад - 40,3 фоиз ва ғайра.

Дар айни замон нархи маҳсулотҳои дигар ба монанди: мевачот - 39 фоиз; гӯшт ва маҳсулоти гӯшти - 5 фоиз; доруворӣ - 16 фоиз арзон шудааст. Ҳамаи ин ба он оварда расонд, ки арзиши маҷмӯи хӯрокворӣ, ки барои истеъмолот зарур аст, аз рӯи истеъмоли амалӣ бо нархҳои то 1 октябри соли 1999 ба як нафар аъзои оила моҳе ба 19850 рубл ба қайд гирифта шуд, дар сурате, ки меъёри оқилонаи истеъмолот 25 400 рублро ташкил медиҳад. Фарқияти истеъмоли амалӣ аз меъёри оқилонаи истеъмолот 5 550 рублро ташкил дод;

- дар давоми нӯҳ моҳи соли 2001 нархҳои истеъмоли озуқаворӣ 7,5 фоиз, аз ҷумла нархи сабзӣ 2,8 баробар, биринҷ 1,6 баробар, тамокуи бефилтр 25 фоиз, нархи гӯшти гов, картошка, моҳии зинда, маргарин 14-16 фоиз, нони орди навъи якум 9 фоиз афзудааст. Зимнан нархи ангур 46 фоиз, беҳпиёз 42 фоиз, себ 32 фоиз, ярмаи марҷумак ва шири тоза 9 фоиз, қанду шакар 4 фоиз арзон шуд.

Арзиши маҷмӯи маводи хӯрокворӣ, ки барои истеъмолот зарур аст, аз рӯи истеъмоли амалӣ (аз рӯи маълумоти хонаводаҳо дар соли 2000) бо нархҳои охири моҳи сентябри соли 2001 ба як нафар узви оила моҳе 20,31 сомонӣ, дар сурати меъёри оқилонаи истеъмолот 41,32 сомони ро ташкил дод;

- дар нӯҳ моҳи соли 2006 нархҳои истеъмолии озуқаворӣ 9,4 Ҷоиз, аз ҷумла нархи сабзӣ 2,2 баробар, қарам - 74,0 Ҷоиз, шақар 41,2, беҳпиёз-34,7 Ҷоиз, биринҷ-25,5 Ҷоиз, гӯшти гов-19,0 Ҷоиз, гӯшти гӯсфанд-16,8 Ҷоиз, ярмаи марҷумак- 11,9 Ҷоиз, ярмаи қашқ - 4,9 Ҷоиз, картошқа-24,8 Ҷоиз, моҳии зинда - 10,4 Ҷоиз, равани пахта-3,9 Ҷоиз, қонфетҳои шақоладӣ-2,8 Ҷоиз, равғани қорво-2,7 Ҷоиз, маргарин 2,5 Ҷоиз, нарху тарифи хизмати пулақие, ки ба аҳолии расонида мешавад, умуман 18,6 Ҷоиз қимат шудааст, аз ҷумла арзиши қиптаи ҳавопаймо-33,8 Ҷоиз, хизмати хушқашӯй ва арзиши қиптаҳои нақлиёти роҳи оҳан-7,9 Ҷоиз, пардохти ҳаққи газӣ шабақавӣ-29,4 Ҷоиз, хизматрасонии мусофирбарии автомобилӣ-33,5 Ҷоиз афзудаанд. Зимнан нархи себ-26,6 Ҷоиз, тухм-7,8 Ҷоиз, омехтаи шири хушқ - 6,8 Ҷоиз, орди нави якуми гандумӣ - 4,3 Ҷоиз, ярмаи қав-2,9 Ҷоиз, маснуоти макаронӣ- 1,2 Ҷоиз, арақ - 0,1 Ҷоиз, плаци занона-7,4 Ҷоиз, ботинқҳои нимсоқи бақагона- 4,4 Ҷоиз, қемпери пашмии занона - 4,0 Ҷоиз, лампоқҳои барқӣ-2,5 Ҷоиз, собуни қомашӯй-1,2 Ҷоиз арзон шудаанд.

Арзиши маҷмӯи маводи озуқаворӣ, ки барои истеъмолот зарур аст, аз рӯи истеъмоли ҳақиқӣ (аз рӯи маълумоти қонаводаҳо дар соли 2004) бо нархҳои охири моҳи сентябри соли 2006 ба як нафар узви оила моҳе 43,83 сомонӣ, дар сурати меъёри истеъмоли оқилона 96,90 сомониро ташқил қардааст.

Қи тавре, ки аз далелҳои дар боло овардашуда маълум шуд, новобаста аз фарқияти вучуддоштаи арзҳои қорӣ ва истеъмоли амалии як нафар аъзон оила дар як моҳ аз меъёри оқилонаи истеъмолот дар қумҳурий (соли 1997 то 8 778 рубл, соли 1999 то 5 550 рубл, соли 2001 то 20,01 сомонӣ ва соли 2006 то 53,07 сомонӣ) аз тарафи Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон доир ба масъалаҳои танзими истеъмоли амалию меъёри оқилонаи истеъмолот ва расидан ба дарачаи болотари мутаносибии воқеии байни ҳаққи маҳсулоти молӣ ва даромади пулии аҳолии пайваста кӯшишҳо ба харҷ дода мешавад.

Дар шароити беқурбшавии пул ва афзоиши талабот ба қисми зиёди молҳо, шиддатёбии вазъияти бозори истеъмолиро аҳолии ҳис менамояд. Барои таҳлили амиқ намудан солҳои 1991 ва 1997 асри XX ва солҳои 2001 ва 2005 асри XXI-ро, ки рушди бештари иқтисодӣ дар қумҳурий мушоҳида қарда шудааст, мутобиқи маълумотҳои расмии Қумитаи давлатии оморӣ Қумҳурии Тоҷикистон рӯи қоғаз меоварем:

- дар соли 1991 аз рӯи шартномаҳо ба истеъмолкунандагон ба маблағи 112 миллион сӯм қам маҳсулот расонида шуд, ки бо нархҳои

қиёсӣ тахминан баробари сатҳи соли 1990 буда, қариб 30 Ҷоизи корхонаҳо иҷрои шартномаҳо ро таъмин накарданд. Истеҳсол ва хариди маҳсулоти асосии кишоварзӣ ҳеле кам шуд. Дар ҷумҳурӣ дар натиҷаи талафи вақти қорӣ ба маблағи 62 миллион сӯм камтар маҳсулот истеҳсол шуд.

Аз сабаби вайроншавии алоқаҳои хоҷагидорӣ ва бадшавии интизоми молтаъминкунӣ моҳи сентябр истеҳсолот дар 32 корхонаи саноатӣ бозистод. Харчанд ҳаҷми Ҷоиза тахминан 2,5 маротиба афзуда бошад ҳам, аз сабаби болоравии нархҳо ва баҳран қарзҳо қобилияти харидорни корхонаҳо беҳ нашуд. Ҷиссаи қоргоҳу гашкилотҳои зараровар 12 Ҷоизро ташкил дода, қисми зиёди онҳо дар соҳаи хизмати маишии аҳоли ва хоҷагии манзил мавҷуд буданд. Маблағи пардохтҳои қарзӣ ва қарзҳои муҳлати баргардониданашон Ҷулқашнида 2,3 маротиба афзуда, ба 851,3 миллион сӯм расид;

- дар соли 1997 новобаста аз он ки саноати ҷумҳурӣ ба маблағи 401,1 миллиард рубл маҳсулот истеҳсол карда бошад ҳам, саноати сектори Ҷағридаватӣ нисбат ба соли 1996-ум 2,5 Ҷоиз кам шуд. Аз 348 корхонаи баҳисобгирифташуда 41 Ҷоизаи он истеҳсолотро зиёд намуданд. Аз рӯи ҳудуди шаҳру ноҳияҳо ва вилоятҳо танҳо қорхонаҳои вилояти Суғд ҳаҷми истеҳсолотро нисбат ба соли 1996 -- ум 5,8 Ҷоиз зиёд кардаанд.

Индекси ҳаҷми молҳои истеъмолӣ дар соли 1997 нисбат ба соли 1996-ум 93,4 Ҷоизро ташкил дод, аз ҷумла молҳои озуқаворӣ-94,5 Ҷоиз, молҳои Ҷағриозуқаворӣ-79,2 Ҷоиз. Ҷаҷми истеҳсоли маҷруботи алқоғолӣ ва пиво нисбат ба соли 1996-ум 2 баробар зиёд шуд;

- дар соли 2001 дар ҷумҳурӣ ба назардошти сектори Ҷағридаватӣ ба маблағи 1883 млн. сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол карда шуда, нисбат ба ҳаҷми давраи соли 2000 индекси ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 115,0 Ҷоизро ташкил кардааст. Аз 510 қорхонаи ба қайд гирифташуда 358 қорхона (70,0 Ҷоиз) ба сатҳи соли 2000 расида, аз рӯи минтақаҳо афзоиши истеҳсоли маҳсулоти саноатро қорхонаҳои ҳаман вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ таъмин кардаанд.

Дар ҳаҷми давра аз 80 намуди асосии маҳсулоти саноатӣ истеҳсоли 31 номгӯи (39 Ҷоиз) кам шуда, истеҳсоли 46 номгӯи (56 Ҷоиз) афзудааст. Як қатор соҳаҳои саноат (металлургия, сӯзишворӣ, мошинсозӣ ва қорқарди метал, масолеҳи бинокорӣ, қорқарди ҷӯбу тахта, саноати сабуқ, хӯроқворӣ ва табӯу нашр) аз сатҳи соли 2000 бештар маҳсулот бароварданд.

Дар соли 2001 дар ҷумхури ба маблағи 495 млн. сомони молҳои истеъмоли истеҳсол карда шуда, аз рӯи ҳамаи намудҳои молҳо аз сатҳи соли гузашта бештар истеҳсол шудааст: озуқаворӣ (37 фоиз); машрубот (36 фоиз); саноати молҳои ғайриозуқа (39 фоиз), аз он ҷумла молҳои саноати сабук (45 фоиз);

- дар соли 2005 мувофиқи маълумоти ҳисоботи индекси ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати нисбат ба соли 2004-ум 105,8 фоизро ташкил дода, ба маблағи 418, 9 миллион сомони маҳсулоти саноати истеҳсол карда шудааст, ки дар муқоиса ба сатҳи соли гузашта 7,5 фоиз зиёд аст. Аз рӯи тақсими минтақавӣ ҳамаи қорхонаҳои вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои тобеи ҷумхури афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати нисбати соли гузашта таъмин намудаанд.

Дар ин давра афзоиши истеҳсоли нафт, қувваи барқ, ҳисобкунакҳои барқию мазутӣ, истеҳсоли содаи каустикӣ, нуриҳои маъданӣ, хишти сохтмонӣ, семент, тахтаҳои азбесту сохтмонӣ, ресмони абрешими хом, газвори пахтагӣ, ҷуроб, маҳсулоти молӣ-хӯроквории моҳӣ, гӯшт, ҳасиб, консерваҳои гӯшт, маҳсулоти қаннодӣ ва макарон, пиво, коняк, сигарет ва ғайра ба даст оварда шудааст. Дар ҷумхури ба маблағи 1 096,2 миллион сомони молҳои истеъмоли истеҳсол карда шуда, истеҳсоли молҳои озуқа 17,0 фоиз ва молҳои саноати сабук 79,6 фоиз зиёд шудааст. Индекси нархҳои истеъмоли 107,1 фоиз, аз ҷумла молҳои озуқа 108,3 фоиз, молҳои ғайриозуқа 102,7 фоиз ва хизматрасони пулакӣ ба аҳоли 109,3 фоизро ташкил карданд. Суръати миёнаи ҳармоҳаи беқурбшавӣ дар сектори истеъмоли 0,60 фоизро ба муқобили 0,46 фоизи соли гузашта ташкил дод.

Ҳамин тариқ, таҳлили далелҳои дар боло овардашуда зарурият ва аҳамияти истифодабарии маркетингро дар ба даст овардани истиқлолият ба болоравии иқтисодӣ мамлакат ва таъмини амнияти озуқаворӣ сол аз сол баръало нишон медиҳанд.

Барои мӯтадилгардонии шиддатҳои вазъиати бозори истеъмоли ва пешгирӣ намудани беқурбшавии пули милли мувофиқи мақсад мебуд, агар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷоя бо Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қорҳо ва қорабинихоро, аз қабилҳои фароҳам овардани шароитҳои зарурӣ баҳри суръатбахшии ҷалби сармояҳои хориҷӣ ва беҳбудии фазои инвеститсионӣ, истифодабарии самараноки маблағҳои умумии захираҳои байналхалқӣ барои рушди нумӯи иқтисодии мамлакат ва ҳамкориҳои минтақавию ҳамгироиро бо иқтисоди ҷаҳонӣ пайваста

такмил меоданд.

Дар ин чода самтҳои асосии сиёсати таъсиси шароитҳои институтсионалӣ ва иқтисодии рушди аз ҷумла пулию қарзӣ ва асъорӣ дар солҳои наздик дар¹¹ҷумҳурӣ - ин дастгирӣ намудани тамони мусбии пешрафти иқтисодиёт, нигоҳдорӣ ва таъмини устувории қобилияти харидории пули милли, пешгирӣ намудани инфлятсия ва аз беқурбшавӣ ҳифз намудани захираҳои пулии аҳолию субъектҳои хоҷагидорӣ мебошанд. Мувофиқи ин самтҳо ҷорабиниҳои зиёдеро, аз қабилӣ: ноил гардидан ба сатҳи пасти таваррум; кор карда баромадани механизми риоя қатъии қонунгузории бонкӣ ва меъёрҳои иқтисодие, ки Бонки Миллии Тоҷикистон муайян намудааст; кам намудани ставкаҳои фонзӣ доир ба кредитҳои дарозмӯҳлат; пурра қатъ намудани қарзҳои барои пӯшонидани қарзи буҷет ва дигар сохторҳои давлатӣ; яққоя бо бонкҳои тижоратӣ кор карда баромадани механизми пешниҳоди қарзҳо ба соҳибкорони алоҳида, хоҷагиҳои фермерӣ (деҳқонӣ) ва дигар шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки ба бизнеси хурду миёна машғуланд; дар асоси ба даст овардани боварии муштариён ҷалб намудани пасандози шахсони ҳуқуқию воқеӣ ва таъмини химояи сирри махфӣ будани амонатҳо ва ҳаракати маблағҳои пулии мизочон, саҳомон ва дигар шахсон, аз ҷумла таъмини пули нақд; таҳия ва тадбиқи механизми фаъолияти бозори қомилҳуқуқи байнибонкии асъор; даст кашидани сохторҳои давлатӣ аз даҳлат ба қорхонаҳои таҷдиди сохтор намудан соҳан кишоварзӣ ва гирифтани пешни роҳи афзалиятҳои ошқоро ва ё пинҳонӣ фароҳамовардашуда барои қорхонаҳои давлатие, ки дар муҳити бозоргонӣ фаъолият менамоянд; пурзӯр намудани назорат аз болои фаъолияти бонкҳою дигар ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ дар масъалаҳои ташкили сармоян зарурию чараёни азнавсозии онҳо; дар асоси мусондат намудан ба рушди макроиқтисодию инкишофи бахши хусусӣ ва соҳибқорӣ паст намудани сатҳи қамбизоатӣ, андешидан лозим меояд.

Зарурати сеюм ва охири он омӯзиши маркетинг аз он иборат аст, ки агар солҳои пеш бозор барои қорхонаҳои истеҳсолӣ дар қатори аз ҳама охири протсессии истеҳсолӣ менестода бошад, бо мурури замон ва талаби муносибатҳои нави бавучудомада, бозор ҳамчун масъалаи аввалиндараҷаи истеҳсолот қарор мегирифтагӣ шуд.

Дар ҳақиқат, ташаккули муносибатҳои бозоргонӣ ва афзудани таваҷҷӯҳи истеҳсолкунандагон ба он шавқу рағбатро нисбати маркетинг, яъне нисбати тарзу усул ва воситаҳои ба даст овардани сиёсати самараноки тижоратӣ хеле зиёд намуд. Зеро надонистани он

боиси паст шудани дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои сифатан баланди иҷтимоӣ ва шаронти зиндагонӣ гардид.

Ҳамин тариқ, барои давлат маркетинг ҳамчун воситаи татбиқи намудани функсияҳои асосии идоракунии, пешгунии талабот, кор карда баромадани сиёсати илмӣю техники, ҳавасмандкунии моддӣ барои пешравии прогрессивӣ, ба даст овардани мутаносибии байни талаботу тақлифот ва мустақилияти хоҷагидорӣ корхонаҳо ва бо ин роҳ бунёдан тақвими додани системаи институтсионалии ноил шудан ба болоравии иқтисодӣ ва таъмини истиқлолияти ҷумҳурӣ баҳри адолати босуботи иҷтимоӣ зарур аст.

2.2. Роҳҳои пурсамари танзими давлатии маркетинг ва аҳамияти он дар афзоиши сатҳи зиндагии мардум

Дар тӯли даҳсолаи охири асри XX ва солҳои 2001-2007 асри XXI Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии хирадмандонаи Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ва дастгирии тамоми мардуми ҷумҳурӣ дар натиҷаи дар амал тадбиқи намудани сиёсати чораҳои бунёдкорӣ созандагӣ, аз ҷумла Барномаи Ҳукумати ислохоти иқтисодӣ дар қисми гузаштан ба иқтисодиёти бозоргонӣ ба муваффақиятҳо ноил гашта, аз соли 1996 инҷониб дар иқтисоди кишвар нишонаҳои мӯътадилгардии макроиқтисодӣ ба мушоҳида расида, дастовардҳои дар сатҳи сифатан нав назаррас шуда истодаанд.

Бо мақсади таъмини минбаъдаи рушди бонизомии иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардуми ҷумҳурӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаҳои дарозмӯҳлату миёнамӯҳлат-Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 ва Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2009-ро таҳия намуда, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст.

Чуни тавре, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2007 бармеояд: «Татбиқи афзалиятҳои зикршуда барои бунёди давлати пешрафта ва ташаккули ҷомеаи мутамаддин шаронти фароҳам меоварад, ки дар он ҳамаи аъзои ҷомеа барои истифодани дастовардҳои рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ имкониятҳои баробар хоҳанд дошт.

Мувофиқи Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ пешбини мегардад, ки то охири соли 2009 суръати миёнаи рушди солонаи

Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар сатҳи на камтар аз 7 ҶФНЗ ниғоҳ дошта шуда, ҳаҷми маблағгузорӣ ба сармояи асосӣ то 20 ҶФНЗи Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилӣ, нишондиҳандаи миқдори пул то 15 ҶФНЗ ва ҳиссаи хароҷоти Бучети давлатӣ то ба 21 ҶФНЗи Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ расонида шавад.

Дар доираи татбиқи Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2015 аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳо 43 миллиард сомонӣ ҷалб карда мешавад, ки аз он 24 миллиард сомонӣ маблағҳои худӣ мебошанд».

Гузашта аз ин, ҷиҳати таъмини рушди босуръати иқтисодиёт аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи муаммоҳои мавҷуда ва муайян намудани роҳҳои ҳалли онҳо стратегияҳои миллии рушд ва даст кардани сатҳи камбизоатии аҳолии ҷумҳурӣ бо Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола ҳамоҳанг карда шуданд. Таҳлилҳои гузаронидашуда дар асоси далелҳои расмӣ Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати гуфтаҳои боло буда, афзалии Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилӣро дар солҳои 1997-2006 нисбат ба соли гузашта дар сатҳи 1,7 - 10,6 ҶФНЗ нишон медиҳанд: соли 1997 нисбат ба соли 1996 - 1,7%, соли 1998 нисбат ба соли 1997 - 5,3%, соли 1999 нисбат ба соли 1998 - 3,7%, соли 2000 нисбат ба соли 1999 - 8,3 %, соли 2001 нисбат ба соли 2000 - 10,2%, соли 2002 нисбат ба соли 2001 - 9,1%, соли 2003 нисбат ба соли 2002 - 10,2%, соли 2004 нисбат ба соли 2003 - 10,6%, соли 2005 нисбат ба соли 2004 - 6,7%, соли 2006 нисбат ба соли 2005 - 7,0%. Ҳатто назари сатҳӣ афкандани мутахассиси иқтисод ба ин далелҳои омили кифоя аст, ки аз болоравии иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва пайвасти ба даст овардани адолати босуботи натиҷагирӣ наояд. Вале, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ин пешрафт ва дастовардҳои назаррасро дар таъмини рушди бонизомии иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардуми ҷумҳурӣ ҳанӯз ҳам нокифоя мешуморад. Ҷунки муҳтавои табиати дурандешонаи Президенти кишвар ба нерӯи созандагӣ ва саъю кӯшишҳои азму продаи қавӣ, ҷонибдорӣ самимона ва меҳнати ҳалолу бунёдкоронаи мардуми шарифи Тоҷикистон асос ёфтааст.

Дар ҳақиқат, имрӯзҳо таъмин намудани фаровонии бозор ба молҳои истеъмоли халқ ба даст омада, на танҳо норасоии мол қариб ба ҳама молҳо аз байн бардошта шудааст, балки барои истеъмолкунандагон то дараҷае интиҳоби васеи онҳо таъмин гаштааст. Акнун масъалаи асосӣ ин масъалаи ҳал намудани мувофиқати нархи молҳо дар бозорҳои дохилии ҷумҳурӣ нисбати қобилияти харидорӣ истеъмолкунандагон аст.

Яке аз роҳҳои ҳалли ин проблема танзими давлатии бозор мебошад. Аз ин рӯ, истехсоли мол дар асоси омӯзиши бозор бо назардошти талаботи қобилияти харидории истеъмолкунанда, ки чӣ меҳодад, чӣ қадар, бо кадом нарх ва шарту шароитҳо ва кадом вақт? Маҳз бо ҳамин роҳ арзиши бозорини моли худро ҳар як истеҳсолкунанда бояд аз як тараф, дар асоси аниқ намудани хароҷоти даромад ҳангоми истеҳсол ва фурӯши мол муайян намояд, аз тарафи дигар, баҳри зиёд гардидани мизочон барои ба фурӯш рафтани молҳои фаровон истеҳсолшуда ва талаботи паст дошта, кӯшишҳои зиёдеро роҷеъ ба: паст кардани нархи мол; чорӣ намудани хизмати баъди фурӯш; баланд бардоштани сифати молҳо; чорӣ намудани тадбирҳои рӯхиявӣ ва муомилаи ба талаботи бозор мувофиқи иҷтимоӣ-ахлоқии бозорӣ ва ҳоказоро пешбинӣ намуда, амалӣ намояд.

Ин чунин маъно дорад, ки дар солҳои охир дар бархе аз корхонаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон молҳои зиёде ҳам шуда харидоре наёфта хобиданд, ки даромад он тараф истад, ҳатто хароҷоти истеҳсолотро напӯшониданд. Чунон ки аз таҳлилҳои бармеояд, дар солҳои охири даҳсолаи асри XX дар корхонаҳои собиқ Кумитаи давлатии саноат дар баробари ба маблағи зиёд маҳсулот истеҳсол кардан, инчунин маҳсулоти ба фурӯшнарафта бо дарназардошти солҳои пешин, маблағи даҳҳо миллион сомони роҷеъ ташкил дода, дар анборҳо ҳамчун захираи молӣ меҳобиданд.

Чунин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки роҳбарони бисёр корхонаву хоҷагиҳо аз қолабҳои тафаккури замони гузашта, аз психологияи дастнигариву умедворӣ озод шуда натавонистанд. Онҳо дар ҳалли проблемаҳои иқтисодӣ ҳоло ҳам танҳо тавре ба давлат намуда, нозукиҳои усулҳои бозорӣ, менечменти истеҳсолот ва маркетинги маҳсулотро ба таври пурра аз худ накардаанд. Аз ҳама асосиаш, онҳо чунин як ҳақиқати баҳснопазирро дарк накардаанд, ки дар сурате, ки мол ба талаботи бозор мувофиқат накунад, истеҳсоли он маъно надорад. Аз ин лиҳоз, дар шароити иқтисоди бозоргонӣ фақат онҳое бурд мекунанд, ки нозукиҳои муносибатҳои бозоргониро омӯхта, проблемаҳои мавҷуда ва роҳҳои ҳалли онҳоро мавриди баррасӣ қарор дода, мувофиқи талаботи бозори ҷаҳонӣ моли ба рақобат тобоварро истеҳсол менамоянд.

Новобаста аз зиёд будани мушкилиҳо, дар ҷумҳурии шаклҳои нави моликият ва хоҷагидорӣ дар амал татбиқ шуда, яке аз муҳимтарин марҳилаи бебозгашти давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ ин хусусигардонии моликияти давлатӣ қарор гирифтааст.

Ин нукта дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 апрели соли 2007 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон» таъкид гардид, ки аз рӯи он ҳиссаи бахши хусусӣ аз 43 фоизи соли 2005 то 55 фоиз дар охири соли 2009 афзоиш хоҳад ёфт.

Дар ҷумҳурӣ таи солҳои охир иқтисоди бозоргонӣ боиси ташаккули сохтори Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилию муносибатҳои нави иқтисодӣ ва пеш аз ҳама дар зохиршавии дигаргунҳо дар истехсоли маҳсулоти корхонаҳо аз рӯи шаклҳои моликият гардид (ниг.: ба Ҷадвали 3 ва далелҳои дар поён овардашуда).

Ҷадвали 3

Тавсифи умумии корхонаю ташкилотҳо ва вазни қиёсии онҳо аз рӯи шаклҳои моликият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2005¹

Тар-тиби ракам	Номгӯи Нишондиҳандаҳо	Солҳо			
		1991	1995	2000	2005
I.	Корхонаю ташкилотҳо ҳамагӣ, аз ҷумла:	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Моликияти давлатӣ	47,8	37,8	27,2	14,7
2.	Моликияти хусусӣ	25,4	36,4	48,3	60,1
3.	Моликияти коллективӣ	24,9	24,0	23,0	23,8
4.	Дигар шаклҳои моликият	1,9	1,8	1,5	1,4

Аз таҳлилҳо бар меояд, дар тӯли ин солҳо вазни қиёсии корхонаю корхонаю ташкилотҳо аз рӯи шаклҳои моликият тағйир ёфтаанд.

Агар вазни қиёсии корхонаҳои ба моликияти давлатӣ асосёфта аз 47,8%-и соли 1991 то 14,7% дар соли 2005, корхонаҳои коллективӣ мутобиқан аз 24,9% то 23,8% ва корхонаҳои дигар шаклҳои моликият

¹ Дар асоси далелҳои маҷмӯаи оморӣ «Тоҷикистон: 15-соли истиқлолияти давлатӣ».- Душанбе: ИМТ МКҲ КДО ҶТ. 2006. – Саҳ. 9-14, 208-216, 253.

аз 1,9% то 1,4% кохиш ёфта бошанд, вазни қиёсии корхонаю ташкилотҳои ба моликияти хусусӣ асосёфта дар давоми ин солҳо тамоили афзоиширо доро буда, аз 25,4% то 60,1% зиёд шудааст. Ҳамин тариқ, афзоиши бештар ба моликияти хусусӣ рост омада, шумораи корхонаҳои ба он асосёфта аз 2237 воҳиди соли 1991 то 27014 воҳид дар соли 2005 расидаанд.

Дар давоми солҳои 1995-2005 истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои ҷумҳурӣ аз рӯи шаклҳои моликият низ тағйироти калонро аз саргузаридаанд.

Барои исботи гуфтаҳои боло ба факту рақамҳо муроҷиат менамоем. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои сектори давлатӣ аз 86252 ҳазор сомони соли 1995 то 2363103 ҳазор сомонӣ дар соли 2005 зиёд шуда бошад, истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои сектори ғайридавлатӣ мутобиқан дар ин солҳо аз 2943 ҳазор сомонӣ то 1914815 ҳазор сомонӣ афзудаанд. Таносуби сектори ғайридавлатӣ дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳо сол аз сол зиёд гашта, аз 3,3 фоизи соли 1995 то ба 44,8 фоиз дар соли 2005 расида, шумораи корхонаҳои тичоратии хурд бошад, то 1 январи соли 2006 ба 1669 адад расида, ҳаҷми маҳсулоти фурӯхташудаи онҳо 435160,8 ҳазор сомонро дар бар гирифтаанд.

Гузашта аз ин, теъдоди умумии муассисаҳои хусусишуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аввали хусусигардонӣ дорои сифатҳои нав буда, аз рӯи маълумоти Кумитан давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 9514 адад расидааст. Ин теъдод аз рӯи шаклҳои моликият ин тавр тақсим шудааст: ҷамъиятҳои саҳомӣ - 350 адад; шахсӣ - 2850 адад; коллективӣ - 1223 адад; иҷоравӣ - 68 адад; дигар шаклҳо - 16 адад. Дар соли 1998 бошад, теъдоди муассисаҳои хусусишуда ба 1453 адад баробар буда, аз ҷумла: ба ҷамъиятҳои саҳомӣ - 196 адад, шахсӣ - 1254 адад ва иҷоравӣ - 3 адад рост меояд. Дар соли 2006 корхона ва объектҳои иқтисодии хусусӣ кардашуда нисбат ба соли 2005-ум 109,2% ё ин ки 804 объект зиёд буда, 8,5% миқдори умумии объектҳои аз аввали хусусигардонӣ хусусишударо ташкил медиҳанд. Инчунин то ҳамин давра дар ҷумҳурӣ 246,3 ҳазор манзил хусусӣ гардонидани шуд, ки аз онҳо 185,1 ҳазор манзил фурӯхта, 3,5 ҳазор манзил ба пардохти қисми пулаш ба аҳоли супурдашуда, 57 ҳазор манзил ройгон хусусикардашуда ба аҳоли дода шудааст.

Барои пурра иҷро намудани «Нақшаи стратегияи хусусигардонии корхонаҳои хурду калон, реструктуризатсияи объектҳои монополияҳои табиӣ ва корхонаҳои махсусан калон барои солҳои 2003-2007», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

7 ноябри 2003 № 486 тасдиқ гардидааст. Кумитан давлатии сармоягузори ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд то охири соли 2007 сахмияҳои 35 ҷамъияти саҳомиро ба фуруш бароварда, раванди барҳамдиҳии ҷор ҷамъият, ки дар ҷор музоядаи баргузоргардида ба фуруш нарафтаанд, тибқи тартиби муқарраркардаи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон давом диҳад. Дар ҳамин замина нақшаи инфиродии ҷамъиятҳои саҳомии кушодан «Тамохуш», «Химзавод», Корхонаи воҳиди давлатии «Тоҷикгаз» ва Корхонаи воҳиди давлатии ҳавопаймони «Тоҷик Эйр» таҳия гардида, ба Комиссияи ҷумҳуриявӣ онд ба реструктуризатсияи пешниҳод карда шудаанд.

Бояд қайд кард, ки далелҳои дар боло овардашуда аз он шаҳодат, медиҳад, ки молиқияти давлатию кооперативӣ сол то сол мавқеи пештараи хуро аз даст дода истодааст.

Амалия иншон дод, ки якбора суғест шудани мавқеи молиқияти давлатӣ ва кооперативӣ дар ҷараёни «хусусигардонӣ» ба он оварда расонид, ки бархе аз корхона ва муассисаҳои хусусигардонидашуда на танҳо ҳаҷми маҳсулоти саноати кишоварзӣ ва хизматрасонию зиёд карда натавонистанд, балки теъдоди муайяни онҳо ба талаву тороҷшавии молиқият роҳ доданд.

Ҷи тавре, ки борҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлисҳои васеи ҷамъбастии Ҳукумати, аз ҷумла дар суҳанроннашон 24 январи соли 2002 «Онди ба ҷамъбасти соли 2001» таъкид намуданд, аз беназоратии мақомоти дахлдор қисми муайяни иншоотҳои хусусишуда тамоман ғайриҷамъбасти намекунанд. Таҷхизоту дастгоҳҳои онҳо корношоам шуда, биноҳои истехсоли хароб гаштаанд, ки ин дар баъзе ҳолатҳо боиси кам гардидани субъектҳои андозсупор гардидааст.

Дар ҳақиқат, амалия собит месозад, ки аз корношоамии шахсони мутасалли қисме аз иншоотҳои хусусикардашуда ғайриҷамъбасти намекунанд. Масалан, мутобики маълумотҳои дар боло зикргардида, зиёда аз нӯх ҳазор объекти хусусишуда бо иллатҳои мухталиф, аз ҷумла 1500 аз подорамии соҳибмулкони нави ғайриҷамъбасти намекунанд. Аз тарафи дигар, таҳлили ғайриҷамъбасти як қатор иншоотҳои аз замони Иттиҳоди Шӯравӣ меросмонда, ки аз сабаби набудани маблағҳои солҳои зиёд рӯи таъмирро надидаанд иншон медиҳад, ки онҳо ҳолати вайрона дошта, таҷхизоту дастгоҳҳои онҳо қайҳо корношоам шудаанд.

Ҷунин тарзи кор, ки боиси ба тороҷ рафтани бархе аз объекти иншоотҳои хусусикардонашуда бошад, ба манфиати кор ва ҷомеа

набуда, сабабгори бармаҳал нест шудани колхозу совхозҳо ва дигар муассисаҳои амалкунандаи то давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ гардидаанд.

Ба таври хулоса қайд намудан бамаврид аст, ки ислоҳоти либералии бемулоҳизаю бетайёрии илман асоснок буда ва ҳамчунин бесалоҳиятӣ ва бемасъулияти иддае аз кормандони масъул дар вилояту шаҳрҳо ва ноҳияҳо ҷои таассуф аст. Барои исботи ин гуфтаҳо ба факту рақамҳо муроҷиат менамоем. Аз ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобоҷон Бобоҳонов «Дар бораи ҳолати назорат ба иҷрои дақиқ ва яқхелаи қонунҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2006» дар Иҷлосияи даҳуми Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати сеюм бармеояд, ки хангоми хусусигардонии моликияти давлатӣ ҳолатҳои зиёди вайронкунии талаботи қонунгузорию ҷорӣ ҷой дошта, танҳо соли 2006 натиҷаҳои хусусигардонии 7 объекти муҳими давлатӣ дар асоси аризаҳои даъвогии мақомоти прокуратура аз тарафи суд бекор ва ба давлат баргардонидани шуданд.

Риояи иҷрои қонунгузорию ҷорӣ вобаста ба истифодаи самараноки заминро бошад, Прокурори генералии ҷумҳурӣ аз масъалаҳои доғи рӯз ва ҳалгалаб дониста, содир шудани аксарияти ҷунин қонуншиканӣҳоро (аз ҷумла ҳолатҳои гайриқонунӣ чудо намудани қитъаи замин, хариду фурӯши он, сохтмони худсаронаи манзили истиқоматӣ, аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар гузаронидани заминҳо) бо мусондат ва иштироки бевоситаи роҳбарони сохторҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва кумитаҳои заминсозии вилояту шаҳру ноҳияҳо мешуморад. Ҷунин ҳолатҳо дар ноҳияҳои Рӯдакӣ, Панҷакент, Спитамен, Файзобод, Истаравшан, Абдурахмони Ҷомӣ ва Вахш ошкор гардида, шахсони гунаҳкор ҷазоҳои сазовор гирифтанд.

Инчунин дар рафти санҷишҳои прокурорӣ дар шаҳри Душанбе-228 ҳолат, вилояти Сугд - 80, Хатлон - 64, ва ноҳияи Рӯдакӣ - 27 ҳолати худсарона забт намудани қитъаи замин ва сохтани манзили истиқоматӣ ошкор ва барои бартараф намудани онҳо ҷораҳои дахлдори прокурорӣ андешида шудааст.

Гузашта аз ин, дар маҳалҳо ба ҷои заминҳои кӯҳдоману атрофи рӯдхонаҳо ва бекорҳобидаро барои истифода бо ҳукуки меросӣ ба деҳқонон додан, он заминҳоеро шахсӣ намуданд, ки мардуми меҳнаткаш солҳо бо арақи ҷабину меҳнати ҳалол ба киштзору кабудизору боғзорҳо табдил дода буданд.

Баъди сафарҳои кории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Эмомалӣ Раҳмон, аз ҷумла моҳи июни соли 2000 ва моҳи октябри солҳои 2005-2006 ба вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳадаф аз онҳо аз наздик шинос шудан бо вазъи зиндагии мардум, ҷараёни корҳо дар шаҳру ноҳияҳову хочагиҳо ва муайян кардани вазифаҳову ҳадафҳо барои оянда иборат буд, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят бо даркӣ муҳимияти вазифаҳо, супоришу дархостҳои Президенти мамлакатро дар маҷлисҳои назоратӣ мавриди баррасӣ қарор дода, барои ислоҳи нуксонҳои ҷойдошта ҷораҳои мушаххас андешид.

Бо ин мақсад мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят ҳаман тadbирҳои заруриро дар ин самт амалӣ карда истода, нисбати ба кор андохтани корхонаҳои нав, аз нав ба роҳ мондани фаъолияти корхонаҳои бекормонда ва ба ин восита ҳал намудани проблемаи таъмини аҳоли бо ҷои корӣ дар фаъолияти корхонаҳои саноатӣ хизматрасонии вилоят як қатор дигаргуниҳоро аз қабилӣ: ба даст овардани суръати афзоиши маҳсулот дар аксарияти корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла дар ҷамъияти саҳомии «Трансформатор»-и шаҳри Курғонтеппа, дар корхонаи хишти шаҳри Сарбанд, дар фабрикаҳои ресандагии ноҳияи Фарҳор, дар фабрикаи «Кӯҳандиз»-и ноҳияи Дангара; ба кор шурӯъ намудани корхонаи муштараки коркарди ғилло дар шаҳри Сарбанд ва корхонаи нави якҷояи ресандагӣ дар ноҳияи Восеъ, ба фаъолият шурӯъ намудани корхонаи муштараки бофандагӣ ресандагии «Кулобтекстайл» ва ба роҳ мондани маҳсулоти нав дар корхонаи хишти шаҳри Кӯлоб; тезонидани истеҳсоли маҳсулоти ҷамъияти саҳомии «Равған»-и шаҳри Курғонтеппа; ифтитоҳи (30 сентябри соли 2005) ду мағозаи китоб дар шаҳри Курғонтеппа: мағозаи дуошёнани «Фарҳод» бо масоҳати умумии 207 метри мураббаъ, дорон 1500 намуди китобҳои таълимӣ ва мағозаи «Олами китоб» бо масоҳати умумии 614 метри мураббаъ, дорон 35 ҳазор нусха китоб; ифтитоҳи расмии фабрикаи ресандагии ҶСШП «Истеко-тестайл» дар ноҳияи Бохтар (30 сентябри соли 2005), ки бо таҷҳизоти техникӣ дорон технологияи олии сохти олмонӣ мучаҳҳаз буда, иқтидори коркарди 3110 тонна пахтаро дар як сол дорон аст. Он имконият медиҳад, ки аз ин микдор нахи пахта, 2800 тонна риштаи аълосифат дар давоми сол истеҳсол карда шавад.

Вале ҷи тавре мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, бо вучуди пешравӣ бархе аз корхонаҳои саноатӣ 25-35 ғоизи иқтидори худро кор мефармоянд халос. Фаъолияти корхонаҳои вилоят ҳанӯз ҳам мувофиқи матлаб ва ҷавобгӯи рӯз нестанд. Бисёр корхонаҳо на танҳо истеҳсоли маҳсулотро зиёд карда натавонистанд, балки онро кам

кардапл. Ба чунин муассисаҳо корхонаҳои саноатии ноҳияҳои Ғозималик, Сарбанд, Кумсангир, Бохтар, Шаҳритус ва Фархор, ки пастравии суръати афзоиш аз 6 то 26 ҶФВро таъкил додаанд, мисол шуда метавонанд.

Бинобар ин лозим ба тазаққур аст, ки дар марҳилаҳои аввали давраи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ба саросемагӣ роҳ надода, то давраҳои муайян инҳо доштани бартарӣ ва афзалияти моликияти давлатӣ ва кооперативӣ бар моликияти хусусӣ ба мақсад мувофиқ аст. Ин чунин маъно дорад, ки мишбаъд фақат он вақт ба ҷараёни хусусигардонӣ ва ба дигар шаклҳои ҳозиразамони моликият роҳ кушодан ба мақсад мувофиқ мебуд, ки онҳо аз як тараф ҳаҷми истеҳсолотро зиёд кунанд, аз тарафи дигар, ҷои кориро афзоиш дода, худ самаранок бошанд. Бинобар ин, имрӯзҳо дар баробари афзалиятро ба инкишофи хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ додан, инчунин маҷмӯи ҷорабинҳои бера бояд таҳия намуд, ки ба раванди рушди нумӯи саноати ба рақобат тобовари коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мусондат кунанд.

Вале, тавре ки аз амалияи пешқадами байналмилалӣ бармеояд хусусигардонӣ асоси муносибатҳои бозоргонӣ мебошад. Аз ин рӯ, ба кадрҳои ғайридавлатикунонӣ ва хусусигардонии моликияти ҷамъиятӣ ба воситаҳои истеҳсолот корхонаҳои соҳибкорӣ таъкил хоҳанд ёфт. Бинобар ин, бе хусусигардонӣ ворид шудан ба иқтисоди бозоргонӣ ва аз ҷиҳати бӯҳрон рақобатдори ҷумҳурӣ ҳаёли ҳома беш нест. Танҳо ба кадрҳои ғайридавлатӣ кунонидан ва ё асосан хусусигардонии моликияти ҷамъиятӣ ба воситаҳои истеҳсолот соҳибкорӣ таъкил меёбад. Фарқи каллини ин гуна корхонаҳо аз корхонаҳои пештараи Иттиҳоди Шӯравӣ дар тарзи идораи он зоҳир мегардад. Идоракунии корхонаҳои соҳибкорӣ дар асоси концепсияи менеҷмент, ки он бештар ба муносибатҳо ва манфиатҳои истеъмолгарон аҳамият дода, ба низомии идораи корхонаҳо тамоюли бозоргонӣ мебахшад, таъкил карда мешавад.

Ёдовар шудан ба маврид аст, ки ҷузъҳои таркибии маркетингро дар амалияи Иттиҳоди Шӯравӣ низ хангоми банақшагирӣ ва ҷобачогузориҳои корхонаҳо ва соҳаҳои хоҷагии халқ, аттестатсияи сифати маҳсулот, дар таҳияи программаҳои истеҳсолӣ, лонҳои сохтмонҳои асосӣ ва илмӣ-техникӣ, нархгузори ва хоҷаҳои истифода мебарданд. Вале онро асосан моли иқтисоди бозорини капиталистӣ дониста, истифодашонро дар амалияи хоҷагидорини сотсиалистӣ ғайримикрон мешумориданд. Аз ин рӯ, низомии пураи маркетинг бо дастурҳои муқаммалу мувофиқ ва бо ҳама ҷузъҳои тоҷаш дар амалияи

соғналистӣ истифода бурда намошуд.

Инчунин чунин фикре низ маълуму машхур буд, ки маркетингро танҳо дар сурати фаровонии бозори молҳо истифода бурдан мумкин аст. Вале ин ақида дар мавриди истифодаи маркетинг танҳо ҳамчун воситаи рақобат дуруст меояду бас. Амалияи истифодабарии маркетинг дар мамлакатҳои мутараққии ҷаҳон, ҳамчун дараҷаи инкишофи соҳаи ғилм собит намуд, ки фаъолияти он дар сурати дараҷаи фаровонӣ ва ё камчинии бозор метавонад на танҳо истифода бурда шавад, балки рафтори истеъмолкунандагон ва истеҳсолкунандагонро бо назардошти алоқамандии манфиатҳои ҳамдигарӣ танзим намояд. Аз ин лиҳоз, маркетинг пайваста идоракуниро талаб мекунад. Идоракунии маркетинг дар навбати худ як қатор чорабиниҳоро, аз қабилӣ: таҳлил, банақшагирӣ, дар амал ҷорӣ намудан ва таъмин намудани назорат; бо мақсади барқарор намудани муносибатҳои муомилотӣ бо харидорон ва бо ин восита ноил шудан ба вазифаҳои дар пеш истодаи корхона, бахусус оиди ба даст овардани фонда: инкишофи ҳаҷми истеҳсолот ва муомилот; зиёд намудани ҳиссаи корхона ё муассиса дар вазни қиёсии бозорӣ ин ё он намуни молро дарбар мегирад.

Механизми истифодабарии маркетингро дар маҷмӯъ бо мазмуни ҷуррааш амалияи хоҷагидорӣи мамлакатҳои Фарб, пеш аз ҳама Штатҳои Муттаҳиди Амрико барои истифодабарӣ ва идоракунии муносибатҳои бозоргонӣ ба тамоми кишварҳои дунё тавсия намудаанд.

Вазифаи асосии идоракунии маркетинг бошад, иборат аз таъсир расонидан ба вақт ва характери талабот ва бо ин восита ёрӣ расонидан ба корхона барои ноил шудан ба мақсадҳои худ мебошад. Бо ибораҳои содда бошад, идоракунии маркетинг ба идоракунии талабот бештар шабоҳат дорад.

Дар навбати худ бошад, дар амал ҷорӣ намудани чорабиниҳои маркетингӣ низомии идоракуниро талаб мекунад, ки он аз ба нақшагирӣ (солона ва перспективӣ) маркетинг, ташкили идоракунии ва назорат иборат мебошад.

Дар асоси омӯختани таҷрибаи пешкадам ва ҷамъбасти ҷуфтоҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки барои таъмини фаъолияти самараноки муносибатҳои бозоргонӣ дар марҳилаи аввали гузариш ва ба ин восита ба даст овардани роҳҳои ҷурсамари танзими давлатии маркетинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба интибор гирифтани чунин заминаҳои умумӣ ва ҷузъӣ ё касбӣ заруранд:

1. Ба заминаҳои умумии ба даст овардани роҳҳои пурсамари танзими давлатии маркетинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо дохил мешаванд:

1. Омӯзиши таҷрибаи пешқадам ва малакаи бои мамлакатҳои мутараққии иқтисодӣ ва ё мамлакатҳои тараққикардаи тодаи иқтисодӣташон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқбуда онд ба гузаронидани ислоҳоти бунёдии иқтисодӣ ва институтсионалӣ;

2. Муайян намудани хусусиятҳои хоси муносибатҳои бозоргонӣ, ҳамчун натиҷаи роҳи тайнамудаи ҷамъияти инсонӣ дар марҳилаи муайяни таърихӣ (хусусан, марҳилаи гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ) бо назардошти мутобикати сарчашмаҳои бунёдӣ ба шароитҳои воқеии он;

3. Мутобик намудани қонуну қарорҳо, нишондоду дастурҳо бо тарзу шароитҳои нави хоҷагидорӣ, ки муносибати одамонро нисбати талаботҳои ҷамъиятӣ дигаргун намуда, сабаби аз тарзу усулҳои маъмурию фармоншии фаъолият даст кашидан ва гузаштан ба қонунгузори ягонаи миллӣ ва ҳамоҳангсозии онҳо бо стандартҳои байналмилалӣ, ки имконияти меҳнати озоду эҷодкоронаро дар сохторҳои нав фароҳам меоваранд;

4. Дар амал татбиқ намудани заминаҳои дарқории донишу малакаҳои хоҷагидорӣ муосир, ки ба талаботи иқтисодӣтаи бозоргонӣ мувофиқ буда, барои тарзу усулҳои нави корбариро қабул намудани корқонун садди роҳ намешаванд;

5. Ба роҳ мондани омӯзиш ва ба ин восита баланд бардоштани донишҳои иқтисодии аъзоёни ҷамъият вобаста ба фаъолияти муносибатҳои бозоргонӣ ва донишҳои қонуну арзишҳои бозорӣ муосир, ки ба ҳар як корқонун новобаста аз қасбу қораш барои ба тафаккури навини иқтисодӣ фаъолият намудан шароит фароҳам меоваранд;

II. Заминаҳои касбӣ ё роҳҳои самаранок танзим намудани маркетинг:

1. Яке аз роҳҳои асосии пурсамари танзими давлатии маркетинг ва аҳамияти он дар афзоиши сатҳи зиндагии мардум ин қорӣ намудани усулҳои самараноки қор бо ҷамъият аст, ки мақсад аз онҳо ба даст овардани боварӣ ва яқдигарфаҳмии тарафҳо буда, пайваста таҷрибаи менечменти бозоргонии мардумро зиёд менамояд. Дар бисёр мавридҳо бошад, маълумоти зарурӣ дар қоран ин ё он қорқона, шароитҳои воқеии иҷтимоию иқтисодии онҳо ва

мазмуну мундариҷаи мафҳумҳо ё падидаҳои истифодабурдашаванда дастраси мардум нестанд.

Барои мисол, дар бисёр ҳолатҳо на танҳо мардуми оддӣ, балки мутахассисон падидаи «Қор бо ҷамъият» ва падидаи «Рекламаи маҳсулот»-ро яктарафа маънидод мекунанд. Ҳол он ки ин падидаҳо аз ҳамдигар фарқи кулӣ доранд.

Гарчанде вазифаи рекламаи корхона иборат аз бо ёрии вазоити ахбори умум ба ҷамъият расонидани таблиғот дар бораи корхона ва сифати молҳо бошад ҳам, аммо иборати қор бо ҷамъият маънои васеътарро доро буда, аз он бо кулӣ фарқ мекунад.

Падидани қор бо ҷамъият дар баробари ба ҷамъият расонидани таблиғот дар бораи корхона ва сифати молҳо, инчунин чунин воситаҳои дарбар гирифтаю истифода мебаранд:

- барқарор намудани алоқаҳои қорӣ бо матбуот, радио ва телевизион;

- гузаронидани конференсия ва нишастҳои матбуотӣ;

- ҷонибдорӣ ва маблағгузорӣ намудани қорҳои илмӣю методӣ;

- ташкил намудани ҷорабиниҳо, аз қабилӣ саҳнатҳо ба қорҳои истеҳсоли ва ширкатҳои фурӯши молҳо барои намоёндогони ҷамъият дар мавзӯҳои «Аз нигоҳи ҷамъият», «Рӯзи дарҳои қушода» ва «Ҳама барои шумо» ва ҳоказоҳо;

- сохтмони иншоотҳои варзишӣ ва созмони ҷамъиятҳо, интифокҳо ва клубҳо;

- тайёр намудани бланкаҳои иҷтимоӣ ва нашри онҳо;

- мунтазам ба роҳ мондани нашрияҳои диққатҷалбкунандаи идонавию мавсимӣ.

Дар баробари ин, аз ҳад зиёд ва ё кам аҳамият додан нисбати падидаи «Қор бо ҷамъият» метавонад ба нуфузи ин ё он ширкат таъсири мусбӣ ё манфӣ расонад. Бинобар ин, дар амалияи маркетинг ва пеш аз ҳама дар фаъолияти қор бо ҷамъият бештар ба шаклҳои фаҳмондадиҳӣ ва рекламаи ташвиқотӣ аҳамият медиҳанд;

2. Роҳи дигари самаранок танзим намудани маркетинг ин истифодабарии дурусти стратегияи маркетинг мебошад, ки он ташкилӣ, ба даст овардани мақсад ва ҳалли масъалаҳои қорхонаро, аз қабилӣ истеҳсол ва фурӯши молҳо, омӯзиши ҳолати ҳозира ва минбаъдаи ҳар як намуди мол ва мутобиқан ҳолати бозори онҳоро дар мӯҳлати муайян дарбар мегирад. Чунки дар амалияи маркетинг бештар чунин намудҳои асосии стратегияи маркетинг: дохил шудан ба бозор, муайян намудани мол, маҳдудият ва монеаҳои маъмурии бозори дохилӣ, инкишофи бозор ва

проблемаҳои мушкил соҳавӣ, тақмили бозор, барҳам хӯрдани робитаҳои каблии истеҳсолию хизматрасонӣ ва диверсификатсия во мехӯрданд.

Диверсификатсия дар адабиёти имрӯзаи мамлақати мо яке аз мафҳумҳои бисёр кам мавриди тадқиқот қарор гирифта мебошад. Яке аз ин намудҳои асосии стратегияи маркетинг низ ин мафҳуми «Диверсификатсия» ва «Инкишофи диверсификатсионӣ» мебошанд, ки дар адабиётҳои муосири Иттиҳоди Шӯравӣ бисёр кам во мехӯрданд.

Падидан диверсификатсия-ин асосан истифода бурдан аз имконияту малакаҳои андӯхташудан ҳар як корхона дар даврони муайян буда, зиёд намудани номгӯи маҳсулоти истеҳсолмешударо дар бар мегирад. Дар баъзе адабиётҳои диверсификатсияро ҳамчун инкишофи якҷояи намудҳои истеҳсолоти ба якдигар алоқаманд набуда шарҳ медиҳанд. Барои мисол, агар дар амалияи иқтисодии бозоргонӣ ин ё он соҳа садди роҳи инкишофи минбаъдан ягон ширкат гардад, ӯ мачбур аст аз имкониятҳои зарурӣ андӯхташудааш барои наҷоти худ истифода кунад. Ва ё дар вақти пайдо шудани имконияти рушду нумӯъ ва ё фонданокии бештаре дар доираи дигар соҳа, истифода бурдан аз имкониятҳои андӯхташудани ин ё он ширкат дар самти муайяни тақмили истеҳсоли.

Инкишофи диверсификатсионӣ бошад, дар амалияи мамлақатҳои Ғарб дар се шакл во мехӯрад:

- концентрӣ, яъне васеъ намудани номгӯи молҳо, ки ба молҳои мавҷудбуда монандӣ доранд:

- уфуқӣ (горизонталӣ), яъне зиёд намудани номгӯи молҳо, ки ба молҳои мавҷуда монандӣ надоранд, вале метавонанд тавачҷӯҳи харидорони доимиро ба худ ҷалб намоянд:

- конгломеративӣ, яъне зиёд намудани номгӯи молҳо, ки ягон муносибат на бо технологияи истифодабурдашаванда ва на ба бозори мавҷуда надоранд.

Стратегияи маркетинг дар натиҷаи истифодабарии якҷояи таълимотҳои консепсияи маркетинг ва идоракунии ширкатҳо боиси ба вуҷуд омадани илми амалӣ дар бораи идораи ширкатҳо гардид, ки бо номи «Менеджменти ҳозиразамон» ё «Назарияи идоракунии бозорӣ» хеле машҳур аст. Аз солҳои 50 асри XX инчониб ширкатҳои бонуфузи хориҷӣ, бахусус амриқоӣ фаъолияти худро аз рӯи фалсафаи нави «Назарияи идоракунии бозорӣ» ба роҳ мондаанд. Дар натиҷа, дар иқтисодиёти ин гуна корхонаҳо тағйиротҳои зайл ба амал омадаанд:

- иваз шудани нархгузори молиявӣ ба нархгузори бозорӣ;
 - ба ҷои аввал баромадани манфиатҳои истеъмолкунандагонро ҷои дуҷумро шиғол намудани манфиатҳои коллективӣ истеҳсолӣ ва ба ҷои сеюм гузаштани манфиатҳои шахсӣ;

- таракқӣ додани банақшагирии дохилифирмавӣ ва ба роҳ мондани фуруши таҷрибавии маҳсулот дар бозор;

3. Ривҷу раванқ додани шаклҳои ҳозиразамони маркетинг ва дар асоси интихоби ташаккули корхонаҳои соҳибкорӣ арзи вуҷуд намудани шаклҳои мусонди он, аз қабилӣ ташкилӣ, вазифавӣ, бозорӣ, маҳсулотӣ ва молиявӣ;

4. Барои намудани панҷ давра ва ё панҷ самти таҳаввули идораи бозорӣ дар корхонаҳои соҳибкорӣи ҷумҳурӣ, аз қабилӣ соф харидуфурушӣ, харидуфуруш бо ваколати вазифаҳои бозоргонӣ, идораи маҳсули бозоргонӣ, идораи маҳсули бозоргонӣ бо ваколати вазифаҳои харидуфурушӣ, умумӣ бозоргонӣи ҳозиразамон;

5. Ҷорӣ намудани банақшагирии стратегӣи маркетинг ҳамчун низомӣ идоракунӣ, ки мақсад аз он муҳайё намудан ва нигоҳ доштани мутаносибӣи стратегӣи байни кӯшишҳои ширкат ва имкониятҳои воқеӣ он дар доираи маркетинг мебошад.

Ба нақшагирии стратегӣи маркетинг, ки иборат аз банақшагирии стратегӣ (муайян намудани вазифа, мақсад ва программаи ширкат, таҳлили шароитҳои хоҷагӣ, нишондиҳандаҳои молиявӣ, имкониятҳои воқеӣ ва ба нақшагирии персептивӣ) ва банақшагирии тактикӣ ё ҷорӣ (муайян намудани ҳолати ҳозираи маркетингӣ ва нишондиҳандаҳои назоратӣ, имкониятҳо ва монетаҳо, вазифаҳо ва мушкилиҳо, программаҳои фаъолияти буҷа /ишғоли даромад ва хароҷот/, низомӣ назорат /моҳонавӣ ва кварталӣ/ ва дар маҷмӯъ ба таври ҷудогона ба нақшагирии ҳар як мол ва вобаста ба он ҳар як бозор) мебошад.

Инчунин банақшагирии стратегӣи маркетинг дар худ найбаста истифода бурдани се шакли назорати маркетингро (назорат аз болон нақшаҳои солона, назорати даромаднокӣ ва назорати стратегӣ) аз болон иҷроии нақшаҳои пешбинӣшуда дарбар мегирад;

6. Дар асоси ҷамъ намудани ахбороти бозор ба ҳам пайвастанӣ тадқиқотҳои бозоргонӣ бо банақшагирии бозорӣи номгӯи маҳсулот ва ба ҳам мувофиқ гардонидани фаъолиятҳои тавлидотӣ, ташкили хоҷагидорӣ, илмию техникӣ, реклама ва ҳавасмандгардонӣи фуруши маҳсулот.

Боби III. СИЁСАТИ НАРХ, ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ОН ВА ҲИМОЯИ ИҚТИМОИИ АҲОЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

3.1. Сабабҳо ва самтҳои тағйирёбии нарх ва тарифҳои хизматрасонӣ

Дар нимаи аввали солҳои навадуми асри ХХ тамоми сокинони Ҷумҳурии Тоҷикистонро нархҳои дандоншикани озод ба таъшиш оварда буданд. Бо вучуди кӯшишҳои зиёд ва чораҳои андешидашуда аз тарафи ҳукумат ва амалӣ шудани қарорҳои сессияҳои XVI-XVIII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави мамлакатамон нисбати ҳифзи иқтимоии аҳоли, махсусан он табақаҳои, ки аз ҳама камтар ҳифз гардидаанд, аз қабилӣ маъҷубон, нафақахӯрон, пиронсолон, модарони серфарзанд, кӯдакон, донишҷӯён ва мактаббачагон натиҷаҳои қорӣ хоҷагии халқи ҷумҳури дар он солҳо аз номӯтадили вазъи иқтисодӣ ва пурзӯршавии равандҳои бухронӣ дар истеҳсолот ва муомилот, системаи молиявӣ ва пулӣ далолат мекарданд. Пас сабаб дар чӣ буд, ки новобаста ба саъйи кӯшишҳои, ки дар он солҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарда мешуд аз як тараф, баландшавии нархҳои молҳои ниёзи мардум ва беқурбшавии пул идома дошта, аз тарафи дигар, сатҳи неқоҳволии мардум ва қобилияти харидории онҳо рӯз то рӯз паст шуда меомад?

Пеш аз ҳама қайд кардан бамаврид аст, ки замина ва равандҳои озодшавии нарх ҳанӯз дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ, аз моҳи марти соли 1986 аз он вақте ки ба чунин маҳсулотҳо, аз қабилӣ сабзавоту мева нархҳои шартномавӣ иҷозат дода шуда, онҳоро /нархҳои/ байни худ истеҳсолкунандагон ва қормандони савдо муайян мекардагӣ шуданд, гузошта шуда буд. Ин равандҳои иҷозати зиёд шудани номгуӣ молҳои шартномавӣ аз 2 марти соли 1991, инчунин озодшавии нархҳо, тарифҳо аз 8 январи соли 1992 ба маҳсулоти таъиноти истеҳсоли-техникӣ, молҳои талаботи халқ ва хизматрасониҳо боз ҳам тезу тундтар қарданд.

Аз рӯи маълумотҳои Қумитан давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон баландшавии нархҳои шартномавӣ меваю сабзавот яке аз сабабҳои баландшавии нархҳои бозори қолхози ва нархҳои озод шуда, раванди беқурбшавии пулро тезонд. Афзоиши нархи молҳои саноати хӯрокворӣ соли 1993 нисбат ба соли 1992, асосан дар натиҷаи зиёдшавии нархи маҳсулоти гуштию ҳасибӣ - 15 маротиба, маҳсулоти ширӣ, равғани қорво, панир - 11, равғани хӯроқию маҳсулоти маргаринӣ - 28 ва орду ярма қариб 13 маротиба боло рафт. Нархҳо

дар савдои чакана соли 1993 назар ба соли 1992 - 16,2 маротиба афзуданд. Тӯли соли 1993 кудрати харидории пул /дар асоси сабти тағйирӣ нархи истеъмоли/ хеле паст гардида, 96 фоизро, ё ин ки 4 тинро дар охири сол ташкил дод. Агар ба далелҳо рӯ оварем индекси нархҳои истеъмоли дар ҷумҳури тай солҳои 1991-2005 ин тавр сурат гирифтаанд: соли 1992 - 1063%, соли 1995 - 543,1%, соли 2000 - 124,0%, соли 2005 - 107,8%. Дар соли 2006 бошад, индекси нархҳои истеъмоли 112,5 фоиз, аз ҷумла ба молҳои озука 113,9 фоиз, ба молҳои гайриозука 105,3 ва ба хизматрасони пулакӣ ба аҳоли 119,3 фоизро ташкил кард. Арзиши маҷмӯи озуқаворӣ, ки барои истеъмолот зарур аст, аз рӯи истеъмоли асли (мувофиқи маълумоти таҷқиқи хонаводаҳо дар соли 2000) бо нархҳои охири моҳи декабри соли 2001 ба як оила моҳе 22,74 сомонӣ ва дар сурати меъёри оқилонаи истеъмолот 46,21 сомониро ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда бо нархи охири моҳи марти соли 2007 (аз рӯи маълумоти таҷқиқи хонаводаҳо дар соли 2006) ба як узви оила моҳе 53,37 сомонӣ ва дар сурати меъёри истеъмоли оқилона 113,63 сомониро ташкил кардааст.

Вазъи бозорҳои истеъмоли дар ҷумҳури устувор ва бозорҳо аз молҳои озука ва гайриозука хеле фаровон буда, соли 2001-ум суръати афзоиши гардиши молҳои чакана нисбати соли 2000-ум дар ҳамаи соҳаҳои савдо 101,2 фоизро ташкил дода бошад, дар соли 2006 нисбати соли 2005-ум ин нишондиҳанда 111,6 фоизро ташкил кардааст. Ин чунин маъно дорад, ки равандҳои иқтисодӣ ба ҳамдигар зич алоқаманд буда, болоравии нархи як намуди маҳсулот ба намудҳои дигар бетаъсир намеронад.

Дар ҳақиқат, дар нимаи аввали солҳои 90 асри ХХ дар қаламрави Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил намудҳои нархҳо бо номҳои зиёде, аз ҷумла муайянкардашудаи /фиксированный/ прејскурантӣ, тижоратӣ, танзимшаванда, шартномавӣ ва озод вомехӯрданд. Ин тарғиби нав бо назардошти танзими онҳо аз тарафи идораҳои салоҳиятдор, бояд шароити муайяне барои мӯътадил намудани марҳилаҳои аввали гузариш ба муносибатҳои бозорӣ фароҳам меовард. Дар амал бошад, баръакс мавҷудияти намудҳои нархҳои зиёд бесаранҷомро дар бозори истеъмоли ба вуқӯъ пайваст.

Вобаста ба баландшавии нархҳои молҳои талаботи халқ ва камёфт будани онҳо дар савдои давлатӣ аҳоли маҷбур буд, ки онҳоро аз кооперативҳо, мағозаҳои тижоратӣ ва ҷаллобон дастрас намояд. Дар чунин вазъият бошад, "бозори сиёҳ" хеле инкишоф меёбад. Бино ба ахбори Кумитаи давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва

тадқиқотҳои гузаронидашуда, гардиши "бозори снѐх" соли 1991-ум 2.1 миллиард сўм ва даромади ҷаллобон 650 миллион сўмро ташкил дод. Дар натиҷаи камѐфт шудани молҳо дар савдои давлатӣ аҳоли ба маибаъҳои дигари харид, бахусус ба бозори "Ҷаллобон" рӯ оварданд. Ҳамин тавр, соли 1993 хароҷоти онла ба хариди маводи ӯзуқа аз ҷунии маибаъҳои фуруш 42 фоиз ва хариди маводи ғайриӯзуқа 50 фоиз, ҳол он ки соли 1992 ҳамин нишондодаҳо мутобиқан 36 фоиз ва 46 фоизро ташкил меоданд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сохтори истеъмолини молҳо дар солҳои маибаъда низ аз он шаҳодат медиҳанд, ки аҳолии ҷумҳурӣ то ҳанӯз бештар молҳои ӯзуқа харидорӣ менамояд. Масалан, таносуби ӯзуқаворӣ дар ҳаҷми умумии молҳо дар соли 2001-ум 57.9 фоиз, дар соли 2006-ум 51.7 фоиз ташкилро дода, аҳоли асосан орд, равшани растанӣ, гӯшт, картошка, қанд ва маҳсулоти қаннодӣ харидорӣ мекунад. Таносуби молҳои ғайриӯзуқа дар ин солҳо мутобиқан 42.1 фоиз ва 48.3 фоизро ташкил намуда, бештар хариди газвор, пойафзол, либос, маводи сохтмонӣ, молҳои хоҷагӣ, мебел, қолин ва маснуоти он, маҳсулоти нафтӣ, маводи асбобу анҷоми барқӣ, молҳои радиою телевизион, маводи синтетикӣ шустушӯйро дарбар мегирад.

Дар «Нуктаҳои асосии Барномаи ҳукумат дар бораи стратегияи дигаргунсозии иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» оварда шудааст: «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон либерализатсияи нарххоро ҳамчун роҳи муҳимтарини Барномаи дигаргунсозии иқтисодӣ баррасӣ мекунад. Либерализатсияи нарх аз рӯи табиати худ омил асосии инкишофи соҳибкорӣ, савдо ва ташаккули механизмҳои худтанзимкунии бозорӣ мебошад. Дар айни замон либерализатсияи нарх на бахшҳои алоҳидаи иқтисоди миллӣ, балки кулли онро бояд фаро гирад».

Аз гуфтаҳои боло ҷунии бармеояд, ки таъсири нархҳои ба осмон дақахурандан озод дар нимаи аввали солҳои 90 асри XX ба ҳама ҷабҳаҳои ҳаёт расидааст. Пас замина ва самтҳои озодшавии нарх қадомҳоянд, «либерализатсияи нарх» - чи маъно дорад ва зарурияти истифодабарии он дар ҷумҳурии мо аз чи иборат аст?

Либерализатсия (озодшавии нарх) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вобаста ба он ба воситаи қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 ба роҳ монда шудааст. Ҳамин тариқ, вобаста ба ҳуҷҷатҳои дар боло зикрѐфта аз 10 январи соли 1992 то имрӯз гузариши ба истифодаи нархҳои тарифҳои озод, ки тахти таъсири

талаботу таклифот ба маҳсулоти таъминогӣ-истехсолию техникӣ, молҳои талаботи халқ корҳою хизматрасониҳо таппакул меёбанд, дар амал татбиқ мегарданд.

Сабоби асосии гузариш дар он солҳо ба нарҳҳои озод - ин аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро намудани талаботи Созишномаи байни аъзоёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил буд, ки он дар саросари Иттиҳод гузаронида шуд. Масалан, Федератсияи Русия аз 2 январи соли 1992 дар асоси Фармони Президенти Русия аз 3 декабри соли 1991 «Дар бораи тадбирҳои либерализатсияи нарх» ва қарори Ҳукумати Федератсияи Русия аз 19 декабри соли 1991 «Дар бораи тадбирҳои либерализатсияи нарх» ба нарҳҳои озод гузашта буд.

Маҳз бо ҳамин мақсад 8 январи сои 1992 тахти рақами ФП-19 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои ҷорӣ намудани нарҳҳои озод» интишор шуд, ки дар сарҳати 4 банди 3 он ба Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон супориш дода шуда буд, ки дар соли 1992 дар ҳамкорӣ бо Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил марҳилаи гузаришро бо ҳисоббаробаркуниҳо аз рӯи номенклатураи байнидавлатии мувофиқаткунонидашудаи молу маҳсулотрасониҳо, чун қоида аз рӯи нарҳҳои ҷаҳонӣ анҷом диҳад.

Дар банди 2 Фармони мазкур ба ҳамин корхонаю ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият, барои маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва молҳои истеъмолию хизматрасониҳои асоӣ мувофиқи замнаҳои 1-2 нарҳҳои (тарифҳои) танзимшавандан давлатӣ муқаррар карда шуда буд. Дар Замнаи № 1 рӯйхати чунин маҳсулоти (корҳо, хизматрасониҳо) таъиноти истеҳсолию техникӣ ба монанди: ангишт; нафт, газ табиқӣ моеъ, сӯзишворини муҳаррикҳо ва деғӣ, керосин; қувваи барқ ва гармие, ки ба дигар тараф дода мешавад; металлҳои қimmatбаҳо ва ҳӯлаҳо, никел, титан ва ғайраҳо; аз онҳо: сангҳои қimmatбаҳою нимқimmatбаҳо ва маснуоти онҳо; борқашонҳои бо нақлиётни роҳи оҳан, автомобилӣ, обӣ ва авиатсионӣ; хизматрасониҳои асосии алоқа, муайян шудаанд, ки инсбати онҳо нарҳҳои (тарифҳои) давлатии танзимшаванда мавриди истифода қарор дода шуда буданд. Замнаи № 2 бошад, рӯйхати молҳои асосии талаботи халқ ва хизматрасониҳо, аз қабилӣ: орд (ғайр аз навьӣ олій); нон аз орди гандуми навьӣ якуму дуюм ва нони ҷавдор; шир, маҳсулоти парҳезии турши ширӣ, чурғоти беравған; гӯшти истеҳсоли худӣ; навьҳои асосии ҳӯроқи кӯдакон, аз ҷумла концентратҳои гизой; намакҳои ошӣ ба аҳолии фуруҳташаванда; қанд; рағмаи растанӣ; арак, сиртҳои ҳӯроқӣ; гӯғирд; доруворӣ ва маснуоти ғибӣ; воситаҳои техникӣ пешгирӣ ва маъюбӣ ва офияти маъюбон;

бензин, сӯзишворини дизелӣ, карасин; сӯзишворӣ, хезум, газ, қувваи гармию барқ барои аҳоли; навъҳои асосии хизматрасонии коммуналӣ; манзилпулӣ, аз ҷумла барои зист дар хобгоҳҳои умумӣ; хизматрасониҳои нақлиёт ва хизматрасониҳои алоқа барои аҳоли, ки нисбати онҳо нархҳои (тарифҳои) давлатии танзимшаванда истифода мешуданд, оварда шуда буд.

Бо сабаби қорӣ намудани нархҳои озод ва гузаштан ба фурӯши маҳсулоту мол бо нархҳои нав Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1991 тахти рақами 2 қарор «Дар бораи азнавнархгузори маҳсулоту молҳо бо сабаби қорӣ намудани нархҳои озод» қабул намуд. Мувофиқи банди 1 қарори зикркардашуда ҳаман корхонаҳо ва ташкилотҳои хоҷагӣ, сарфи назар аз шакли моликият, вазифадоранд аз рӯи ҳолати то 10 январи соли 1992 ҷойдошта инвентаризатсия ва азнавнархгузори боқимондан маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва молҳои истеъмолкери, ки бо нархҳои устувор ва танзимшавандаи давлатӣ фурӯхта мешуданд, анҷом диҳанд.

Бо мақсади иҷроиши Фармони номбурдан Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорро «Дар бораи қорӣ намудани нархҳои озод» аз 8 январи соли 1992 қабул намуд, ки дар асоси он барои маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва молҳои истеъмолӣ халқ ва хизматрасониҳои асосӣ мувофиқи замимаҳои 1 ва 2 ҳамин қарор ҳудудҳои меъерӣ ва коэффисиентҳо ба нархҳо ва тарифҳои амалкунанда (бе назардошти андоз аз арзиши илова карда шуда) дар ҳаҷми миёнаи аз 3 то 12,5 муқаррар карда шуд.

Барои дар амал қорӣ намудани ҳадафҳои асосии Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 «Дар бораи тадбирҳои қорӣ намудани нархҳои озод» Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон Низомномаи муваққатиро «Дар бораи тартиби истифодаи нархҳо ва тарифҳои озод (бозорӣ) нисбати маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ, молҳои мавриди истеъмолӣ мардум ва хизматрасониҳо» аз 8 январи соли 1992 тахти рақами 3 тасдиқ намуд.

Қиҳатҳои ҳоси Низомномаи муваққатӣ «Дар бораи тартиби истифодаи нархҳо ва тарифҳои озод (бозорӣ) нисбати маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ, молҳои мавриди истеъмолӣ мардум ва хизматрасониҳо» аз инҳо иборат буд:

- Низомномаи мазкур корхонаҳо, иттиҳодияҳо, ташкилотҳо ва ашхоси ҷудогонан юридикери (сарфи назар аз шакли

доликияташон) дар бар мегрифт, ки дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсулоти (хизматрасониҳои) таъиноти истеҳсолию техникӣ ва молҳои мавриди истеъмоли мардумро истеҳсол мекарданд ва мефурӯхтанд:

- нархҳои (тарифҳои) озод ба маҳсулоти (хизматрасониҳои) таъиноти истеҳсолию техникӣ аз ҷониби истеҳсолкунандагон дар мувофиқат ва дар асоси баробарӣ бо истеҳсолкунандагони маҳсулот (хизматрасониҳо) муқаррар карда шуда, бо дарназаргирифтани андоз аз арзиши иловашуда ҳангоми ҳисобҳои истеҳсолкунандагон бо ҳамаи истеҳсолкунандагон, аз ҷумла бо миёнаравон (корхонаҳо ва ташкилотҳои таъминкунандаю бафурӯшрасонанда, корхонаҳо ва ташкилотҳои хариду фурӯш ва ғайра) истифода бурда мешуданд:

- нархҳои (тарифҳои) озоди яклӯхт ва нархҳои озоди фурӯш бо дар назар гирифтани вазъи бозор (ниёз ва пешниҳоди мавҷуда) сифат ва хусусиятҳои истеъмолӣ маҳсулот (хизматрасониҳо) ва молҳо бо ҷисоли франко - истгоҳ. (бандар, қароргоҳ), дар ҳолати дар як шаҳр фурӯхтани онҳо бошад. франко-анбори корхонаи таъминкунанда муайян карда мешуданд. Инчунин бо мувофиқати тарафҳо мумкин буд, ки шартҳои дигари таъминоти молҳо, маҳсулот (хизматрасониҳо) қабул карда шаванд:

- зимни нархҳои (тарифҳои) озоди яклӯхт ба маҳсулоти (хизматрасониҳои) таъиноти истеҳсолию техникӣ ва нархҳои озоди фурӯши молҳои мавриди истеъмоли мардум арзиши аслии ва андоз аз арзиши иловашуда дар назар гирифта мешуд. Нисбати молҳои мавриди истеъмоли мардуме, ки ба онҳо андози аксиз баста нашудааст, ба нархҳои озоди фурӯш, инчунин бо андозаҳои муқарраршуда маблағи аксизҳо дохил карда мешуданд;

- фонди (зарар) аз фурӯши маҳсулот ва хизматрасониҳо бо нархҳои озоди яклӯхт (фурӯш) ҳамчун фарқи байни дахл аз фурӯш (бе андоз аз арзиши иловашуда ва аксизҳо) ва харачоте, ки ба арзиши аслии маҳсулот, молҳо ва хизматрасониҳо дохил карда мешуд. муайян карда мешуд:

- дар ҳолати руҳ додани ихтилофҳо оиди андозаи нархҳои (тарифҳои) озоди яклӯхти аз ҷониби истеҳсолкунанда ба маҳсулоти (хизматрасониҳои) таъиноти истеҳсолию техникӣ аз рӯи номгӯи таъминоти байнидавлатӣ. (байниҷумҳуриявӣ), пешниҳодшаванда, ки истеҳсоли он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба талабот кам аст ва истеҳсолкунанда имконияти интиҳоб кардани таъминкунандаи дигари ҳамин маҳсулотро надорад, қарори ниҳоиро дар бораи андозаи нархҳо ва истифодаи онҳо собиқ Вазорати иқтисоди

Чумхурни Тоҷикистон қабул мекард. Дар ин гуна ҳолатҳо истеҳсолкунанда ҳуҷҷатҳои ҳисобии зарурро, ки андозан нарххоро асоснок мекунад, пешниҳод менамуд:

- нархҳо ба маҳсулот ва молҳои, ки аз тариқи миёнаравон, аз қабилӣ корхонаҳо ва ташкилотҳои хариду фурӯш ва таъминкунандаҳо ба фурӯш расонанда таъмин карда мешаванд, бо дарназардошти нархҳои озоди яқлухт ва иловапулӣ таъминотию фурӯши андозааш мутобиқи шартномаи тарафҳо, ки байни миёнарав ва истеъмолкунанда, аз ҷумла ташкилотҳои фурӯшанда ва ё муайяншаванда муқаррар карда мешуданд;

- зимни иловапулӣ таъминотию фурӯшӣ бочҳои комиссияи барои миёнаравӣ, хароҷоти нақлиёт, хароҷотҳои дигари миёнарав ва андоз аз арзиши иловашуда дар назар гирифта мешуданд.

Ҳадди ниҳони иловапулӣҳои таъминотию фурӯшӣ барои маҳсулот ва молҳои, ки аз тариқи миёнаравон фурӯхта мешуданд (ба ғайр аз мавзӯҳои ба ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ баробаркардашуда), сарфи назар аз шумораи миёнаравон набояд аз 25 фоизи (бо андоз аз арзиши иловашуда) нархи озоди яқлухт зиёд бошанд:

- нархҳои яқлухт ба маҳсулоти молҳои хориҷӣ аз тарафи корхонаҳо ва ташкилотҳои (ба истисно ташкилотҳои, ки ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ машғуланд ва мақомоти тобен идораи давлатӣ), ки маҳсулот (молҳои) аз содиркунандагонӣ хориҷӣ мебаранд, бо назардошти ваъди бозор (ниёз ва пешниҳоди мавҷуда), сифат ва хусусиятҳои истеъмолӣ маҳсулот муқаррар карда мешуданд. Зимни ин нархҳо бояд арзиши гумрукии моли воридотӣ, ки дар ҳисобномаи таъминкунанда сабт шудааст ва мутобиқи қурби Бонки миллии Тоҷикистон аз рӯзи пардохт ба рубл гузаронида шудааст, бо иловаи тамоми хароҷоти марбут ба харид ва ҳамлу нақли молҳо то сарҳад, ҳамчунин андоз аз воридот дар андозан муқарраршуда, бочи гумрукӣ ва мукофот ба ташкилотҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва ташкилотҳои дигаре, ки хариди молҳои ба ӯҳда доранд, дар назар гирифта мешуданд.

Бо молҳои хориҷӣ, ки аз тарафи ташкилотҳои ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ машғулбуда ва мақомоти тобен идораи давлатӣ харида мешаванд, нархҳои озоди яқлухт бо пешниҳоди онҳо ба мақомоти нархгузори чумхурӣ муқаррар карда мешуданд;

- нархҳои озоди яқлухт ба захираҳои истеъмолшудаи дуҷумдараҷа дар асоси ниёз ва пешниҳоди гузошта мешуданд ва дар ин ҳолат нархҳои захираҳои истеъмолшуда набояд аз нархи ашён хоми аввалин истеъмолкунанда бо дарназардошти хароҷоти муқоисавӣ барои

коркарди он зиёд бошад.

Ҳангоми истехсоли навъҳои гуногуни маҳсулоти якхела ба мақсади ташвиқи баландбардории сифати он, нархҳо, бо дарназардошти хусусиятҳои истеъмоли, нархи озоди шакли аввалӣ ва изофапулӣ барои сифати истехсоли маҳсулот метавонистанд аз тарафи истехсолкунанда тафриқа шаванд;

- нархҳои озоди (бозории) чакана ба молҳои дохилии мавриди истеъмоли мардум бо дар назар гирифтани нархҳои озоди фурӯш бо андоз аз арзиши иловашуда ва иловапулиҳои тичоратӣ гузошта мешуданд. Нархҳои озоди (бозории) чакана ба молҳои хориҷии мавриди истеъмоли мардум бо дар назар гирифтани нархҳои озоди фурӯш ва иловапулиҳои тичоратӣ гузошта мешуданд.

Дар ҳолати ба аҳоли фурӯхтани маҳсулоти таъиноти истехсоли техникаӣ, нархҳои озоди (бозории) чакана бо дар назар гирифтани нархҳои озоди яклухт бо андоз аз арзиши иловашуда ва иловапулиҳои тичоратӣ гузошта мешуданд;

- иловапули тичоратӣ аз тарафи фурӯшанда бо дар назар гирифтани вазъи бозор (ниёз ва пешниҳоди мавҷуда) муайян карда мешуд. Ба иловапули тичоратӣ харочоти муомилот, аз ҷумла харочоти нақлиёт ва харочотҳои дигари ташкилотҳо ва корхонаҳои фурӯши яклухт ва чакана, ҳамчунин андоз аз арзиши иловашуда дохил карда мешуданд.

Фонда (зарар) аз фурӯши молҳо бо нархҳои озоди чакана ҳамчун фарқи байни нархи озоди чакана ва нархи фурӯш бо дар назар гирифтани ҳамаи харочоти фурӯшанда ва андоз аз арзиши иловашудаи пардохтшуда муайян карда мешуданд;

- нархҳои (тарифҳои) озоди фурӯш ва яклухти молҳои мавриди истеъмоли мардум ва маҳсулоти таъиноти истехсолию техникаӣ бо мувофиқати байни истехсолкунанда ва истеъмолкунанда вобаста ба баланд шудани (паст шудани) нархи ашёи хом, мавод ва омилҳои дигаре, ки ба тағйир ёфтани харочот барои истехсол ва фурӯши молҳо, маҳсулот ва хизматрасониҳо таъсир мерасонидаанд, метавонистанд тағйир дода шаванд. Инчунин тартиби тағйир додани нарх зимни шартномаи оиди таъмини молҳо низ муқаррар карда мешуд;

- дар ҳолати тағйир ёфтани ниёз ва пешниҳод ба молҳои мавриди истеъмоли мардум, нархҳои озоди чакана метавонанд вобаста ба вазъи бозор аз тарафи фурӯшанда дар реестри мазкур тағйир дода шаванд. Дар ин ҳолат паст кардани нархҳои озоди чакана аз ҳисоби фурӯшанда сурат мегирифтанд.

Нархҳои нави озоди чакана аз ҷониби фурӯшанда ба реестре, ки дар он нархҳои пешини ин молҳо сабт шудаанд, дохил карда мешуданд;

- низомнома, тартиби нархгузори ва истифодаи нархҳо ва тарифҳои озодро нисбати маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ ва молҳои мавриди истеъмоли мардум ба ҷуз маҳсулот ва молҳои, ки нисбати онҳо тибқи қонунгузори мавҷуда танзими давлатии нархҳо (тарифҳо) нигоҳ дошта мешавад, пешбинӣ менамуд.

Ҳамин тариқ, мақсад аз ҷурра таҳлил намудани ҷиҳатҳои ҳоси Низомномаи муваққатӣ «Дар бораи тартиби истифодаи нархҳо ва тарифҳои озод (бозорӣ) нисбати маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ, молҳои мавриди истеъмоли мардум ва хизматрасониҳо» аз он иборат аст, ки Ҳукумати ҷумҳурӣ дар нимаи аввали солҳои навадуми асри XX баҳри тезонидони падидаҳои озодшавии нарх ва амалӣ намудани талаботҳои Низомномаи муваққатии мазкур манфиатдор буд. Зеро аз рӯи ин ҳуҷҷати мазкур тамоми ҷиҳатҳои методологӣ ва системаи нархгузори дар хоҷагии халқи ҷумҳурӣ тағйир ёфта буд.

Таҷрибаи умумичаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳамаи давлатҳои мутараққӣ давраи гузариш ба муносибатҳои бозориро дер ё зуд маҳз дар асоси механизмҳои бозорӣ нархгузори ва ба ғайри он амалӣ намудаанд. Ва аз ин лиҳоз, ҳар давлате чи қадаре ки тезтар меҳвари асосии гузаришро дар механизмҳои асосии нархгузори бозори ҷӯё мегаштааст, ҳамон қадар камтар ҳам сарфи иҷтимоӣ ва ҳам сарфи иқтисодӣ ба харҷ меодааст.

Дар ҳақиқат, либерализатсияи нарх-ин пеш аз ҳама кам намудани нуфузи сохти маъмурии танзимкунони нарх, тарифҳо ва хизматрасониҳо буда, гузариш ба имкониятҳои реалии озоди нархгузори мебошад. Бале, агар 10-15 сол пеш дар бораи нархгузори, ки ба талаботи давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ҷавоб меода қариб, ки сухан гуфтан номумкин буд, ҳоло бошад, баъди баромадани қарорҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрии дахлдор нархҳо ва намудҳои он ҳамчун масъалаҳои талаботи рӯз шуда монданд. Баъдтар ҳуҷҷатҳои дигаре, ки гузариш ба нархҳои шартномавӣ, тичоратӣ, ауксионӣ (ба тариқи кӣ зиёдтар?), озод ва ҳоказоро тақозо менамуданд, омода гаштанд. Ҳамин тариқ, нархҳои нави чакана дар се намуд: қайдкардашуда ё прејскурантӣ, танзимшаванда ва озод ҷорӣ гаштанд. Номгуи ин намуди молҳо дар Замимаҳои I ва 2 қарори номбаршуда дар бораи озодшавии нархҳо зикр ёфта буданд.

То давраи гузариш ба нархҳои озод вазни қиёсии нархҳои

муайянкардашудаи прејскурантӣ 50 фоизи гардиши молро ташкил дода, аз рӯи ин нархҳо молҳои асосии талаботи халқ фурӯхта мешудаанд. Ҳудуди асосии нархҳо бошад, Кумитаи давлатии пешинани Иттифоки Шуравӣ оид ба нархҳо, идораҳои нархбарории республикавӣ ва шӯроҳои иҷроияи маҳаллӣ муайян мекарданд. Нархи маҳсулоти каниодӣ, ҳасибҳо, атриёт, арзиши нақлиёт ва тамоми маҳсулоти саноати маҳаллӣ аз тарафи ҷумҳуриҳои пештара Иттифоки Шӯравӣ муайян карда мешуданд.

Албатта, ин аллакай қонунҳои рӯзи гузаштаанд. Вале мо то ханӯз ҳам бо он қонунҳо сару кор дорем. Бонси таассуф аст, ки ҳоло дар давлатҳои мустақил нархҳои чаканаро ба молҳои талаботи халқ, нархҳои яқлуктро ба ашё ва дигар маҳсулотҳо бе асос, бе назардошти манфиати мардуми дигар ҷумҳуриятҳо баланд мебардоранд. Масалан, дар нимаи аввали солҳои 90 асри XX дар Ўзбекистон баланд бардоштани нархи пахта, дар Қирғизистон нархи сӯзишворӣ, дар Россия нархи ҷӯбу тахта ва ҳоказо. Ин маънои онро дошт, ки акнун ба нархҳои муайяншудаи прејскурантӣ ҷумҳурии мо низ наметавонист молҳои оддӣ саноати сабук, аз ҷумла молҳои кӯдаконаро фурӯшад. Ба ҳар ҳол, ҳудуди нархҳои прејскурантӣ ҳатман ба як қатор намудҳои маводи озуқа ва молҳои кӯдакона новобаста ба хусусиятҳои механизми ҳоҷагидорӣ, шаклҳои моликият ва сохти идораҳои қатъиян муайян карда шуда, ба талабот ва манфиати мардум мувофиқ карда шуданашон лозим буд. Пеш аз ҳама ба қорӣ намудани нархҳои озод қораҳои пурзӯр намудани назорат аз болои риояи интизоми нархҳо зарур буди ҳаг. Аз номукаммалии механизми назорат истифода бурда нархи "бозори сиёҳ" дар соли 1991 дар бобати хӯроқворӣ, либоси зимистона, костюм ва трикотажи аз нархҳои давлатӣ 3-6 маротиба, аз ҷумла мӯзаи қанона 5 маротиба, баъзе намудҳои либоси кӯдакона 3-4 маротиба, мебел, яҳдон, телевизор, мошинҳои дарздузӣ ва молҳои барқӣ 3 маротиба зиёдтар шуд. Ҳиссаи фурӯши маводи озуқа дар ин чо 21 фоизро ташкил дод, ки ин дар навбати аввал ба бучети оилаҳои қамбизоат таъсири манфӣ расонд. Дар давоми соли 1993 ва аввалҳои соли 1994 бошад, бо сабаби нарасидани пули нақд вазъияти бозори дохилӣ пурра дигаргун шуд. Акнун нархи маҳсулот ва молҳои талаботи халқ дар бозорҳои қолхозӣ ва "бозори сиёҳ" назар ба нархҳои давлатӣ баръақс аз 2 то 4 маротиба арзон шуда буданд.

Аз рӯи маълумотҳо ва натиҷаҳои санҷиши Сарраёсати сиёсати нархи Вазорати иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 1993 фаъолияти 2 593 қорхона, иттиҳодия, ташкилот, қорхонаҳои хурд,

кооперативҳо, сохторҳои тичоратӣ ва ғайра (аз ҷумла ғаёлияти 107 корхонаи саноатӣ, 1 304 нуқтаҳои савдо, 442 муассисаи хӯроки умумӣ, 111 кооператив, 249 корхонаҳои хурд) мавриди баррасӣ қарор дода шуда буд, ба маблағи 867,2 миллион ғафтаҳои риоя нашудани интизоми нарх ошқор гардиданд. Маблағҳои ғоидаи беасоси даромад ва ҷаримаҳои бо қарорҳои органҳои нархгузори ба бучет ҳамрохшуда, 757,7 миллион сӯмро ташкил доданд. Илова бар ин, ҳуди корхонаю муассисаҳо баъди санҷиши органҳои нарх 19,4 миллион сӯмро ба Бучети давлатӣ гузарониданд.

Гузашта аз ин, дар давраҳои аввали гузариш ба муносибатҳои бозорӣ мо шоҳиди он будем, ки як мол дар мағозаҳои гуногун нархҳои гуногунро доро мешуд, ки ин низ реалияти объективии зоҳиршавии муносибатҳои бозорӣ буд. Яъне нархи моле ки дар доираи талаботи давлатӣ бароварда мешуд дар як дараҷа буда, он маҳсулоте, ки аз доираи талаботи истеҳсоли давлатӣ зиёд буд, корхона метавонист онҳоро бо нархҳои озод фурӯшад. Ё ин ки дар як мағоза барои фурӯши моли якхела ҳудуди аз ҳама баланди иловаи савдоиро (надбавка) фарз қардем 25 ғоиетро (дар ноҳияҳои дурдаст 45 ғоиетро) мегузоштанд, дар мағозаи дигар бошад, 10 ғоииз вобаста аз шароитҳои муайян мегузоштанд. Дар амалия қонунӣ будани чунин рафторро бо далелҳои зиёде рӯпӯш намудан мумкин буду ҳаст. Чунин ҳолат бошад, метавонад шароити фароҳам барои зиёд намудани нархҳо муҳайё созад.

Дар ҳақиқат бошад, нархҳои озод ҳамчун воситаи андухти фонди химояи иҷоимой вақте ки сухан дар бораи нӯшоқиҳои спиртӣ, тамоқу молҳои тиллоӣ, қаҳва ва дигар молҳои қимматбаҳо меравад дурустанд, вале на ба молҳои талаботи харрӯзаи мардум /орд. нон, чой, рағани пахта, намак, гӯғирд ва ҳоказо/, ки бе онҳо зиндагӣ қардан номумкин аст. Агар нархҳои танзимшаванда, асосан аз мавқеи фурӯшандагони мағозаҳо вобастагӣ надошта бошанд, нархҳои озод аз рӯи таносуби талабот ва пешниҳодот, хароҷотҳои фурӯш ва ба даст овардани даромад вобастагии зиёд доранд. Дар давоми солҳои 90 асри ХХ дар як қатор мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил бо ин гуна нархҳо-молҳои зиёде, аз қабилӣ дафтарҳои мактаббачагон, китобҳо, бозичаҳо ва аробачаҳои бачагона, шаробҳо, атриёт, намак, гӯғирд, карамел, меваҳои ситрусӣ, автомобилҳои сабуқрав ва ҳоказо фурӯхта мешуданд, ки ба назари мо начандон дуруст аст. Агар бо ин гуна нархҳо фурӯши автомобилҳои сабуқрав, меваҳои ситрусӣ, кофе, шаробҳо дуруст бошад, пас ба дигар молҳои номбаркардашуда ва пеш аз ҳама ба

молҳои талаботи харрӯзаи мардум мувофиқи мақсад ва манфиати меҳнаткашон нест. Дар сурате, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номгӯи молҳои бо нархи озод фурухта мешудагӣ худудҳои муайяно пешниҳод карда буд, пас корхона ва муассисаҳои савдо ҳуқуқ надоштанд, ки аз ин худудҳо нарххоро дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ баландтар фурушанд.

Вале, дар як вақт мавҷуд будани нархҳои қайдӣ ё танзимшаванда ва озод дар бозори истеъмолии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъияти мураккабро ба вуҷуд овард. Ин ҳолат ба он оварда расонд, ки дар як мағоза ҳатто як намуди номгӯи маҳсулот бо нархҳои гуногун фурухта мешуд. Ва ё нархи ин ё он маҳсулот дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ аз ҳамдигар фарқ карда меистод. Масалан, аз рӯи маълумотҳои Кумитаи давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 25 августи соли 1993 нархҳои маҳсулотҳои гуногун аз рӯи аъсои қорӣ, ин хел сурат гирифта буданд:

- нархи як килло картошка: дар шаҳри Душанбе 300 сӯм; дар шаҳри Хучанд - 180 сӯм; дар шаҳри Курғонтеппа - 400 сӯм; дар шаҳрҳои Кӯлоб ва Хоруғ - 250 сӯм; дар ноҳияи Рашт - 150 сӯм;

- нархи як килло сабзӣ: дар шаҳри Душанбе - 350 сӯм; дар шаҳри Хучанд - 100 сӯм; дар шаҳри Курғонтеппа - 400 сӯм; дар шаҳри Кӯлоб - 300 сӯм; дар шаҳрҳои Хоруғ ва Кофарниҳон - 250 сӯм; дар ноҳияи Рашт - 200 сӯм;

- нархи як килло пиёз: дар шаҳри Душанбе - 220 сӯм; дар шаҳри Хучанд - 180 сӯм; дар шаҳри Курғонтеппа - 200 сӯм; дар шаҳри Кӯлоб - 130 сӯм; дар шаҳри Кофарниҳон 120 сӯм; дар ноҳияи Рашт - 200 сӯм;

- нархи як кило помидор: дар шаҳри Душанбе - 275 сӯм; дар шаҳри Хучанд - 90 сӯм; дар шаҳри Курғонтеппа - 100 сӯм; дар шаҳри Кӯлоб - 60 сӯм; дар шаҳри Кофарниҳон 90 сӯм; дар ноҳияи Рашт - 150 сӯмро ташкил меоданд.

Мақсад аз гуфтаҳои боло ва пурра ёдовар шудан аз заминаҳои самтҳои озодшавии нархҳо аз он иборат аст, ки мавҷудияти нархҳои гуногуни як намуди маҳсулот дар як ва ё якҷанд мағозаҳои гуногун ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бори дигар реалияти объективии зоҳиршавии муносибатҳои бозоргонӣ ва амали нархҳои озодро дар марҳилаҳои аввали давраи гузариш нишон меоданд. Вале барои ҳалқ чунин ҳолатҳо дар он давра як муаммоеро мемонд.¹

Сатҳи зиндагии мардум бошад, дар он давра тамоили пастшавиро ба худ касб намуда буд. Бинобар ин, Ҳукумати

¹ Ниг.: Нидоев Н. Нархҳои бозорӣ: оё ин ҷумҳуриро аз бӯҳрони иқтисодӣ раҳо менамояд?!

// Ҷавонони Тоҷикистон. // - 1992. - 21 апрел. - № 45 (8527). - Саҳ. 1-2.

Чумхурии Тоҷикистон баъди гузаштан ба низоми нархҳои озод, ки марҳилаи басо мураккаб ва масъул буд, барои дуруст ба роҳ мондани сиёсати нарх ва пайдории адолати босуботи иҷтимоӣ кӯшишҳои зиёде ба харҷ дод, ки муҳимтаринашон инҳоянд:

- бо мақсади таъмини маблағгузори муттасили тадбирҳои ҳаётан муҳим, барқарор намудани объектҳои харобгашта ва расонидани кӯмаки зарурӣ ба онҳое, ки дар натиҷаи ҷанги граждани зарар дидаанд, дар чумхурӣ аз 24 июни соли 1993 Қонун «Дар бораи бучети ҷавкуллодаи давлатии Чумхурии Тоҷикистон барои соли 1993» қабул карда шуд, ки пешгӯии он аз рӯи даромадҳо 75,2 миллиард сӯм, аз рӯи хароҷот 184,5 миллиард сӯмро бо камбудии 193,3 миллиард сӯм муайян шуда буд;

- ҳангоми муайян намудани нархҳои молҳои талаботи ҳаррӯзаи мардум, бахусус маводи хӯрокаи дар асоси омӯзиши ҳаматарафа сатҳи зиндагии мардумро ба назар гирифта, давлат дар он солҳо қисми зиёди хароҷотро ба ўҳдаи худ гирифт. Масалан, таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки дар соли 1994 ҳар килло ғаллаи ба чумхуриамон аз кишварҳои хориҷа бо нархи 182 сӯмӣ харидашуда, баъди қорқард, интиқол ва дигар хароҷотҳо боиси он мегардид, ки нархи 1 килло орди навъи аъло 410 сӯм, орди навъи яқум 378 сӯм, навъи дуҷум 334 сӯмро ташкил меод. Вале давлат ҳар киллои навъҳои зикршудаи ордро мутобиқан бо нархҳои 360, 240 ва 210 сӯм мефурӯхт. Мувофиқи ҳисобу китоби мутахассисони собиқ Сарраёсати сиёсати нархи Вазорати иқтисоди Чумхурии Тоҷикистон арзиши як килло нон 540 сӯмро ташкил меод, аммо ин миқдори нон дар мағозаҳо бо нархи 230 сӯм ба фурӯш бароварда мешуд. Ё ин ки арзиши ҳар як литр шир дар чумхуриамон дар соли 1994 ба 250 сӯм баробар буд, вале ба он 200 сӯм нарх гузошта шуда буд. Бо ин мақсад дар ҳамон сол Ҳукумат ҳамагӣ 100 миллиард сӯм, аз ҷумла 3,5 миллиард сӯм танҳо барои пӯшонидани хароҷоти (дотатсия) шир ҷудо намуда буд;

- аз сабаби қатъ гаштани муомилоти билетҳои пулии барориши солҳои 1961-1992-и Бонки Иттиҳоди Шӯравӣ ва Бонки Россия дар қаламрави собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои иқтисодии Чумхурии Тоҷикистон, инчунин дар асоси Созишномаи бадастовардашуда бо Федератсияи Россия «Дар бораи якҷоякунии системаи пулии Федератсияи Россия бо Чумхурии Тоҷикистон» мутобиқи қарори Президиуми Совети Олии Чумхурии Тоҷикистон аз 4 январи соли 1993 «Дар бораи ба муомилот баровардани пул ва танҳоҳои барориши соли 1993 Бонки Россия дар қаламрави Чумхурии Тоҷикистон» аз 5 январ (бо арзиши панҷоҳ

хазор ва даҳ хазор рубл), аз 8 январи (бо арзишҳои 25, 50, 100, 200, 500 ва 1000 рубл) соли 1994 гардиши онҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шуд. Ба ҷои онҳо аз 8 январи соли 1994 пулҳои барориши соли 1993 Бонки Россия бо арзишҳои 1,2,5 ва 10 рубл дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муомилот бароварда шуданд.

Ҷои шубҳа нест, ки ҳар як давлати дунё бо пули миллии худ ифтихор дошта, бо ӯ меболад, чунки пул дар тамоми ҷаҳон умумиятҳои ба худ хос ва вазифаҳои худро, аз қабилӣ ченаки арзиш, воситаи муомилот, гунгунӣ ва пардохтро иҷро намуда, боиси пешрафти истеҳсолот, афзоиши даромад ва пешрафти муносибатҳои иқтисодии дохилию байнидавлатӣ мегардад. Дар акси ҳол ба ҷои пули миллии арзи хориҷӣ роли ҳалқунандаро мебозидагӣ мешавад. Масалан, дар моҳи майи соли 1995 ба муомилот баровардани рубли тоҷикӣ аз сабаби дар вақти муайян намудани қурби он захираҳои металлҳои қиматбаҳо, иқтидори истеҳсолоти ватанӣ ва дигар талаботҳоро ба назар нагирифта ва инчунин аз беаҳамиятии органҳои назоратӣ, маъмурӣ, бонкҳои ҷумҳурӣ боиси роҳ кушодан ба хариду фурӯши гайриконунии арзҳои хориҷӣ шуда, сабабгори қоҳиши қурби рубли тоҷикӣ нисбати доллари амрикоӣ аз 51 рубли соли 1995 то ба 2200-2600 рубли соли 2000 гардид. Вале, новобаста аз 50 маротиба паст фаромадани қурби пули тоҷикӣ, он ба сиёсати мустақилонаи пулиро молиявӣ ҷумҳурӣ замина гузошта, функцияи худро ҳамчун пули давраи гузариш пурра ба ҷо оварда, сабабгори асосии ба муомилот баровардани пули миллии ба номи Сомонӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол гардид.

Дар ҳақиқат, ба имзо расидани фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи ба муомилот баровардани пули миллии Сомонӣ» аз 26 октябри соли 2000 ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи ин фармон дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодии ҷумҳурӣ дигаргуниҳои куллӣ ба вуҷуд оварда, боиси бори дигар соҳиб шудани тоҷикон баъди 1100 сол бо пули миллии худ гардид.

Бо мақсади такмили сохтори низоми пули ҷумҳурӣ ва дар ин замина таъмин намудани эътимодноки ва устувории он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин фармонро «Дар бораи ба муомилот баровардани тангаҳои филизӣ» аз 3 сентябри соли 2001 ба имзо расонд. Мувофиқи фармони мазкур дар қаламрави мамлакат тангаҳои филизии арзишашон 1, 3, 5 сомонӣ ва 5, 10, 20, 25, 50 дирамҳои барориши соли 2001 Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ба муомилот бароварда шудаанд. Пулҳои коғазии арзишашон 1,5 сомони ва 5, 20, 50 дирами дар муомилотбуда низ, бо тангаҳои физилӣ ҳамаарзиши худ баробар гардиши худро дар муомилот давом дода истодаанд;

- бо мақсади беҳтар намудани тартиби ташаққулдиҳӣ ва татбиқи нарху тарифҳои озод ба маҳсулоти таъиноти истеҳсолии техникӣ, молҳои истеҳсолии халқ ва хизматрасониҳо, гайр аз онҳое, ки мувофиқи қонунгузори амалкунанда танзими давлатии нархҳо (тарифҳо) ба онҳо нигоҳ дошта мешаванд, пешбинӣ мекунад, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалан қарорро аз 4 майи соли 1995 таҳти рақами 310 «Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби ташаққулдиҳӣ ва татбиқи нарху тарифҳои озод» ва баъдан, ба ҷои он қарори дигарро бо таҳрири нав «Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби ташаққулдиҳӣ ва татбиқи нарху тарифҳои озод ба маҳсулоти таъиноти истеҳсолии техникӣ, молҳои истеҳсолии халқ ва хизматрасониҳо» аз 26 июни соли 1998 таҳти рақами 202 қабул намуд.

Низомномаҳои мазкур ба корхонаҳо, иттиҳодияҳо, ташкилотҳо, ашхоси алоҳидаи ҳуқуқӣ (новобаста аз шакли моликият), аз ҷумла ба соҳибкорони инфиродӣ, ки маҳсулоти (хизматрасонии) таъиноти истеҳсолии техникӣ ва молҳои истеҳсолии халқро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол мекунанд ва мефурӯшанд, паҳн карда шудааст.

Ҷиҳати фарқкунандаи Низомномаи аз 26 июни соли 1998 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқкардашуда, иборат аз он аст, ки дар банди 7 он барои кам (пинҳон) намудани ғайриқонунии даромад аз ҳисоби вайрон кардани «Низомномаи таркиби хароҷоти истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти (қору хизматрасонӣ) ба арзиши маҳсулот (қору хизматрасонӣ) дохилкардашаванда ба тартиби ташаққулдиҳии натиҷаҳои молиявии ҳангоми андозбандии ғайриқонунии дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳисобгирифташаванда», ки ба қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 1994 таҳти рақами 193 тасдиқ карда шуда буд, ба субъектҳои хоҷагидор чораҳои ҷазои молиявӣ мувофиқи қонунгузори андози Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шуда буд;

- бо мақсади беҳтар ҳисоб намудани арзиши аслии маҳсулот ва аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснок кардани нархҳо, муайян намудани заминаҳои андозбандӣ ва пешниҳодҳои лоиҳавӣ дар идоракунии истеҳсолот Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 12 майи соли 1999 таҳти рақами 210 «Низомномаи калкулятсия

арзиши аслии маҳсулот (қору хизматрасонӣ) дар қорхонаҳо ва ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро тасдиқ намуд.

Мувофиқи банди 6 Низомномаи мазкур арзиши аслии маҳсулот (қору хизматрасонӣ) гуфта, арзиши молҳо (қору хизматрасонӣ), захираҳои табиӣ, ашёи хом, мавод, сӯзишворӣ, барқ, фондҳои асосӣ, захираҳои меҳнатии дар ҷараёни истеҳсолот истифодашуда, инчунин дигар хароҷоти истеҳсол ва фурӯши маҳсулот дар назар дошта шудааст.

Субъектҳои хоҷагӣ бо назардошти Низомномаи мазкур ва хусусияти истеҳсоли фурӯши маҳсулот (қору хизматрасонӣ) низомномаҳои соҳавиро оид ба калкулятсия кардани арзиши аслии маҳсулот (қору хизматрасонӣ), бо мувофиқаи Вазоратҳои молия ва иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва тасдиқ менамуданд.

Арзиши аслии маҳсулоти молӣ тамоми хароҷоти қорхонаро барои истеҳсол ва ба фурӯш баровардани маҳсулоти худ дар қисми моддаҳои калкулятсиякунонии хароҷот инъикос мекунад.

Бо мақсади андозбандӣ бошад, хароҷоти анҷомдодаи ташкилот бо дарназардошти тартиби муқаррар намудани лимитҳо, меъёр ва санандҳои меъёрӣ тасҳеҳ карда мешавад;

- Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади пешгирӣ намудани ҳамагуна амали субъектҳои хоҷагидор, ки барои ба даст овардани афзалият дар фаъолияти соҳибкорӣ равона шудааст ва ҳилофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад аз 11 октябри соли 2000 таҳти рақами 145 оиди қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» ва мавриди амал қарор додани он қарор қабул намуд.

Мутобиқи моддаҳои 3 ва 4 Қонуни мазкур аз момилот гирифтани молҳо, ки мақсад ва натиҷааш ташкил ё датсирӣ намудани камчинӣ дар бозор ё баланд бардоштани нарх (нархи баланди инҳисорӣ) бо мақсадҳои гуногун, аз қабилӣ: дар бозори мол мавқеи ҳукмфарморо соҳиб шудан; гирифтани ҷуброни хароҷоти беасос аз сабаби истифода набурдани иқтидорҳои истеҳсолии баамаломата; ба даст овардани фонди иловагӣ дар натиҷаи паст гардидани сифати мол манъ карда шудааст. Инчунин вайрон кардани қоидаи нархгузорӣ, бидуни аснодҳои меъёрӣ ва муқаррар намудани нархи пастии инҳисорӣ, ки субъекти хоҷагидорӣ дар бозори мол ба сифати фурӯшанда мавқеи ҳукмфарморо соҳиб шуда, дидаву доништа нархи молро дар сатҳи муқаррар мекунад, ки аз фурӯши ҳамин мол

зарар бинад ҳам, лекин дар натиҷаи ин амал рақобат танҳо тавассути аз бозор танг карда баровардани рақибон маҳдуд мегардад. Инчунин, субъекти хоҷагидорӣ дар бозори мол ба сифати харидор мавқеи ҳукмфарморо соҳиб шуда, бо мақсади ғоидаи иловагӣ ё ҷубронӣ хароҷоти беасос нархи пасти молро аз ҳисоби фурушанда муқаррар карданаш низ мувофиқи Қонуни зикргардида, манъ карда шудааст. Аҳамияти Қонуни мазкур боз дар он аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз 4 майи соли 2000 тахти рақами 190 «Дар бораи тасдиқ намудани Шартнома оид ба гузаронидани сиёсати мувофиқашудаи зиддиинҳисорӣ» қарор қабул карда буд. Тасдиқ намудани сиёсати мувофиқашудаи зиддиинҳисорие, ки 25 январи соли 2000 дар шаҳри Маскав аз тарафи кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил оид ба самтҳои ҳамкорӣ ба имзо расида буд, барои беҳтар ба роҳ мондани рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ роҳ кушод. Маҳз бо ҳамин мақсад, дар банди 2 ин қарор ба вазорату идораҳои дахлдор супориш дода шудааст, ки роҷеъ ба тадбири Шартнома оид ба сиёсати мувофиқашудаи зиддиинҳисорӣ тадбирҳои мушаххас андешанд;

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2001 тахти рақами 426 «Дар бораи сифат ва беҳатарии маҳсулоти ҳӯрокворӣ» муносибатҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодиро дар марҳилаҳои маҳсулотгайёркунӣ, истеҳсол, боркашонӣ, нигоҳдорӣ, муомилоти маҳсулоти ҳӯрокворӣ, маводу маснуот ва қисмҳои онҳо, инчунин маводи борбандӣ ва ёрирасон дар байни истеҳсолкунанда, фурушанда ва истеъмолкунанда бо мақсади таъмини ҳатмии амалигардонии ҳуқуқҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои харидани маҳсулоти ҳӯрокворӣ, мавод ва маснуоти аз ҷиҳати экологӣ тоза, босифат ва барои ҳаёт ва саломатӣ беҳатар, маҳсулоти ҳӯроки кӯдакон ва иловаҳои фаъоли биологӣ муайян менамояд.

Қонуни зикргардида ба истиснои банди 1 моддаи 10 пас аз интишори расмиаш, яъне аз 30 майи соли 2002 («Ҷумҳурият», 30 майи соли 2002) мутобики қарори Маҷлиси Намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2001 мавриди амал қарор дода шуд. Дар банди 1 моддаи 10 бошад, чунин омадааст: «Маҳсулоти ҳӯрокворӣ, мавод ва маснуоти наво, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол ва маснуоте, ки аввалин маротиба ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда мешавад, бояд аз қайди давлатӣ гузаронида шаванд». Ин чунин маъно дорад, ки баъди дидани тадбирҳои зарурӣ ва мавриди амал қарор додани ин банд тамоми маҳсулоте, ки дар ҷумҳурӣ истеҳсол карда мешавад ва ё аввалин маротиба ба ҷумҳурӣ

ворид мешавад, бояд ҳатман аз қайди давлатӣ гузарад. Маҳсулоти хӯрокворӣ, мавод ва маснуоти ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид кардашуда, ки аз қайди давлатӣ мувофиқи тартибе, ки аз моддаи 10 Қонуни мазкур муайян кардааст, нагузаштаанд, инчунин маҳсулотҳое, ки ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи сифат ва беҳатарии ин маҳсулотро мутобиқи талаботи санадҳои меъёрии ҷумҳурии истеҳсолкунандаи мол надоранд, манъ аст. Соҳиби чунин маҳсулот бошад, ӯҳдадор аст, ки дар давоми 10 рӯз оғро аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон барорад.

Мувофиқи моддаи 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сифат ва беҳатарии маҳсулоти хӯрокворӣ» номгӯи маҳсулоти хӯрокворӣ, маводу маснуот ва мӯҳлати муваққатан боздориро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Шахсони мансабдори мақомоти назорати давлатӣ барои бемасъулиятӣ ҳангоми иҷрои вазифа, инчунин барои рӯйпӯш кардани ҳодисаҳои барои ҳаёт ва саломатии инсон хатарнок, мутобиқи тартибе, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ҷавобгар мебошанд.

Чунинад заминаҳо ва самтҳои асосии озодшавии нарх дар тӯли солҳои 90 асри XX ва солҳои аввали даҳсолаи якуми асри XXI, ки оҳишта-оҳишта дар асоси таъсир ва мувозинати байни талаботу тақлифоти маҳсулоти таъиноти истеҳсолию техникӣ, молҳои истеъмоли халқ ва хизматрасониҳо муайян шуда, ҳоло дар таъмини рушди бонизомии иқтисод ва адолати босуботи иҷтимоӣ саҳмгузоранд.

Ҳамин тариқ, нархҳои озод чузби ҷудонашавандаи муносибатҳои иқтисодии бозоргонӣ буда, дар марҳилаҳои аввали давраи гузариш дар асоси таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла талабот ва тақлифот, номгӯи молҳо ва хизматрасониҳо, сифат ва арзиши истеъмолии маҳсулот муайян шуда, амалӣ мегарданд.

3.2. Оқибатҳои иқтисодию иҷтимоии истифодабарии наrxҳои озод дар шароити бозор

Ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон ба давраи нави гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ ворид шуда, ба садҳо падидаву навгониҳо тазодҳо рӯ ба рӯ шуда меояд. Онҳоро нодида гирифтани барои ба низом даровардани аз имкониятҳои ҳокимият истифода накардан раҳнаи бузурге мебуд дар роҳи шикасти гановати маънавию таърихӣ халқу миллат. Чунки дар зиндагӣ на танҳо падидаву навгониҳо вомехуранд, ки ҳастияшон барои пешрафти ҳаёт ногузиранду рафти инкишофи ҷамъияту табиатро таъмин мекунанд, балки дар баробари ин падидаҳо низ ҳастанд, ки на ҳамеша ба манфиати ҷомеаи башарӣ ва пешрафти зиндагӣ такони мусбат медиҳанд. Ва кам нестанд падидаҳои номақбул ва аксаран рақиби комили зиндагии шаҳрвандон, ки дар рушду инкишоф қарор гирифтаанд. Дар ин чола шаклҳои мусоҳилакорӣ наrx ва тартиби истифодабарии онҳо дар давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ мисоли равшан шуда метавонанд.

Таърих ду шакли мусоҳилакорӣ наrxро медонад. Яке озодшавии тоталии наrxҳо ва дигаре ҷараёни танзимкунии мусоҳилакорӣ давлатии наrx, ки аввалан дар амалияи Штатҳои Муттаҳидаи Амрико ва баъдтар дар Ҷумҳурии Мардумии Чин истифода бурда шуда буд. Шакли якуми мусоҳилакорӣ наrx-озодшавии тоталии наrx маънои онро дорад, ки дар вақти қорӣ намудани мусоҳилакорӣ наrx он ба ҳама номгӯи молҳои талаботи халқ бе назардошти маҳсулоти муайяни аҳамияти мудофиавидошта ва муҳимтарин маҳсулоти хӯрокворӣ, ки ба воситаи онҳо меъёри минималии ҳаёт нигоҳ дошта мешавад, амалӣ карда мешавад. Озодшавии тоталии наrx дар вақти паст шудани сатҳи зиндагии мардум қорӣ карда мешавад. Шакли дуюм - ин раванди танзимкунии мусоҳилакорӣ давлатии наrx мебошад, ки дар аввали солҳои 90 асри XX дар ҷумҳурӣ шароити пурра амалӣ гардондани он мавҷуд набуд. Дар ҳақиқат чунин қорабиниҳоро Ҳукумати ҷумҳурӣ дар он солҳо татбиқ намудани бисёр душвор буд. Замони пеш амалӣ гардонидани чунин қорабиниҳо бар дӯши сохти фармонфармой-бюрократии партиавӣ буд. Солҳои минбаъда чунин роҳбаланд ва механизми татбиқ намудани он ханӯз пайдо нашуда буд. Шакли дигари мукамал ҳам мавҷуд набуд. Яъне шакли кӯҳнаи ҳукмронӣ поймол шуда, шакли наво, ки қодир бошад ин амалро ба зиммаи худ гирад, пайдо набуд. Ҷараёнҳо ва қунбишҳои ҷамъиятии дигаре низ

пайдо шуда буданд, вале онҳо ханӯз таҷрибаи сиёсӣ, амалӣ ва қобилияти ташкилии кофӣ надоштанд. Дар чунин шароит чӣ бояд кард, зеро муаммо паси муаммоҳо пайдо шудан мегиранд!?

Тавре, ки иқтисоддони машҳур А. Янов ва тарафдорони ӯ пешниҳод мекунанд, яъне барпо намудани "Шӯрои фаъолияти ҳамдигарии гайриҳукуматӣ", ки намоёндагони обрӯманди давлатҳои тараққиқардаи ҷаҳонӣ ва дар айни замон гайриҳукуматӣ ба монанди М. Тетчер, Д. Рокфеллер ва ҳоказоро дарбар мегирифтанд, низ дар он солҳо самараи дилхоҳ дар ҷумҳурии мо дода наметавонист. Ба назари мо шартӣ асосии пешрафт (гарчанде, ки мо низ аз ёрӣ ва мадади мутахассисони хориҷӣ пурра даст кашиданро ба мақсад мувофиқ нашуморида, баръакс истифодабарии ҳаматарафаи таҷрибаи пешқадами ба Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан мувофиқи мамлакатҳои тараққиқардаи ҷаҳонро вобаста ба хусусиятҳои хоси зоҳиршавиашон дар иқтисодиёт ва муносибатҳои ҷамъиятию истеҳсолии ватанӣ зарур мешуморем) - ин ваҳдати тамоми ҷунбишҳои ҷамъиятию сиёсӣ ва ҳизбҳои мавҷудбудайи ҷумҳури будо ҳаст. Чунин тарзи кор ҳам дар шароити онвақтаи пурзӯршавии бӯҳрони иқтисодӣ, ҳам дар марҳилаи ҳозираи мӯътадил гаштани ҳолати иқтисодию молиявӣ ва барқароршавии пурраи иқтисодиёти кишвар ба манфиати кор ва ба манфиати халқ буда, барои таъмини минбаъдаи рушду нумӯи бонизомии иқтисодиёт ва такмили идоракунии давлату ҷамъият хеле зарур аст.

Чи тавре, ки аз амалияи ҷаҳонии ҷорӣ намудани мусоҳилакории тоталии нарх ва аз рӯи нағиҷан тадқиқотҳои эксперти бармеояд, афзоиши солони нархи ҷаҳона дар марҳилаи гузариш то 15-20 маротиба зиёд мешавад. Дар ин вақт дефицити Бучети давлатӣ имконият намедихад, ки ба аҳоли 100 фоиз ҷубронпулӣ дода шавад. Яъне дар чунин шароит ҷубронпулӣ қисман дода мешаваду ҳалос. Фарз кардем, ки нархҳои ҷаҳона дар муддати як моҳ ду баробар афзоянд, давлат метавонад фақат ба ҳисоби миёна ҳатто ба камбизоттарин шахрванд то 60 фоиз ҷубронпулӣ таъин намояд. Дар ин мавридҳо нарасидани пули нақд вазъиятро боз ҳам шиддатноктар мегардонад. Дар чунин ҳолат дараҷаи зиндагонии мардум ду баробар паст мефарояд. Пастшавии дараҷаи зисту зиндагонӣ, баҳусус ба шахрвандони камбизоат ва нафақахӯрон бе оқибат наметавонад. Зеро, миллионҳо одамон бо даромади муайян (бо маош) зиндагонӣ мекарданду карда истодаанд. Чуноне, ки аз маълумотҳои Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, музди миёнаи яқмоҳа дар соли 1993-ум 15 ҳазор рублро ташкил дод, ки ин

нисбат ба соли 1992-ум 7.9 маротиба зиёд мебошад. Бо вучуди ин нархҳои истеъмоли тӯли сол 16 маротиба афзуда, боиси 2 маротиба пастшавии музди кори реалӣ гардиданд. Ин гувоҳи минбаъд пастшудани сатҳи зиндагонии мардум буд. Шиддатгирни бӯҳрони иқтисодии умумӣ боиси афзудани инфлятсия (беқурбшавии пул) гардида, ба он оварда расонд, ки истифодаи ҳамаи даромадҳои афзоиандан аҳолии характери дигар гирифта, далелҳои пешакӣ тадқиқи бучети оила дар оилаҳои коргарон, хизматчиён ва колхозчиён ба ҳисоби миёна 3 фоиз кам шуд. Афзоиши нархҳои истеъмоли дар соли 1993 нисбати соли 1992 танҳо 50 фоизи даромадҳои пулии коргарону хизматчиён ва танҳо 35 фоизи даромадҳои пулии колхозчиёнро дарбар мегирифт халос. Ин чунин маъно дошт, ки мардум маҷбур буданд, ки охири пасандози худро, ки барои рӯзи мабод ё «рӯзи сиёҳ» нигоҳ медоштаанд, ба харч диҳанд. Агар дар он солҳо даромади яқмоҳаи миёнаи сарикасии оилаҳои коргарон ва хизматчиён 8924 сӯм, колхозчиён 3914 сӯмро ташкил медод ва нархи як болопӯши мардона ва ё занона то 30000-40000 сӯм ва нархи як пойафзол дар мағозаҳои давлатӣ то 15000-25000 сӯмро ташкил медод, магар коргар ё деҳқон, ки даромади миёнаи моҳонашон 15 ҳазор рублро ташкил медод, қодир буданд, ки онро харидорӣ намоянд? Албатта не!

Агар ба ҳисоби китоби иқтисоддонҳои ҷумҳурӣ ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустакил рӯ оварем, танҳо дар саноати сабук баъди як соли қорӣ шудани мусоҳилакории нархҳо бо сабабҳои гуногун (нокифоягии захираҳои моддӣ, рӯя нашудани интизими шартномавӣ, ба фурӯш нарафтани молҳо ва ҳоказо) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳазорҳо ва дар Иттиҳоди Шӯравӣ қариб якуним миллион нафар бекорон пайдо шудаанд. Дар солҳои 1991-1992 дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқӣ ҷумҳурӣ бино ба маълумотҳои Кумитаи давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон 1,9 миллион одамон кор мекарданд, ки ин 75 фоизи аҳолии қобилияти кордоштаро дар бар мегирифт. Яъне ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки қариб 25 фоизи аҳолии қобили мехнат буда, солҳои 1991-1992 сафи бекоронро пур мекарданд. Дар соли 1993 бошад, нисбат ба соли 1992 дар натиҷаи раванди манфии дар иқтисодиёт қой дошта, масъалаи шугли аҳолии боз ҳам душвортар гардида, шумораи шугли аҳолии тамоми соҳаҳои хоҷагии халқӣ ҷумҳурӣ 5 фоиз кам шуда, 1,8 млн. одамонро дарбар гирифт.

Чӣ тавре, ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, чунин тарзи мусоҳилакории нарх иқтисодиётро аз бӯҳрон начот дода наметавонист. Умедӣ

ягонан мардум ба коргузори самарабахши Ҳукумат монда буд. Дар нимаи аввали солҳои 90 асри ХХ қариб 60 ҶФЗи ҳаҷми маҳсулоти саноатиро истеҳсолкунандагонӣ давлатӣ - монополияи истеҳсол мекарданд, ки принсипи асосии қорни бисёре аз онҳо ҳарчи камтар ва ҳарчи қиматтар фурухтани маҳсулот буд. Ҳар чи қадар, ки ин принсипи мавҷудбуда ба истеҳсолкунанда қулайтар бошад, ба истеҳсолкунанда ҳамон қадар ноқулай аст. Масалан, ба таври сунъӣ баланд бардоштани нархи хариди маҳсулоти ҳоҷагии кишлоқ дар он солҳо дар оқибати қор боиси баландшавии нархи қакани молҳои аз ин ашёҳо истеҳсолшуда дар муассисаҳои савдо мекардид. Дар қаламрави Қумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи ислоҳоти нархгузори, ки солҳои 1991-1992 гузаронда шуда буд, сатҳи нархҳои яқлухти маҳсулоти саноатӣ назар ба соли 1990-ум 2,7 маротиба, аз қумла моҳи декабр - 4 маротиба афзуда буданд. Дар натиҷаи болоравӣ ва қисман озодшавии нархҳои яқлухт охири нисолаи якуми соли 1991 боздори раванди қамшавии ҳаҷми истеҳсолоти қаме муяссар гашта, дар семоҳаи қорум истеҳсолоти 0,9 ҶФЗ афзуд. Вале соли 1991 нисбат ба соли 1990 ҳаҷми умумии истеҳсолоти саноатӣ 2 ҶФЗ қам шуд. 27 ҶФЗи қорхонаҳо иҷрон талаботҳои шартномаҳои таъмин нақардаанд. Семоҳаи қорум қарзи қорхонаҳо дар бобати таъминоти маҳсулот 135 миллион сӯм афзуда, то охири соли 1991 ба 331 миллион сӯм расид. Дар ҳақиқат, дар қумҳури аз соли 1990 сар қарда қамшавии ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ оғоз шуда, то соли 1993 давом қард. аз нисолаи дуҷми соли 1993 сар қарда давомёбии пастравии ҳаҷми истеҳсолоти боздошта шуд.

аз нбтидои амали намудани Барномаи ислоҳоти Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон дар охири соли 1994, Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон дар қанди самт ба пешравии назаррасе муваффақ қардида, ин омил боиси рушди иқтисодӣ дар соли 1997 қардид. Маҷмуи маҳсулоти дохилии истеҳсолшуда дар соли 1997 нисбат ба соли 1996 бо нархҳои муқонсаӣ 101,7 ҶФЗ афзонш ёфт. Ҳамин қарик, болоравии иқтисодиёт аз соли 1997 сар қарда, асосан аз ҳисоби афзонии ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ, кишоварзӣ ва соҳаи қизматрасонӣ бо барқарории таракқи додани соҳибқорӣ ба даст оварда мешавад.

Аммо дар соли 1993 ҳаҷми истеҳсоли қисми зиёди маҳсулот ба сатҳи дар соли 1992 истеҳсол қардида, нарасид. Ҳаман ин боиси афзонии нарх дар саноат дар соли 1993 назар ба соли 1992 ба қандори 13,2 маротиба қардид. Дар давраҳои ба ном руқут баланд бардоштани нарх барои барқам додани талаботи баланди мардум ба

молҳои гуногун ба ҷо оварда шуда, ба мақсади ба таври озод харидорӣ намудани онҳо карда мешуд. Вале дар аввали солҳои 90 асри XX баланд бардоштани нарх камчинии молҳоро боз ҳам зиёдтар кард. Албатта, дар мавриди истехсоли монополӣ баланд бардоштани нархҳо фақат ба як натиҷа-ба кам кардани истехсолот оварда мерасонад. Чунки ҷӣ қадаре ки нарх баланд бошад, ҳамон қадар ҳавасмандӣ нисбати меҳнати бехтар намудан, камтар аст. Баланд бардоштани нарх дар давраи баландшавию камчинии (дефисити) молҳо ба пастшавии талаботи аҳолии нарасонида, балки ба зиёдшавии он бурда мерасонад. Ва дар ин ҳолат мол оҳиста-оҳиста хусусияти тиллоро соҳиб шудан мегирад.

Дар мавриди сари вақт пешни роҳи инфляция - беқурбшавии пулро нагирифтани, минбаъд мардум чизҳоро ба молҳои хуроқӣ (картошка, сабзавот, мевачот ва ғайра) иваз кардан мегиранд. Пулҳоро бошад, ҳамчун пулҳои баъдинкилобӣ ба деворҳои мечаспондагӣ мешаванд.

Сабаби асосии паст нафаромадани нархи молҳо дар он солҳо, асосан аз он иборат буд, ки мо бештар ба суҳанпардозӣ машғул шуда, дар амал ба равандҳои гузариш ба муносибатҳои бозорӣ аҳамияти ҳамаатарафа надодем. Яъне, ҷӣ тавре ки системаи монополияи давлатӣ буд, қариб, ки ҳамон принсипи қорӣ мавҷуд буд. Аз ҳамин сабаб, барои баландшавии нарх саноат ва савдо танҳо гунаҳкор набуданд. Онҳо аз паи Ҳукумат, ки нархҳоро баланд бардошта ва коғазҳои беқурби пулӣ барои рӯиш намудани хароҷоти қорхонаҳои зараровар ҷоп мекарданд, равона буданд. Суҳан дар бораи он меравад, ки то давраҳои муайяни гузариш ба дигаргуниҳои кулли иқтисодӣ дар шароити муносибатҳои бозорӣ воситаҳои зиёде дар дасти давлат нисбати пешни роҳи баландшавии нархҳо ва беқурбшавии пулро гирифтани мавҷуд аст. Вале ин қор дар он солҳо бо сабабҳои зиёде ба мо маълум, аз ҷумла ҷанги шаҳрвандӣ, пурра ва дар вақташ ба ҷо оварда нашуд.

Чунин ҳолатҳои баландшавии нархҳо ва беқурбшавии пул дар давраи Ҳукумати Шӯравӣ низ ба назар мерасиданд, вале дар шакли дигар. Барои мисол, соли 1981 баъди ду маротиба баланд бардоштани нархи чаканаи молҳои тиллоӣ дар қаламрави Иттиҳоди Шӯравӣ, талабот ба тиллорӯӣ дар ҳамон давра якуним маротиба кам шуд. Вазорати истехсолкунанда ва Кумитани давлатии онвақта онд ба нарх пешниҳод намудаанд, ки нархи онҳо паст карда шавад. Вале Вазорати молияи Иттифок ба он монеъ шуд. Ва ҳатто истехсоли солони ин маҳсулотро аз муассисаҳо ва қорхонаҳои савдо гирифта,

ба нигоҳдорӣ давлатӣ (Гохран) додаанд. Аз эҳтимол дур нест, ки то ҳанӯз дар он ҷо молҳои тиллоии муқаррарии ба мо шинос нигоҳ дошта шуда бошанд. Агар дар он вақтҳо ин гуна молҳоро ба бозори давлатӣ бо нархҳои нисбатан паст мебаровардаанд, вазъиятро нисбати ин мол барқарор ва мустаҳкам кардан мумкин буд. Алалхусус, агар ин ҷораҳоро дар ниҳан аввали солҳои 90 асри XX нисбати нафту газ, ҷӯбу тахта, шифер ва ҳоказо, ки истехсолкунанда аз он ҳеч манфиат надошт, ҷорӣ менамудем, пастшавии нархҳоро ба амал оварда, вазъияти мусондро барқарор кардан мумкин буд.

Дар солҳои аввали асри XXI бошад, мушкилоти рушди иқтисодии кишвар ва таъсири нархҳои бозори ҷаҳонӣ боиси пасту баланд шудани нархҳо дар бозори дохилӣ чумхурӣ гардиданд.

Аз сабаби дар бозори ҷаҳонӣ паст шудани нархи алюминий ва нахи пахта, ки маҳсулоти асосии содиротии кишвар мебошанд, муомилоти савдои хориҷӣ дар соли 2001 нисбат ба соли 2000 нӯҳ фоиз кам шуда, ба бақияи манфии баланси савдо ба маблағи 30,9 миллион доллари амрикоӣ оварда расонид. Дар соли 2006 нисбат ба соли 2005 нахи пахта ба маблағи 12 469 тонна камтар содир шуда, аз фуруши он ба чумхурӣ ба маблағи 15,3 млн. доллар асбори хориҷӣ ворид нашудааст. Агарчи содиротии воқеии нархи пахта камтар сурат гирифта бошад ҳам, омилҳои дигари кам воридшавии асбор, ин коста шудани арзиши нахи пахта дар биржаҳои байналмилалӣ. Зеро, агар арзиши як тонна нахи пахта дар соли 2005 ба ҳисоби миёна 1083 доллари амрикоиро ташкил дода бошад, соли 2006 он ба 1072 доллари амрикоӣ баробар гаштааст. Фаъолгардонии савдои хориҷӣ ва баландшавии нархи дигар намудҳои маҳсулот, бахусус алюминий боиси афзоиши арзиши молҳои тавассути сарҳади гумрукии чумхурӣ интиқолшуда ба маблағи 1,1 млрд. доллари амрикоӣ ё 46 фоиз шудаанд. Масалан, дар низоми содирот нархи як тонна алюминий, ки соли 2005 баробари 1500 доллар буд, дар соли 2006 ба 2567 доллар расидааст. Агар соли 2005 маблағи умумии алюминии содиршуда 563 млн. доллари амрикоиро ташкил дода бошад, пас ин нишондод дар соли 2006 каме бештар аз як миллиард доллари амрикоӣ расидааст.

Сарфи назар аз мушкилиҳои мавҷудбудаи он солҳо, ки ба рушду нумӯи иқтисодии чумхурӣ таъсири манфӣ мерасонанд, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон сиёсати мақсаднокӣ иқтисодиро пеш гирифт, ки мӯҳтавои асосии он аз ташаккули муносибатҳои нави иқтисодӣ бозаргонӣ иборат буда, боиси боздоштани раванди номатлуби бӯҳрони иқтисодӣ дар кишвар гардид. Дар ин замина андешидани тадбирҳои оид ба таъмини

босуботи макроиқтисодӣ иқтисодиёти кишварро аз соли 1997 рӯ ба афзонш ниҳода, аз соли 2000 сар карда, дар ҷумҳури суръати баланди рушди иқтисодӣ таъмин гардид. Дар натиҷа, ҳаҷми Маҷмӯи маҳсулоти дохилии мамлакат бо нархҳои муқоисавӣ дар соли 2000 нисбат ба соли 1999-ум 8,3 фоиз, дар соли 2001 нисбат ба соли 2000-ум 10,2 фоиз, дар соли 2002 нисбат ба соли 2001-ум 9,1 фоиз, дар соли 2003 нисбат ба соли 2002-ум 10,2 фоиз дар соли 2004 нисбат ба соли 2003-ум 10,6 фоиз, дар соли 2005 нисбат ба соли 2004-ум 6,7 фоиз, дар соли 2006 нисбат ба соли 2005-ум 7,0 фоиз ва дар семоҳан аввали соли 2007 нисбат ба ҳамин давраи соли 2006-ум 5,3 фоиз зиёд шуд. Ҳамин тариқ, дар солҳои 2000-2005 афзонши ҳарсолаи Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ 9,4 фоизро ташкил дода, таърифи то 7,1 фоиз паст фаромада, қарзи берунӣ нисбат ба ММД аз 108 фоизи соли 2000 то 38,9 фоиз дар соли 2006 кам гардид.

Дар бораи проблемаҳои давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, алаҳусус дар бораи нархҳои бозоргонӣ сухан ронда ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки дар он солҳо ба мо танзими мустаҳкамӣ илман асоснокӣ давлатӣ нисбати падидаҳои гузариш, бо таъя ба ихтисосмандони касбӣ бомаҳорат ва гузаронидани таҳлили масъалаҳои мушкили бозор дар асоси таҷрибаи самараноки давлатҳои тараққиқарда, бо назардошти хусусиятҳои хоси иқтисодиёти ватанӣ ба роҳ мондан ба мақсад мувофиқ буд. Масъалаи асосӣ дар он солҳо - ин пеш аз ҳама, гирифтани пеши роҳи пастравии истеҳсолот ва пайвасти истифода бурдан аз нархҳои танзимшаванда буд, ки онҳо метавонистанд моро аз бӯҳрони иқтисодӣ бароранд.

Нархҳои танзимшаванда бошанд аз нархҳои озод бо он фарқ мекунанд, ки онҳо дар асоси ҳудуди ниҳони баланд бардоштани дараҷа ва ҳаҷми нархҳо ва тарифҳои давлатии маҳсулот ва хизматрасонии соҳаҳои истеҳсоливу техникӣ нисбати нархҳои қайдӣ ва ё прејскурантӣ гузошта мешаванд. Аз ҳуҷҷатҳои дар боло зикршудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин бармеояд, ки нархҳои танзимшаванда дар асоси ҳарҷотҳои истеҳсолӣ ва вазъияти бозор (таносуби талабот ва таклифот) аз рӯи ҳадди ниҳони дараҷаи нархҳои чакана ба як гурӯҳ молҳо, тарифҳо ва хизматҳо гузошта мешаванд. Инчунин меъёрҳои даромадноқӣ, ҳадди ниҳони надбавқаҳо (иловаҳо) ва ё коэффисентҳо ва ҳоказо ба нархҳои прејскурантӣ дар ҳисобанд. Аз рӯи қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 «Дар бораи тадбирҳои қорӣ намудани нархҳои озод» ба номгӯи молҳои танзимшавандаи давлатӣ, ки дар замимаҳои 1 ва 2 ҳамин қарор оварда шудаанд,

8 номгӯи маҳсулоти таъиноти истехсоли - техникӣ (аз ҷумла газ, ангиштсанг, қувваи барқ ва гармӣ, филизоти қиматбаҳо ва сангҳои қиматбаҳо, интиқоли бор тавассути нақлиётҳои роҳи оҳан, ҳавоӣ, обӣ ва автомобилӣ, хизматрасониҳои асосии соҳаи алоқа, сӯзишвории муҳаррику дегӣ, керасин) ва 17 номгӯи молҳо ва хизматҳо (аз ҷумла орд, нон, аз орди гандуми навъи якуму дуюм ва нони ҷавдор, шир, гӯшти истехсоли худӣ, навъҳои асосии хӯроки кӯдакон, намаки ошнӣ ба аҳолии фуруҳташаванда, қанд, рағгани растанӣ, арак, гӯгирд, доруворӣ, бензин, сӯзишворӣ, навъҳои асосии хизматрасонии коммуналӣ, манзилпулӣ, хизматрасониҳои нақлиёт ва алоқа барои аҳоли) дохил карда шуда буданд.

Вале баъдтар аксарияти ин молҳо ва хизматрасониҳо бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истифодаи нархҳо ва тарифҳои озоду шартномавӣ гузаронида шуданд.

Акнун муфассалтар дар бораи нархҳои танзимшаванда. Танзимкунии давлатии нарх қариб дар ҳамаи давлатҳои тараққиқардаи ҷаҳонӣ ба роҳ монда шудааст. Тавре ки аз натиҷаҳои амалияи ҷаҳонӣ ва бойгонии таҷрибаи умумибашарӣ бармеояд, озодӣ дар доираи нархгузорӣ ин мафҳуми нисбӣ аст. Агар аз як тараф, дар бозор рақобати нархи истехсолкунандагони як намуни маҳсулот амал кунад, аз тарафи дигар барои воридот ва содироти молҳои гуногун танзимкунии ба мақсад мувофиқи ҳам давлатӣ ва ҳам корхонавӣ соҳавӣ зарур аст. Масалан, дар Япония ва Юнон қариб 20 фоиз, дар ШМА, Испания ва Австрия 10 фоиз, дар Шветсия, Норвегия ва Швейтсария қариб 50 фоизи нархи тамоми маҳсулоти молиро давлат танзим мекунад. Дар Фаронса бошад, ба танзимкунии нарх Департамент бо рақобат бо Вазорати иқтисод, молия ва бучет, ки аз 500 нафар мутахассис иборат мебошад, машғул буда, доираи он нархҳои маҳсулоти ҳоҷагии қишлоқ, қувваи барқ ва хизматрасониҳои нақлиётро дарбар мегирад. Инчунин, дар шаҳрҳои гуногуни Фаронса зиёда аз 3 ҳазор назоратчиҳои нарх мавҷуданд, ки ба назорати мувофиқати сифати мол ба нархи муайяншуда машғул мебошанд. Дар Австрия бошад, дар мавриди ба амал омадани вазъияти бӯҳронӣ ва номутаносибии куллии байни талабот ва тақлифот дар ҳол танзимкунии нарх ба дилхоҳ мол, маҳсулот ва хизматрасонӣ қорӣ карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ танзимкунии давлатии нарх дар давоми солҳои 90 асри XX ба роҳ монда шуда буд, ки ҳамагӣ 2 фоизи маҳсулоти таъиноти истехсоли-техникӣ, молҳои талаботи аҳоли ва хизматрасониро дарбар мегирифтӣ бас. Ин номгӯи молҳо ва

хизматҳо ба аҳоли бо нархҳои пешакни муайянкардашуда ва коэффисиентҳои муайяни афзоишӣ, лекин на зиёдтар аз ҳудуди ниҳони баланд бардоштани нархҳо ва тарифҳои давлатии маҳсулот ва хизматрасонии соҳаи истеҳсоливу техникӣ фурӯхта мешуданд. Масалан, дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 «Дар бораи тадбирҳои қорӣ намудани нархҳои озод» ҳудуди ниҳони баланд бардоштани нархҳо ва тарифҳои давлатии маҳсулот ва хизматрасонии соҳаҳои истеҳсоливу техникиро чунин коэффисиентҳои ниҳой (бе андоз аз арзиши иловашуда) пешниҳод шуда буд: ангиштсанг-568, нафт ва газӣ нафтдор-10, қувваи барқ-12.8, сӯзишвории муҳарриқи дегӣ, керасин- 4,8 ва ғайра.

Яъне нархҳои танзимшаванда нархҳои мебошанд, ки дараҷаи афзоиши онҳо аз тарафи давлат ба таври маъмури - бевосита муайян мегарданд. Ин чунин маъно дорад, ки танзимкунии нарх аз тарафи Ҳукумати ҷумҳури ва ҳокимиятҳои вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ ва ҷамоатҳои маҳаллӣ ба роҳ монда мешуд.

Нархҳои ҷамакаи танзимшаванда бошад, ба як гурӯҳи маҳдуди молҳо ва хизматҳои, ки моҳияти қалони иҷтимоӣ доранд (аз қабилҳои орд, нон, доруворӣ, сӯзишворӣ, хизматрасониҳои нақлиёт, манзилпулӣ) муайян мегардиданд. Ҳокимиятҳои маҳаллӣ низ метавонистанд аз ҳисоби бучети худ нархҳои ниҳони ҷамакаро ба маҳсулоти асосии хӯрокворӣ ва хизматрасонӣ дар қаламрави худ тағйир диҳанд.

Инчунин, дар ҳолатҳои зарурӣ ба онҳо ҳуқуқ дода шуда буд, ки дар асоси хароҷоти нақлиётӣ ва фурӯш ҳадди ниҳони иловаҳои ташкилотҳои савдори ва нархҳои фурӯши яклухт ба молҳои талаботи халқ, маҳсулоти таъиноти, истеҳсоливу техникӣ, ки ба аҳоли дар маҳалҳо фурӯхта мешуданд, муайян ва танзим намоянд. Дар асоси «Низомномаи муваққатӣ доир ба тартиби қорӣ намудани нархҳои озод...» ҳадди ниҳони иловаи ташкилотҳои савдо на зиёдтар аз 25 фоизро дар маҳалҳо (бо назардошти андоз аз арзиши иловашуда) ва дар ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ ва ба маҳалҳои онҳо баробар ба 45 фоиз (бо андоз аз арзиши иловашуда) иҷозат дода шуда буд. Ба маҳсулотҳои, аз қабилҳои гӯшт, маҳсулоти гӯшти, рағани растани ва чизҳои қиматбаҳо иловаи савдоиро на зиёдтар аз 15 фоиз муқаррар карда буданд. Ба ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ ва ба ноҳияҳои ба онҳо баробар бошад, иловаи савдои на зиёдтар аз 30 фоиз (бо назардошти андоз аз арзиши иловашуда) муқаррар гардида буд.

Дар ҳолатҳои зарурӣ дар он солҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дотатсия ба маҳсулотҳои талаботи

аввалиндарача пешбинӣ карда мешуд. Масалан, дар қарори Раёсати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Дар бораи самтҳои асосии тараққиёти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон» зикр ёфта буд, ки дар солҳои 1993-2000 аз ҳисоби маблағи буҷа барои шир, тухм, гӯшти мурғ ва ҳук дотатсия дарёфт намоянд.

Ногуфта намонад, ки Давлат ва Ҳукумат дар марҳилаи мӯътадилгардонӣ ва барқароркунии иқтисод дотатсияро фақат ба намудҳои маҳсулоти аз ҷиҳати иҷтимоӣ зарур пешбинӣ менамояд. Аз рӯи ҳисобу китоби мутахассисони Вазорати иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1993 ҳаҷми дотатсияи давлатӣ барои гӯшти парранда 5,0 млрд., тухм 9,0 млрд, шир 0,5 млрдро ташкил меод, ки ин гуна маблағро дар он солҳо аз Бюҷети давлатӣ пайдо намудан хеле мушкил буд. Баъди зиёд намудани нархи орду нон фақат барои ҷубронпулии аҳоли ҳар моҳ 5,5 млрд. сӯм зарур буд. То охири соли 1993 ҷубронпулӣ ба аҳоли 39 млрд. сӯмро ташкил дода, дар тӯли сол он ба 78 млрд. сӯм расид. Ҳамин тариқ, дар давоми соли 1993 меъёри истеъмоли, ки барои муассисаҳои томактабӣ, интернатҳо, омӯзишгоҳҳои касбӣ - техникӣ муассисаҳои тандурустӣ ва ҳоказо зиёда аз 1,5 млрд сӯмро ташкил меоданд, аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чудо карда шуда буданд. Бо пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва катъ гардидани дотатсия аз Бюҷети Иттиҳод дар ҷумҳурӣ ноустувории макроиқтисодӣ ба амал омада, он сабаби асосии таназзул ёфтани иқтисодӣ истеҳсолот ва тез камбизоат гардидани аҳоли гардид. Мутобиқи маълумоти расмӣ дар лоиҳаи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 овардашуда, солҳои 1992-1996 Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ беш аз се маротиба ва нишондиҳандаҳои соҳаи иқтисоди воқеӣ 2-10 маротиба кам гардида, таваррум чандин ҳазор фоиз афзудааст.

Вале новобаста ба дотатсияи ҷудокардашуда аз Бюҷети ҷумҳурӣ нархҳои чакана ба молҳои аз тарафи давлат танзимшаванда дар он солҳо ниҳоят баланд буда, барои аксарияти мардум дастнорас буданд. Набудани рақобат дар истеҳсолот ва савдо ба баландшавии нархҳои озод мусоидат карда, барои соҳиб шудан ба даромади бедарди миёни ханногон мусоидат мекарданд. Минбаъд баланд бардоштани нархҳои танзимшавандаи давлатӣ ба молҳо ва хизматрасониҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ зарур, ки маводи ниёзи аввалиндарачаро ташкил менамуданд, барои аҳоли бори гарон шуда монданд.

Ҳамин тариқ, зарурати танзимкунии нархҳои маҳсулоти корхонаҳои монополист аз тарафи Ҳукумати ҷумҳурӣ ба вучуд омад.

Танзимкунии давлатии нархҳо ба маҳсулоти корхонаҳои монополистӣ дар асоси қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 майи соли 1993 таҳти рақами 235 «Дар бораи Реестри Давлатии Иттиҳодияю корхонаҳои монополистии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба роҳ монда шуда, тартиби фурӯши маҳсулоти онҳо ба воситаи қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 сентябри соли 1993 таҳти рақами 476 амалӣ карда шуд. Ногуфта намонанд, ки корхонаҳои монополист гуфта он корхонаҳоеро меноманд, ки мавқеи ҳалқунандаро нисбати истехсол, фурӯш ва ё хизматрасонӣ дар бозори маҳаллӣ ва ё ҷумҳуриявӣ доро мебошанд. Чунин корхонаҳои монополист дар рақобат нисбати дигар корхонаҳо таъсири ҳалқунанда дошта, фаъолияти озоди иқтисодии онҳоро маҳдуд менамоянд. Ин гуна корхонаҳо ба реестри маҳсуси давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шудаанд.

Дар банди якуми қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 майи соли 1993 № 235 «Дар бораи Реестри Давлатии иттиҳодияю корхонаҳои монополистии Ҷумҳурии Тоҷикистон» чунин оварда шудааст: «Иттиҳодияю корхонаҳо, ширкату фирмаҳои воқеъ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриде монополист дониста мешаванд, ки агар ҳаҷми маҳсулоти (молҳои хизматрасониҳои) аз ҷониби онҳо истехсолшаванда ё дар бозори ҷумҳурии молҳои киёспазир ба фурӯш расонидашуда аз андозаи ниҳоние, ки ҳаҷми он барои солҳои 1993-1994 дар сатҳи 40 фоизи ҳаҷми умумии истехсоли (бафурӯшрасонии) ин маҳсулот муқаррар карда мешавад, зиёд бошад».

Агар ин корхонаҳо қонуни ғайримонополиро вайрон кунанд ва ё беасос нархҳоро баланд бардоранд, дар он сурат ба маҳсулоти онҳо танзимкунии давлатии нарх ба роҳ монда мешуд.

Инчунин, дар ҳолатҳои дар боло қайдшуда усулҳои дигар, ба монанди қорӣ намудани нархҳои устувор-прейскурантӣ, қорӣ намудани дараҷаи ҳудуди ниҳонии баланд бардоштани нархҳо ва тарифҳои давлатии маҳсулот ва хизматрасониҳои соҳаҳои истехсоливу техникӣ, қорӣ намудани иловаҳо ва ё коэффисентҳои ниҳонии тағйирёбии нарх, муайян намудани дараҷаи ҳудудии даромаднокӣ ва ғайра истифода бурда мешуданд.

Дар ҳар сурат номгуӣ молҳо ва хизматҳоро, ки ба онҳо тартиби танзимкунии давлатӣ: нархгузорию корхонаҳое, ки ба Реестри Давлатии иттиҳодияю корхонаҳои монополистӣ дохил карда шуданд, сарфи назар аз тобеияти идоравию шакли моликияташон, ба ўҳдаи собиқ Вазорати иқтисод ва ояндабинии Ҷумҳурии Тоҷикистон

гузошта шуда буданд. Аз ин рӯ, ба Вазорати иқтисод ва ояндабинӣ ҳуқуқ дода шуда буд, ки ба номгуӣ маҳсулоти бо нархҳои танзимшаванда ба фурӯш раванда ва инчунин ба маҳсулоти ҳӯроквории нав истеҳсолшуда дар вақти пеш омадани зарурат тағйирот дароварад.

Вале, таҷриба нишон медиҳад ки дар ҳолати камчини молҳо ва мавҷудияти монополияи моликияти давлатӣ нархҳои озод фақат тамонли баланд шудан доранду бас. Масалан, натиҷаи кори хоҷагии ҳаққи ҷумҳурӣ тап соли 1993 аз рӯи маълумотҳои Кумитаи давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳи онанд, ки нархҳои маҳсулоти саноати сабук ва электроэнергетика 11-14 маротиба, саноати сӯзишворӣ 9.3 маротиба, саноатҳои ҳӯрокворӣ масолеҳи бинокорӣ 6-8 маротиба, нархҳои маводи озука 5,6 маротиба ва нархҳои маҳсулоти ғайриозука 7.2 маротиба баланд гаштанд.

Ҷон шубҳа нест, ки озодшавии нархҳо барои ташаккули механизми иқтисодии бозоргонӣ мусоидат мекунад. Вале, дар ҳар мавриди баланд бардоштани нарх чораҳои муҳофизати иҷтимоиро нисбати мардуми камбизоат андешидан ва перомунӣ инкишофи соҳаҳои манфиатдори инфраструктураи бозоргонӣ шароитҳои таъмин намудан ба мақсад мувофиқ аст. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар мамлакатҳои ҷанги шаҳрвандиро аз сар гузаронида ва дар давраи гузариш ба муносибатҳои иқтисодии бозоргонӣ қарордошта, дар як давраи муайян ба роҳ мондани нархҳои танзимшаванда ба маводи ниёзи аввалиндараҷа барои пешрафти ҳаёти иҷтимоии ҷомеа ва устувории истеҳсолот бештар кӯмак расонида метавонад. Ҷан тавре ки аз амалияи барқароршавии иқтисодии он солҳо бармеояд, чунин чораҳо назаррас набуданд. Барои ҳамин тамонли боз ҳам зиёдшавии камбизоатшавии халқ аз эҳтимолият дур набуд. Аз рӯи маълумотҳои Кумитаи давлатии Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон фақат дар моҳи июни соли 1993 миқдори одамони ба ҳимояи иҷтимоӣ эҳтиҷманд 18 ҷузъ зиёд шуда, 1,4 ҳазор нафарро ташкил дода буданд.

Баромати Сардори давлат, Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар иҷлосияи XVII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳи гуфтаҳои болоянд: «Роҳбарияти ҷумҳурӣ яке аз вазифаҳои муҳимтарини худро дар он мебинад, ки ҳимояи иҷтимоии аҳоли аз афзоиши нарх, инфлятсия, бекорӣ ва дигар зуҳуроти номатлуб пурзӯр қарда шавад. Ҳукумат бо мақсади ҳимояи иҷтимоии аҳоли ва таъмини он бо нархҳои нисбатан арзон шир, дорувор, гармӣ ва баъзе намудҳои ҳӯрокворӣ аз бучет зиёда аз

120 миллиард сӯм дотатсия чудо намудааст».

Дар ҳақиқат, Раёсати Шӯрои Олӣ ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бехтар намудани вазъият ва ҳимояи иҷтимоии аҳоли дар он солҳо тамоми тадбирҳоро андешидаанд. Ба андозаи афзоиши нарх ҳаҷми нафақа, ёрдампулӣ, ҷубронпулӣ (чуноне ки бо баробари афзоиши нархи орд, нон ва равгани растанӣ аз 15 августи соли 1993 ба ҳар сокини ҷумҳурӣ 1 800 сӯм ҷубронпулии ҳармоҳа муқаррар карда шуда буд), стипендия ва маоши коркунони ташкилоту муассисаҳои бучетӣ зиёд гардид.

Таъмини мӯътадили вазъияти ҷумҳурӣ ва корбарии роҳбарияти ҷумҳуриву ҷамъиятҳои байналхалқӣ имконият дод, ки аввалҳои июни соли 1993-ум 86,4 фоиз аз миқдори умумии гурезаҳо ва 28 фоизи гурезаҳо - сокинони Тоҷикистон аз Давлати Исломи Афғонистон бозгарданд. Дар аввали соли 1994 шумораи оилаи гурезагон, ки ба ҷойҳои муқимиашон баргаштанд 7 294 оила ё ин ки зиёда аз 43,8 ҳазор нафарро ташкил доданд.

Дар нуқтаҳои асосии Барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи стратегияи дигаргунсозии иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" махсусан қайд карда шудааст, ки «Сиёсати соҳаи нархгузори бо принципҳои танзими даромади аҳоли вобаста карда мешавад. Ҳаҷми ҳадди аққали музди меҳнати кафолатдодашуда, бо назардошти дараҷаи мавҷудан рӯзгузаронӣ, инчунин динамикаи нархи имконияти иқтисодии давлат муқаррар мегардад».

Маҳз дар ҳамин ҷо қайд кардан зарур аст, ки танзимкунии давлатии нарх бо ду роҳ ё усул дар амал татбиқ карда мешавад: ба усули иқтисодӣ ва маъмурий. Ҳамаи давлатҳои, ки давраи гузаришро ба муносибатҳои бозорӣ паси сар кардаанд, усули иқтисодии танзим намудани нархҳоро асоси барқамоли иқтисодиёте, ки фаъолияти механизми бозориро ҳалалдор намекунад, меҳисобанд. Танзимкунии иқтисодии давлатии нарх бояд бо ёрии сиёсати мақомоти молиявӣ - бучетӣ, қарз, андоз, асбобӣ ва гумрукӣ ба роҳ монда шавад. Вале, дар он солҳо натиҷаҳо дар доираи танзимкунии иқтисодии нарх назаррас набуданд.

Танзимкунии маъмурии нарх дар он солҳо дар ҷумҳурӣ бо ташаббуси вазоратҳои иқтисод ва молия амалӣ мегардид. Гарчанде ки танзимкунии маъмурии нарх бо назардошти шароитҳои муайяни ҷаҳонӣ ба роҳ монда шавад ҳам, рақобатро маҳдуд намуда, нархҳоро аз шароитҳои муайяни бозор ва аз нархҳои ҷаҳонӣ чудо карда, вазъияти иҷтимоиро тезу тунд менамуданд. Чунин тарзи танзимкунии нарх иштироки ҷумҳуриро дар тақсими

байналхалқини меҳнат душвор сохта, имконияти гузаронидани сиёсати асоснок ва самаранокни инвестициониро ҳам дар истехсолот ва ҳам дар савдо душвор мегардонд.

Мушоҳидаҳо ва таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар мамлакатҳои ҷангзада озод мондани нархҳо ҳамеша ба зарари ҷомеа буду хаст. Дар чунин ҳолат таназули маънавиёт ва ҳарисию гурусначашмӣ боло гирифта, рушди аз меъёр зиёди нобаробарии иҷтимоӣ ба амал меояд. Падидаҳои номатлуб, ба монанди маданияти пасту пайваста баланд шудани нархи молу мавод ва хизматрасонии барои шаҳрвандон зарурати авалиндарачадошта, судхӯрии аз меъёр зиёди тоҷирону соҳибкорони соҳаи хӯроқи умумӣ ва мутасаддиёни фуруши маводи сӯхт, баланд шудани роҳкиро аз тарафи соҳибони нақлиёти мусофиркаш, қаллобии пизишкороно доруфурушон ҳамчун воқеияти реалӣ иқтисодии дохилиро фаро мегиранд.

Ба ёд овардани суханони пурмуҳтавои Сардори давлат Эмомалӣ Раҳмон баъди даргириҳои мусаллаҳонаи дар қаламрави ҷумҳурӣ бавучудода ва ҳукмфармоии номӯътадилӣ вазъияти ҷамъиятиву сиёсӣ мутобикӣ мақсад аст, ки чунин иброд дошта буд: «...мо ба сарзамине ҷома медӯзем, ки номаш Тоҷикистону баданаш бар асари ҷанги ҳамватанӣ хуншор аст... Ҳаёти осоишта ва умедбахши моро баъзан амали нафратовару ваҳшонияти ашхосе, ки худро муборизи роҳи конституционӣ меҳисобанд, вале аслан ба гораггариву куштор машғуланд, ниҳоят ғамангез мекунад».

Имрӯз бо боварии тои гуфтан мумкин аст, ки мардуми мо дигар ҳаргиз фирефтаи роҳи он авомфиребон нахоҳанд шуд. Сарфи назар аз тамоми мушкилоти рӯзҳои гузашта, ҳалқи мо бо роҳбарии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҳлили ҳама тарафаи падидаҳои иҷтимоӣ иқтисодии ҷумҳурӣ роҳи ҳалли проблемаҳои баамаломадаро дарёфт намудааст. Масалан, суръати баланди барқарорсозии иқтисодӣ дар солҳои 1999-2003 имконият дод, ки сатҳи камбизоатӣ на танҳо дар миқёси ҷумҳурӣ аз 81 фоиз то 64 фоиз паст шавад, балки фарқияти байниминтақавӣ вобаста ба сатҳи камбизоатӣ дар камбизоаттарин минтақаҳо тамоми пастшавириро доро шуда, дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ба 84 фоиз ва дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ба 45 фоиз расад.

Дар ҳамин замина аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул намудани қарори № 202 аз 26 июни соли 1998 «Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби ташаккулдихӣ ва татбиқи нарху тарифҳои озод ба маҳсулоти табиотии истеҳсоли техникаӣ, молҳои истеъмоли халқ ва хизматрасониҳо» (бо безъибор донишҷӯи қарори

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 майи соли 1995 № 310 «Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби ташаққулдиҳӣ ва татбиқи нарху тарифҳои озод) ва аз 1 июли соли 1998 дар амал қорӣ қардани он қадаме ба пеш дар роҳи ба низом даровардану ташаққулдиҳии нарху тарифҳои озод ва хизматрасониҳо дар он солҳо ба шумор меравад.

Бо мақсади ба даст овардани самаранокии идоракунни истеҳсолот, муайян намудани заминаҳои андозбандӣ ва таъминии шаффофияти бозорҳои харочоти истеҳсол, фурӯши маҳсулот ва маснуоти ҷудоғона қабул шудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 майи соли 1999 № 210 «Дар бораи тасдиқи Низомномаи калкулятсияи арзиши аслии маҳсулот (қору хизматрасонӣ) дар қорхона ва ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» (беътибор дониستاني қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 1994 таҳти рақами 193) барои пешниҳоди лонҳавии илман асоснокқардашудаи арзиши аслии маҳсулот ва аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснок қардани нархҳо мутобикӣ меёриҳои қорӣ, роҳ қушод.

Дар марҳилаи ҳозираи гузариш ба иқтисодиёти бозоргонӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳоло дар ибтидои давраи нави таракқиёт қарор дорад: таъминии рушди босуръати иқтисодиёт ва пешгирӣ намудани болоравии нархҳо, пеш аз ҳама бо роҳи инкишофи ҳамкориҳои бегаразонаю робитаҳои иқтисодии дохилию хориҷӣ бо мамлакатҳои таракқиқарда ва фаъолна ба бозори ҷаҳонӣ баромадан бо дарназардошти рушди минбаъдаи ҳамкориҳои минтақавӣ ва ҳамгироӣ ба системаи шарикӣи глобалӣ ҳал қарда метавонад. Дар ба ҳалли ин масъала қифоя мебуд, ки чанде аз нишондодҳои дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 22 апрели соли 2002 ва 30 апрели соли 2007 бар омадаро рӯи қоғаз биоварем:

«Дароҳаҳои ҳамкориҳои мо бо кишварҳои пешрафта хеле васеъ гардид ва як қатор қорҳои мушаххас аллақай сурат гирифта истодаанд. Бо истифода аз ин вазъияти мусоид мо бояд тамоми имкониятҳои худро ба он сафарбар намоем, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои мутараққиӣ ҷаҳон, аз ҷумла ШМА, Олмон, Британия Кабир, Италия, Фаронса, Канада, Япония дар заминаи мустақамн ҳуқуқӣ ба роҳ монда шаванд.

...Эҳён робитаҳои анъанавии таърихӣ, истифода аз имконоти муштарак ва ҷалби сармояи ин кишварҳо ба нафъи инкишофи

Тоҷикистон дар маркази диққати сиёсати хориҷии кишвар қарор дорад ва амалан татбиқ мегардад. Мо равобинти созандаи худро бо тамоми институтҳои байналмилалӣ молиявӣ ҳамоно тақвият хоҳем бахшид.».

Самти дигари муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон ин таҳкими муносибатҳо барои густариши ҳамкориҳо, неш аз ҳама дар соҳаи иқтисодӣ ба Ҷумҳурии Мардумии Хитой, Ҷумҳурии Ҳиндустон, Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Ҷумҳурии Корея, Ҷумҳурии Туркия, кишварҳои олами Араб, мамлакатҳои Оснён Ҷанубу Шарқӣ мебошад. Дар ин ҳода солҳои охири ҳамкориҳо барои ҷумҳурии мо солҳои пурбаракат ба ҳисоб мераванд.

Мувофиқи Ахбороти Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар дар соли 2001 гардиши савдои хориҷии ҷумҳурӣ якҷоя бо қувваи барқ ва гази табиӣ 1333,9 млн доллари амрикоиро ташкил дода, нисбат ба соли 2000-ум 9 фоиз ё ба маблағи 125,4 млн доллар кам шуда бошад, дар соли 2006 ҳамин нишондиҳанда 3126,6 млн. доллари амрикоиро ташкил намуда, нисбат ба соли 2005-ум 39,4 фоиз ё ба маблағи 882,8 млн. доллар афзудааст. Бо вучуди ин, тавозуни савдои манфӣ буда, 323,6 миллион долларро ташкил кардааст. Тавозуни манфии савдои хориҷӣ нисбат ба соли 2005 ба андозаи 97,5 миллион доллари амрикоӣ коҳиш ёфтааст. Дар гардиши савдои хориҷӣ, агар соли 2001 ҳиссаи мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил 55,8 фоиз ва ба ҳиссаи мамлакатҳои хориҷаи дур 44,2 фоиз рост омада бошад, соли 2006 ҳиссаи ин мамлакатҳо мутобиқан 45,0 фоиз ва 55,0 фоизро ташкил додаанд.

Дар ҳақиқат, самаран зиёди ниҳоиро дар гардиши савдои хориҷӣ ба воситаи инкишоф додани ҳамкорӣ ва равобинти иқтисодӣ бо мамлакатҳои хориҷӣ ва ташкили корхонаҳои муштараку саҳомӣ ба даст овардан мумкин аст. Чунин амалияи нешқадам дар охири асри XX ва аввали асри XXI дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд ҳаст. Ба монанди заводи макаронбарории шаҳри Душанбе, ки аз тарафи мутахассисони итолиёвӣ фирмаи муштараки «Брайбанта», ки дар муддати кӯтоҳтарин таҷрибаи шуда буд ва дорони иқтисодии истеҳсоли 10,5 ҳазор тонна макарон дар сол буд. Талаботи аҳолии ҷумҳурӣ бошад, аз рӯи ҳисоби китоби мутахассисон дар нимаи аввали солҳои 90 асри XX қариб 20 ҳазор тоннаро дар сол ташкил менамуд. Бо назардошти инкишофи минбаъда ва имкониятҳои заводҳои нонпазии мавҷуда (заводи нонпазии рақами 2 шаҳри Душанбе, ки 8,5 ҳазор тонна макарон дар сол истеҳсол мекунад) талаботи аҳолиро дар он солҳо пурра қонеъ гардонидан мумкин буд.

Ё худ корхонаи муштаракӣ мӯинаи Амрикову Тоҷикистон «Интерфер», ки аз маи соли 1989 корхон ташкилиашро оғоз карда буд, имконият меод, аз як тараф дар як сол ба маблағи 40-50 миллион сӯм маҳсулот барорад, аз тарафи дигар таҷрибаи бою ганин мутахассисони Амрико ро омӯхта, беҳтарин комёбиҳои онҳоро аз худ наояд. Захираҳои карокули бошад, дар ҷумҳури соли 100 ҳазор доноро ташкил менамоянд. Вале як чиз то ҳоло ҳайратовар аст, ки Ассоциацияи карокуливарон, ки иқтисодии истеҳсолии коркарди ин маҳсулотро наошт, аз ҷӣ сабаб бошад, ки дар солҳои аввали фаъолияти «Интерфер» ашӣн хоми худро берун аз ҷумҳури мефурӯхт. Ҳол он ки бо баробари соҳиб шудани ҷумҳурии мо бо корхонаи муштаракӣ мӯинави беҳтар мебуд, ки пеш аз ҳама талаботи онро бо ашӣн хом таъмин менамояд.

Мутобиқи ахбори Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи вазъи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2001 ва 2006 сатҳи нархи яқлухтии истеҳсолкунандагони маҳсулоти саноати дар соли 2001 нисбат ба соли 2000 умуман 27 фоиз, аз он ҷумла ба маҳсулоти таъиноти истеҳсоли-техники 21 фоиз ва ба молҳои истеъмолии халқ 36 фоизро ташкил карда, дар соли 2006 ин нишондиҳандаҳо нисбат ба соли 2005 мутобиқан 21,5 фоиз, 28,7 фоиз ва 9,7 фоиз афзоишро ташкил намуд.

Дар соли 2001 паст шудани нархи маҳсулоти истеҳсолкунандагон дар саноати сабук - 6,1 фоиз, дар саноати масолеҳи сохтмон-1,7 фоиз, дар саноати алюминии 1,6 фоиз ба қайд гирифта шуда бошад, дар соли 2006 афзоиши нархи истеҳсолкунандагон маҳсулоти саноати 21,5 фоизро ташкил дод, ки ин бо сабаби қиматшавии нархи маҳсулот дар саноати сӯзишворӣ 60,2 фоиз, саноати қиммӣ 45,6 фоиз, саноати металлургии ранга 33,2 фоиз, саноати мошинсозӣ 11,6 фоиз, саноати масолеҳи сохтмон 10,6 фоиз, саноати сабук 4,4 фоиз ва саноати орду ярма 2,1 фоиз ба амал омадааст. Индекси нархҳои истеъмоли дар соли 2001 нисбат ба соли гузашта 37 фоиз ва дар соли 2006 нисбат ба соли 2005 умуман 12,5 фоиз афзудааст.

Дар ҳақиқат яке аз рохҳои баланд бардоштани иқтисодии ҷумҳури ин ба даст овардани дигаргунсозии корхонаҳои мавҷуда, ки бо ашӣн хоми воридотӣ кор мекунанд. Ин чунин маъно дорад, ки барои коркарди ашӣн хоми дохили ҷумҳури шароит фароҳам овардан лозим аст.

Бинобар ин, барои Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз манбаи ашӣн хом ба манбаи истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳой табиӣ додан бештар

инкишоф додани чунин корхонаҳои коркарди ашёи хомӣ дар боло зикршуда заруранд. Хурсандиовар аст, ки дар ҷумҳурӣ ҳалли ин масъалаҳо, асосан ба воситаи ҷалби сармояи хориҷӣ шуруъ шудааст. Масалан, ҳанӯз дар соли 2000 шумораи корхонаҳои муштараки бо иштироки сармояи хориҷӣ ташкилгардида, 108-тараф ташкил дод, ки дар онҳо зиёда аз 9,5 ҳазор нафар корманд фаъолият карда меоянд. Дар ин корхонаҳо фаъолияти босамари истеҳсолию тиҷоратӣ ба роҳ монда шуда, дараҷаи баланди малакаи касбия ташкилӣ дошта, бо техникаи муосир мучаҳазанд.

Дар ин замина яке аз самтҳои рушди равандҳои интегратсионӣ фаъолгардонии савдон хориҷӣ ва муайян намудани сохтори ратсионалии он мебошад. Дар даҳсолаи охир робитаҳои иқтисодии Тоҷикистон бо ҷаҳони беруна хеле зуд инкишоф меёбанд. Дар ин давра гардиши савдон хориҷӣ аз 131,1 то 1459,3 миллион доллари амрикоӣ расида, 11,1 маротиба зиёд шудааст. Сохтори ратсионалии савдон хориҷӣ дар солҳои 1991-2000 сифатан тағйир ёфт. Агар дар соли 1991 ҳаҷми содирот ба 0,03 ҶМД ва соли 2000 ба 78,6 ҶМД баробар бошад, ҳаҷми воридот мутаносибан 1,025 ва 67,5 ҶМДро ташкил дод.

Барои равшанӣ андохтан ва таъмини шаффофияти ҳолати сохтори ратсионалии савдон хориҷӣ далелҳоро оид ба амалиёти воридоту содирот аз гузориши Кумитаи давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991, 2001 ва 2006 меоварем:

- дар соли 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 15 мамлақати хориҷӣ амалиёти воридоту содирот гузаронида, 68 ҶМД ҳаҷми умумии содирот ба мамлақатҳои тараққиқарда рост меомад. Қисми асосии ашё ва маҳсулот ба Италия, Австрия, Маҷористон, Афғонистон ва Туркия содирот карда мешуд. Агар 69,5 ҶМД воридотро молҳои мамлақатҳои тараққиқардаи Италия, Япония, Олмон ва Австрия ташкил меода бошанд, пас 15 ҶМД молҳо аз Афғонистон ва Покистон, 11 ҶМД аз Булғория ва 4 ҶМД аз Чин ва Кореяи Шимолӣ ворид карда мешуданд. Соли 1991 нисбат ба соли 1990 ҳаҷми умумии содирот 4,1 маротиба афзуда, ҳаҷми воридот 22 ҶМД кам шуда буд:

- дар соли 2001 харидорони асосии молҳои содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин давлатҳо бо вази қиёсии зайл буданд: Нидерланд-30 ҶМД, Русия-16 ҶМД, Ўзбекистон-13 ҶМД, Туркия-12 ҶМД ва Швейтсария-8 ҶМД содиротии умумии ҷумҳуриро дарбар гирифта, воридоти мол бештар аз чунин давлатҳои ИДМ: аз Ўзбекистон - 22 ҶМД, аз Россия - 19 ҶМД, аз Украина - 9 ҶМД, аз

Туркменистон-8,5 фоизи воридоти умумии ҷумхури ворид карда шудааст:

- дар соли 2006 бошад, ҳаҷми асосии содироти мол ба давлатҳои Нидерландия - 42,0 фоиз, Туркия - 32,5 фоиз, Эрон - 5,6 фоиз, Латвия - 2,6 фоиз ва хориҷи наздик: Россия - 4,8 фоиз, Қазоқистон - 2,1 фоиз ва Ўзбекистон - 2,1 фоиз рост омада, воридоти асосии мол ба мамалакатҳои Россия - 28,7 фоиз, Қазоқистон - 12,4 фоиз, Қирғизистон - 7,6 фоиз, Ўзбекистон - 5,7 фоиз, Озарбойҷон - 6,9 фоиз ва Хитой - 7,4 фоиз рост меояд.

Қобили қайд аст, ки таносуб на дар ҳама ҳолатҳои дар боло овардашуда мусбӣ аст. Дар соли 2006 тиҷорат бо кишварҳои аъзон ИДМ 1,5 млрд. доллар ё 45 фоизи гардиши моли Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, ки аз ин маблағ 148 млн. доллар ба содирот ва 1,4 млрд. доллар ба воридот рост меояд. Нисбат ба соли 2005 гардиши мол бо кишварҳои номбурда ба маблағи 424 млн. доллар зиёд шуда, аз ин миқдор 13 млн. доллар ба содирот ва 411 млн. доллар ба воридот мансубанд.

Гардиши мол бо давлатҳои аъзон Иттиҳоди иқтисодии Евразия нисбат ба соли 2005 ба маблағи 397 млн. доллар зиёд шуда, ба 1,2 млрд. доллар баробар гаштааст. Ҳиссаи ин давлатҳо дар ҳаҷми умумии гардиши мол - 37 фоиз, давлатҳои ИДМ - 82 фоизро ташкил мекунад. Садирот ба давлатҳои аъзон Евразия ба маблағи 5,2 млн. доллар ва воридот аз ин мамалик ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағи 392 млн. доллар бештар сурат гирифта, дар ниҳоят ҳаҷми содирот ба 136 млн. доллар ва ҳаҷми воридот ба 1,1 млрд. доллар баробар гаштааст.

Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки ҳалли масъалаҳои тақдирсози дар боло зикршударо бе истифода аз иқтидорҳои корхонаҳои дар соҳаҳои саноат мавҷудбуда ва бе инкишофи ҳаматарафаи онҳо имконпазир аст. Бинобар ин сайёра кӯшиши роҳбарони корхонаву ташкилотҳо ва вазорату идораҳои шугли саноатӣ дошта, барои инкишофи минбаъдаи истеҳсол ва рушди нумӯи ҳаматарафаи ҷунин корхонаҳо, аз қабилҳои корхонаи алюминии Тоҷикистон, ҚСШК «Тоҷикхимпром», ҚСШК «Текстил», КВД «Тоҷиксемент», КМ «Тоҷиказот», КМ «ВТ-Силк», «Роҳи Абрешим», «Тоҷиктекстилмаш», «Кӯҳандиз» ва «Ҳуҷандторгмаш» хело зарур буда, ба манфиати кор аст.

Яке аз роҳҳои ҳалли мушкилотҳои баамаломата, аз ҷумла барҳам додани пастравии истеҳсолот ва бо ин восита пеши роҳи болоравии нарххоро гирифтани ин дар ҷумҳури ривочу раванк

додани соҳибкорӣ мебошад. Дар қаламрави ҷумҳурӣ бошад, Қонун «Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 23 декабри соли 1991 амал карда, барои шаҳрвандону шахсони юридикӣ кафолати озодаи фаъолияти соҳибкорӣ ва аз тарафи давлат дастгирӣ ёфтани онро муқаррар мекунад. Махсусан, дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ таҳия ва қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастгирии давлатии соҳибкорини хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дар амал татбиқи намунаҳои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2002 таҳти рақами 384 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии дастгирии соҳибкорӣ барои солҳои 2002-2005 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» хеле бамаврид ва зарур буд.

Зарурати қабули Барномаи давлатии соҳибкорӣ барои солҳои 2002-2003 дар ҷумҳурӣ аз амалии гардидаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 10 майи соли 2002 баромада, яке аз шартҳои татбиқи амалии Хуччати стратегии паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба шумор меравад. Ҷунки рушди минбаъдаи соҳибкорӣ аз бисёр ҷиҳат аз дастгирии давлатӣ ва фароҳам овардани шароитҳои мусонд барои фаъолияти соҳибкорӣ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, дар банди 5 Қарори мазкур ба собиқ Агентии давлатии сиёсати зиддимонополия ва дастгирии соҳибкорини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазорату идораҳои маъмурӣ, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳо супориш дода шуда буд, ки нӯрои Барномаи давлатии дастгирии соҳибкорӣ барои солҳои 2002-2005 дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар муҳлатҳои муқарраршуда таъмин намоянд.

Татбиқи Барномаи зикргардида дар сохтори иқтисодиёти ҷумҳурӣ боиси баланд бардоштани дараҷаи рақобат, зиёд шудани даромадҳо ба Бюҷети давлатӣ, афзоиши истеҳсолоти мол ва хизматрасонӣ шуда, сабабгори тағйиротҳои куллии сифатнок, аз қабилӣ пешгирии болоравии сатҳи нархҳо ва зиёдшавии шугли аҳоли гардид.

Вале соҳибкорӣ дар давраи ҳозираи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ дараҷаи ҳаёти фақат якҷанд ҳазор ва ҳатто даҳҳо ва садҳо ҳазорро беҳтар мекунаду ҳалос. Инкишофи соҳибкорӣ гарчанде хеле зарур бошад ҳам, дар солҳои наздик ҳамаи масъалаҳои иқтисодиро ҳал карда наметавонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб аз чор се ҳиссаи молҳои талаботи халқ аз ашёи хомӣ хоҷагии кишлоқ истеҳсол карда мешаванд. Аз ин рӯ, ҷӣ қадаре, ки соҳибкорӣ инкишоф наёбад

хам, нарасидани ашён хомн хоҷагии қишлоқ аз як тараф ва паст ё баланд шудани ҳачми истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ наметавонад проблемаи фаровон гардонидани бозорро ҳал намояд. Барои ҳамин, инкишофи фермерӣ яке аз проблемаҳои мураккаб буда, оянда аз он вай аст. Аз ин лиҳоз, фермерҳоро бояд дастгирӣ намуд, то он ки ба ӯ хезанд. Барои ҷоннокшавии онҳо зарурати таҳия намудани як программаи мукаммали инкишофи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва муайян намудани механизми амалӣ намудани он ба миён омадааст.

Ҳоло бошад, хоҷагиҳои деҳқонӣ пурра бо таҷҳизоти машинаҳои дарҷорӣ барои ташкили хоҷагиҳои оилавии истеҳсолии хурд таъмин нестанд. Набудани маводу таҷҳизотҳои оддитарин, аз қабилӣ ахбороти зарурӣ, дастур ва дастурамалҳои методии коргузори сардӣ роҳи инкишофи минбаъдаи онҳо гаштааст. Аз ин лиҳоз, дар оянда наздик ҳалли проблемаи таъмини хӯроквориро танҳо ба дӯши хоҷагиҳои фермерӣ вогузор намудан ба манфиати кор набуда, истифодаи самарабахши захираву имкониятҳои мавҷудбударо нодида гирифтани аст.

Оид ба проблемаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, мушкилоти болоравӣ ва оқибатҳои аввали сиёсати нарх ва инчунин шароитҳои мусонд барои рушди минбаъдаи иқтисодиёт ва иҷтимоӣ кишвар сухан ронда, таҷрибаи пешқадами мамлакатҳои нави саноатии Осиёро ба хотир овардан аз фоида ҳолӣ нест. Ин таҷрибаи пешқадам аҳамияти ҷаҳонӣ дошта, аз солҳои 80-90-уми асри XX сар карда, то имрӯз диққати олимони ва иқтисоддонҳоро ба худ ҷалб намудааст. Ин қомебиҳое мебошанд, ки дар инкишофи масъалаҳои иқтисодӣ мамлакатҳои Осиё (Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Гонконг, Сингапур, Малайз ва Тайлан) дар муддати кӯтоҳ ба даст овардаанд. Дар таърихи ҷаҳонӣ ин ягона ҳодисаест, ки мамлакат аз мамлақати рӯ ба тараққиоварда ба давлати тараққиокардаи саноатӣ табдил ёбад. Аз ин ба хулоса омадан мумкин аст, ки баъзе даъвоҳои игвобгаронаи бархе аз ашхос дар солҳои 90 асри XX, ки ҷумҳурии моро аз бӯҳрони мавҷудбудани онвақта ҳалос намудан гайринимкон аст мегуфтанд, беасос буд.

Зеро амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон беасос будани чунин даъвоҳоро исбот намуд. Албатта, инро низ ба ҳисоб гирифтани зарур аст, ки воридоти сармои хориҷӣ ҳам ҷиҳатҳои мусбӣ ва ҳам ҷиҳатҳои манфиро дорад мебошад. Захираву имкониятҳо бошад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле зиёд буда, онҳо ҷалби бештари инвеститсия ва тақмил додани механизми воридсозии сармояро талаб

мснамаянд. Масалан, агар ба ҳисобу китоби мутахассисон бовар кунем дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти то 50 тонна ангат (облепиха) захира қардан мумкин аст, ки аз он 10-15 тонна равгани ангат ва қариб 20 тонна шарбат метавон тайёр намуд. Барои қоркарди он аз як тараф чалби бештари сармоя ва қобилияти ташкилотчигию касбӣ, аз тарафи дигар таҷхизот лозим аст, ки он дар хориҷи кишвар хеле зиёд аст. Як килограмм равгани ангат бошад, дар Штатҳои Муттаҳидаи Амрико 800-900 доллар қимат дорад. Чалби инвеститсия бошад, дар солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаҳои иқтисодиёт хеле афзудааст. Танҳо дар соли 2006 аз ҳисоби хамаи манбаъҳо беш аз 2 миллион сомонӣ инвеститсияҳо (1,3 миллион сомонинаш аз ҳисоби сармоягузори мустақим) дохил гардидааст. Ин чунин маъно дорад, ки имрӯзҳо механизми чалби инвеститсияҳо, аз ҷумла аз ҳисоби сармоягузори мустақим ҳалли худро ёфтааст. Танҳо мақомоти дахлдори ҷумҳуриро зарур аст, ки вобаста ба самаранокии лоиҳаҳои чалби инвеститсионӣ ва шартҳои маблағгузори онҳо сараввал сармояҳоро ба объектҳои муҳими ҷомеа сафарбар намуда, иҷроиши саривақтии онро таҳти назорати доимӣ гиранд.

Дар ин ҷода, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» аз 12 майи соли 2007 таҳти № 260 асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодии фаъолгардонӣ, ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии давлатии сармоягузорию бо роҳи пешниҳоди низоми одилона ва кафолати ҳимояи ҳуқуқи сармоягузорию дар қаламрави ҷумҳури танзиму таъмин намуда, барои чалб қардан ва самарабахш истифода бурдани захираҳои моддӣ, молиявӣ, техникаию технологияи муосир ва риояи маъриҳои ҳуқуқи байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам меоварад.

Дар айни ҳол эътибор надодан ба таҷрибаи андухташудан ҷумҳури ва ба амалияи пешқадами мавҷудбудаи давлатҳои тараққиқардан саноатӣ, ин даст кашидан аз истифодаи бартарҳои муносибатҳои бозорӣ буда, масъала ва проблемаҳоро яктарафа ҳал қардан аст. Лекин ин маънои онро надорад, ки ҳар як бартариро ё комёбиро мо бояд кӯр-кӯрона ба таври механикӣ истифода барем. Баръакс, мо бояд дар асоси таҳлилҳои илман асоснок камбудихоро муайян ва бартараф қарда, бартарҳои онҳоро вобаста ба талаботи даври замон, бо назардошти хусусиятҳои хоси зоҳиршавиашон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инкишоф дода, мувофиқи мақсад истифода барем.

Дар ин замина, дар интиҳои асри XX ва оғози асри XXI бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии Маҷлиси

Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшишҳои зиёде оид ба сиёсати нарх ва химояи иҷтимоии аҳолии ҷумҳурӣ, аз ҷумла барои амалӣ гардидани ҷорабиниҳо нисбати:

- озод намудани нархҳо ба молҳои таъиноти истехсолию техникӣ, молҳои талаботи ниёзи мардум, хизматрасониҳо, амалиётҳои асбобӣ ва содиротӣ;

- истехсол, воридот ва фурӯши маҳсулоти хӯрокворӣ, мавод ва маснуоти аз ҷиҳати экологӣ тоза, босифат ва барои ҳаёт ва саломатӣ беҳатар дар асоси риояи қоидаҳои нархгузорӣ, ки дар асоси асноди меъёри муқаррар карда мешаванд;

- қоидаҳои умумии химоя, дастгирӣ ва инкишофи озоди соҳибкорӣ;

- асосҳои ташкиливу ҳуқуқии оғохонӣ, маҳдудкунӣ, пешгирӣ кардани фаъолияти инҳисорӣ ва рақобати бевичдонона бо мақсади таъмини ҳатмии амалигардонии ҳуқуқҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба харч дода шудаанд.

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 январи соли 1992 № ФП-19 «Дар бораи тадбирҳои ҷорӣ намудани нархҳои озод» ва аз 24 феввали соли 1996 № 424 «Дар бораи озод кардани амалиётҳои асбобӣ ва содиротӣ ва тадбирҳои таъмини бозгашти пурраи даромади асбоб ба ҷумҳурӣ» бо назардошти тағйироту иловаҳои қабулкардашуда, қабул шудани қонунҳои муҳим, аз қабилӣ «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 10 март соли 1992; «Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 ноябри 1992 ва дар таҳрири нави он аз 4 ноябри соли 1995 № 198 ва аз 3 декабри соли 2004 № 62; «Кодекси андозаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 ноябри соли 1998 № 664 ва дар таҳрири нав аз 3 декабри соли 2004 № 61 бо назардошти тағйироту иловаҳои минбаъда; «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижоратии хориҷӣ» аз 3 сентябри соли 1999 № 822 «Дар бораи химоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 10 майи соли 2002, № 46; «Дар бораи сифат ва беҳатари маҳсулоти хӯрокворӣ» аз 10 майи соли 2002, № 54; «Дар бораи тамғаҳои молӣ ва тамғаҳои хизматрасонӣ» аз 5 март соли 2007 № 234; «Дар бораи монополияҳои табиӣ» аз 5 март соли 2007 № 235; «Дар бораи сармоягузорӣ» аз 12 майи соли 2007 № 260 ва бо мақсади дар амал ҷорӣ намудани қонунҳои зикргардида аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул намудани қарорҳо, аз қабилӣ: «Дар бораи тадбирҳои тақмили фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 19 феввали соли 1997 № 111; «Дар бораи тасдиқи Низомномаи тартиби ташаккулдиҳӣ ва татбиқи нарху

тарифҳои озод ба маҳсулоти табиноти истеҳсолию техникӣ, молҳои истеъмоли халқ ва хизматрасониҳо» аз 26 июли соли 1998 № 2002; «Дар бораи тасдиқи Низомномаи калкулятсияи арзиши аслии маҳсулот (қору хизматрасонӣ) дар корхонаҳо ва ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 1999 № 210; «Дар бораи маъқул донишони Хуччати Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ» аз 30 майи соли 2002 № 209; «Дар бораи тасдиқи Нақшаи стратегияи хусусишгардонии объектҳои моликияти давлатӣ барои солҳои 2002-2004» аз 4 июли соли 2002 № 295; «Дар бораи дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2003» аз 1 октябри соли 2002 № 383; «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии соҳибкорӣ барои солҳои 2002-2005 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 октябри соли 2002 № 384; «Дар бораи тадбирҳои бештар намудани ташкили тичорати наздисарҳадӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 октябри соли 2002 № 397; «Оид ба Барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015» аз 1 марти соли 2004 № 86; «Дар бораи лоиҳаи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015» аз 3 апрели соли 2007 № 166; ва инчунин аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ намудани шартномаю созишномаҳо оид ба ҳамкориҳои кишварҳои аъзон Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, аз қабилӣ «Дар бораи тасдиқ намудани Шартнома оид ба гузаронидани сиёсати мувофиқашудаи зиддинҳисорӣ» аз 4 майи соли 2000 № 190 ва «Дар бораи тасдиқ намудани Созишнома оид ба самтҳои асосии ҳамкориҳои кишварҳои аъзон Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар соҳаи хифзи ҳуқуқҳои истеъмолагарон» аз 4 майи соли 2000 № 191 далели гуфтаҳои болоянд.

Қабул шудани ин гуна қонуну қарорҳои хело муҳим аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боварино ба ояндаи дурахшон нисбати ба даст овардани тараққиёти босуръати иқтисодии ҷумҳурӣ ва пойдеории адолати босуботи иҷтимоӣ зиёд мекунад.

Таҷрибаи давлатҳои мутараққии ҷаҳон нишон медиҳад, ки дар сурати сари вақт амалӣ намудани қонуну қарорҳои қабулшуда ба воситаи харчи бештар истифода бурдани имкониятҳои дохилӣ ва захираҳои мавҷудан корхонаҳои саноати кишвар ва пеш аз ҳама бо роҳи зиёд намудани коркарди саноатии маҳсулотҳои дар дохили мамлакат истеҳсолшуда, онҳо боиси афзоиши на камтар аз ду-се маротиба ва аз ин ҳам бештари ҳаҷми истеҳсолоти маҳсулоти саноатӣ дар ояндаи начандон дур (то солҳои 2010 - 2015) мегарданд. Васеъ

намудани бозори фуруши молҳои истехсоли худӣ ва баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат бошад, дар ниҳоятӣ кор боиси беҳтар гардидани дараҷаи некуаҳволии халқи камбизоат мегардад.

Дар шароити ҳозираи давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ҳарчанд дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёданд, вале камбудихо низ ҷой доранд. Агар вобаста ба пайдо шудани норасогиҳо бо дарки масъулият назди халқу ҷомеа, нерӯҳои аҳлонӣ ва моддиро баҳри ислоҳи саривақтии онҳо, беҳбудии рӯзгори мардум ва ободии Тоҷикистон сафарбар намоем он рӯзҳо дур нестанд, ки ҳаёти хуррамонаи мардуми диёри азизамон боз рангинтару зебо гашта, неъматҳои моддӣ фаровон ва нархҳои бозоргонӣ низ дастраси тамоми сокинони ҷумҳурӣ мегарданд. Барои ин танҳо вазъи ором, меҳнати ҳалолу садоқатмандона ба халқу Ватан, ҳисси масъулият, яқдилӣ ва якдигарфаҳмӣ, бародарию баробарӣ лозим асту бас.

Ҳамин тариқ, барои ба даст овардани шароитҳои мусоиди сиёсати нарх, таъмини истиқлолияти иқтисодӣ ва адолати босуботи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мо лозим аст, ки заминаҳои то имрӯз гузоштаамонро бо дастгирии мардуми кишвар густариш дода, равандҳои мусбати дар мамлакат қувватгирифтаистодаро идома дода, таҳти сиёсати пешгирифтаи давлату Ҳукумати ҷумҳурӣ бо роҳбарии хирадмандонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо азму ниятҳои неки зиндагию гайрати тоза баҳри ободонии имрӯзу фардои мамлакат кӯшишҳо ба харҷ диҳем.

Боби IV. НАҚШ ВА ҲАМКОРИИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ПОЙДОРИИ АДОЛАТИ ИҚТИМОЙ ВА ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРӢ

«Низоми навини равобити байналмилалӣ имрӯз чиддан тақозо дорад, ки Тоҷикистони соҳибистиклол муҳимтарин ҳадафҳои миллии худ, яъне таъмини истиклолияти озодӣ, ҳифзи амнияти суботи сиёсӣ, таҳкими ваҳдати миллий ва рушди устувори кишварро дар асоси стратегияи фарогир ва санчида амалӣ намояд».
(Аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, 30 апрели соли 2007)

4.1. Аҳамияти тарифи гумрукӣ дар доираи танзими давлатии фаъолияти иқтисодии ҳоричӣ

Дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2007 № 166 «Дар боран лоиҳаи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015» доир ба фароҳам овардани шароитҳои институционалии рушд дар самтҳои асосии фаъолияти гумрукӣ дар қатори тадбирҳои махсус барои навсозии маъмуригардонии гумрукӣ, танзими заминаи ҳуқуқӣ, соддагардонии расмиёти гумрукӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои нави иттилоотии барасмиятдарории гумрукӣ ва назорати гумрукӣ, сохтмони иншооти иловагии инфраструктураи гумрукӣ, пеш аз ҳама дар сарҳад, инчунин муносибгардонии тарифҳои гумрукӣ дар назар дошта шудааст. Чунки воқиҳои танзими макроиқтисодӣ ҳанӯз ба таври дахлдор инкишоф наёфта, сатҳи пасти диверсификатсияи иқтисод ва нерӯи рушднаёфтаи содиротӣ осебпазирии кишварро аз омилҳои экзогенӣ афзун намудаанд. Расмиёти мураккаб вобаста ба убури сарҳад барои воридкунандагон ва содиркунандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон монеаҳои назаррас пеш меоварад. Мураккабии раванди воридоту содирот бо мушкилоти расмиёт дар якҷоягӣ боиси харочоти зиёд ва коррупсия мегарданд.

Барои ҳал намудани масъалаҳои дар боло зикргардида корҳои зиёдеро ба анҷом расонидан даркор аст, ки онҳо тағйир додани шарту шароитҳои танзими гумрукию тарифӣ ва раванди воридоту содиротро бо дигаргун намудани заминаҳои ҳуқуқӣ ва соддагардонии

расмиёти гумрукӣ тақозо менамоянд.

Дар моддаи 7 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 62, ки аз 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор дорад, омадааст: «Дар фаъолияти гумрукӣ тадбирҳои танзими гумрукию тарифӣ, мамнуъият ва маҳдудиятҳои мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраргардида, ки дар рӯзи декларатсияи гумрукӣ амал мекунанд, истифода бурда мешаванд»¹.

Тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷмӯи мизони боҷи гумрукӣ буда, нисбати моли ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда ва аз ин қаламрав содиршаванда мувофиқи номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ (НМ ФИХ) ба низом даровардашуда, татбиқ карда мешавад. Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бошад, мутобиқи моддаи 38 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо назардошти амалияи байналмилалӣ системаи таснифоти қабулгардидаи мол тасдиқ карда шуда, бо мақсади андешидани тадбири танзими гумрукию тарифӣ ва ғайритарифӣ, пешбурди омили гумрукии тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар намудҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ истифода бурда мешавад.

Дар доираи низоми танзими тарифӣ боҷҳои содиротӣ ва воридотӣ мансубанд. Боҷҳои содиротӣ ба табиати муносибатҳои бозоргонӣ мувофиқ набуда, аз ин сабаб шартномаҳо ва иттифокҳои байналхалқӣ истифодабарии онҳоро дар бозорҳои ҷаҳонӣ тавсия намедиханд.

Вале дар вақти воридот ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари боҷҳои гумрукӣ, инчунин аз воридоти як қатор молҳои андоз аз арзиши иловашуда ва андози аксизӣ ситонида мешаванд. Масалан, мувофиқи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 450 аз 25 октябри соли 2003 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва № 126 аз 2 апрели соли 2005 «Дар бораи меъёрҳои андози аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» ба як қатор молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда боҷҳои гумрукӣ ва андозҳои аксизӣ (инунин барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда) пешбинӣ шудаанд.

¹ Ниг.: Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2004. - №12 (қисми 2). - Душанбе: Рудаки 42, 2005. - Саҳ.3 -7.

Мутобиқи моддаи 367 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон объекти ситонидани бочҳои гумрукӣ ва андоз моле мебошад, ки аз сарҳади гумрукӣ интиқол дода шуда, заминаи андоз барои онҳо арзиши гумрукӣ мол ё миқдори он мебошад. Тартиби муайян кардани арзиши гумрукӣ молҳо, ҳисоби бочҳои гумрукию андоз, навъҳо, шартҳо ва мӯҳлати пардохти онҳо ва ҳолатҳои дигар марбут ба пардохтҳои гумрукӣ ва хирочҳо дар фасли III Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шуда, барои равшанӣ андохтан ва дарк намудани паҳлуҳои мушкилиҳои ҷойдошта, ҳар яке онҳо таҳлили алоҳидаро талаб менамоянд. Имтиёзҳои тарифӣ ва озод намудани молҳои алоҳида аз пардохти бочҳои гумрукӣ бошад, дар асоси моддаҳои 345-346 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд.

Инчунин мутобиқи моддаҳои 200-239 фасли 7 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тамоми молҳои андозбандишавандаи ба қаламрави гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон воридашаванда, асосан 20% андоз аз арзиши иловашуда пешбинӣ шудааст. Андоз аз арзиши иловашуда ҳамчун андози ғайримустақим бояд дар тамоми марҳилаҳои истеҳсолот, муомилоти молҳо, иҷрои корҳо ва хизматрасонӣ пардохта шавад.

Маблағи андоз аз арзиши иловашуда, ки бояд аз амалиёти андозбандишаванда пардохта шавад, ҳамчун фарқи байни маблағи андоз, ки аз чунин муомилот ҳисобу зам карда шудааст ва маблағи андозе, ки мутобиқи муқаррароти ҳамин фасл бояд тибқи ҳисобнома-фактураҳои андоз онд ба андоз аз арзиши иловашуда ҳисоб карда шавад, муайян мегардад. Маблағи андоз аз арзиши иловашуда, ки бояд аз воридоти андозбандишаванда пардохта шавад, бо роҳи зарби воридоти андозбандишаванда ба меъёри андоз аз арзиши иловашуда муайян карда мешавад.¹

Дар тамоми кишварҳои мутараққии ҷаҳон бочҳои гумрукӣ асосан аз молҳои воридотӣ ситонида мешаванд. Аммо дар Тоҷикистон дар давраи барқароршавии иқтисодиёти ҷумҳурӣ дар солҳои 1993 то 1997 амали баракси он анҷом дода мешуд (нигаред ба Ҷадвали 4).

Мақсади асосии ҷорӣ намудани чунин мизонҳо афзоиши суръати рушди иқтисодиёт ва инкишоф додани истеҳсолот дар ҷумҳурӣ буд. Дар ҳақиқат бошад, дар он солҳо монетаҳои иқтисодии маъмуриё, ки ба амалӣ гардидани сиёсати самараноки иқтисодии

Мӯхтаво, огоз ва анҷоми амали қарорҳои қабулшудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бочҳои гумрукии содиротӣ

№ т/р	Ном ва таърихи қабули қарор	Санаи огози амали қарор	Санаи бекор намудани қарор
1	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 1993 № 319 «Дар бораи бочҳои содироти гумрукӣ».	Аз 2 июли соли 1995.	Аз 9 январи соли 1995 тибқи банди 5 қарори ҲҚТ аз 9 январи соли 1995 № 18.
2	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 январи соли 1995 № 18 «Дар бораи андозаҳои бочҳои гумрукӣ ба молҳои содиротӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 9 январи соли 1995.	Аз 1 июли соли 1995 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 27 июни соли 1995 № 436.
3	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1995 № 241 «Дар бораи тадбирҳои дар оянда батанзимдарории фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва муомилоти пулӣ».	Аз 1 апрели соли 1995 қисман мизиҳои нави бочҳои содиротӣ мувофиқи замимаи қарори мазкур ба қарори ҲҚТ аз 9 январи соли 1995 № 18.	Аз 1 июли соли 1995 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 27 июни соли 1995 № 436.
4	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1995 № 436 «Дар хусуси тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди содирот ва воридот».	Аз 1 июли соли 1995 мувофиқи замимаҳои №1-2 (содиротӣ ва воридотӣ).	Аз 15 октябри соли 1995 мувофиқи банди 2 қарори ҲҚТ аз 27 июни соли 1995 № 436.
5	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 октябри соли 1995 № 617 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 15 октябри соли 1995 мувофиқи замимаҳои № 1-2 (содиротӣ ва воридотӣ).	Аз 1 октябри соли 1996 мувофиқи банди 2 қарори ҲҚТ аз 03.09.96 № 392.
6	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 январи соли 1996 № 20 «Масъалаҳои заводи кимиёвии шаҳри Исфараи Кумитаи Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба саноат».	Аз 1 декабри соли 1995 содироти бе боч ба гурӯҳи молии 36. зермавқеи 3602 000 00 маводи тарқандаи гайёр (бидуни борут) дар асоси тағйирот ба қарори ҲҚТ аз 10.10.95 № 617.	Аз 1 октябри соли 1996 мувофиқи банди 2 қарори ҲҚТ аз 3 сентябри соли 1996 № 392.
7	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 январи соли 1996 №41 «Дар бораи даровардани тағйиротҳо ба замимаи №1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 октябри соли 1995 № 617 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 9 ноябри соли 1995 (ставкаҳои бочи гумрукӣ бо ҳисоби як ЭКЮ барои як тонна: 7601-алюминий коркардашуда; 7605 - сими алюминий).	Аз 1 октябри соли 1996 мувофиқи банди 2 қарори ҲҚТ аз 3 сентябри соли 1996 № 392.
8	Қарори ҲҚТ аз 12 июни соли 1997 № 277 «Дар бораи ставкаҳои бочу хироҷи содироти гумрукӣ».	Аз 1 июли соли 1997.	Аз 1 октябри соли 1997 дар асоси қарори ҲҚТ аз 02.09.97 № 406.
9	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 1997 № 406 «Дар бораи бекор намудани бочҳои гумрукии содиротӣ».	Аз 1 октябри соли 1997.	-

хориҷӣ ҳалал мерасонанд. бояд сабук карда шуда, дар баъзе ҳолатҳо пурра аз байн бардошта мешуданд. Албатта ин амал асосҳои воқеи ҳудро дошт. Дар он давра заминаҳо ва сабабҳои объективӣ низ вуҷуд доштанд. Ин чунин маъно дорад, ки дар солҳои аввали навадуми асри XX - дар оғоз ва баъди воқеаҳои маълуми ҷанги шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон - маҳсулоти хом, пахта, алюминий, фулузоти снэху ранга ва гайраҳо исроф ва беназорат аз ҷумҳурӣ содир карда мешуданд.

Пешгирӣ намудани ин тамоили номатлуби зараровар ниҳоят зарур буд. Аз ин рӯ, аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қарорҳои дар Ҷадвали 4 овардашуда аз соли 1993 то моҳи марти соли 1996 тарифҳои баланди содиротӣ ба низом дароварда шуд.

Дар баробари дар асоси номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар амалия татбиқи намудани бочҳои содиротии гумрукӣ, инчунин бозорӣ дохилро ҳимоя намудан, онро бо молҳои талаботи ҳаррӯза таъмин намудан лозим буд. Бинобар ин, ҳанӯз дар соли 1993 аз сабаби танқисии бозори дохилӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор баровард, ки маҳдудияти гумрукӣ аз воридот бекор карда шавад. Бо мӯтадил гаштани иқтисодиёт танҳо дар солҳои 1995-1996 имконияти танзими воридоти маҳсулоти гуногун ба миён омад.

Ҳамин тавр, аз 1 июли соли 1995 сар карда (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1995 № 436) мутобиқ ба қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба молҳои воридотӣ бочҳои гумрукии воридотӣ қорӣ карда шуд, ки то имрӯз мизони бочҳои гуногунро вобаста ба номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар бар мегиранд (ингаред ба Замимаи №1).

Таҷрибаи ҳаҷонӣ нишон медиҳад, ки барои инкишоф додани иқтисодиёт дастгирӣ намудани содироти маҳсулоти тайёр зарур мебошад. Ин ҳолат, дар асоси пешниҳодҳои ҷандинқаратаи вазорату идораҳои дахлдор оид ба танзим намудани мизони бочҳои воридотӣ ва содиротӣ боиси қабул намудани банди 3 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 1996 таҳти № 424 «Дар бораи озод кардани муомилоти асъорӣ ва содиротӣ ва тадбирҳои таъмини бозгашти пурраи даромади асъор ба ҷумҳурӣ», Замимаи 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 январи соли 1996 таҳти № 15 ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 1997 таҳти № 406 «Дар бораи бекор кардани бочҳои гумрукии содиротӣ» гардид.

Дар баробари ин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мизони

баланди бочҳо нарххоро афзуда, имконияти рақобати чунин молхоро берун аз ҷумҳурӣ кам мекунанд. Дар айни замон паст шудани мизони бочҳо ва озод шудани содироти маҳсулоти тайёр аз маҳдудиятҳо боиси афзоиши фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои саноатии мамлакат гардид. Аз сабаби он, ки воситаи асосии амалӣ гардидани чунин иқдом ба ниҳом даровардани танзими тарифи гумрукӣ ба воридоти молҳо мебошад, мизони бочҳои гумрукӣ воридотӣ дар давоми солҳои 1997-2006 бо дарназардошти пешниҳоди фикри дархости идора ва вазоратҳои дахлдор борҳо аз нав дида баромада шуда, тағйир дода шуданд.

Илова бар ин, татбиқи бочҳои гумрукӣ содиротӣ дар сурати пешпардохти 100% ва ситонидани андоз аз фурӯш боиси камшавии содирот ва мутаносибан кошташавии даромад ба Бюҷети давлатӣ мегардид, зеро дар ин сурат нархи молҳои ватанӣ дар бозори ҷаҳонӣ яқбора баланд гашта, молҳои қобилияти рақобатнокӣ худро гум менамуд.

Зиёда аз ин, таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар баробари мавҷудияти бочҳои содиротӣ гумрукӣ ҷорӣ намудани андоз аз фурӯш дар сурати пешпардохти садфоида ба гурӯҳи молҳои алоҳида (аз қабилӣ: нахи пахта ва маҳсулоти коркарди он; алюминий ва маҳсулот аз он; маъдан, маъдани тозакардашуда ва пасмондаҳои металлҳо ва сангҳои табиӣ қиматбаҳо ва маҳсулот аз онҳо; шикастапора ва пасмондаҳои маталлҳои сиёҳ ва ранга; тамоқуи ферментикунонидашуда; ашёи ҷармӣ ва ҷарм, нурҳои минералӣ; рағани геран; асали табиӣ; доруворихон растанӣ; мумиё ва захири мор) ва пардохт дар давоми 90 рӯз барои дигар маҳсулоти содиршаванда барои истеҳсолкунандагони ватанӣ ва субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бори гарон буд. Аз ҳамин сабаб мувофиқи банди 3 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феввали соли 1996 № 424 «Дар бораи озод кардани муомилоти асъорӣ ва содиротӣ ва тадбирҳои таъминии бозгашти пурраи даромади асъор ба ҷумҳурӣ» аз 1 марти соли 1996 бочҳои гумрукӣ содиротӣ бекор карда шуда, диққати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба васеъ намудани номгуӣ молҳои, ки ба онҳо бочҳои воридотӣ гумрукӣ муайян карда мешавад, равона гардид.

Дар шароити ҳозира роли танзими тарифҳои гумрукӣ нисбат ба молҳои воридотӣ то андозае афзудааст. Қобили қайд аст, ки аз рӯи таҳлилҳои гузаронидашуда дар солҳои 1997 - 2006 вазни қиёсии бочҳои гумрукӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳои гумрукӣ сол то сол кам шуда истода бошад ҳам, ҳаҷми умумии пардохтҳои гумрукӣ аз

хисоби бочҳои гумрукии воридотӣ дар он солҳо новобаста аз арзҳои пули чорӣ тамонли афзуншавиро доро мебошад: дар соли 1997-ум 71,0% ё бо ифодаи пулӣ зиёда аз 10 млрд. рубл, дар соли 2000-ум 49,0% ё зиёда аз 27,3 миллион сомонӣ, дар соли 2003-ум 20,80% ё зиёда аз 73,1 миллион сомониро ташкил дода бошанд, дар соли 2006-ум 12,1% ё 78,6 миллион сомониро ташкил намудаанд.

Дар ҳақиқат, вобаста ба номгӯи молҳои тарифи гумрукии боз ҳам гуногунтар шуда истодааст. Масалан, тарифи воридотӣ тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1995 № 436 ҳамагӣ 5 мавқеи молӣ (арак, сирғор, қолину дигар палосҳои бофандагӣ; дастгоҳҳои картамонии барқӣ, магнитофону дастгоҳҳои сабти овоз ва мошинҳои сабукрав)-ро дарбар мегирифт, ки дар ин мавқеҳо бочҳои мизони аз 2 то 30 фоизро ташкил мекарданд, дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 октябри соли 1995 тахти № 617 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бошад, ба 7 мавқеи номгӯи гурӯҳҳо ва зергурӯҳҳои молӣ бочҳои гуногун пешниҳод шуда буданд.

Дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1995 тахти № 392 миқдори мавқеҳои молӣ ба 49 мерасад, ки аз он: воридоти бебӯҷ-20 мавқеъ; аз рӯи мизони 10% -16 мавқеъ; аз рӯи мизони 20 фоиза-9 мавқеъ; аз рӯи мизони 15 фоиза-2 мавқеъ; ва аз рӯи мизони 25%-2 мавқеъ муайян шудааст. Мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1997 № 18 меъёри миёнаи бочҳои гумрукии ба ҳаман молҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда ба андозаи 10% муқаррар гардида, аз 1 марти соли 1997 чорӣ қарда шуда буд.

Аз рӯи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 1997 тахти № 246, ки то 1 январи соли 1998 амал менамуд, мизони гуногуни бочҳои нисбат ба 216 мавқеи молӣ татбиқ гардида буд, аз ҷумла: воридоти бебӯҷ - 73 мавқеъ; аз рӯи мизони 10% - 130 мавқеъ; аз рӯи мизони 20% - 11 мавқеъ; аз рӯи мизони 50% -2 мавқеъ.

Дар қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 518 ва аз 31 марти соли 1998 тахти № 99 бошад, аз 1 январи соли 1998 мизони ягонан бочҳои гумрукии ба андозаи 5% (ба ғайр аз 12 мавқеъ: газҳои нафтӣ, карбонгидратҳои газмонанд, нерӯи барқ, маъдан ва концентратҳои алюминий (гилҳок), комбайнҳои ғалладаравӣ ва ғайра, ки ба онҳо бочҳои воридотии сифрӣ муқаррар гардида буданд) муайян қарда шуда буданд (пурратар нигаред ба Замини № 1).

Дида баромадани мизони гумрукии баъди ба имзо расидани

шартномаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 марти соли 1996 ва аз 26 феввали соли 1999 онд ба ҳамроҳ шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шартномаҳои «Дар бораи Иттиҳоди гумрукӣ», ки дар асоси баррасии нисҳой 26 феввали соли 1999 дар шаҳри Москва аз тарафи Сарони давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гумрукӣ ба имзо расонида шуда буд, масъалаи фавқуллода муҳим гардида, зарурати қабул намудани мизони боҷҳои воридотии дифференсиалро ба молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда дар асоси қарори нави Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мизони боҷи гумрукии воридотӣ» ба миён овард.

Дар натиҷа лонҳан қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мизони боҷҳои воридотии гумрукӣ» аз тарафи Ҳукумат ҳамчун асос барои қарорҳои намудани мизони дифференсиалии боҷҳои воридотии гумрукӣ мутобиқи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 тахти № 1 «Дар бораи тарифи гумрукӣ» ва аз 13 июли соли 1999 тахти № 316, ки бештар аз 130 номгӯи гурӯҳи молҳо ва зергурӯҳҳоро дар тамоми қаламрави ҷумҳурии дар бар мегирифт инъикос ёфтаанд. Мизони мислини боҷҳои гумрукии он 7.7 фоизро ташкил дод. Ҳуҷҷатҳои мазкур бо дарназардошти дигаргуниҳои иқтисодии дар асоси фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баамаломала, дар асоси тадбирҳои аввалиндараҷа онд ба гузариши босуръат ба муносибатҳои бозорӣ таҳия гардидаанд.

Асоси ташкилҳои мизони нави боҷҳои гумрукиро тақлифҳои доир ба масъалаи мизони боҷҳои гумрукӣ пешниҳоднамудаи вазорату идораҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои маъмурӣ ба нишонии мақомоти гумрук ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил доданд. Ҳамчунин тақлифҳои доир ба зиёд намудани мизони тарифи гумрукӣ, тақдими мизон ба доллари амрикоӣ барои ҳазор кг маҳсулот бо фоиз аз арзиши гумрукии моли ҳамлунақшаванда ба дастомала низ пешниҳод гардида буданд.

Бисёре аз тақлифҳои дар он давра аз вазорату идора ва муассисаҳо, аз қабли Кумитаи давлатӣ онд ба саноат, Кумитаи давлати онд ба қарордод ва савдо, Вазорати кишоварзӣ, Вазорати маҳсулоти галлагӣ, Тоҷикматлубот, Иттиҳодияи истеҳсолии истеҳроҷи ангиштсанги «Ленинабадугол», Қорхонаи алюминбарории Тоҷикистон, Қорхонаи кабелбарории Душанбе ва ғайра ворид гардида, дар тарифи гумрукии қарорҳои ҳалли худро ёфтаанд.

Дар қараёни ташкилҳои мизони нисбатан нави боҷҳо ҳамаи тақлифҳои воридгардида сари вақт ва бо диққат омӯхта, қамъбаст

гардида, бо вазоратҳои молӣ, ағзия, рушди иқтисод ва савдон Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо дигар идораҳои маъмурӣ мувофиқа кунонида шудаанд.

Инчунин қобили қайд аст, ки дар он солҳо бисёре аз тақлифҳои асоснокӣ мутахассисони вазоратҳо ва идораҳои дахлдор, аз ҷумла мақомоти гумрук дар хусуси дохил намудани тағйироту иловаҳо ҳамаҷониба дастгирӣ наёфт. Ин пеш аз ҳама ба дида баромадани воридоти бебӯи мизони бӯҳои гумрукии воридотӣ ба маҳсулотҳои талаботи аввалияи аҳоли, аз қабилҳои ғалла, маҳсулоти саноати ғалла, орд, маводи сӯзишворӣ ва рағванҳои молдани, либос ва пойафзоли кӯдакона, бозичаҳо, калӯш, маҳсулоти доруворӣ, маводи сохтмон ва нуриҳои минералӣ тааллуқ дошт. Бо вучуди ин бо назардошти тақлифҳои пешниҳодшуда мутобикӣ қарорҳои дахлдор ба газӣ, нафтӣ, карбонидратҳои газмонанд, нерӯи барқ, маъдан ва концентратҳои алюминий (ғилҳок) ва комбайнҳои ғалладаравӣ бӯҳои гумрукии воридотӣ баста намешуд. Дар ҳар сурат зиёд намудани номӯи гурӯҳи молҳои, ки аз онҳо мувофиқи мизони бӯҳои гумрукӣ ба андозаи ҳисоби миёнаи 5-7% ситонида мешаванд, бонси ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагонии маҳаллӣ ва ғайи гардидаи Бюҷети давлатӣ мегарданд.

Дар ҳамаи замина, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тадбиқи «Барномаи миёнамӯҳлати иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» қарорро аз 7 апрели соли 1999 № 119 «Дар хусуси ворид намудани тағйирот ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба Замимаи № 1 андозаи сифрии бӯи воридотию гумрукиро ба маъқеи молҳои «2711- Газҳои нафтӣ ва дигар углеводородҳои газшакл» ба андозаи 5% иваз қард.

Бо мақсади афзун гардонидани қисми даромади Бюҷети давлатӣ ва ҳифзи маъмурӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 июли соли 1999 № 316 қарорро «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 тахти № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул намуд. Дар асоси ҳамаи қарор ба номӯи молҳои зерин, аз қабилҳои:

- «2201-Обҳо, ҳамчунин обҳои табиӣ ё сунъии маъдани, газнок, бидуни ҳамроҳ қардани шакар ё дигар моддаҳои ширинкунанда ё хушбӯйкунанда, ях ва барф;

- « 2202 - Обҳо, ҳамчунин обҳои маъдани ва газнок, ки дар таркибашон шакар ё дигар моддаҳои ширинкунанда ё

хушбӯйкунанда ҳамроҳ карда шудаанд ва дигар нӯшокиҳои ғайриспиртӣ, ба истиснои шарбатҳои мева ё сабзавот мувофиқи номгӯи молҳои 2009» барои як литр ба андозаи 0,50 доллари ШМА боҷҳои воридотии гумрукӣ муқаррар карда шуд.

Ҳамчунин мувофиқи банди 2 ҳамин қарор аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маркази давлатии стандартизатсия, метрология ва сертификатсияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷоя бо Корпоратсияи саноати озуқа ва коркарди «Тоҷикпишёнро» супориш дода шуда буд, ки ба сифат ва риояи талаботи стандартҳои нӯшокиҳои, ки ба ҷумҳурӣ ворид ва дар ҷумҳурӣ истеҳсол карда мешаванд, назоратро пурзӯр намоянд.

Бо мақсади бо коди феҳристи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мутобиқ гардонидани ашёи хомии асосии технологӣ, ки барои истеҳсоли алюминий зарур аст, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 ноябри соли 1999 № 455 қарорро «Дар хусуси ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январӣ соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул намуд. Дар асоси қарори мазкур ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январӣ соли 1999 тахти № 1 чунин тағйироту иловаҳо дароварда шуд:

а) баъд аз сарҳати «28 - Маҳсулоти кимиҳои ғайри органикӣ: таркибҳои металлҳои қиматбаҳои ғайриорганикӣ ва органикӣ ва металлҳои нодир, элементҳои радиоактивӣ ё изотопҳои 5» сарҳати дорони мазмунӣ зайл илова карда шавад:

«2818 20 000 - Оксиди алюминийи аз корунди сунъӣ (гилҳок) 0 фарқкунанда»;

б) сарҳати «2606 00 000 - Маъданҳо ва омехтаи алюминий (гилҳок) 0» хориҷ карда шавад.

Барои аз худ намудан ва ташкили истеҳсоли телевизорҳои ҷашнии рангаи тамғаи «Душанбе» бахшида ба 10-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади бунёди иқтидорҳои нави истеҳсоли маҳсулот бо технологияи навин дар соҳаи телерадиоэлектроника мутобиқи Қонунии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукӣ» Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 августи соли 2001 тахти № 395 бо қарори худ «Дар бораи боҷи гумрукӣ ба таҷҳизоти технологӣ ва қисмҳои таркибии воридотӣ барои истеҳсоли телевизорҳои ранга дар Корхонаи воҳиди истеҳсоли «Электроникаи Тоҷикистон» боҷи гумрукии воридотии сифрӣ мувофиқи замима ба ҳамин қарор ба маблағи 1 101 495

доллари амрикой ба таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва қисмҳои таркибӣ мутобиқи қарорҳои № 142/00 аз 21 ноябри соли 2000 байни Қорхонаи воҳиди истеҳсолии «Электроникаи Тоҷикистон»-и Қумҳурии Тоҷикистон ва Ҷамъияти саҳомии шакли кушодаи «Квант»-и Федератсияи Россия муқаррар намуд.

Ҷи тавре, ки дар боло қайд карда шуд, дар асоси Шартномаи «Дар бораи ҳамроҳшавии Қумҳурии Тоҷикистон ба Иттиҳоди гумрукӣ» байни Қумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ дар шаҳри Москва баимзорасида, Қумҳурии Тоҷикистон аз 26 феввали соли 1999 ба Иттиҳоди гумрукӣ дохил шуд. Гарчанде ки аз тарафи Қумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз нимаи дуҷуми солҳои 90 асри ХХ сар карда тамоми чораҳо ва талаботҳои ҳамроҳ шудан ба Шартномаи Иттиҳоди гумрукӣ (аз қабилӣ қабули як қатор шартномаҳои ду тарафӣ байналхалқӣ бо давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ ва амалӣ намудани қорҳо нисбати мутобиқ намудани қонуниятҳои он ба танзими фаъолияти иқтисодии қорӣ) дида баромада шуда буданд.

Ташкилӣи Тарифи умумии гумрукӣ (ТУГ) давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ, яке аз самтҳои асосии дар амал татбиқ намудани талаботҳои Шартнома дар бораи Иттиҳоди гумрукӣ ба шумор меравад. Қор дар ин самт ва ҳалли ин гуна проблемаҳо ҳанӯз аз аввали соли 1995 сар шуда, он борҳо дар қаласаҳои Қумитан ҳамгироии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ мавриди муҳоқима қор қиррифта, як қатор тадбирҳои мушаххас нисбати ташаққули Тарифи умумии гумрукӣ қабул карда шуда будаанд. Вале, қи тавре, ки амалияи танзими фаъолияти гумрукӣю тарифӣ дар дигар давлатҳои нишон медиҳад, қор дар ташкил ва ташаққулӣи Тарифи умумии гумрукӣи давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣи Евразия давомнок хоҳад буд.

Гуфтаҳои болоро қарорҳои Шӯрои Сарони давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ, аз қумла қарори Шӯрои мазқур аз 24 ноябри соли 1998 таҳти № 33, ки дар он Қадвали ҳамроҳшавии давра ба давраи Қумҳурии Тоҷикистон ва ташаққули Тарифи умумии гумрукӣи давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ барои солҳои 1999-2005 ва солҳои минбаъда муайян намудааст, тавқият мебахшад.

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани қарори Шӯрои Сарони давлатҳои дар ин иттиҳод буда, Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Президенти Қумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз аз солҳои аввали ҳамроҳшавӣ ба Иттиҳоди гумрукӣ як қатор қорҳои вобаста ба ташкилӣи Тарифи умумии гумрукӣ қабул

намудааст. Масалан, дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 425 аз 23 октябри соли 1999 ба ҳамаи вазорату идораҳои дахлдор супориш дода шуда буд, ки тартиби ба ҳам наздиккунии бочҳои воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбати бочҳои ба ҳам монанди «Сегона», ки аз панҷ фонз зиёд ва аз панҷ фонз зиёд нестанд, чораҳо андешанд.

Дар асоси қадвали ҳамроҳшавии давра ба давраи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Тарифи умумии гумрукӣ тарифи нави гумрукӣ қарор аст, ки миқдори миёнаи санҷидашудаи он то 7,7% афзудааст. Ҳол он ки то ин вақт миқдори ягонаи воридотӣ ба ҳамаи номгӯи молҳои равобати иқтисодии хориҷӣ тааллуқдошта, 5 фонзро ташкил мебуду халос.

Мутахассисони мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон яққоя бо мутахассисони дастгоҳи Кумитан Ҳамгироии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гумрукӣ миқдори бочҳои гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳти таҳлил қарор дода, рӯйхати молҳои мавриди мувофиқа қарор доданд (ниг.: Қадвали 5).

Таҳлили нишондиҳандаҳои дар Қадвали 5 овардашуда нишон медиҳанд, ки миқдори бочҳои воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо миқдори ба мувофиқаи мадан Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Федератсияи Россия- «Сегона» аз рӯи номгӯи молҳои

Қадвали 5

Дарачаи мувофиқии миқдори бочҳои воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо рӯйхати базавии Тарифи умумии гумрукии мамлакатҳои «Сегона».

Шумораи миқдори бочҳои воридотии гумрукӣ аз рӯи НМ ФИХ	Шумораи миқдори Тарифи умумии гумрукии «Сегона» (қисмати мутобиқ шудаи он)	Шумораи мувофиқ омадаи бочҳои миқдори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ТУГ «Сегона»	Шумораи миқдори бочҳои, ки тафовути онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз воҳиди 5% ТУГ зиёд намебошанд	Шумораи миқдори бочҳои, ки тафовути онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз воҳиди 5% ТУГ зиёд мебошанд	Эзоҳ (миқдори махсус)
10752	6457	4107	932	1225	192
100%	60%	63,6%	14,4%	18,9%	3,0%

фаъолияти иқтисодии хориҷӣ қариб ба 64 фонз мутобиқат мекунад. Ба рӯйхати миқдори ба мувофиқаи мада зиёда аз 19 гурӯҳ, аз ҷумла гурӯҳҳои молҳои 10, 15, 29, 35, 41 ва ҳамаи дохил шудаанд. Қоида таассуф аст, ки миқдори бочҳои бештар аз 10 гурӯҳи молӣ, ба монанди: 57-қолинҳо ва дигар ашёҳои пӯшиши фарш, 83 маснуоти

фулузоти гайрикиматбаҳо: 89-қайқҳо ва воситаҳои шиноқунанда: 93-аслиҳа, муҳимот ва лавозимоти он; 96- маснуоти мухталифи тайёр, ба мувофиқа наомаданд.

Дар бораи шумораи мизони бочҳои воридотӣ гумрукии, ки фарқияташон аз мизони бочҳои воридотӣ аз 5 фоиз кам ва ё аз 5 фоиз зиёд нисбати Тарифи умумии гумрукӣ мебошанд, вазни қиёсии онҳо мутобиқан 14,4 ва 18,9%-ро ташкил доданд.

Хамин тарик, шумораи гурӯҳҳои молие, ки мизони бочҳои воридотӣ ба мувофиқа наомадаанд аз 23 то 5 номгӯй (22-нӯшокиҳои спиртӣ, 31-нуриҳои минералӣ, 36-моддаҳои тарқанда, 51-пашми гӯсфанд, 71-марворид) кам шудаанд. Вазни қиёсии шумораи номгӯи молҳои, ки аз рӯи онҳо тафовути мизонҳои бочҳои гумрукии воридотии давлатҳои тарафҳо аз воҳиди панҷфоиза зиёд намебошанд ва ё аз воҳиди панҷфоиза зиёд мебошанд аз рӯи НМ ФИХ мувофиқан 1,0 ва 14,1 фоизро ташкил медиҳанд.

Дар сурати пешниҳоди тағйироту иловаҳо ба Номгӯй базавии ТУГ Иттиҳоди иқтисодии Евразия бошад, баъди риояи тартиботи қорӣ он бо қарори Шӯрои байнидавлатии Евразия тасдиқ мегардад. Маҳз бо ҳамин мақсад Ҳукумати Федератсияи Россия барои бехтар ва содда намудани таркиби тарифи гумрукии миллии лоиҳаи қарорро «Дар бораи қисман тағйирот даровардан ба тарифи гумрукии Федератсияи Россия, ки бо қарори Ҳукумати Федератсияи Россия аз 22 феввали соли 2000 № 148» тасдиқ карда шудааст, барои мувофиқа ба воситаи Кумитан ҳамгирой ба давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ мутобиқи тартиби муқарраршуда фиристода буд.

Дар натиҷаи таҳлили пешакӣ нисбати мувофиқаи лоиҳаи пешниҳодшудаи Федератсияи Россия «Дар бораи қисман тағйирот даровардан ба тарифи гумрукии Федератсияи Россия» бо тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум гашт, ки ҳамагӣ 534 мизони бочҳои воридотӣ дар дараҷаи 18% ба мувофиқа омадаанду ҳалос. Ҳол он ки то ин давра тарифи гумрукии Беларус 3 183 номгӯй молҳо ё зиёда аз 90%, тарифи гумрукии Қазоқистон 2 201 номгӯй ва ё қариб 70% ин тағйиротҳоро мувофиқа қунонида буданд.

Мувофиқи моддаи 6 Созишнома дар бораи Тарифи умумии гумрукии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ аз 17 феввали соли 2000 № 73 тарафҳо доир ба наздикшавии минбаъдаи мизонҳо аз рӯи Номгӯи молҳои дар заминаҳои № 1-2 овардашуда ва дар асоси тавсияи давра ба давраи мутобиққунии Номгӯи базавии Тарифи умумии гумрукӣ тадбирҳо меандешанд.

Дар ин ҳола фаъолияти мақсадноки ҳамаи Тарафҳо зарур аст,

чунки тағйироту иловаҳои пешниҳодшуда, аз ҷумла лоиҳаи пешниҳоднамудаи Федератсияи Россия аз рӯи ҳолатҳои зерин саривақтӣ ва рӯзмарра буданд:

- номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо ифодаи рамзии дахдараҷагӣ асос ёфта бошад ҳам, номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии бо ифодаи рамзии нӯхдараҷагӣ ба сифати асоси номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Федератсияи Россия боқӣ мемонанд. Ин ҳолат иҷроиши ўҳдадорихои Федератсияи Россияро аз рӯи мушоҳидаи байнидавлатӣ дар бораи системаи созишномаҳои ҳамоҳангсохташуда оид ба Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил таъмин менамуд;

- тағйироту иловаҳои пешниҳодшуда, аз як тараф боиси пастшавии дараҷаи ҳаддал аксари мизони тарифи воридотӣ гардида, аз тарафи дигар дар асоси соддагардонӣ ва такмили сохтори базавӣ боиси якхелагардонии Тарифи умумии гумрукии воридотӣ мегардид.

Бинобар ин, бо ташаббуси кормандони мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асосҳои мутақобилаи муфид ба таври фаврӣ дар Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани гурӯҳи аз коршиносони вазорату идораҳои дахлдор доир ба ба танзим даровардани корҳои ҳаммонандкунии низомии бочҳои гумрукии воридотӣ ва пеш аз ҳама оид ба гурӯҳҳои молӣ, аз қабилӣ: 22-Нӯшокиҳои спиртӣ, ғайриспиртӣ ва сирко; 24-Тамоку ва бадалкунандаи саноати тамоку; 36-Моддаҳои тарканда, охори тағйирдодашуда, ширеш, ферментҳо; 51-Пашми гӯсфанд, пашми дағал ва нозуки ҳайвонот, нах (ресмон) ва матоъ аз нахи коғазӣ; 52-Пахта; 58-Матои махсус, масолеҳ аз гӯри хошиядори дӯхташуда, қолини қоқмаи девории суратдор (гобелек), масолеҳи ороншӣ, гулдӯзӣ; 93-Аслиха, муҳимот ва лавозимоти он мавриди кайд аст.

Ҳамин тавр, маълумотҳои пешакӣ нишон доданд, ки дар натиҷаи мувофиқакунонии лоиҳаи қарор дар доираи мамлакатҳои «Сегона» Номгӯи базавии Тарифи гумрукии умумӣ метавонад ба андозаи 5% афзун гардида, беш аз 7 035 мавқеи молӣ ё 65% номгӯи умумии Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии ИДМ-ро ташкил диҳад, ки он аз 10 752 мавқеи молӣ иборат мебошад.

Бо ин мақсад ва барои фаъолсозии тиҷорати берунӣ ва соддагардонии ҷамъовариҳои бочҳои гумрукии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси қарори худ аз 30 апрели соли 2002 № 187 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мизони воридотии бочҳои гумрукии ба молҳои ба худуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон

воридшавандаро, ба истиснои молҳои дар Замимаи № 1 ҳамин қарор ва молҳои дар замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 марти соли 2002 № 135 «дар бораи тadbирҳои муваққатии хифзи бозори дохилӣ» зикргардида дар ҳаҷми 5 фоиз муқаррар намуда, аз 1 майи соли 2002 дар амал татбиқ намуд.

Инчунин мутобиқи банди 1 ҳамин қарор мӯҳлати амали қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 январи соли 2001 № 3 «Дар бораи тартиби татбиқи механизми тарифию гумрукӣ нисбати корхонаҳо бо сармоягузори хориҷӣ, ки то 1 январи соли 1995 ба қайд гирифта шудаанд» ба тариқи истисно то 30 апрели соли 2002 дароз карда шудаанд.

Мутобиқи банди 2 қарори зикргардида ҳангоми воридоти молҳо аз кишварҳои нисбатан суст инкишофёфта тибқи Замимаи № 2-и ҳамин қарор аз 1 апрели соли 2002 имтиёз ҷорӣ намуда, мизони сифрии боҷи воридотии гумрукӣ муқаррар карда шуда буд.

Дар ҳамин замина Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукӣ» ва бо мақсади тақмили тарифи гумрукӣ аз 25 октябри соли 2003 таҳти № 450 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қарор қабул намуд, ки мутобиқи Замимаи № 1 он мизони боҷҳои гуногуни адвалорӣ аз сифр то 15 фоиз ва боҷҳои махсус аз 0,07 ба як литр то 3 евро ба 1000 дона ҷорӣ карда шуданд.

Мутобиқи банди 2 қарори мазкур аз 1 ноябри соли 2003 ба молҳои воридотии давлатҳои аъзои Иттиҳоди иқтисодии Евразия низоми савдои озод татбиқ карда шуда, мизони сифрии боҷи воридотии гумрукӣ ҷорӣ карда шуд.

Дар асоси Замимаи № 2 қарори зикргардида бошад, ҳангоми ворид намудани молҳои, ки дар кишварҳои камтаракқикарда истеҳсол шудаанд, боҷи сифрӣ муқаррар карда шудааст.

Мутобиқи банди 4 қарори зикргардида бошад, нисбати корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ, ки то 1 январи соли 1995 ба қайд гирифта шуда буданд, ҳангоми интиҳоб намудани қонунгузорию гумрукӣ, ки аз лаҳзаи татбиқи сармоягузорӣ амал менамуданд, бар ивази боҷи содиротӣ ҳангоми аз ҷониби онҳо ворид намудани моли барои амалӣ намудани фаъолияти истеҳсоли пешбинишуда, боҷи гумрукӣ аз рӯи мизони ягонан панҷфоиза муқаррар карда шудааст.

Бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои боҷи гумрукӣ ҳангоми воридоти баъзе намуди молҳо бо Барномаи паст намудани сатҳи камбизоатӣ дар доираи механизми рушди иқтисодӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қарори худ аз 14 ноябри соли 2003 № 497

«Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2003 № 450 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон»» дар банди 2 қарори мазкур пас аз калимаҳои «истехсолшаванда» калимаҳои ба ғайр аз «маъдан ва концентрати алюминий-коди мол мутобиқи ТН ВЭД Евразия 2606 000 0 (гилхок) ва оксиди алюминийи аз корунди сунъӣ фарқкунанда» - коди мол мутобиқи ТН ВЭД Евразия 2818 20 000 0 (гилхок) ворид карда шуданд.

Инчунин дар Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2003 № 450 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйироти зайл ворид карда шуд: дар коди мол мутобиқи ТН ВЭД Евразия 2606 000 0-маъдан ва концентрати алюминий (гилхок) рақами «2» ба рақами «5» иваз карда шуда, дар коди мол мутобиқи ТН ВЭД Евразия 2818 20 000 0-оксиди алюминийи аз корунди сунъӣ фарқкунанда, рақами «2,5» ба рақами «5» иваз карда шудааст.

Омузиши ҳаматарафаи мизони бочҳои гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, стратегӣ ва сиёсӣ бо мизоне, ки ба Рӯйхати молҳои воридотии давлатҳои «Сегона» дохил шудаанд, нишон медиҳад, ки дар оянда имконияти зиёд намудани шумораи мизони мувофиқашаванда бо ҳароҷоти камтарини иқтисодӣ барои бучети ҷумҳурӣ ҳаст.

Дар асоси пешниҳодҳои мушаххаси мақомоти гумрукии ҷумҳурӣ ва дар мавриди қор карда баромадани лоиҳаи тарифи нави гумрукӣ баъди қабули таҳрири нави Номгуи базавии Тарифи умумии гумрукии Евразия дар асоси иловаҳои пешниҳодшуда, шумораи ба мувофиқа рост меомадаи мизони бочҳои гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Тарифи умумии гумрукии мамлакатҳои «Сегона» тахминан 5 283 зерномгуиро ташкил дода, он то ба 80.0 фоизи Тарифи умумии гумрукӣ баробар шуда, 66 гуруҳи молиро дар бар ҳоҳад гирифт.

Аз сабаби он ки яке аз мақсадҳои асосини ташкилҳои Иттиҳоди гумрукӣ ин сиёсати тарифии мутобиқ дар савдо бо давлатҳои сеюм мебошад, Шӯрои Сарони Ҳукуматҳои давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гумрукӣ аз 17 феввали соли 2000 таҳти № 73 Созишнома «Оид ба Тарифи умумии гумрукии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гумрукӣ»-ро қабул намудаанд, ки он аз 31 августи соли 2000 барои Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Федератсияи Россия, аз рӯзи супоридани депозитарияи мавриди амал қарор гирифтааст.

Вале аз сабаби маҳдудияти вақт ва мушкилиҳои ба вучуд омада

дар нимаи аввали даҳсолаи якуми асри XXI Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон барасмиятдарорихи дохилидавлатиро, ки барои ба эътибор пайдо кардани Созишнома заруранд, дар вақташ ба ҷо оварда натавониста будаанд.

Дар моддаи 1 ва Замимаи № 1 ба Созишномаи мазкур номгӯи бочҳои гумрукии воридотӣ мувофиқи тартиби муқарраршуда мувофиқа ва тасдиқ карда шудаанд, ки онҳо Номгӯи базавии Тарифи умумии гумрукиро ташкил медиҳанд.

Мувофиқи моддаи 1 Созишномаи зикргардида Тарифи умумии гумрукии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ - ин номгӯи мизонҳои ягонаи мувофиқи тартиби муқарраршуда ба мувофиқа омада ва тасдиқ гардидаи бочҳои гумрукии воридотӣ нисбати молҳои аз мамлакатҳои сеюм ба қаламрави гумрукии давлатҳои Тарафҳо воридгардидаю тадбиқшаванда мутобиқ ба Номгӯи ягонаи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ барои ИДМ муқарраргардида мебошад. Ин номгӯи дар рӯзи ба имзо расидани Созишномаи мазкур мутобиқи тартиби муқарраршуда мувофиқа ва тасдиқ гардида, тағйироту иловаҳои минбаъда ба ин Номгӯи мувофиқи моддаи 7 Созишномаи мазкур Номгӯи базавии Тарифи умумии гумрукиро ташкил хоҳанд дод.

Аз рӯи талаботҳои моддаи 9 Созишномаи мазкур мӯҳлати амали мизони бочҳои гумрукии воридотии Номгӯи базавии Тарифи умумии гумрукӣ аз рӯзи эътибор пайдо кардани Созишномаи мазкур 6 моҳро ташкил дода, дар сурате, ки агар ҳеҷ яке аз тарафҳо оид ба ворид намудани мизони бочҳои гумрукӣ амале нишон надиҳанд (яъне тағйироту иловаҳо пешниҳод нанамоянд), минбаъд худ ба худ ин номгӯӣ ба мӯҳлати 6 моҳ дароз карда мешавад. Дар ин сурат дароз карда шудани мӯҳлати ин номгӯӣ ба 6 моҳ бо қарори Шӯрои байнидавлатии Кумитаи ҳамгироии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ дароз карда мешавад. Масалан, чунин амал бо қарорҳои Шӯрои байнидавлатии Кумитаи ҳамгироии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ аз 28 октябри соли 2003 № 137 ва аз 27 феввали соли 2004 № 160 ба 6 моҳи оянда мутобиқан аз 1 июли соли 2003 ва аз 1 январи соли 2004 сар карда, мӯҳлатҳои онҳо дароз карда шуда, мутобиққунии мизони бочҳои гумрукии воридотӣ ба Номгӯи базавии ТУГ Иттиҳоди иқтисодии Евразия, ки бо қарори Шӯрои байнидавлатии Евразия аз 20 сентябри соли 2002 № 71 тасдиқ гардидаст, аз тарафи давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ барои ҳарчи зудтар ба охир расонидани он давом дода мешавад.

Вале дар марҳилаи аввали ташкилҳои Иттиҳоди гумрукӣ

таклифи дар доираи Чамъияти се давлати иштирокчии Иттиҳоди иқтисодии Евразия - Ҷумҳурии Белорус, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Федератсияи Россия, ки гӯё яке аз талаботҳои асосии Иттиҳоди гумрукӣ - дараҷаи баланди мувофиқакунониро иҷро намуда, бо дарназардошти иловаҳои дараҷаи ба ҳамои Номгӯи базавии Тарифи гумрукии умумии онҳо 62 фоизро ташкил додааст, пешниҳод намудани таҳрири нави Номгӯи базавии Тарифи умумии гумрукии Евразия қобили дастгирист.

Таҳрири нави Номгӯи базавии Тарифи гумрукии умумӣ дар доираи Номгӯи ҷорӣ базавии Тарифи гумрукии умумии Иттиҳоди иқтисодии Евразия баъди риояи тартиботи ҷорӣ, бо қарори Шӯрои байнидавлатии Кумитаи ҳамгироии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ тасдиқ гардида, мутобиқи иловаҳои пешниҳодгардида дигар аъзоёни он барои ба даст овардани дараҷаи муайяни мувофиқакунонӣ кӯшиш хоҳанд кард.

Ҳамин тариқ, чамъбасти нисбонии мувофиқакунонӣ дар доираи ҳамаи давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди иқтисодии Евразия метавонад, танҳо пас аз омӯзиши ҳама тарафҳои таҳрири нави Номгӯи базавии Тарифи гумрукии умумӣ ва тақлифу дархостҳои пешниҳодшуда аз тарафи Комиссияи танзими тарифи гумрукӣ ва гайритарифии назди Кумитаи ҳамгироии давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумрукӣ, амалӣ гардад.

Дар фаъолияти Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодабарии тарифи гумрукӣ дар доираи Номгӯи ҷорӣ базавии Тарифи гумрукии умумии Иттиҳоди иқтисодии Евразия, ҳамчун воситаи ба даст овардани танзими самараноки тарифию гумрукӣ ва манбаи афзун гардонидани қисми даромади Бучети давлатӣ дар солҳои 2007-2015 низ боқӣ хоҳад монд.

Аз тарафи дигар, агар дар назар гирем, ки дар оянда Тоҷикистон аз рӯи қоидаҳои ВТО (Ташкилоти умумичаҳонии савдо - ТУС) савдои худро ба роҳ мемонад, пас механизми назорати савдо бояд дар заминаи стандартҳои байналхалқии эътирофнамудаи умумибашарӣ ба роҳ монда шавад.

Аъзогӣ дар Ташкилоти умумичаҳонии савдо ва тадбирҳои андешидашудаи иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он бояд чунин омилҳои асосиро дарбар гирад:

- аввалан, омилҳои пурзӯри ҳалли вазифаҳои гузошташуда бошад;
- дуюм, воситаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар бозори ҷаҳонӣ бошад;
- сеюм барои одат намудани истеҳсолкунандагони ватанӣ ба

шароитҳои хуби корӣ тавассути пӯрзӯр намудани фаъолияти сохторҳои давлатии марбута ёри расонад;

- чорум, кадрҳои тахассусҳои марбута тайёр намоянд;

- панҷум, барномаҳои аз нуқтаи назари таҳқиқотҳои зиддидемпингӣ баҳснокро ошкор намуда, сари вақт онҳоро бо талаботҳои WTO/ТУС мутобиқ созад;

- шашум, амалӣ намудани чорабиниҳои аввалиндараҷа доир ба ҳамоҳангсозии қонунгузори ва заминаҳои ҳуқуқӣ бо меъёрҳои WTO/ТУС, аз ҷумлаи такмили пайвастай кодексҳои андозу гумрук, қонунҳо дар соҳаи танзими техникӣ, тадбирҳои зиддидемпингӣ, ҷубронии ҳимоявӣ ва ҳуқуқи моликияти зехнӣ;

- ҳафтум, таъмин намудани мавҷудияти майдончаи доимамалкунандаи гуфтушунид барои то мақомоти ҳокимияти давлатӣ расонидани манфиатҳои ҳам соҳибкорони тарафдор ва ҳам соҳибкорони муқобили аъзогии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар WTO/ТУС.

Бинобар ин, дар доираи ислоҳоти бучетӣ кодексҳои андозу гумрук, ки аз 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор дода шудаанд, пайваста ба стандартҳои байналхалқӣ мувофиқ карда шуда, дар онҳо қонунгузори байналхалқии андозу гумрук ба воситаи даровардани тағйироту иловаҳо пурра карда шуда, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва танзими тарифию гумруқӣ дар онҳо такмил хоҳанд ёфт.

Бо мақсади тезонидани иҷрои талаботҳои асосии Шартнома «Дар бораи ҳамроҳшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Иттиҳоди гумруқӣ» байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои иштирокчии Иттиҳоди гумруқӣ ва ба даст овардани дараҷаи муайяни мувофиқақунонии Тарифи гумруқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Тарифи гумруқии умумии Иттиҳоди иқтисодии Евразия, инчунин баҳри андешидани тадбирҳои аъзо шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар WTO/ТУС ва ҳалли ҳарчи зудтари вазифаҳои дар ин самт гузошташуда, ба таври фаврӣ дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани Шӯрои тарифи гумруқии иборат аз коршиносон, аз ҷумлаи мутахассисони ботаҷрибаи ҳамаи вазорату идораҳои манфиатдор зарур мебошад.

4.2 Низоми андозҳои ғайримустақими гумрукӣ: марҳилаҳо, мушкилот ва натиҷаҳои аввали бадастомада

Дар давоми даҳсолаи охир танзими алоқаҳои берунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои зиёдеро аз сар гузаронидаанд. Хусусияти хоси ин дигаргуниҳо дар ин солҳо аз он иборат аст, ки андозҳои ғайримустақим мавқеи асосиро дар муҳофизати истеҳсолоти миллии мебозидагӣ шуданд. Ин ҳолат шаҳодати он аст, ки дар амал қорӣ намудани андозҳои ғайримустақим дар шароити бавучудони дигаргуниҳои иқтисодӣ аз падидаҳои истеҳсолии иқтисодӣ бармеоянд. Аз ин рӯ, мизони андозҳои ғайримустақим, алаҳхусус мизони андозҳои аксизӣ рӯз аз рӯз ҳам номгӯи бештари молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷиро ва ҳам мизонҳои тасдиқшудаи ҳаҷман калонтареро дарбар мегирифтагӣ шуданд. Масалан, агар дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 март соли 1999 № 117 «Дар бораи баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» 19 номгӯи молҳои гуногуни тахти аксиз қарордошта, аз ҷумла: 8 - зергурӯҳи молӣ; 11 - намуд, аз онҳо 3 - мавқеи молӣ, 9 - зермавқеи молӣ мавриди андозбандӣ қарор дода шуда бошад, мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2005 № 126 «Дар бораи меъёрҳои андози аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» ин нишондиҳанда то ба 50 номгӯи молҳои гуногун, аз ҷумла 11 - зергурӯҳи молӣ, 8 - мавқеи молӣ ва 31 - зермавқеи молӣ расида, ба онҳо ставкаҳои аксизии гуногуни адвалорӣ ва махсус пешбинӣ шудаанд. Мутобикӣ қарори зикргардида аз 1 майи соли 2005 то имрӯз дар тамоми қаламрави ҷумҳурӣ мизони нисбатан нави аксизҳои гумрукӣ мавриди амал қарор доранд.

Мизони нави аксизҳо, ки аз 1 майи соли 2005 қорӣ гардидаанд, дар шароити ҳозира низ ба мақсад мувофиқ мебошанд. Вале аввалан яқинанд сухан дар бораи ин мафҳум, таърихи бавучудой, мушкилот ва марҳилаҳои дар амалияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ намудани он. Аксиз (асли баромадаш аз калимаи фаронсавӣ *accise* ва лотинӣ *acciolezo* буда, маънояш буридан аст) - яке аз намудҳои андози ғайримустақим ба молҳои талаботи халқ буда, ба нархи молӣ марбута ё пардохти хизматрасониҳо дохил мегардад.

Мавриди қайд аст, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аксизҳо» мувофиқи қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1992 № 501 ханӯз аз 1 январи соли 1992 қорӣ гардида буд. Мизони аксизҳо аз рӯи 17 гурӯҳи молӣ, ки тибқи моддаи 1 ҳамин Қонун

маводи талаботи аввалияи мардум ҳисоб намешудаанд (спирт, арак, махсулоти ликёру араќӣ, шароби ангурӣ, коняк, шомпон, пиво, шоколад, маснуоти заргарӣ, маснуоти тамоку ва ғайраҳо) аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда буд. Дар моддаи 3 Қонуни мазкур гуфта мешуд, ки: «арзиши молҳои хосияти аксизӣ доштае мавриди андозситонӣ қарор мегиранд, ки бо нархи фурӯш ба савдо рафта, аксиз ба он дохил мешавад».¹ Он низ дуруст аст, ки тибқи моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи андоз аз арзиши иловашуда», ки мувофиқи қарори Шӯрон Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1992 № 500 қабул шуда буд, гардиши фурӯши мол, аз он ҷумла таъиноти истехсолию техникӣ, кор ва хизматрасониҳои иҷрогардида низ мавриди андозситонӣ қарор мегирифтанд.² Аммо баъди қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дохил намудани тағйироту иловаҳо ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи андоз» аз 4 ноябри соли 1995 молҳои андоз аз арзиши иловашуда ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) тибқи қондаҳои муқаррарнамудани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гаштаанд, яъне ин андозҳо (аксизҳо, андоз аз арзиши иловашуда ва андози маҳсус, ки мувофиқи Укази Президиуми Шӯрон Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июни соли 1994 № 278 дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор карда шуда буд³) минбаъд аз тарафи мақомоти гумрук ҳангоми убури сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешуданд.

Қаблан ин андозҳо аз тарафи мақомоти андоз пас аз фурӯши мол ситонида мешуданд, аммо бо қабули қонунҳои баъдина ва тағйироту иловаҳо ба қонунгузори дар бораи андоз, ситонидани андоз аз арзиши иловашуда ва аксизҳо нисбат ба молҳои зераксизии аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқолёбанда, ба зимман мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шудаанд.

Маҳз бо мақсади татбиқи Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дохил кардани тағйироту иловаҳо ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба андозҳо», ки сессияи дуюми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 4 ноябри соли 1995 қабул намуд,

¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аксизҳо» // Аҳбори Шӯрон Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 1992. - №2. - Саҳ. 37.

² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи андоз аз арзиши иловашуда» // Аҳбори Шӯрон Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 1992. - №2. - Саҳ. 53.

³ Ниг.: Законодательные и нормативные акты по налогам и налогообложению. - Душанбе: ГГНУ РТ, 1992. - Саҳ. 201.

Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон яқоя бо Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ризояти Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Дастурамалро «Дар бораи тартиби қорӣ намудани андоз аз арзиши иловашуда, аксизҳо ва андози махсус ба молҳое, ки ба каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мешаванд ва аз каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон содир карда мешаванд» аз 1 феввали соли 1996 дар амал қорӣ намуданд.

Мавриди қайд аст, ки қорӣ намудани қунии Дастурамал яке аз шартҳои асосии дохил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Иттиҳоди гумрукӣ низ буд. Вале барои дар амал қорӣ намудани ин Дастурамал мушкилиҳои зиёде садди роҳ шуданд. Атрофи ин масъала баҳсу мунозираҳои тӯлоние ба миён омад ва дар ин ҳусус на танҳо мақомоти гумрук, балки вазорату идораҳои дахлдор, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кумитаҳои Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ зиёдеро барои дарёфти роҳи дурусти он дар он давра анҷом доданд.

Дар ин самт мақомоти гумрук бо вазорату идораҳои дахлдор аввал лоиҳаи қарорро ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, баъдан ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва мутобиқ намуд. Дар натиҷа, лоиҳаи қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар ҳусуси дохил кардани иловаҳо ба қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 «Дар ҳусуси мавриди амал қарор додани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дохил кардани тағйироту иловаҳо ба қонунгузори қорӣ дар бораи андоз» ба муҳокимаи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардид.

Моҳияти масъала аз он иборат буд, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар ҳусуси дохил кардани тағйироту иловаҳо ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи андоз» нисбати молҳое, ки аз хориҷи ИДМ ба кишварамон ворид мешаванд, андозе арзиши иловашуда, аксизҳо ва андозҳои махсус муқаррар шуда буд. Қонуни мазкур аз 27 ноябри соли 1995, яъне аз лаҳзаи нашраш, қунон ки инро қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 пешбинӣ карда буд, эътибор пайдо намуд. Аммо иҷрои Қонун ба монеаҳои сирф ҳуқуқӣ дучор шуд. Пеш аз ҳама амалияи нишон дод, ки дар муқаррароти мавриди иҷро қарор додани Қонун норавшане ҷой дорад. Қунон ки қайд намудем, қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 мавриди эътибор пайдо намудани Қонунро лаҳзаи нашри расмӣ нишон меод, ки ин тартиб ба талаботи моддаи 25 Қонуни онвақти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи асосҳои системаи андоз» мувофиқат намекард. Тибқи ин талабот санадҳои қонунгузорие, ки қонундани андозро пешбинӣ мекарданд, на барвақт аз

аввали семоҳан оянда эътибор пайдо мекарданд. Яъне, агар масъалаи муҳокимаи шавадандаро дар доираи ин ҳукм қарор бидиҳем, мо дар амал на мӯҳлати пешбиникардаи қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, чунки он бо Қонуни зикргардида созгор нест, балки мӯҳлати на барвақт аз 1 январи соли 1996-ро ҳосил мекардем. Дар сурати дар Қонуни «Дар бораи асосҳои системаи андоз» мавҷуд будани мӯҳлати аниқ эътибор пайдо кардани санадҳои қонунгузори зикршуда, фарз кардем, агар гуфта мешуд, ки чунин санадҳо дар оғози семоҳан оянда мавриди амал қарор негиранд, ҳочат ба масъалагузори намемонд. Зеро ҳангоми номувофиқати қарору қонун маълум аст, ки эътибори қонун афзалият дорад. Аммо Қонун «Дар бораи асосҳои системаи андоз» иҷрои талаботи қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ғайримукон намуда, на мӯҳлати аниқ, балки яке аз ҳудудҳои эътидолӣ муқаррар сохтани мӯҳлати эътибор пайдо намудани санадҳои марбут ба андозро пешбини мекард. Бо ибораҳои дигар савол дар хусуси он, ки Қонун онд ба ворид намудани тағйироти иловаҳо ба қонунгузори қорӣ дар бораи андоз дар фосилаи доираи семоҳан аввали соли 1996 эътибор пайдо мекунад, бе ҷавоб монда буд.

Проблемаи дигаре, ки боиси гузориши масъала ва муҳокима гардида буд, хусусиятест, ки актҳои қонунгузори дар бораи андоз ба он дороянд. Гап дар сари он аст, ки андоз на танҳо вазифаи пуркунии қисмати даромади Бюҷети давлатиро иҷро мекунад, балки он пеш аз ҳама воситаи танзимкунандаи иқтисодиёт аст. Пас вақте чунин аст, Қонун мебоист на аз мӯҳлати наҷр, балки баъди гузаштани фосилаи дарозтари вақт эътибор пайдо мекард, то ки ба субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки маҳз онҳо бо ин гуна қонунҳо сару қор доранд, ба онҳо ва ба воситаи онҳо ба давлат низ зарар нарасад.

Пешниҳоди мақомоти гумрук дар хусуси маҳз аз 1 феввали соли 1996 ба ҳукми иҷро мондани Қонун низ беҳуда набуд. Сабаб он аст, ки механизми иҷрои Қонун тибқи талаботи он дар Дастурамале, ки вазорату идораҳои дахлдор бо ташаббуси қормондонии мақомоти гумрук омода сохта буданд, таҳрези шуда буд. Бо сабабҳои объективӣ ин Дастурамал аз 1 феввали соли 1996 қорӣ шуда бошад, ҳам мақомоти гумрук иҷрои Қонунро аз лаҳзаи қонаш, яъне аз 27 ноябри соли 1995 ба қор монда буд.

Инчунин лозим доништа шуд, ки дар лоиҳаи қарори ба муҳокима пешниҳодшуда масъалаи қорӣ намудани марқаҳои аксизӣ ва ба ин васила рӯнидани андозҳои Қонун пешбини намуда ворид шавад. Аз ҳалли ин масъала низ қори босуботи самараноки мақомоте, ки муҳофизати мақфиатҳои иқтисодии кишварро таъмин мекард, вобастагии амиқ дошт. Қои шубҳа нест, ки ин қорабинӣ чун воситаи асосии нешири

қонуншиканиҳое, ки ба истехсол, фурӯш, воридоту содироти молҳои зераксизӣ равона шуда, ҳамчунин омили танзимкунандаи ташаккули воридоти пардохтҳои гумрукӣ ба Бучети давлатии на танҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ба Бучети давлатии мамлакатҳои хориҷаи дуру наздик ба ҳисоб мерафт.

Проблемаи дигар, ки боиси пешниҳод намудани лоиҳаи мазкур ба қонуне, ки қонунгузорию андозро такмил додааст, чи хеле ки ҳуқуқшиносон мегӯянд, мақсад он нест, ки касе ба ин қонун қувваи гардиш доданӣ шавад, балки гап сари он аст, ки пас аз эътибор пайдо намудани қонун фурсати каме зиёдтар аз ду моҳ вақт барои ситонидани андоз, тибқи талаботи Қонун «Дар бораи асосҳои системаи андоз» барои субъектҳои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ дода шавад, ки ин низ ҳуқуқи комили онҳо аст.

Ҳамин тариқ, мувофиқи қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 1996 № 386 «Оид ба дохил намудани илова ба қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 «Дар хусуси ба мавқеи иҷро гузоштани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дохил намудани тағйироту иловаҳо ба қонунгузорию қорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба андозҳо» ин масъала аз 1 феввали соли 1996 роҳи ҳалли худро ёфт. Яъне мувофиқи ин қарори зикргардида аз 1 феввали соли 1996 тавассути мақомоти гумрук ситонидани андоз аз арзиши иловашуда, андози маҳсус ва молҳои зераксизие, ки ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи сарҳадоти ИДМ ворид мегардиданд, ба роҳ монда шуд.

Ҳамин тариқ, аз 1 феввали соли 1996 сар карда то имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорҳои зиёдеро дар бораи тасдиқ намудани мизони андозҳои аксизӣ барои молҳои зераксизӣ қабул намудааст (ниг.: ба Замимаи № 2). Масалан, мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1996 № 393 «Дар бораи андозҳои аксизии молҳои, ки ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои иштирокчию Иттиҳоди Давлатҳои Мустиқил ворид мегарданд» аз 1 октябри соли 1996 бори аввал дар таърихи Ҷумҳурии Тоҷикистон мизони аксизҳои барои 28 номгӯи зергурӯҳҳои навҳои алоҳидаи молҳои, ки ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои ИДМ ворид мегардиданд, аз 10 то 80% тасдиқ карда шуда буданд. Мутобиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феввали соли 1997 №109 «Дар бораи андозҳои аксизии молҳои, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустиқил ворид карда мешавад» мизонҳои аксизии 32 номгӯи гурӯҳ ва зергурӯҳҳои молҳои алоҳидаи ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои ИДМ

ворид карда мешуданд, тасдиқ карда шуда буданд, ки онҳо мизони аз 10 то 200 фоизро дарбар мегирифтаанд, аз ҷумла: аз рӯи мизони 10% - 2 мавқеи молӣ; аз рӯи мизони 20% - 12 мавқеъ; аз рӯи мизони 25% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 30% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 35% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 40% - 3 мавқеъ; аз рӯи мизони 50% - 6 мавқеъ; аз рӯи мизони 80% - 3 мавқеъ; аз рӯи мизони 85% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 90% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 100% - 7 мавқеъ; аз рӯи мизони 200% - 2 мавқеи молӣ. Мизони миёнаи аксизҳои гумрукии он 58,5% таъкил дода буд. Дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1997 № 271 «Дар бораи тасдиқи андозаҳои аксизии молҳои алоҳидае, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ворид карда мешаванд» мизонҳои аксизии 37 номгӯи гурӯҳ ва зергурӯҳҳои молҳои алоҳидае, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишварҳои аъзои ИДМ ворид мешуданд, бо мизони гуногуни аксизҳои тадбиқи гардида буданд, аз ҷумла: аз рӯи мизони 10% - 4 мавқеи молӣ; аз рӯи мизони 20% - 7 мавқеъ; аз рӯи мизони 30% - 2 мавқеъ; аз рӯи мизони 35% - 2 мавқеъ, аз рӯи мизони 40% - 5 мавқеъ; аз рӯи мизони 45% - 1 мавқеъ; аз рӯи мизони 50% - 6 мавқеъ; аз рӯи мизони 60% - 8 мавқеъ; аз рӯи мизони 160% - 2 мавқеи молӣ. Мизони миёнаи санҷидашудаи аксизҳои гумрукии мувофиқи қарори мазкур 46,8% таъкил дод, ки ин нисбати қарори то он вақт амал намуда 11,7% (58,5% - 46,8%) пасттар буд.

Бори аввал аз 1 январи соли 1998 мутобиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 517 «Дар бораи андозаҳои аксизии молҳои алоҳидае, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол мешаванд ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои ИДМ ворид карда мешаванд» мизони ягонаи аксизҳои барои истеҳсолкунандагонии ватанӣ ва молҳои зераксизии аз хориҷи ИДМ воридшаванда дар амалия тадбиқи карда шуданд.

Барои ҳисобкунии андозаи аксиз аз рӯи молҳои аз хориҷи ИДМ воридшаванда усули пардохте тадбиқи мегардад, ки ҷиҳати ҳисобкунии мизони аксиз то ин вақт барои истеҳсолкунандагонии дохилӣ молҳои зераксизӣ истифода бурда мешуданд.

Тарзи ҳисобу китоби меъри аксиз дар эзоҳи Замимаи қарори мазкур дар шакли Ҷадвал аз арзиши нарҳи фурӯш ё аз арзиши гумрукии мол ҳисоб карда мешавад. Ин тарз, тарзи саҳеҳи ҳисобкунӣ буда, моддаи 117 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995-ро ба асос мегирад.¹

Мувофиқи қарори номбаршуда рӯиҳати молҳои, ки ба онҳо мизони аксизӣ пешниҳод ва тасдиқ карда шуда буд, нисбат ба қарори то ин давра зҳорӣ буда, аз 37 ба 43 номгӯи молӣ афзуда буд. Аз ҷумлаи онҳо спирти

¹ Ин ҷо Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Шарқи оғоз 42, 1998. - Саҳ. 36-37.

этилин ғайриденатурат бо дараҷан ғилзати на камтар аз 80% об (рамзи мол-2207 10 000) ва сузишворин моеъ (рамзи мол - 271 000 690) аз ситонидани андозан аксизӣ озод карда шуда буданд.

Илова бар ин, мизони аксиз ба маводи шароби ангур, ки барон истеҳсоли корхонаҳои шароббарории Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд, татбиқ намегардиданд. Зиёда аз ин, ҳаҷми меъёри андоза аксизӣ хеле кам гардид. Агар мизони андозҳои аксизии қаблӣ аз 0 то 160% пасту баланд мешуда бошанд, пас дар рӯйхати қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 тахти № 517 ин нишондиҳандаҳо аз 0% то 60% пасту баланд шуда, мизони миёнаи андозаи аксиз 27,2% муқобили 46,8% - ро ташкил дод. Ба рӯйхати молҳои тахтисизӣ чунин гурӯҳи молҳо, аз қабилли рағғани эфир ва анҷибар, атр, оби мушк, лавозими орош, давои муй, магнитофон ва дигар дастгоҳҳои сабти овоз, соатҳои дастию кисағӣ ва ғайра ба андозаи 10% илова гардид. Дар айни замон аз рӯйхат молҳои зерин, ба монанди нон, маҳсулоти ордио қаннодӣ (20%), либос ва лавозимоти он (30%), матоҳои абрешимии табиӣ, пахтағӣ (20%), қолпи ва палосҳои бофандағӣ (30%) бароварда шуданд.

Ҳамин тариқ, мувофиқи қарори зикргардида мизони аксизии 43 номгӯи зергурӯҳҳо ва мавқеҳои молҳои алоҳидаи аксизие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсол мешаванд ё ворид карда мешаванд» мизони аз 0% то 60%-ро дарбар гирифтанд, аз ҷумла: аз рӯи мизони 0% - 2 мавқеи молӣ; аз рӯи мизони 10% - 11 мавқе; аз рӯи мизони 15% - 4 мавқе; аз рӯи мизони 20% - 9 мавқе; аз рӯи мизони 30% - 4 мавқе, аз рӯи мизони 40% - 2 мавқе; аз рӯи мизони 50% - 3 мавқе, аз рӯи мизони 60% - 8 мавқеи молӣ.

Агар аз 1 феврالی соли 1996 то охири соли 1997 мизони нисбатан баланди меъёри андозҳо ба воридоти мол аз кишварҳои хориҷан дур қарорӣ гардида бошад ҳам, нархҳои нисбат ба доллари амрикоӣ дар он давра қариб, ки бе тағйир монда, нархи арақу дигар нӯшоқиҳои спиртӣ бошад, баъди қарорӣ гардидаи ин андозҳо, баръақс паст шуда буданд. Чаро ин тавр шуд? Бисёр оддӣ. Пештар то моҳи феврالی соли 1996 ҳангоми воридоти мол бо мақсади пинҳон намудани даромади субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ нархҳои баланд бардошта, дар баъзе ҳолатҳо нархи воқеии 1 литр спиртро, ки аз 80 сент то 1 доллару 20 сент буд, нишон меоданд. Ин маънои онро дошт, ки аввалан, ҳангоми воридоти ин молҳои андозҳои ғайримустақим муқаррар нагашта буд ва бочҳои нисбатан пастӣ муқаррар шуда буданд, ки ба ҳаҷми даромади умумии соҳибкорон таъсири зиёд намерасонданд, дуоим, сифати нӯшоқиҳои спиртии аз кишварҳои хориҷан дур воридгардида паст буда,

бо сабаби аз партовҳои маҳсулоти нафти ва намудҳои гуногуни химикатҳои тағйир карда шуданишон барои тоҷирони «муҳтараман» мо арзон ба даст меомаданд. Инак, барои равшани андохтан ба ин масъала як мисоли оддӣ меорем. Фарз кардем, то соли 1996 як шиша араки оддӣ 0,7 литра барои субъекти фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ бо тамоми хароҷотҳои 35-40 сент афтада, бо нархи 1500-2000 сӯм ё 1,5-2,8 доллар (дар муқоиса бо қурби асъори хориҷӣ) фурӯхта мешуд, пас аз ҳар шиша арак ба тоҷирон то 2 доллари амрикоӣ фонди мемуанд. Аммо баъди аз 1 феврالی соли 1996 қорӣ намудани андозҳои ғайримустақим як шиша арак барои фурӯшанда 70-90 сент афтада, даромади он то як долларро ташкил мекард. Бо иборати дигар, ҳади охирии даромади тоҷирон ҳанӯз нур нашуда буд. Шояд дар он давра ҳам ин ҳолат сабаби асосии то 300% баланд будани меъёри аксизҳои арак ва нӯшокҳои спирти дар Ёзбекистон, 2-3 ЭКЮ будани 1 литр арак дар Қирғизистон ва манъ кардани воридоти ин маҳсулот ба қаламрави Федератсияи Россия гардид. Бинобар ин, бо назардошти он, ки мо дар он солҳо қарб, ки тамоман араки тоза ё араки сифаташ баландро аз мамлакатҳои хориҷӣ дур намегирифтём, қўшишҳои зиёд ба харҷ дода шуд, то ки истеҳсолотро барқарор намуда, аз паи инкишофи он шавем. Ҳушбахтона, бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамин тавр ҳам шуд, яъне истеҳсоли машрубот дар ҷумҳурӣ ба таври самаранок ба роҳ монда шуда, сатҳи рақобати маҳсулоти ватанӣ баланд бардошта шуд.

Бо мақсади ба даст овардани фаровонии бозори истеъмоли молҳои талаботи халқ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 30 майи соли 1998 тахти № 189 «Дар бораи даровардани тағйирот ба Замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 517 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳои барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» аз 1 июни соли 1998 аз Замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 тахти № 517 номгӯи чунин молҳои зераксизӣ аз рӯйхат бароварда шуданд: 1704 90 750 - тоффи, карамелҳо ва ширинҳои монанд; 2009 - шарбатҳои мевагӣ ва сабзавотӣ; 2201 - обҳо, обҳои табиӣ, ё минералҳои сунӣ, газдор бе иловаи қанд ва ҳоказо; 2202 - обҳо, обҳои табиӣ ва газдор, ки қанд илова карда шудаанд; 4303 - либосҳои муинавӣ ва маводи он; 6506 - кулоҳҳои астардор ва беастар, зиннатӣ ва бе ороиш; 7013 - қорфҳои хуруқхӯрӣ ва ошхонагӣ, шишагӣ, лавозимоти ороишӣ ва конселярӣ ба ғайр аз мавқеи молҳои 7010 ва 7018.

Бо мақсади танзими ситонидани аксизҳои ва зиёд намудани қисми даромади Бюҷети давлатӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июни соли 1998 тахти № 193 қарорро «Дар бораи ворид намудани тағйироту ҷавоҳи ба Замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри

соли 1997 № 517 «Дар бораи меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди давлатҳои аъзои Иттиҳоди Мустақил воридашаванда»» қабул намуда, меъёри аксизхоро дар таҳрири нав иншо кард ва онҳоро аз 1 июли соли 1998 мавриди амал қарор дод. Яке аз ҷиҳатҳои фарқнадаи қарори мазкур аз он иборат буд, ки бори аввал дар таърихи гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як вақт мизони бочи адвалорӣ ва мизони бочи махсус ба молҳои, ки мавриди андозбандии аксизӣ қарор гирифтаанд, истифода бурда шуда буданд. Мизони бочи адвалорӣ ба 33 номгӯи молҳои зераксизӣ, аз ҷумла 2 гурӯҳи молӣ, 21 зергурӯҳи молӣ, 4 мавқеи молӣ ва 6 зермавқеи молӣ бо мизонҳои аз 0% то 200% мавриди амал қарор ёфта буд. Мизони бочи махсус бошад, асосан, ба Гурӯҳи 22 - Нӯшокиҳои гайриспиртӣ, спиртдор ва уксус – ҷорӣ шуда, 7 номгӯи молӣ, аз ҷумла 5 зергурӯҳи молӣ ва 2 зермавқеъро ба мизонҳои аз 0,15 доллари амрикоӣ ба як литр то 2,0 доллари амрикоӣ ба як литр дарбар мегирифт. Ҷиҳати дигар фарқнандан ин қарор аз он иборат аст, ки аз як тараф ба спирти этили денатуратсия нашуда бо омехтаи спирти на камтар аз 80% об, ки барои истеҳсоли нӯшокиҳои спиртӣ дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдашаванда ва дорои литсензия буда, меъёри аксизии сифрӣ (0) истифода бурда мешуд, аз тарафи дигар мизони аксиз ба шаробҳои ангур ва навъҳои он, ки барои истеҳсоли шаробҳо дар корхонаҳои винобарорини Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешуданд, мавриди истифода қарор намегирифтанд. Инчунин ба номгӯи молҳои рамзи - 1704 907 50 - тоффи, карамел ва шириниҳои ба он монанд низ мизони аксизии сифрӣ қабул карда шуда буд.

Аз рӯи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 ноябри соли 1998 № 453 «Дар бораи тадбирҳои фуруши молҳои тахтиаксизие, ки дар анборҳои гумрукӣ воқеанд» бо мақсади фароҳам овардани шароит барои фуруши ин гуна молҳо, ки дар анборҳои гумрукии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъ шуда буданд, инчунин барои пурра қардани қисми даромади буҷет ба вазорату идораҳои дахлдор чунин супоришҳо дода шуда буд:

Ба Вазорати молҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- тибқи номгӯи пешниҳодкардаи Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъхир андохтани супоридани пардохтҳои гумрукиро онд ба машрубот ва сигаретҳо, ки дар анборҳои гумрукии вилояти Суғд дар ҳолати то 1 августи соли 1998 ҷамъ шуда буданд, барои ташкилоту корхонаҳо ва ашхоси воқеӣ, ки ҷиҳати ворид ва фуруши маҳсулоти зераксизӣ мутобики қонунгузори амалкунаданда ҳуқуқ доранд, мутобики фуруши ин молҳо дар ҳудуди

соли буҷети 1998;

Ба Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- ба муомилоти озод иҷозат додани маҳсулотҳои зераксизӣ, ки таҳти нигоҳбонӣ қарор доранд, дар шакли замонат бо тартиби муқарраркардаи қонунгузорӣ баробари арзиши ҳаҷми пардохтҳои гумрукии ҳисоббардида;

- таъмин намудани назорати саривақтии ба буҷет ворид шудани пардохтҳо ва андозҳо яқоя бо Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҳамин тариқ, бо баробари ба вучудоии дигаргуниҳои иқтисодию иҷтимоӣ зарурати қабул намудани қонунҳо ва меъёрҳои нави иқтисодию иҷтимоӣ нисбати инкишофи минбаъдаи фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ ба миён омад. Қабул намудани Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998, аз қабili чунин тадбирҳо ба шумор меравад.

Дар асоси моддаи 6 Кодекси мазкур дар қатори қордаҳои андозии умумидавлатӣ (андози даромад аз шахсони воқеӣ, андозии ғоида аз шахсони ҳуқуқӣ, андоз аз арзиши иловашуда, аксизҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, андозии замин, барои истифодаи захираҳои табиӣ, андоз аз амволи қорхонаҳо, андоз аз соҳибони воситаҳои нақлиёт, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард, андозе, ки субъектҳои соҳибқории хурд аз рӯи системаи соддакардашуда мепардозанд, андоз аз фуруш (пахтаю алюминий), бочи гумруқӣ ва дигар пардохтҳои гумруқӣ бочи давлатӣ) яке аз муҳимтарини онҳо андозии аксизӣ мебошад. Аксиз мувофиқи моддаи 208 Кодекси мазкур ин андозии ғайримустақиме, ки бо нархи фуруши молҳои, ки аз онҳо бояд андозии аксизӣ гирифта шавад, дохил қарда шудааст. Объекти андозбандӣ бошад, аз як тараф дар мавриди муомилоти молҳои аксизии дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва аз тарафи дигар дар мавриди воридот, муомилоти молҳои аксизии андозбандишавандае, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузории гумруқ ворид мешаванд, ба истиснои ҳолатҳои, ки онҳо мутобиқи қонунҳои қорӣ аз супоридани андоз озод қарда шудаанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи моддаи 216 Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯи молҳои зераксизиро, аз қумлаи мавқеъҳои зерини номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ, аз қабili: Гурӯҳи 22 - Нӯшоқиҳои ғайриспиртӣ, спиртдор ва сирко; Гурӯҳи 24 - Тамоқу ва маснуоти тамоқу; Гурӯҳи 27 - Масолахҳои сӯзишворию раванҳои молидани ва ҳамин гуна масолах; Рамзҳои 4011 - 4012

Шинаҳои автомобилӣ; Рамзи 8703 - Автомашинаҳои сабукрав мавриди андозбандӣ қарор дод.¹ Ин чунин маъно дошт, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо ба он молҳое, ки мутобиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998 андози аксизӣ муайян карда шуда буд (се гурӯҳ: 22, 24, 27; се зергурӯҳ: 4011, 4012, 8703) мавриди андозбандӣ қарор дода мешаванду ҳалос. Ба молҳои дигар бошанд, андозбандии аксизӣ ғайриимкон буд.

Вале агар ба шумораи тасдиқнамудаи молҳои мавриди аксизбандӣ қарор додашудаи дар моддаи 216 овардашудаи Кодекси зикргардида бо диққат назар андозем маълум мешавад, ки эҳтимолияти зиёд шудани номгӯи молҳои зераксизӣ аз имкон берун нест. Таҳлили ҳама тарафаи илман асонок нишон медиҳад, ки гурӯҳи 22 иборат аз 196 номгӯи (9 зергурӯҳ, 18 мавқеъ, 169 зермавқеъ) гурӯҳи молии 24 иборат аз 38 номгӯи (3 зергурӯҳ, 6 мавқеъ ва 29 зермавқеъ), гурӯҳи молии 27 аз 133 номгӯи (5 зергурӯҳ, 14 мавқеъ ва 104 зермавқеъ), рамзи 4011 иборат аз 21-номгӯи (6-мавқеъ ва 15 зермавқеъ), рамзи 4012 иборат аз 11 номгӯи (3 мавқеъ ва 8 зермавқеъ) ва рамзи - 8703 иборат аз 31 номгӯи (9 мавқеъ ва 22 зермавқеъ) мебошанд.

Мутобиқи Кодекси мазкур Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 1999 № 55 «Дар бораи аксизҳо ба бензине, ки ба ҷумҳурӣ ворид карда мешавад» қарор қабул намуд, ки мувофиқи он аз 10 марти соли 1999 ба бензине, ки ба ҷумҳурӣ ворид мегардад аксиз бо мизони баробар ба панҷ сенти амрикоӣ барои як литр аз рӯи қурби Бонки миллии Тоҷикистон дар рӯзи воридот қарор карда шуда буд.

Ҳамзамон, мутобиқи моддаи 214 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон бензине воридшаванда аз кишварҳои аъзои ИДМ, ки нисбат ба содироти мол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби гирифтани аксизро истифода мебаранд, ба андозаи фарқияти аксизи пардохташуда ва меъёри бо ҳамин қарор муқарраршуда андозбандӣ қарор дода мешавад.

Бо ин мақсад Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи банди 2 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 1999 № 55 андозаи меъёри истифодашавандаи аксизҳоро ба бензине аз кишварҳои аъзои ИДМ ба ҷумҳурӣ воридшавандаро бо назардошти мизонҳои аксизии амалкунанда дар ин кишварҳо бо фармонҳои мутобиқан №№ 28-27 аз 10 марти соли 1999 «Дар бораи ҳаҷми истифодабарии мизони аксизҳо ба бензине, ки ба ҷумҳурӣ аз мамлакатҳои иштирокчи Давлатҳои Иттиҳоди Мустақил ворид карда мешавад» чунин муайян намуданд:

¹ Ниг.: Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон.. - Душанбе: Шарқи осод 42, 1998. - Саҳ. 10, 120-125.

- барои Федератсияи Россия ба бензини дорони шумораи тартибии то «80» -3,5 сент ба як литр, ба тамоми намудҳои дигари шумораи тартибӣ (актӣ) 3 сент ба як литр,

- барои Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ўзбекистон ба ҳама намудҳои бензин 5 сент ба як литр;

- барои давлатҳои дигари ИДМ муваққатан то аз онҳо гирифтани ҳуҷҷатҳои расмӣ ба ҳама намудҳои бензин новобаста аз шумораи актӣ 3 сент ба як литр.

Мизони аксизҳое, ки мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳои барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» аз 1 апрели соли 1999 қарор гирифтааст мутобиқи Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, аз рӯи Номгуи молҳои ғайриқандии ҳориҷии ИДМ, 263 номгуи молҳои гуногун мавриди аксизбандӣ қарор додашударо (200 номгуи бочи махсус ва 63 номгуи бочи адвалорӣ) дарбар мегирифт. Қиёсати фарқкунандаи мизони аксизҳои қабул кардашуда аз он иборат буд, ки дар он дар як маврид ҳам мизони бочи адвалории дахлӣ (ба 3 зергурӯҳ: 4011, 4012, 8703) ва мизони бочи махсус (ба 6 зергурӯҳ: 2203, 2204, 2207, 2208, 2709, 2710 ва 11 мавқеи молӣ) аз 0,07 доллари амрикоӣ ба як литр то 20 доллари амрикоӣ ба як тонна ба нӯшокиҳои спиртдор, тамоку ва масолаҳои сӯзишвории рағанҳои молидани мувофиқан мавриди андозбандӣ қарор дода шуда буд. Ин чунин маъно дошт, ки мувофиқи қарори зикршуда зергурӯҳи молии 2203 00 иборат аз 3 зермавқеъ, зергурӯҳи молии 2204 аз 98 зермавқеъ, гурӯҳи молии 2207 аз 2 зермавқеъ, гурӯҳи молии 2208 аз 55 зермавқеъ, зергурӯҳи молии 2402 аз 5 зермавқеъ, зергурӯҳи молии 2709 аз 2 зермавқеъ ва гурӯҳи 271000 аз 35 зермавқеъ иборат мебошанд.

Мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 1999 № 55 «Дар бораи аксизҳои ба бензине, ки ба Ҷумҳурии ворид карда мешавад» ва мувофиқи банди 3 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳои барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон яқоя ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои истифодашавандаи аксизҳоро ба молҳои аз мамлакатҳои аъзои ИДМ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда вобаста ба ҳаҷми аксизи дар ин мамлакатҳо хангоми содирот супурдашавандаро бо дарназардошти меъёрҳои аксизҳои амалкунанда муайян намуда, бо қарорҳои №№ 43, 47 мутобиқан аз 9 апрели соли 1999 «Дар бораи тасдиқи андозаҳои аксизҳои ба молҳои алоҳида, ки ба қаламрави Ҷумҳурии

Тоҷикистон аз мамлакатҳои ИДМ ворид карда мешаванд» тасдиқ намуданд. Муқаррар карда шуд, ки ба молҳои зераксизии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Арманистон, Озарбойҷон, Гурҷистон, Қазоқистон, Молдовия, Ўзбекистон ва Украина воридшаванда мизони бочҳои аксизӣ мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 тахти № 117 бетағйир мемонанд. Вале барои молҳои ҷудогона тахтиаксизие, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Беларус, Федератсияи Россия ва Туркменистон ворид карда мешаванд, фарқияти онҳо муайян карда шуда, дар замимаи фармони яқояи зикргардида аз 9 апрели соли 1998 оварда шудааст. Масалан, дар замима молҳои зерини зераксизии аз ин мамлакатҳо ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда ба монанди: пиво ба ҷои 7 сент аз 1 литр ҳамагӣ 5 сент; бензинҳо барои автомобилҳо: барои Русия 3 сент аз як литр, барои Беларус ва Туркменистон 1 сент барои як литр; сӯзишвории дизелӣ ба ҷои 6,60 долл. барои як тонна ҳамагӣ 2 доллар аз як тонна; ва хоказоҳо тасдиқ гардида, аз 12 апрели соли 1999 мавриди амал қарор гирифта буданд.

Вале аз сабаби он ки дар вақти ҷопи Замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди кишварҳои аъзон Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил воридшаванда» дар матни тоҷикӣ ва русӣ он ба хатогиҳои ҷузъӣ роҳ дода шуд буд. Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон яқоя бо кумитаҳои андоз ва гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатеро мутобиқан аз 9 июни соли 1999 № 3/367, аз 7 июни соли 1999 № 06-02/335 ва аз 9 июни соли 1999 № 4/ГЗ-3013 ба имзо расониданд. Мувофиқи ин ҳуҷҷат ба мақомотҳои маҳаллии молия, андоз ва гумрук супориш дода шуда буд, ки то ислоҳи камбудҳои номбаршуда (бо роҳи қабул намудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) аз рӯи меъёри 0,50 доллари амрикоӣ барои 1000 дона сигарет ва 0,09 доллари амрикоӣ барои 1 кг дигар маҳсулоти дар таркибашон тамоқудошта, инчунин барои тамоқуи ферментшуда, аксизҳо новобаста аз рамзи мол мутобиқи Номҷӯи молҳои ғаболӣ ва иқтисодии хориҷӣ ҳисоб карда шаванд.

Мувофиқи фармони яқояи Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 сентябри соли 1999 № 243-117 низоми дурусти мизони аксизҳо ва ҳадди фарқияти онҳо ба молҳои зераксизии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Беларус, Федератсияи Россия ва Туркменистон воридшаванда дар як вақт бо мизонҳои махсус ва мизонҳои бочҳои адвалорӣ аз рӯи рамзи молии онҳо мувофиқи Номҷӯи молҳои ғаболӣ ва

иктисодии хоричӣ чунин муайян карда шуда буданд:

А. Мизони боҷҳои махсус:

- 0,5 доллар ба як литр ба пивои чавӣ, аз рӯи рамзи моли 2203;
- 0,15 доллар ба як литр барои виноҳои асил ва нӯшокиҳои алкоғолии суи бо омехтаи спирт, на камтар аз 90% спирт, аз рӯи рамзи моли 2204;
- 0,40 доллар ба як литр барои шампон, аз рӯи рамзи моли 220410110;
- 2,0 доллар ба як литр барои спиртҳои этилии денатуратсия нашуда, бо омехтаи спирти на камтар ва камтар аз 80%, аз рӯи рамзи моли 2207;

- 2208 ба истиснои спирте, ки аз ҷониби корхонаҳои давлатӣ ё ҷамъиятҳои саҳҳомие, ки баҳши назоратии саҳҳмияҳои дар дасти давлат мебошанд ва квотаҳои барои воридоти спирт доранд, фақат аз рӯи рамзи моли 2207 10 000 мизони сифрӣ гузошта шудааст; 1,0 доллар ба як литр барои водка ва арақ аз рӯи рамзи моли: 2208 60, 2208 90 110;

- 1,2 доллар ба як литр барои коняк, аз рӯи рамзи моли 2208 20 620;
- 0,50 доллар ба 1000 дона сиретти филтрдор аз рӯи рамзи моли 2402, ба истиснои дигар маҳсулоти дар таркибашон тамоку, аз ҷумла тамокуи ферментшуда дошта, аз рӯи рамзи моли 2402 10 000, ки ба он мизони 0,09 доллар барои як килограмм пешниҳод шуда буд;

- 20 доллар барои 1 тонна нафти хом ва маҳсулоти нафти, ки аз маъданҳои битумӣ ҳосил карда шудаанд, аз рӯи рамзи моли 2709 00, 2710 0 ба истиснои бензини автомобилӣ, аз рӯи рамзи моли 2710 00 260, ки барои Беларус ва Туркманистон 0,01 доллар барои як тонна ва ба бензини автомобилӣ ба Федератсияи Россия, аз рӯи рамзи моли 2710 00 370, ки ба он 0,03 доллар ба як тонна пешниҳод шуда буд;

- сӯзишвории дизелӣ, аз рӯи рамзи моли 2710 00 690, ки ба онҳо мизони 2,0 доллар барои як тонна тасдиқ карда шуда буд;

Б. Мизони боҷҳои адвалории даҳқонза ба:

- шинаҳои пневматикӣ резинии нав, аз рӯи рамзи моли 4011;
- шинаҳои пневматикӣ резинии барқароршуда, ё истифода

бурдашуда;

- шинаҳои яклухт ё ки нимпневматикӣ, протекторҳои ивазшавандаи

шинаҳо ва тасмаи резинии ҷанбарак, аз рӯи рамзи моли 4012;

- автомашинаҳои сабуқрав ва дигар воситаҳои нақлиёти мотордор, ки барои ҳамлу нақли одамон (ба ғайр аз автомашинаҳо, ки дар номгӯи моли 8702 зикр шудаанд), аз ҷумла автомобил, фургонҳои боркашону мусофирбар ва автомобилҳои пойга, аз рӯи рамзи моли 8703 ба истиснои Федератсияи Россия, ки ба он мизони

бочи сифри (0%) тасдиқ карда шудааст.

Баъдтар дар асоси мактубҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 1999 №№ 12.3-3, 45416 (12-3) бо эътибор пайдо кардани Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Белорус дар бораи принципҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим ҳангоми содирот ва воридоти молҳо (қор, хизматрасониҳо), ки аз Созишнома «Дар бораи принципҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим ҳангоми содирот ва воридоти молҳо (қор, хизматрасониҳо) байни давлатҳои иштирокчи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил» бармеояд, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 январи соли 2000 №№ 9, 9 «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба фармони Вазорати молия ва Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷӣ аз 20 сентябри соли 1999 № 243 ва № 117 «Дар бораи ҳадди аксизҳое, ки ба баъзе молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил воридшаванда» фармони яққояро бо даровардани тағйироти зайл тасдиқ намудаанд:

- дар қадвали «Номгӯи молҳо» аз матн рақами рамзи молии 2710 00 260 калимаҳои «барои Белорус ва» хориҷ карда шавад. Ин чунин маъно дорад, ки дар асоси ин фармони яққоя аз 1 феввали соли 2000 сар карда мизони аксизӣ барои бензини автомобил, аз рӯи рамзи молии 2710 00 260, ки аз Белорус ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда мешавад ба ҳақиқат 0,01 доллар аз як литр - 0,05 доллар ба як литр аз тарафи мақомоти гумрук ситонида мешуд.

Бо мақсади татбиқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 1999 № 1143 «Дар бораи тақвият бахшидани танзими давлатӣ дар соҳаи истеҳсолоту муомилоти спирти этил ва машрубот», пешгирии намудани муомилоти ғайриқонунии спирти этил ва машрубот Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2000 таҳти рақами 171 қарор «Дар ҳусуси тадбирҳои иловагии тадбиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 1999 № 1143 «Дар бораи тақвият бахшидани танзими давлатӣ дар соҳаи истеҳсолу муомилоти спирти этил ва машрубот» қабул намуд. Мутобиқи банди 5 қарори номбаршуда чунин тағйиротҳо ба меъёри аксизҳое, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил воридшаванда»

тасдиқ гардида буданд, ворид гардиданд:

- мутобиқи Номгӯи молҳои ҷабҳияти иқтисодии хориҷӣ дар рамзи молини 2208 60 калимаҳои «як доллар барои як литр» ба калимаҳои «0,5 доллари амрикоӣ барои як литр» ва дар рамзи молини 2208 90 110 калимаҳои «як доллари амрикоӣ барои як литр» ба калимаҳои «0,5 доллари амрикоӣ барои як литр» иваз карда шавад;

- мутобиқи Номгӯи молҳои ҷабҳияти иқтисодии хориҷӣ рамзи молини 2204 дар таҳрири зайл баён карда шавад:

- ба ҳаман номгӯи молҳои дар зергурӯҳи 2204 - майҳои ангурӣ, асил, аз ҷумла спиртдор: суслон ангур, ба ғайр аз дар мавҷеи молини 2009 нишондодашуда (аз ҷумла масолеҳи шаробпазӣ) 0,15 доллар барои як литр, ба истиснои нунин номгӯи молҳои мутобиқан бо рамзҳои молишон, ки ба онҳо барои як литр мизони аксизии 0,07 доллари амрикоӣ муқаррар карда шудааст: 2204 10 190 - дигар майҳои пурҷӯш бо дараҷаи ғилзати воқеии спирт бештар аз 13 % мутлақ; 2204 21 100 - дигар майҳои бо дараҷаи ғилзати воқеии спирт бештар аз 15% мутлақ, вале на бештар аз 18% мутлақ; 2204 21 870 - марсала; 2204 21 890 - портвейн; 2201 21 940 - дигар майҳои бо дараҷаи ғилзати воқеии спирт бештар аз 28% мутлақ; 2204 21 980 - дигар майҳои бо дараҷаи ғилзати воқеии спирт бештар аз 15% мутлақ, вале на бештар аз 18% мутлақ; 2204 29 870 - марсала; 2204 29 890 - портвейн; 2204 29 940 - дигар майҳои бо дараҷаи ғилзати воқеии спирт бештар аз 18% мутлақ, вале на бештар аз 22% мутлақ; 2204 29 950 - портвейн; 2204 29 980 - дигар майҳои.

Инчунин дар банди 4 қарори мазкур ҳадди поёнии нархи чакана барои 1 литр арак дар бозори дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағи баробар ба 1.5 доллари амрикоӣ муқаррар карда шуда буд.

Дар ҳамин чо бамаврид мебуд қайд кунем, ки дар он солҳои мақомоти гумрук як қатор санадҳои ҳуқуқӣ ва меъёрии дигар давлатхоро мавриди омӯзиш қарор дода, дар асоси онҳо дастурамалҳои зиёде, аз қабилӣ «Дар бораи тартиби татбиқ кардани андоз аз арзиши иловашуда, аксиз ва андози махсус нисбат ба молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда ва аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон содиршаванда» (фармони КГ назди ХҚТ аз 1 феввали соли 1996 № 11), «Дар бораи тартиб ва шароити ҷабҳияти намудани арзиши гумрукии молҳои аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол додашаванда» (фармони КГ назди ХҚТ аз 4 апрели соли 1996 № 49), «Дар бораи тартиби таъхир кардан ва мӯҳлат додан доир ба супоридани пардохтҳои гумрукӣ» (фармони КГ назди ХҚТ аз 14 майи соли 1996 № 84), «Дар бораи тартиби ҷабҳияти пардохтҳои гумрукии» (фармони КГ назди ХҚТ аз

11 июни соли 1996 № 100), «Дар бораи ба расмиятдарории гумрукӣ бо шакли соддагардонидашуда» (фармони КГ назди ҲҚТ аз 12 декабри соли 2000 № 150), «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани назорати арзиши гумрукии молҳо» (фармони КГ назди ҲҚТ аз 12 июни соли 2001 № 77), «Дар бораи тартиби ситонидани пардохтҳои гумрукӣ» (фармони КГ назди ҲҚТ аз 30 июни соли 2001 № 83), Хабарнома ба суроғаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (мақтуби КГ назди ҲҚТ аз 22 феввали соли 2002 № 4/МК-1123) ва Оғоҳнома ба раёсатҳои минтақавии гумрукӣ «Оиди тадбирҳои баланд бардоштани назорати қатъӣ нисбати дуруст муайн намудани арзиши гумрукии молҳо» (мақтуби КГ назди ҲҚТ аз 4 марти соли 2002 № 4/МК-1252), тайёр намуда, мавриди истифода қарор дод.

Мушкилот ва проблемаҳои муҳими дигари чойдошта дар солҳои 1996-2002 ин омӯзиш ва сари вақт дар амал татбиқ намудани қонунҳо, қарорҳо ва дастурҳои бунёдӣ аз қабилӣ: Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукӣ» ва «Дар бораи танзими давлатии истеҳсол ва гардиши спирт ва маҳеулоти машруботӣ», Указҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармон ва супоришҳои Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил меоданд. Дар он солҳо Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси дастурҳои тасдиқгардида, дар ҳамкорӣ бо дигар мақомотҳо як қатор қорҳоро ба анҷом расонид. Қорҳои иҷрошуда асосан ба самтҳои гуногун тааллуқ доштанд, вале муҳимтаринашон барои танзими самараноки молҳои таҳтиаксизӣ қарордошта, дар марҳилаи ҳозира бо мақсади ташкили барасмиятдарории гумрукии онҳо ва пешниҳоди ба мақсад мувофиқи тамғаҳои аксизӣ ва амалӣ намудани талаботҳои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 253 аз 2 июни соли 1997 «Дар бораи қорӣ намудани тамғаҳои аксиз барои маҳсулоти тамоку ва машрубот» ва фармони Кумитаи гумрук аз 19 январи соли 2000 № 8 «Оид ба тартиби тамғагузории молҳои алоҳидаи таҳтиаксизие, ки аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд» буданд.

Мувофиқи банди якуми қарори номбаршуда аз 1 августи соли 1997 дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби тамғазании ҳатмии маҳеулоти тамоку ва машруботи баҷумҳурӣ воридшаванда ва дар ҷумҳурӣ истеҳсолшаванда қорӣ ва фурӯши маҳсулоти мазкур бе ҷунин тамғазанӣ манъ карда шуд.

Дар асоси банди 4 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июни соли 1997 № 253 «Тартиби фурӯш ва истифодаи тамғаҳои аксизӣ барои маводи тамоку ва спиртдор» бо пешниҳоди якҷояи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андозии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи саноати озука ва қоркарди назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аввал 15 июни соли 1998 ва баъдан 26 июни соли 1999 дар таҳрири нав аз тарафи Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуданд.

Мувофиқи бандҳои 1.5 ва 1.4 тартибҳои тасдиқшудаи фурӯши тамғаҳои аксизӣ бо нархҳои (бо асъори миллии ва баробар бо мизонҳои тастиқшуда бо долларҳои амрикоӣ) дар Ҷадвали 6 оварда шуда, дар амал тадбиқ карда шуданд.

Ҷадвали 6

**Меъёрҳои фурӯши тамғаҳои аксизӣ мутобиқи
«Тартиби фурӯш ва истифодаи тамғаҳои аксизӣ барои маводи
тамоку ва спиртдор» аз 15 июни соли 1998 ва аз 26 июни соли 1999**

Тартиби рақам	Номгӯи маҳсулот	Меъёри фурӯши як тамғаи аксизӣ бо арзиши миллии, баробар бо чунин мизонҳо, бо долларҳои амрикоӣ:	
		Мувофиқи тартиби фурӯш аз 15 июни соли 1998	Мувофиқи тартиби фурӯш аз 26 июни соли 1999
1.	Маводи тамоку	0.03	0.015
2.	Маводи спиртдор	0.10	0.05

Дар натиҷаи таҳлили фаъолияти раёсатҳои минтақавии гумрукии ва воҳидҳои сохтории мақомоти андоз бо мақсади дуруст андозбандӣ намудан ва ситонидани пардохтҳои гумрукии аз молҳои зераксизӣ ва муайян намудани арзиши гумрукии онҳо як қатор чорабиниҳо дар солҳои 1997-2004 гузаронида шуда, ба воситаи онҳо имконияти дар самтҳои дар боло қайдшуда тартиби муайяне қорӣ карда шуд.

Яке аз чунин чорабиниҳо ин амалии намудани талаботи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июни соли 1997 № 253 «Дар бораи қорӣ намудани тамғаҳои аксиз барои маҳсулоти тамоку ва машрубот» ва аз 31 декабри соли 2003 № 583 «Дар бораи тамғаҳои аксизӣ барои маҳсулоти тамоку ва машрубот» оиди дар амал қорӣ

намудани маркахои аксизӣ буд.

Бо мақсади иҷрои муқаррароти қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2003 № 583 «Дар бораи тамғаҳои аксизӣ барои маҳсулоти тамоку ва машрубот» Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Дастурамал «Дар бораи тасдиқи захира қардан ва ба истифода баровардани тамғаҳои аксизӣ дар ВДПД ҚТ ва мақомоти он» ва «Тартиби тамғагузории маҳсулоти зераксизии истеҳсоли дохилӣ»-ро бо фармони худ аз 4 марти соли 2004 № 59 тасдиқ намуд, ки мутобиқи он низоми захира қардан ва ба истифода баровардани тамғаҳои аксизии намунаи нави голограммадошта барои машрубот ва тамоқуи дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва тамғаҳои аксизии намунаи нави голограммадошта барои машрубот ва тамоқуи ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда ба истифода дода шуданд. Мутобиқи банди 2 ва 10 Дастурамали зикргардида бошад, нархи як дона тамғаи аксизӣ бо асъори милли баробар ба 0,05 доллари амрикоӣ барои як адад зарфи машрубот дошта ва 0,002 доллари амрикоӣ барои як адад зарфи (куттиҷан) маҳсулоти тамоку дошта муқаррар шуда, тамғаҳои аксизии аз тарафи андозсупоранда харидашуда дубора фурухта, ба дигар шахе дода ё ба дигар маҳсулот иваз қарда намешаванд.

Дар ҳамин замина, бо мақсади иҷрои фасли VIII Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 61, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзимгардонии давлатии истеҳсол ва ва гардиши спирти этилӣ ва маҳсулоти спиртӣ» аз 15 майи соли 1997 № 451 ва муқаррароти банди 4 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2003 № 583 «Дар бораи тамғаҳои аксизӣ барои маҳсулоти тамоку ва машрубот» фармоиши Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2006 № 313-ф «Дар бораи Қондаҳои тамғагузории молҳои зераксизии алоҳидае, ки тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд» ба тасвиб расид, ки дар он рӯояи талабот ва тартиби тамғагузории молҳои зераксизии алоҳида, яке аз шартҳои асосии низоми гумрукии иҷозат барои муомилоти озоди чунин молҳо ба ҳисоб рафта, ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани молҳои зераксизии тамғагузоринашуда (бидуни молҳое, ки мутобиқи низомҳои гумрукии транзит ва реимпорт интиқол дода мешаванд) манъ аст.

Айни замон, бо назардошти дигаргуниҳое, ки мувофиқи қонунҳо, санадҳои муҳим ва Тартиби «Оиди тартиби тамғагузории

молҳои алоҳидан тахтнаксизне, ки аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд», дар танзими фаъолияти гумрукӣ ва хусусан дар тартиби тамғагузорию молҳои зераксизӣ ба амал омадаанд, корҳои зиёди ташвиқотӣ ва фаҳмондадиҳӣ зарур буда, тезонидан ва сари вақт татбиқи намудани ҳуҷҷатҳои зарурӣ баҳри амали намудани талаботҳои Созишномаи Иттиҳоди гумрукии давлатҳои аъзои Евразия мувофиқи мақсад аст.

Гузашта аз ин, оид ба мушкилот ва проблемаҳои нисбати молҳои зераксизӣ ба амаломадаро мақомоти гумрук пайваста тақлифҳои ва пешниҳодҳои баъди мувофиқа намудан бо вазорату идораҳои дахлдор барои омӯзиши минбаъда ва баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мефиристонанд.

Дар ҳамин замона, таҳлили фаъолияти яқҷояи раёсатҳои минтақавии гумрукӣ бо иштирокунадагони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар солҳои 1996-2006 бо мақсади дуруст андозбандӣ ва ситонидани пардохтҳои гумрукии молҳои тахти аксиз қарордошта, ҷолиби қайд аст. Сухан дар бораи он меравад, ки бо супоришҳои муайян қарордони мақомоти гумрук дар ҳаёти гурӯҳҳои корӣ баҳри муайян намудани асоснокии истифодабарии имтиёзҳои нисбати молҳои вориднамудаи корхонаҳои муштарақ ва омӯзиши иҷроии нақшаи пардохтҳои гумрукӣ, алалхусус андозии аксизӣ бо мақсади муайян намудани дурустии андозбандӣ ва ситонидани пардохтҳои гумрукӣ аз иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ машғули қарор буданд.

Донр ба ҳар як масъала фикру ақидаи намоёндагони корхонаҳои муштарақ ва раёсатҳои минтақавии гумрукӣ ва андоз дар маълумотномаҳои мухтасар мутобиқан ҷамъбасти гардида, дар шакли тақлифҳои мушаххас баҳри баррасии ниҳой ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешкаш мегардиданд. Гузашта аз ин, аз тарафи мутахассисон дастур ва дастурамалҳои зиёди методӣ аз қабилӣ: «Дар бораи истифодабарии усули шашуми муайян намудани арзиши гумрукии молҳо» ва «Дастурамалӣ методӣ доир ба ҳисобгирии ҷарҷотҳои дар вақти интиқоли молҳои хангоми муайян намудани арзиши гумрукии молҳои дар асоси усули аз рӯи нархи муомилоти молҳои воридотӣ» тайёр қардашуда, барои истифода ба раёсатҳои минтақавӣ фиристода шуданд. Вале проблемаҳои хело зиёд буда, онҳо сабабу роҳҳои ҳалли худро талаб мекарданд. Масалан, новобаста аз он, ки дар асоси дастур ва дастурамалҳои тасдиқгардида, самаранокӣ фаъолияти гумрук таъмин ва тартиби муайяне қарор шуда бошад ҳам, ханӯз мушкилот ва проблемаҳои зиёде аз қабилӣ:

- таҳлили илман асосноки вазъи ҳозира ва пешниҳодоти мушаххас онд ба ояндаи наздик ва пешомадҳои минбаъдан ташкили барасмиятдарории гумрукни молҳои зераксизӣ;

- тайёр намудани санадҳои меъёрий, низоминомаҳо ва дастурамалҳои методии ба талаботи ҳозира ҷавобгӯ;

- омӯзиш ва дар асоси таҳлили ҳаматарафа тайёр намудани пешниҳодҳои барои дар амал ҷорӣ намудани дархостҳо ва супоришҳои Кумитаи ҳамгирории давлатҳои аъзон Евразия ва ҳоказоҳо садди роҳанд.

Дар ҳақиқат, таҳлили тартиби муайяни ҷорикардшуда нишон медиҳад, ки ханӯз сабабҳо ва мушкилиҳо онд ба ояндаи наздик ва пешомадҳои минбаъдан ташкили барасмиятдарории гумрукни молҳои зераксизӣ ва паст будани самаранокии қорӣ дар ин самт зиёд буда, онҳо проблемаҳои ба ҳам алоқаманди бисёреро дарбар мегиранд.

Яке аз сабабҳои паст шудани самаранокии қорӣ ин сатҳи пастии қоргузори мебошад. Аз ин лиҳоз, бо мақсади сарӣ вақт иҷро намудани ӯҳдадорӣҳои функционалии қормандон пеш аз ҳама фароҳам овардани шароити мусонд барои ҳар як қорманд дар ҷои қорӣ асосии ӯ мебошад. Вале ин ҳаргиз маънои садди роҳ шудани қорӣ амалию фаврӣ набуда, балки барои ба даст овардани самаранокии қорӣ ҳам дар назария ва ҳам дар амалия мебошад.

Таҷрибаи амалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи охири нишон медиҳад, ки қорӣ намудани назорати доимӣ на фақат ҳангоми воридоти молҳои зераксизӣ, балки ҳангоми рӯёнидан ва ба Бучети давлатӣ рағбати қардани пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи андозаи мизонҳои мутобиқи санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунандани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ аст.

Таҳлилҳои нишон медиҳад, ки бо баланд гаштани мизони пардохтҳои гумрукӣ, алаҳусус меъёри аксизӣ воридшавии андозро ба Бучети давлатӣ дар аввал то ҳадди муайяне зиёд намояд ҳам, пас аз он тамоюли пастравиро доро мешавад. Чунин сурат гирифтани амалия аз он сабаб аст, ки мизони андозаи аксизии нисбатан баланд, аз як тараф, садди қоноқшавии фаъолияти субъектҳои фаъолияти робитаҳои иқтисодии хориҷӣ гашта, аз тарафи дигар, сабаби маҳдуд гаштани асоси андозбандӣ мегардад.

Бояд зикр қард, ки воридшавии молҳои зераксиз ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи 1997-2001 далели гуфтаҳои болост.

Агар ҳаққи умумии воридоти спирти этилӣ ва маҳсулоти

алкоголӣ дар солҳои 2000 - 2001 мутобиқан ба 142,0 ва 216,0 ҳазор доллари амрикоӣ баробар бошанд, пас ин нишондиҳандаҳо нисбати воридоти маҳсулоти тамоку дар ин солҳо мувофиқан маблағи 53,4 ва 219,8 ҳазор доллари амрикоӣ ташкил доданд. Пас дар соли 1997-1998 ин нишондиҳандаҳо чунин буданд: спирти этилӣ - 4,3 ва 3,7 миллион доллари амрикоӣ; маҳсулоти тамоку - 5,8 ва 1,9 миллион доллари амрикоӣ.

Воридоти маҳсулоти нафтӣ низ аз он шаҳодат медиҳад, ки баъди қорӣ гаштани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 март соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда», ки нисбати нафт ва маҳсулоти нафтӣ дар ҳаҷми аз 6,6 то 50 доллари амрикоӣ аз як тонна андози аксизӣ қорӣ карда шуд, воридоти ин намуди маҳсулот тамоили пастравиро соҳиб гашта, дар натиҷаи баланд будани андози аксизӣ ҳаҷми воридоти ин намуди маҳсулот кам гардид. Агар дар соли 2000 ба ҷумҳурӣ маҳсулоти нафтӣ ба маблағи 44 млн. доллари амрикоӣ ворид гардида бошад, пас дар соли 2001 ин нишондиҳанда маблағи 76,6 млн. доллари амрикоӣро ташкил дода, нисбати соли 2000 ҳамагӣ ба маблағи 32 млн. доллари амрикоӣ зиёд шудааст. Дар солҳои 1997-1998 бошад, ин нишондиҳандаҳо мувофиқан 65 миллион доллар ва 53 миллион долларро ташкил мекарданд.

Ҳамин тариқ, баланд гаштани мизони аксизҳои қорӣ воридотӣ, яке аз сабабҳои кам гаштани воридоти маҳсулоти зераксизӣ дар солҳои 2000-2001 нисбат ба солҳои 1997-1998 гашта буд. Инчунин дигар сабабҳои субъективӣ ва объективӣ дохилӣ ва хориҷӣ дар ин солҳо мавҷуд буданд, ки боиси нисбатан кам гаштани воридоти ин намуди маҳсулотҳо гашта буданд, аз ҷумла:

- дастрас намудани ризояти махсуси Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон баҳри ба тарзи транзит гузаронидани маҳсулоти зераксизӣ аз қаламрави ин ҷумҳурӣ ба воситаи ба суратҳисоби депозитии Қумитан давлатии гумруки Ҷумҳурии Ўзбекистон гузаронидани маблағи пардохтҳои гумрукӣ;

- аз тарафи мақомоти гумруки Ҷумҳурии Ўзбекистон ҳамроҳи намудани молҳои зераксизии транзитию баланд будани ҳаққи хизматрасонӣ барои молҳои, ки байни ду мақомоти гумруки Ҷумҳурии Ўзбекистон ба воситаи транзит интиқол дода мешуданд ва зиёд будани андозаи маблағе, ки барои фонди роҳ ситонила мешуд;

- аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон баста шудани аксари дидбонҳои гумрукӣ дар сарҳад бо Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ба таври қочоқ ба ҷумҳурӣ ворид шудани молҳои тахти аксиз қарордошта;

- новобаста ба қабул ва қорӣ гаштани қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қарори № 253 аз 2 июни соли 1997 «Дар бораи қорӣ гаштани тамғаҳои аксизӣ ба маҳсулоти тамоку ва алкоғолӣ» то имрӯз дар амалия дуруст ба роҳ монда нашудани механизми амалӣ намудани он аз рӯи талаботи қонунҳои амалкунанда;

- сол аз сол беҳтар шудани вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ. Дар ҳақиқат бо беҳтар гаштани вазъи иҷтимоию сиёсии ҷумҳурӣ фаъолияти соҳибқорин субъектҳои робитаҳои иқтисодии хориҷӣ қоннок гашта, воридшавии инвестицияҳои хориҷӣ бештар гардидааст. Чунин зухурот ба он оварда расонд, ки дар солҳои охир як қатор қорхонаҳои хусусӣ ва муштарак, ки ба истеҳсоли маҳсулоти алкоғолӣ ва тамоку машғул буда, аз нав бунёд ва ба истифода дода шуданд. Табиист, ки зиёд истеҳсол шудани ин намуди маҳсулот дар ҷумҳурӣ ба воридшавии он бе таъсир наменонад.

Ҳамаи ин сабабҳои дар боло зикргардида, боиси пай дар пай қам гаштани воридоти маҳсулоти зераксизӣ ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1999-2001 гардида, дар баъзе мавридҳо, боиси қам шудани пардохтҳои гумрукӣ ба Бучети давлатӣ гардид.

Мувофиқи далелҳои собиқ Корпоратсияи саноати озуқа ва боғу тоқпарварии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Хӯроқворӣ» новобаста аз қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2000 № 171 «Дар хусуси тадбирҳои иловагии тадбиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 1999 № 1143 «Дар бораи тақвият бахшидани танзими давлатӣ дар соҳаи истеҳсоли муомилоти спирти этил ва машрубот», ки дар асоси он мизони аксиз ба 1 литр арақ аз 1 доллар то 0,5 доллари амриқой ва ба 1 литри шароби ангур аз 0,15 доллар то 0,07 доллари амриқой қам шуда бошанд ҳам, қорӣ намудани андозҳо бо доллари амриқой аз сабаби пайваста баланд шудани қурби он нисбати асъори миллий дар он давра (аз 1631 то 2050 рубл ё то 25% афзудан), аз як тараф, ба тараққиёти истеҳсолоти ин мавод монеъ шуд, аз тарафи дигар, боиси оҳиста-оҳиста бадшавии фаъолияти истеҳсолӣ ва молиявии қорхонаҳои машруботбарор гардид. Фурӯши арақ ва маҳсусан шароб, қатъи назар аз қам қардани меъёрҳои андозии аксизӣ ниҳоят суст шуд. То охири соли 2000 маблағи андозии аксизӣ ва андоз аз арзиши иловашуда нисбати арзиши аслии арақ 142%, нисбати арзиши қоняк 257% ташкил дод. Суръати афзоиши қурби доллари амриқой нисбати

асъори миллий боиси афзудани маблағи андози аксизӣ ба арак қариб 32% ва нархи фурӯши шароби ангур то 5% гардид. Ҳамаи ин, боиси камшавии ҳаҷму миқдори истеҳсол ва фурӯши машрубот гардида, истеҳсолкунандагонро маҷбур менамуд, ки ин маводро бо нархҳои ба ҳарҷоти онҳо баробар ва ё бо нархҳои аз ҳарҷоти истеҳсоли онҳо камтар фурӯшанд. Ин чунин маъно дошт, ки дар он солҳо истеҳсокундагони ватанӣ на танҳо аз ғаёлияти истеҳсоли фонди ба даст намеоварданд, балки аз истеҳсолоти ин гуна мавод зарар ҳам медиданд. Гарчанде ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба тартиби ҳисобу китоб ва рӯёнидани андозҳои ғайримустақим хусусиятҳои ҳосил истеҳсол, тақрористеҳсол ва инкишофи соҳаҳои асосии хоҷагии халқ, ки ба истеҳсоли молҳои талаботи халқ ва махсусан ба истеҳсоли машрубот машғулбударо ба назар гирифта буданд. Чунин вазъият водор месозад, ки корхонаҳои Корпоратсияи саноати озуқа ва боғу тоқпарварии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Хӯрокворӣ», асосан машруботеро истеҳсол намуда барои фурӯш пешкаш намоянд, ки арзиши аслиашон аз ҳарҷотҳои масрафшуда хеле зиёд аст.

Инчунин, барои ба беруни ҷумҳури баровардани шароби тайёр ва нимтайёр бинобар қорӣ гардидани суратҳисоби депозитӣ душвор гардида, ба омилҳои боздорандан афзун гардонидани истеҳсол ва фурӯши он гардида буд. Маҳз бо ҳамин сабаб захираҳои нӯшоқиҳои спиртӣ дар анборҳои нигоҳдорӣ мол дар дараҷаи соли гузашта монда, дар охири соли 2000 маблағи зиёда аз 70 ҳазор доллари амрикоиро ташкил доданд. Захираҳои молҳои шароб бошад, ба маблағи 53,4 ҳазор доллари амрикоӣ дар ин давра зиёд шуданд. Ҳаҷми андози аксизӣ ва андоз аз арзиши иловашуда нисбати арзиши аслии арак 142%, коняк бошад 257,8%-ро ташкил доданд.

Вазъиятро сиқонидани андозҳои ғайримустақим бо принсипи «мамакати истеъмоли мол», ки дар давлатҳои иштирокчи ИДМ (мувофиқи мактуби Кумитаи Ҳамгирони ИДМ аз 3 августи соли 2000 бахти № 03/982) аз охири соли 1999 инҷониб бо Ҷумҳурии Тоҷикистон бар шуда буд (Ҷумҳурии Молдова аз 3 декабри соли 1997, Ҷумҳурии Беларус аз 3 июли соли 1999, Ҷумҳурии Қирғизистон аз 18 ноябри соли 1999, Ҷумҳурии Озарбойҷон аз 4 июли соли 2000, Ҷумҳурии Қазоқистон аз 13 июли соли 2000, Украина аз 17 июли соли 2000 ва Федератсияи Россия аз 1 июли соли 2001) боз ҳам тезу тундтар намуд.

Дар шароити имрӯза мувофиқи санадҳои ҳуқуқӣ ва меъёрии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва созишномаҳои бисёртарафа ба дутарафае, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо ҳамроҳ мебошад, ду

тартиби ситонидани андозҳои ғайримустақим аз мол ва воситаҳои нақлиёте, ки ба ҳудуди ғумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид ва ё содир карда мешаванд, амал менамоянд:

1. Тартиби ё принципи «мамлақати табиноти мол» (дар ин маврид аз моли воридшуда андоз аз арзиши иловашуда ситонида шуда, аз содирот чунин андоз ситонида намешавад) дар савдо бо давлатҳои, ки шартан давлатҳои хориҷаи дур номгӯӣ мешаванд ва давлатҳои хориҷаи наздик, ки ба онҳо асосан давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мансубанд, чунин созишномаҳо «Дар бораи принципҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим дар савдои байниҳамдигарӣ» аз 25 ноябри соли 1998 имзо ва тасдиқ (ба воситаи ратификатсия) намудаанд (Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Молдова ва Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 январи соли 2000, Ҷумҳурии Қазоқистон дар асоси Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи принципҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим дар савдои байниҳамдигарӣ» аз 16 декабри соли 1999). Ин чунин маъно дорад, ки дар сурати ворид намудани мол ва воситаҳои нақлиёт аз давлатҳои дар боло номбаршуда, андоз аз арзиши иловашуда (ба истиснои баъзе номгӯӣ маҳсулоте, ки мувофиқи қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз андозбандӣ озод мебошанд) дар ҳаҷми 20% ситонида мешаванд;

2. Принципи «мамлақати тавлиди мол» (дар ин маврид аз воридот андоз аз арзиши иловашуда ситонида нашуда, аз содирот андози мазкур ситонида мешавад) дар савдо бо давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки Созишномаҳо «Дар бораи принципҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим дар савдои байниҳамдигарӣ» аз 25 ноябри соли 1998 имзо намудаанд, аммо мувофиқи тартиби муайяншуда тасдиқ, яъне ратификатсия накардаанд (Гурҷистон ва Туркменистон) истифода бурда мешавад.

Мувофиқи принципи «мамлақати тавлиди мол» дар сурати ворид гаштани мол ва воситаҳои нақлиёт андоз аз арзиши иловашуда ситонида намешавад. Дар ҳолате, ки агар андозаи арзиши иловашудаи пардохташуда дар кишваре, ки аз он ҷо мол оварда мешавад, нисбат ба андозаи андози арзиши иловашудаи молҳои мазкури Ҷумҳурии Тоҷикистон камтар бошад, пас аз молҳои воридшаванда ба маблағи ин фарқ андози арзиши иловашуда мувофиқи зербанди «к» банди 1 моддаи 187 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998, ки аз 1 январи соли 1999 то 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор дошт, ситонида

мешуд.

Бояд зикр намуд, ки дар ҳолати дар зербанди «к» банди 1-моддан 187 Кодекси зикршуда, андоз аз арзиши иловашудае, ки дар мамлақати тавлиди мол пардохта шудааст, ҳамчун андоз аз арзиши иловашудае, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида шудааст, мувофиқи банди 6 моддан 201 ҳамин ҳисоб карда мешуд.

Мушкилиҳои дар ин чода мавҷуд ва масъалаи муайян намудани фарқияти байни андозан андозхон ғайримустақим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатхон аъзои ИДМ амалкунанда Кумитан гумрукро водор намуд, ки бо риояи тартиботи қорӣ ба Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Ўзбекистон муроҷиат намуда, андозан андоз аз арзиши иловашударо дар Ҷумҳурии Ўзбекистон муайян созад. Баъди гирифтани ахбороти зарурӣ маълум гашт, ки дар нимсолаи аввали соли 2000 мувофиқи қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Ўзбекистон ба Кодекси андози Ҷумҳурии Ўзбекистон, ки 24 апрели соли 1997 қабул гашта буд, тағйироту иловаҳо ворид карда шудааст. Баъди ворид намудани тағйироту иловаҳо, андоз аз арзиши иловашуда, аз маҳсулоти озукаворие, ки пештар дар ҳаҷми 10% андозбандӣ карда мешуд, дар ҳаҷми 20% муайян гашта, дар сурати бо асъори озод табдилишаванда (СКВ) ба давлатхон хориҷаи дуру наздик фуруҳтани маҳсулоте, ки объекти андозбандӣ мебошад, аз супоридани ин андоз озод мегардид.

Хулоса, дар сурати ба сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани ҳама гуна маҳсулот аз Ҷумҳурии Ўзбекистон, мақомоти гумрукро зарур буд, ки мувофиқи талаботи зербанди «к» банди 1 моддан 187 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми 20% андоз аз арзиши иловашуда ситонад.

Вале дар сурати қорӣ намудани тартиби мазкур, пайдонши як қатор зухуротхон барои иқтисодии манфӣ, ногузир мегардид. Сабаб дар он аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза ва он вақта қисмати зиёди бензин, маводи сузишворини дизелӣ, рағани растанӣ ва ғайраро аз Ҷумҳурии Ўзбекистон ворид менамояд ва дар сурати ворид намудани ин намуди маҳсулот бо тартиби зикргардида нархи чакана дар бозори дохилӣ бо назардошти андоз аз арзиши иловашуда беш аз 40% зиёд мегардид. Ба ин нигоҳ накарда мақомоти гумрук ба хотири иҷрои талаботи зербанди «к» банди 1 моддан 187 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998 аз молхое, ки аз Ҷумҳурии Ўзбекистон ворид мешуданд, 20% андоз аз арзиши иловашударо меситонид, новобаста аз он, ки то ин давра ин нишондиҳанда аз субъектхон фаъолияти иқтисодии хориҷӣ умуман

ситонида намешуд.

Ҳамин тарик, бо сабаби чамъ шудани мушкилиҳо дар солҳои 1999-2001 аз нав дида баромадани мизони андози аксизӣ масъалаи рӯзмарра шуда монд. Махз барои ҳамин зарур буд, ки қарори нави Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мизонҳои аксизии гумрукии воридотӣ ба молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда муайян карда шаванд, ки ба талаботҳои пайдошуда ва ба давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ҷавобгӯӣ бошанд.

Вобаста ба ин ва бо мақсади иҷро намудани банди 3 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 октябри соли 1999 № 424 «Дар бораи тадбирҳои ҳалли қарордодҳои Шӯрои Сарони Ҳукуматҳо дар Шӯрои байнидавлатии Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Федератсияи Россия оид ба масъалаҳои ҳамоҳангсозии сиёсати аксизии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гуруҳӣ» Вазорати молҳои яққоя бо Вазорати иқтисод ва савдо, кумитаҳои андоз ва гумрук бо мақсади беҳтаркунии сиёсати аксизӣ лоиҳаи мизони нави андозии аксизиро, ки мизони гуногуни адвалорӣ (аз 5 то 50 фоиз) ва мизонҳои махсусро (аз 0,06 доллари амрикоӣ ба як литр то ба 40 доллари амрикоӣ ба як тонна ва аз 0,06 доллари амрикоӣ ба як килло то 0,50 доллари амрикоӣ то ба 1000 воҳид) ба: 11 зергурӯҳ; 32 номгӯӣ молҳо, аз ҷумла: 11 мавқеи молӣ, ва 21 зермавқеҳои молӣ, ки дар асоси он баъди мутобиқакунонӣ бо вазорату идораҳои манфиатдор Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорро аз 1 декабри соли 2001 тахти № 533 «Дар бораи муқаррар кардани меъёри аксизҳои барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» қабул намуд.

Асоси ташкилӣ мизони нави андозии аксизӣ ин тақлифҳои доир ба масъалаи меъёри андозии аксизӣ пешниҳод намудаи вазорату идораҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои манфиатдор ба нишонии кумитаҳои гумрук ва андоз ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Ҳамчунин тақлифҳои доир ба зиёд намудани мизони андозии аксизӣ, табилии мизон ба доллари амрикоӣ барои воҳидҳои муайяни маҳсулот пешниҳод гардида буданд. Бисёре аз тақлифҳои дар ин давра аз вазорату идора ва муассисаҳо ба монанди Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзӣ, Корпоратсияи саноати озука ва боғу тоқпарварии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳӯроқворӣ» Кумитаи давлатии оид ба саноат, Иттиҳодияи давлатии «Ғалла», Заводи алюминии Тоҷикистон, Тоҷикматлӯбот, Иттиҳодияи истеҳсолии истиҳрочи ангиштсанги

«Ленинабадугол». Корхонаи кабелбарории Душанбе. Чамъияти сахомии «Қолинхо» ва ғайра ворид гардида буд.

Қобили кайд аст, ки ҳамаи тақлифҳои воридгардида, дар чараёни ташкилёбии мизони нисбатан нави аксизҳо аз тарафи мутахассисони мақомоти гумрук сари вақт ва бо диққат омӯхтаю чамъбаст гардида, бо вазорату идораҳои дахлдор мувофиқа карда шуда, ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баррасии ниҳойи пешниҳод карда шуданд.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки барои инкишофи минбаъда, то давраи барқароршавӣ ва мустақамшавии истеҳсолоти саноатӣ дастгирӣ намудани воридоти маҳсулоти тайёр зарур аст. Аз ин рӯ, танзим ва пайваста кам намудани мизони андозаҳои аксизии ҷунин номгӯи молҳои зераксизӣ, ки аввал дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533 «Дар бораи муқаррар кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» ва баъдан дар қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 2003 № 153 «Дар бораи муқаррар намудани меъёри андозии аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» ва аз 2 апрели соли 2005 № 126 «Дар бораи меъёрҳои андозии аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» дарҷ ёфтаанд, шаходати ҳамин гуфташуда. Аз ҷумла мутобиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533 кам намудани меъёри андозаҳои аксизии номгӯи бархе аз молҳои ҷунин сурат гирифта буд:

- 220300 - шиво аз 0,07 то 0,06 доллари амрикоӣ барои як литр;

- 2204 - шароби ангури асил аз 0,15 то 0,07 доллари амрикоӣ барои як литр;

- 2207 - спирти этилии денатуратсия нашуда бо омехтаи спиртии на камтар аз 80об.%; спирти этилӣ, спиртиҳои дигари денатуратсияшудаи дорони таркиби мухталиф аз 2 доллари амрикоӣ то 1,3 барои як литр;

- 2208 - спирти этилии денатуратсия нашуда бо омехтаи спиртии камтар аз 80об.% киёми спиртӣ, ликёр ва дигар нӯшоқиҳои спиртӣ аз онҳо: аз 2 доллари амрикоӣ то 1,1 доллари амрикоӣ барои як литр;

- 240220 - сигаретҳои бефилтр, ки дар таркибашон тамоқи доранд аз 0,50 доллар амрикоӣ барои 1000 дона то 0,10 доллари амрикоӣ барои 1000 дона;

- 270990 - нафти хом ва маҳсулоти нафти хом, ки аз минералҳои

битумӣ ҳосил карда шудаанд аз 20 доллари амрикоӣ барои як тонна то мизони сифрӣ (0);

- 4012 - шинаҳои (чархҳои) пневматикии резинии дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон барқароршуда аз 10 фоиз то 5 фоиз ба арзиши мол.

Чунин тарзи ҳали масъала аз он сабаб аст, ки дар вақти баланд бардоштани мизони андозаҳои аксизӣ пардохтҳои гумрукӣ дар давраи аввал то ҳадди зиёд афзуда, баъдан то ҳадди ақал кам мешаванд. Ин ҳолат барои он рӯй медиҳад, ки мизони баланди аксизӣ, аз як тараф ҷаббиҳои субъектҳои рабобити иқтисодӣ хориҷиро кам намуда, боиси кам воридшавии андозҳои мегарданд, аз тарафи дигар ба ҳолати омехташавии ҷаббиҳои соҳибдорӣ аз иқтисодӣ расмӣ ба доираи гайрирасмӣ оварда мерасонад. Гузашта аз ин, мизони баланди аксизӣ қобилияти рақобатнокӣ ин молҳоро берун аз ҳудуди ҷумҳурӣ кам намуда, нархҳои онҳоро дар дохили ҷумҳурӣ баланд мегардонад. Ҳол он ки мизони пасти аксизӣ барои овоз намудани воридот ва содироти молҳои тайёр роҳ кушода, ҳавасмандии корхонаҳои саноати мамлакатро зиёд менамояд. Паст шудани мизони аксизӣ ва овоз шудани содироти маҳсулоти тайёр аз пардохтҳои гумрукӣ, боиси афзоиши ҷаббиҳои истехсолии корхонаҳои саноатии мамлакат мегардад.

Чӣ тавре, ки дар боло қайд карда шуд яке аз сабабҳои дигари аз нав дида баромадани мизони андозҳои аксизӣ ин имзо шудани Созишнома дар бораи дохил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Иттиҳоди гумрукӣ буд. Баъди аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон имзо шудани Созишномаи Иттиҳоди гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор пешниҳод баҳри дар амал тадбир намудани талаботҳои Созишномаи Иттиҳоди гумрукӣ оид ба масъалаҳои танзими тарифӣ ва гайритарифӣ, аз ҷумла масъалаҳои ба сиёсати аксизӣ тааллуқдоштаро тайёр намуда, барои баррасӣ мутобиқи тартиботи ҷорӣ ба Кумитаи Ҳамгироӣ фиристода буд. Баъди он, ки Сарони давлатҳои Ҷумҳурии Белорус, Ҷумҳурии Қазоқистон, Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон 10 октябри соли 2000 ташкилоти нави байналхалқии иқтисодии дорони ҳуқуқи субъекти байналхалқиро бо номи Иттиҳоди иқтисодии Евразия ташкил намуданд, ҳамкориҳои аъзоҳои он дар ҳама соҳаҳо, аз ҷумла дар соҳаи тиҷорати иқтисодӣ ва бекор намудани маҳдудиятҳои тарифавӣ ва микдорӣ дар тиҷорати мутақобила суръати бештареро ба худ пеша намуданд. Яке аз чунин тадбирҳои ба мувофиқаи мадади танзими сиёсати аксизӣ - ин қарори Шӯрои байнидавлатии давлатҳои аъзои Евразия аз 14 сентябри

соли 2001 № 28 мебошад, ки номгӯи Асосӣ ва мизони ҳадди ақали молҳои зераксизиро тасдиқ намуда, барои ҳамоҳанг сохтани қонунгузориҳои миллии давлатҳои аъзои ин ҷомеа фириstonида буданд (ниг.: ба Замимаи № 3).

Ҷи тавре ки аз далелҳои дар Замимаи № 3 овардашуда бар меояд, дар натиҷаи тадбирҳои андешидашуда, мизони муқоисавии аксизҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533 «Дар бораи муқаррар кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» аз рӯи ғоизҳои аз арзиши гумрукӣ молҳо ва доллари амрикоӣ барои воҳиди пешниҳодшуда нисбати номгӯи Асосӣ ба тариқи зайл фарқ мекунанд: шароби ангури асил - 0,02 доллари амрикоӣ, пиво - 0,03 доллари амрикоӣ, бензини автомобилӣ - 22,6 доллари амрикоӣ, сузишворини дизелӣ - 2,45 доллари амрикоӣ зиёдтар, сигаретҳои бе филтр бошад, 0,21 пункт камтар андозбандӣ карда шудаанд. Сигаретҳои филтрдор нурра ба мувофиқа омадаанд. Маҳсулоти ҷавохирот бошад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998 ба рӯйхати молҳои зераксизӣ дохил намешуд. Он дар асоси ворид намудан ба номгӯи молҳои зераксизӣ мутобиқи Кодекси нави андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 январи соли 2005 дар амал қорӣ карда шуд. Дар ҳамин замина ва бо мақсади татбиқи шартҳои Аҳдномаи таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Евразия қабул шудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2005 № 126 «Дар бораи меъёрҳои андозии аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» мизонҳои сигаретҳои филтрдор, сигаретҳои бе филтр ва маҳсулоти ҷавохирот бо номгӯи Асосии аксизҳои давлатҳои Евразия нурра ба мувофиқа омада. шароби ангури асил ва пиво - 0,04 евро, бензини автомобилӣ - 10,0 евро, сузишворини дизелӣ - 15,45 евро зиёд андозбандӣ карда шудаанд. Ба спирти этилӣ ва машруботи алкоғолиӣ бошад, ҳанӯз мизони ҳадди ақал дар номгӯи Асосӣ муайян карда нашудааст.

Фарқияти дигари мизонҳои аксизӣ аз рӯи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533 нисбати мизонҳои то ин давра амалкунанда аз он иборат аст, ки мизони андозаҳои сифрӣ ба молҳои тахти аксиз қарор дошта, мувофиқи номгӯи молҳои ғабӯлияти иқтисодии хориҷии мамлакатҳои ИДМ ҳело зиёд шудаанд:

а) аз рӯи гурӯҳи молии 27:

- 2709 90 - 27 0990 - нафти хом ва маҳсулоти нафти хом, ки аз минералҳои битумӣ ҳосил карда шудаанд;

- 2710 00 710, 2710 00 720, 2710 00 740, 2710 00 760, 2710 00 770, 2710 00 780 - сӯзишворихон моеъ (мазут);

б) аз рӯи гурӯҳи молии 40:

Шинаҳо:

- 4011 30 - барои истифодабарӣ дар авиатсия;

- 4011 40 - барои мотосиклҳо;

- 4011 50 - барои велосипедҳо;

- 4011 91 - бо нақши арчамонанди чархҳо ё ки чархҳои ба ин

монанд;

- 4011 99 - дигар шинаҳо;

- 4012 20 100 - барои авиатсияи граждани;

- 4012 20 100 - барои авиатсияи граждани.

Чунин тарзи андозбандӣ, яъне муайян намудани мизони сифрини гумрукӣ, асосан аз рӯи кам будани истеҳсол ва нарасидани таҷҳизотҳои барқароркунӣ ин намуди маҳсулот дар ҷумҳурии фаҳмонда мешавад.

Дар як вақт аз мавқеи молии 2207 10 000 - «спирти этилни денатуратсия нашуда бо омехтаи спирти на камтар аз 80 об.%; спирти этилий, спиртиҳои дигари денатуратсияшудаи дорон таркиби мухталиф» мизони андозаи сифрини гумрукӣ, ки мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 март соли 1999 № 117 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳои барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» барои зербанди «аз онҳо: спирте, ки аз ҷониби корхонаҳои давлатӣ ё ҷамъиятҳои саҳҳомие, ки бахши назоратии саҳҳияшон дар дасти давлат мебошанд ва квотаҳои барои вориди спирт доранд» муайян карда шуда буд, аз эътибор соқит карда шуд.

Дар баробари ин аз қарор бармеояд, ки тамоюли тасдиқи мизони нисбатан паст ба воридоти молҳои ҳамаи маҳсулотҳои дарбар намегиранд. Барои мисол, мизони баланд ба зергурӯҳи молии 2710- «Нафт ва маҳсулоти нафти, ки аз минералҳои битумӣ ҳосил карда мешаванд...» аз 20 доллари амрикоӣ то 40 доллари амрикоӣ барои як тонна муайн карда шудаанд.

Зиёда аз ин дар қарори мазкур номгӯи молҳои, ки ба онҳо мизони нави аксизӣ муайян гардидаанд, зиёд карда шудаанд. Ба ин номгӯӣ чунин зергурӯҳҳои молӣ дохил карда шудаанд:

2205 - вермут, шароби ангурии асили дигар, бо омехтаи экстрактҳои растанӣ ва маводи хушбӯӣ бо мизони 0,07 доллари

амрикой ба як литр:

2401 - махсулоти хомӣ тамоку: партовҳои тамоку бо мизони 0.06 доллари амрикой барои як кг:

2401 - махсулоти хомӣ тамоку ва партовҳои тамокуи ферментшуда бо мизони 0.09 доллари амрикой барои як кг:

2403 - дигар намуди бо роҳи саноатӣ тайёр кардани тамоку ва ивазкунандани саноатии тамоку; тамокуи «гомогенизирондашуда» ё «баркароршуда»: экстракти тамокуӣ ва эссенсҳо бо мизони 0.06 доллари амрикой барои як кг.

Бо мақсади ҳимояи молитехсолкунандагонии ватанӣ ва ҳавасмандсозии онҳо дар рушди самаранокии иқтисодиёти миллии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2002 № 255 қарорро «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533» қабул намуд, ки мутобиқи он ба Гурӯҳи 22 молӣ меъёри аксизҳо дар таҳрири дигар татбиқ ва аз 1 июли соли 2002 дар амал қорӣ карда шуданд. Моҳияти асосии меъёри аксизҳои тасдиқкардашуда асосан аз он иборат буд, ки ба истеҳсолкунандагонии ватанӣ машруботи спиртӣ сабукиҳо, аз қабилӣ мизони аксизии сифрӣ ба тамоми спирти этилне, ки барои истеҳсоли нӯшокиҳои спиртӣ дар ҷумҳурӣ аз ҷониби корхонаҳои, ки квота истифода мебаранд ва ба нӯшокиҳои дигари дар ҷумҳурӣ истеҳсолшаванда мизонҳои пастӣ аксизӣ аз 0.06 то 0.56 доллар барои як литр пешбинӣ ва ба воридкунандагонии ин мавод ба ҷумҳурӣ мизонҳои нисбатан баландӣ аксизӣ аз 0.60 - 5.50 доллар (қоди молӣ 2208 20 620 - коняк ба андозаи 12.0 доллар) барои як литр вобаста аз номгӯӣ ва эътибори мол пешбинӣ шуда буд.

Бо мақсади татбиқи давра ба давраи шартҳои Аҳдноман таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Евразия аз 10 октябри соли 2000 ва қарори Шӯрои байнидавлатии Иттиҳоди иқтисодии Евразия аз 14 сентябри соли 2001 мутобиқи моддан 216 Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 2003 № 153 «Дар бораи муқаррар намудани меъёри андозии аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» қарор қабул намуд, ки он низ мизонҳои гуногуни адвалорӣ ва махсусӣ аксизиро дар бар гирифта, аз 1 майи соли 2003 дар амал қорӣ карда шуда, ду ҷиҳати фарқкунандаро нисбати қарорҳои қаблӣ доро буд:

якум, таснифоти молҳо мувофиқи Номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Евразия пешбинӣ шуда, қодиҳои даҳададаро дар бар мегирифтанд;

дуом, минбаъд маблағи аксиз бо Евро ҳисоб карда шуда, бо пули милли дар асоси қурби бонки миллии Тоҷикистон дар рӯзи қабули борхати гумрукӣ ё руҳсати молҳо ситонида мешуд.

Ҳамин тариқ, дар баробари қабул намудани кодексҳои нави андоз ва гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 61 «Дар бораи қабул намудани Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он» ва аз 3 декабри соли 2004 № 62 «Дар бораи қабул намудани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он» аз 1 январи соли 2005 дар амал қарор гирифтани онҳо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи моддаи 247 Кодекси андози зикрқардида қарор «Дар бораи меъёрҳои андози аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда» аз 2 апрели соли 2005 № 126 қабул намуд, ки дар он дар баробари номгӯи то ин давра қарор, дар Гурӯҳи 22 - «Нӯшокиҳои спиртӣ, ғайриспиртӣ ва сирко» обҳои минералӣ ва газнок, обҳои дорон омехтаи шакар ва ё дигар моддаҳои ширинкунанда ё хушбӯӣ, пивон ғайриспиртӣ ва дигарҳо бо мизонҳои аз 0,03 евро то 0,08 евро барои як литр ва дар Гурӯҳи 71 - «Марвориди табиӣ ё парваришқардашуда, сангҳои қиматбаҳо ё зинатӣ - ороишӣ, филизоти қиматбаҳо, филизоти бо филизоти қиматбаҳо рӯйкашшуда, маснуоти аз онҳо тайёршуда: бижутерия; тангаҳо» ба зергурӯҳҳои 7113 - 7115 мизонҳои 5 ҷанба аз арзиши гумрукӣ муайян намуд.

Илова бар ин, дар давоми ташаккули мизонҳои аксизӣ қонунҳои қорини Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 октябри соли 1999 № 424 «Дар бораи тадбирҳои ҳалли қарордоҳҳои Шӯрои Сарони Ҳукуматҳо дар Шӯрои байнидавлатии Ҷумҳурии Белорусь, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Россия оид ба масъалаҳои ҳамроҳангсозии сиёсати аксизии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди гумрукӣ», қарорҳои Шӯрои Сарони Ҳукуматҳо дар Шӯрои байнидавлатӣ, аз ҷумла қарори Шӯрои байнидавлатии Иттиҳоди иқтисодии Евразия аз 14 сентябри соли 2001 № 28 «Оид ба мутобиқ гардонидани қонуниятҳои миллии ба номгӯи Асосӣ ва мизони ҳадди ақали аксизӣ ба молҳои тахтнақсиз қарордоштае, ки дар қаламрави давлатҳои аъзои Иттиҳоди иқтисодии Евразия истеҳсол ва ворид карда мешаванд ва пешниҳодҳои Фонди байналхалқии асъор ҳамчун асос истифода бурда шуданд.

Далелҳои дар боло овардашуда бовариро ба он, ки мизонҳои дар

амал чорин аксизӣ мизонҳои ба талабот ҷавобгӯ дар шароити кунунӣ буда, бонси тақмили ҳамкорҳои байнидавлатии гумрукӣ ва иҷронӣ ўҳдадорҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон гашта, воридоти саривактӣ ва пурраи андозҳо ба Бучети давлатӣ таъмин хоҳанд намуд.

Дар назар аст, ки дар оянда ин падидаҳо боз ҳам ҷоноктар гашта, ҳали масъалаҳои зеринро таъмин хоҳад кард:

- самаранокӣи идоракунии маблағҳои давлатӣ, тақмили маъмуригардонии сӯёсати фискалӣ ва навсозии маъмуригардонии гумрукӣю муносибгардонии тарифҳои гумрукӣ.

- муқобилият ба ташаккули монополияи ватанӣ ва дар як вақт ҳимояи саноати миллий аз рақобати инҳисории хориҷӣ;

- ҷалби бештари инвестицияи хориҷӣ бо мақсади бехтаркунии бозсозии таркиби иқтисодӣ;

- инкишофи истеҳсолот бо ҳиссаи баланди арзиши аз нав бавучудомада ва инкишофи содирот.

4.3. Ҳамкории мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодӣи ҷумҳурӣ

Бо қабули Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи ноябри соли 1992 дар Сессияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳрири нави он мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 № 198 «Дар бораи мавриди амал қарор додани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва аз 3 декабри соли 2004 № 62 «Дар бораи қабул намудани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он» мақомоти гумруки ҷумҳурӣ ҳуқуқ пайдо намуд, ки нисбати сохторҳои ҷинойӣ гузаронидани тадбирҳои фаврию ҷустуҷӯӣ, истифодаи воситаҳои усулҳои махсуси мубориза бо ғайриқонунии ҷинойтҳои муташаққиллона дар минтақаҳои масъули гумрукӣ анҷом бидиҳад.

7 январи соли 2000 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми вохӯрии роҳбарони ҳадамоти гумруки давлатҳои узви Иттиҳоди гумрукӣ, ки дар шаҳри Душанбе барпо гардид, қайд намуданд, ки ба имзо расидани Шартнома дар бораи таъсири Иттиҳоди иқтисодии Оснӯю Аврупо дар зимни давлатҳои узви Иттиҳоди гумрукӣ, дар назди мамлақати мо, аз ҷумла дар назди мақомоти гумрук вазиғаҳои нав ва бузургеро меғузорад, ки онҳо ба тақмили фазои ягонаи иқтисодӣ ва баъдан ба бозори умумӣ равона карда шудаанд. Айни замон мақомоти гумрук, яке аз муҳимтарин

институтҳои давлатие мебошад, ки ҳимояи истиқлолият ва бехатарии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва гайи гардондани Бучети давлатиро таъмин мекунад.

Дар давоми 15 соли мавҷудият ҳиссаи мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаққули қисми даромади Бучети давлатӣ афзун гашта, муносибатҳои байналхалқии он мустақкам ва ривоч ёфтаанд. Иштироки фаъоли мақомоти гумрук дар ташаққули қисми даромади Бучети давлатӣ дар солҳои 1992-2006 нишон медиҳад, ки мақомоти гумрук, асосан қарор ва вазифаҳои нақшабини Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба чамъоварии пардохтҳои гумруки нҷро мекунад (ба истиснои солҳои 1998-1999) ва мунтазам фаъолияти худро оид ба назорат аз болон ҳисоб ва пардохти онҳо ба бучети мамлакат инкишоф медиҳанд. Дар ин замина мавқеи мақомоти гумрук дар афзун гардонидани Бучети давлатӣ сол аз сол меафзояд. Ҳамин тавр, пардохтҳои гумруки дар соли 1992 - 0,5%, дар соли 1997 - 11,3%, дар соли 2002 - 30,0%, дар соли 2005 - 24,9%, дар соли 2006 зиёда аз 30 фоизи тамоми даромади Бучети давлатиро ташкил доданд.

Дар ин маврид, фаъолияти ҳадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои муҳими таъмини бехатарии иқтисодии давлат ва инкишофи робитаҳои савдон ҳоричӣ гашта, он аз мавқеи муайянқунандаи ин мақомот гувоҳи медиҳад.

Дар ҷунин марҳилаи тараққиёт мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон манфиатдор аст, ки ба модели гумруки олами асри ХХI мувофиқ гашта, ба рақобат тобовар бошад. Барои ноил шудан ба ин мақсад корҳои зиёдеро нисбати равандҳои мусбати дар мамлакат қувватгирифтаи стода идома дода, бо дарки масъулият онро тақмил додан зарур аст.

Сари вақт ҳал намудани проблемаҳои зикргардида тағйир додани шарту шароитҳои танзими гумрукию тарифӣ, раванди воридоту содиротро бо дигаргун намудани заминаҳои ҳуқуқӣ ва содлагардонии расмиёти гумруки тақозо менамоянд. Ҷунки натиҷаҳои фаъолияти Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз тақмилталаб буда, дар таъмини саривақтии воридоти пардохтҳои гумруки, мубориза бар зидди ҳуқуқвайронқунӣҳои гумруки, ҳимояи ҳуқуқи истеъмолқунандагон, фаъолияти ҳифзи ҳуқуқӣ ва таъмини бехатарии иқтисодии ҷумҳури бехбудии ҷиддиро тақозо менамоянд.

Азбаски дар натиҷаи раванди глобализатсия пайванди халқҳои ҷаҳон, махсусан баъд аз воқеаҳои фочиабори 11 сентябри соли 2001

дар Амрпко ва мохи октябри соли 2002 дар шаҳри Москваи Федератсияи Россия боз нерӯи тозаеро касб карданд, ба мо зарур аст, ки раваидҳои дохилӣ ва спёсати хориҷии ҷумҳуриро дар алоқамандӣ бо раваидҳои ҷаҳонӣ бо дарназардошти манфиатҳои миллату давлат арзёбӣ намоем.

Дар ҷунин шароит талабот ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ тақозо мекунад, ки онҳо сазовори боварии халқ бошанду барои таҳкими қонуният ва ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ фаъолияти худро ҳамарӯза пурзӯр намоянд. Вале, сафи онҳо ҳанӯз аз шаҳсони тасодуфӣ, ки рафтори онҳо номи неки ҳомии тартибот ва амният мардумро доғдор месозанд, бехбудиро талаб намуда, сифату суръати корҳо дар бисёр бахшҳо ва самтҳо ба талаботи замон ҷавобгӯ нестанд. Ҷи тавре ки аз суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар машварати умумиҷумҳуриявии кормандони ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомӣ аз 31 майи соли 2002 бармеояд: «Мардум аз бисёр ҷиҳат ба фаъолияти давлат ва Ҳукумат аз рӯи қору рафтори кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва хизматчиёни ҳарбӣ баҳо медиҳанд.

Мутаассифона, на ҳамаи онҳое, ки таъмини волеияти қонун ва тартиботи ҳуқуқ ба зиммаҳои гузошта шудааст, ба боварии мардум сазоворанд. Ҳанӯз ҳодисаҳои ба олами ҷиноӣ пайвастанӣ баъзе кормандони мақомоти қорҳои дохилӣ, гумрук, андоз ва судҳо аз байн наарафтаанд. Фақат дар давоми солҳои 1999-2001 беш аз 200 нафар қормандаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла 122 қормандаи мақомоти қорҳои дохилӣ, 42 қормандаи Вазорати амният, 68 қормандаи соҳаҳои андозу гумрук ва ҳатто 2 судя ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашаида шудаанд»¹.

Маҳз барои ҳамаи дар солҳои охир барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам намудани қонуният, тартибу низом, интизоми хизмативу меҳнатӣ ва баланд бардоштани сифату суръати қорҳо ба масъалаи рӯзмарра ва аввалиндарача мубаддал гапфтааст. Аз ин рӯ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшишҳои зиёдеро дар ин самт ба харҷ дода, талаботро нисбати мақомоти қудратии мамлакат хеле пурзӯр намулдааст.

Дар айни замон дар назди ҷамоати мақомоти гумруки олам, ки аз ҷиҳати геополитикӣ ва иқтисодӣ тағйир ёфтаанд, вазифаҳои мураккаб, аз ҷумлаи мусондат дар анҷоми савдон ҷаҳонӣ бо шартҳои хароҷоти ҳадди ақал барои иқтисодиёти мамлакат, инчунин мусондат

¹ Ниг.: Раҳмонов Э.Ш. Волеияти қонун ва пойдошти алоқат-меҳвари асосии ҷомеаи демократии ҳуқуқбунёд ва дуявӣ // Салои мардум. 2002 - 6 июн. Саҳ.1-2.

дар химояи чамбият аз интиқоли гайриқонунии молҳо аз сарҳад истодааст.

Асоси чунин таҳаввулотро бояд гоя ва принсипҳои Муоҳидани байналхалқии таҷдидгардида онд ба соддагардонӣ ва ҳамоҳангсозии тарғиби барасмиятдарории гумрукӣ, ки бештар бо номи Муоҳидани Киног маълум буда, таҳрири нави он дар моҳи июни соли 1999 аз ҷониби Шӯрои Созмони Байналхалқии гумрукӣ қабул шудааст, ташкил медиҳанд.

Чӣ тавре, ки аз таҳлили ҳолати воқеии рӯяи қонуният ва интизоми хизмативу меҳнатӣ дар мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2001 ва 2005-2006¹ бармеояд, дар натиҷаи пурзӯр намудани корҳои фаҳмондадиҳӣ ва назоратӣ шумораи кормандони ба ҷавобгарии интизомӣ ҷалбкардашуда кам гаштааст:

- дар соли 2000 шумораи умумии кормандони ба ҷазои интизомӣ ҷалб кардашуда 206 нафарро ташкил дода бошад, дар соли 2001 ин шумора ҳамагӣ ба 144 нафар баробар ва нисбати соли қаблӣ 62 нафар кам шудаанд. Ё ин ки, агар дар соли 2000, 39 нафар корманди мақомоти гумрукӣ ҷумҳурӣ бо сабабҳои манфӣ аз кор ронда шуда бошанд, дар соли 2001 ин шумора ба 16 нафар расида, 23 нафар кам шудааст:

- дар соли 2006 бошад, 30 нафар корманди мақомоти гумрук ба ҷазои интизомӣ кашаида шуданд, ки ин назар ба соли 2005-ум, 65 нафар кам мебошад. Вале факти ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани кормандони гумрук дар соли 2006 ташвишвар буда, мутобиқ ба маълумотномаи Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон 14 нафар ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашаида шудаанд. Аз ҷиноятҳои содиркардан кормандони мақомоти гумрук 11 ҷинояти вазифавӣ, 3 ҷинояти коррупсионӣ мебошанд. Аксарияти парвандаҳои ҷиноӣ онд ба суйистифода аз вазифаҳои хизматӣ характери коррупсионӣ дошта, аз ҷумла дар натиҷаи хунуқназарӣ намудан ҳангоми бурдани назорати гумрукӣ ва зоҳир намудани бемасъулиятӣ дар рафти барасмиятдарории борҳои гумрукӣ оғоз карда шудааст.

Дар мавриди ҳодисаи қонуншиканиҳои гумрукӣ ва интиқоли гайриқонунии молҳои ошкоркардашуда дар солҳои 2001 ва 2006 бошад:

- дар давоми соли 2001 аз ҷониби мақомоти гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 446 ҳодисаи қонуншиканиҳои гумрукӣ ба қайд гирифта

¹ Ниг.: Онд ба натиҷаи фаъолияти мақомоти гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2001, 2006-2007//Дателҳои расмии Ҳадамоти гумрукӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

шудааст. Аз 104 ҳодисаи интиқоли ғайриқонунии моли ошкоркардашуда, 69 ҳодисаи қочоки молҳои ниёзи мардум ва 18 ҳодисаи гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар мебошад. Инчунин ба миқдори 279 кг. маводи нашъаовар гирифта шудааст, ки аз он 109 кг. ҳероин, 169 кг. махсулоти ҳоми афюн ва 873 граммаш гашши мебошад.

Маблағи аз вайронкунадагони қонунгузори гумрукӣ ситонидашуда зиёда аз 147 ҳазор сомонӣ ва маблағи молҳои мусодира кардашуда 228 000 сомониро ташкил додаанд:

- дар соли 2006 аз тарафи қорамандони мақомоти гумрук 3 446 ҳодисаи қонуншикани гумрукӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аз онҳо 51-тоаш ҷиноят дар соҳаи гумрук мебошад. Аз ҷумла, 19 ҳолати қочоки моддаҳои нашъаовар, 14 ҳолати қочоки молҳои ниёзи мардум ва 8 ҳолати он дигар ҷиноятхоро дар соҳаи гумрук ташкил медиҳад. Аз рӯи ин ҳодисаҳо 35 парвандаи ҷиноятӣ оғоз ва нисбати 12 ҳолат маводи санҷишӣ аз рӯи тобеяти тафтишотӣ ба мақомоти прокуратура фиристонда шудаанд. Инчунин 3 395 ҳодисаҳои ҳуқуқвайронкунонҳои маъмурӣ дар соҳаи ҷабривияти гумрук ошкор карда шудааст. Дар натиҷаи баррасии парвандаҳо 3 297 нафар шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва шахсони мансабдор ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шуда, нисбати онҳо 1.3 млн. сомонӣ ҷарима таъин гардида, 4 600 долларӣ амриқоӣ мол мусодира гардидааст. Аз гардиши ғайриқонунӣ 28 кг. 702.7 грамм моддаҳои нашъаовар гирифта шудааст, ки 27,6 килограмми онро маводи сахтаъсирӣ ҳероин ташкил медиҳад. Дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти хифзии ҳуқуқи ҷумҳурӣ 11 ҳодисаи муомилоти ғайриқонунии маводи нашъаовар ошкор ва ба миқдори 67 кг. 993 гр. маводи нашъаовар гирифта шуда, бо раёсатҳои дахлдори Вазорати қорҳои дохилӣ ҷумҳурӣ ва Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба 14 ҳолати муомилоти ғайриқонунии маводи нашъаовар таҳвили назоратшаванда амалӣ гардид, ки дар натиҷа зиёда аз 50 кг. маводи сахтаъсирӣ ҳероин дарёфт гардида, қариб 40 нафар ҷиноятқор дастгир карда шуданд.

Дар иртибот бо ин, қайд кардан зарур аст, ки дар давраҳои аввали гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ҳар дастоварди тоза ва ҳар қадами навбатӣ вобаста ба таъминии беҳатарин иқтисодии ҷумҳурӣ бо заҳматҳои хело гарон ба даст оварда мешавад. Чунки механизми танзими самаранокӣ ҷабривияти иқтисодии ҳоричӣ ҳамчун сиёсати гумрукӣ дар марҳилаи ташаккулёбии буда, монанди ҳамаи дигар соҳаҳои ҷабривияти гумрукӣ (хусусан усулҳои таъбиқи он, таъминоти

моддию техникӣ, ҳукукию ахборотӣ, кадрӣ ва илмию методӣ) ханӯз ба таври пурра ба талаботи иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҷавобгӯ нестанд.

Бинобар ин, дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ зарурати кор карда баромадани муносибатҳои нав бо таҳияи сиёсати гумрукӣ дар таъмини шаффофият, ҳассосият ва тағйироти он ба вазъияти иқтисодии мамлакат ва ба даст овардани тамони босубот дар ҳимояи манфиатҳои миллӣ, аз рӯи ҷунун пайдарҳамӣ ба миён омадааст:

- кор карда баромадани асосҳои илмӣ ташаккули сиёсати гумрукӣ ва танзими фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ дар шароити либерализатсиякунонии он ва иштироки фаъолонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаи созмонҳои байналхалқӣ. Ин пеш аз ҳама ба дохилшавии Тоҷикистон ба Ташкилоти умумҷаҳонии савдо (ВТО-ТУС), ҳамроҳшавии он ба дигар иттиҳоди созишномаҳои байналхалқӣ мунтақавӣ тааллуқ дорад, ки таҷрибаи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаъол гардонид, ба наздикшавӣ ва татбиқи васеи қоидаҳои байналхалқӣ ва ба низоми дорони тартиби танзими фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ мусоидат мекунад:

- теъдидани мучахҳазгардонии мақомоти гумрук бо воситаҳои техникӣ ҳозиразамони назорати гумрукӣ, ташкили воситаҳои нави идентификациякунонии фаврии молҳои барои муайян намудани таркиби химиявӣ ва дарёфти дистансиякунонии безарари ашёҳои алоҳида:

- мутобиқ гардонидани фаъолияти тамоми ҳадамоти давлатӣ ба интиқоли мол, сармоя ва хизматрасониҳои алоқаманд, ба монанди: мақомоти гумрук, андоз, стандарти давлатӣ, бонкҳои ваколатдор ва дигар вазорату идораҳои манфиатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- бехатаршавии радикалии таъминоти ахборотии мақомоти гумрук ва ташкили шабакаҳои ахборотӣ дар заминаи технологияи иттилоотии нави ҳозира.

Дар ин замина, мақомоти гумрук вазифадор аст, ки дар доираи салоҳияти худ аз як тараф, дар амалӣ намудани сиёсати иқтисодӣ иштирок ва манфиатҳои иқтисодии ҷумҳуриро ҳимоя намояд, аз тарафи дигар, бехатарии иқтисодӣ ва асосҳои иқтисодии истиклолияти мамлакатро дар доираи салоҳияти худ таъмин кунад. Чунки мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи моддаи 460 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ буда, ҳимояи истиклолият, амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, риояи ҳуқуқ ва ўҳдадорҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқиро хангоми интиқол додани мол ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади

гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд.¹ Зиёда аз ин минтақаи мушаххаси ҷавобгарии ҳадамоти гумрук ин ҳимояи маффиатҳои давлат дар соҳаи фоболияти иқтисодии ҳориҷӣ аз таҳдидҳои ҳориҷию дохилӣ ва зарарҳои мустакими моддӣ мебошад.

Чуноне, ки аз Аҳбороти расмӣ Прокуратураи генерали «Оид ба иҷроиши Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 июли соли 1999 сол таҳти рақами 1262» «Дар бораи тадбирҳои иловагии парзӯр намудани мубориза бар зидди ҷинояткорӣ дар соҳаи иқтисод ва коррупсия» бармеояд, рӯяи қардани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бучети давлатӣ» дар солҳои 1999-2001 дар ҷойҳо кошта буд. Дар ҳақиқат, дар он солҳо мувофиқи мақсад истифода набурдани маблағҳои бучетӣ ва маблағҳои ба онҳо баробаркардашуда, ба ҳукми анъана даромада буд. Масалан, санҷишҳои гузаронидашуда дар он солҳо ғайримақсаднок истифода бурдани маблағҳои бучетиро дар ноҳияи Исфара ба маблағи 114 млн. руб. дар шаҳри Кургентеппа ба маблағи 11 млн. рубл муайян карда буд. Ба вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ нигоҳ накарда, ташкилоту корхонаҳо, ширкатҳо даст ба пинҳон қардани андоз ва дигар ғарздорҳои ҳатмӣ заданд. Танҳо дар соли 1999 дар ҷумҳурӣ 625 ҷиноятҳои вобаста ба андоз ба қайд гирифта шуда буд. Маблағи умумии зараре, ки ба содир намудани ҷиноятҳои андоз ба давлат расонида шуда буд 3,6 млрд рубро ташкил намуда, дар давоми тафтишот 1,2 млрд. рубл барқарор карда шуда, бо маблағи 241 млн. рубл ҳаби амвол гузаронида шуда буд. Дар ҳамин замина, танҳо дар ноҳияи Ленин 447 соҳибкори ғайриқонунӣ амалкунанда, аз қабилҳои оспёбҳои ордқашӣ, ҷувозҳои равғанқашӣ, ғонвойхонаҳои шахсии бақайдгирифтанишуда ошкор карда шуданд, ки дар натиҷаи пинҳон намудан ва мувофиқи мақсад истифода набурдан ба маблағи 50 млн. рубл андози солони ба буҷа дохил нашуда буд. Илова бар ин, бо қарорҳои ғайриқонунӣ як қатор хоҷагиҳои деҳқонӣ ва зиёда аз 1 250 нафар шахрвандон аз суғоридани андоз ғайриқонунӣ озод карда шуда, аз 500 корхонаву хоҷагиҳои деҳқонии дар ноҳияи Зафаробод мавҷудбуда, 300-тоаш андозбандӣ карда нашуда буд.

Дигар вазифаи муҳими мақомоти гумрук - ин дуруст ба роҳ мондани фаъолият оид ба назорати асбоб мебошад. Гарчанде ки аз тарафи давлат барои бехтар намудани фаъолият дар ин самт асосҳои ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда бошад, ҳам таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки ҳолатҳои аз тарафи субъектҳои робитаҳои иқтисодии беруна иҷро

¹ Ҳин. Колекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2004. - №12 (91349), қисми 2. - Саҳ. 148.

накардани ӯҳдадорноҳи онд ба баргардонидани даромадҳои асбӯри аз амалиётҳои содироти воридоти ҳоло ҳам мушоҳида карда мешаванд. Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади иҷрои саривактӣ вазифаҳои дар банди 13, моддаи 462 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон муайяншуда ва пешгирӣ намудани вайронкуниҳои қондаҳои гумруки кӯшиши зиёдеро ба харҷ диҳад ҳам ҳолати баргардонидани маблағҳои асбӯри ҳоло ҳам дар бисёре аз қорхонаву ташкилотҳо бо вайрон кардани талаботи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ба танзим даровардани муомилоти асбӯр ва андешидани чораҳои зарури онди пурра ба ҷумҳури баргардонидани даромади асбӯр аз фурӯши молҳои содироти» ба роҳ монда шудаанд. Масалан, агар дар аввали соли 2000 дар ҷумҳури аз ҳисоби шартномаҳо ба маблағи зиёда аз 12 млн. доллари амрикоӣ маблағ дохил нашуда, аз 323 шаҳодатномаи басташудан аҳдҳо танҳо нисбати 52 ҳолат парвандаҳо онд ба вайронкунии қонунҳои гумруки оғоз шуда, нисбати 2 парванда ҷарима ба маблағи 415 000 рубл ситонда шуда бошад, дар санаи 1 октябри соли 2007 шумораи умумии шаҳодатномаҳои аҳди содироти пӯшида нагашта, ҳамагӣ 33 ададро ташкил намуда, маблағи то 2 миллион доллари амрикоиро ташкил додааст. Бо сабаби аз тарафи субъектҳои робитаҳои иқтисодии хориҷӣ дар муҳлати муайяншуда ворид нагаштани даромади асбӯр нисбати 30 Шиносномаи муомилоти нопӯшида парванда оғоз карда шудааст. Аз ин миқдор, аз рӯи 16 Шиноснома, 15 парванда онд ба вайронкунии қондаҳои гумруки ва аз рӯи 14 Шиноснома, 14 парвандаи ҷиноӣ оғоз ва аз рӯи парвандаҳои оғозгардида ба маблағи 118,1 ҳазор сомонӣ ҷарима баста шудааст.

Таҳлил нишон медиҳад, ки қарздорони асосии ба ҷумҳури барнагардонидан асбӯр дар он давра заводи химиявии шаҳри Исфара, АПО «Табак»-и шаҳри Панҷакент, заводи консервабарории шаҳри Хучанд, ширкати «Шоҳрух»-и шаҳри Душанбе, комбинати маъдани «Анзоб»-и ноҳияи Айнӣ, қорхонаи муштараки «Кобол-Таджик-Телестайт», Ҷамъияти саҳомии «Қолинҳо», «КМ Текстиль Сити», «УО Хатлонсавдо», «Ширкати Баракат», «ООО Умед-2003», «ООО НЭО» ва ғайра буданд.

Аммо ба ин нигоҳ накарда, баъзе аз қормадони ҳадамоти гумруки вилоятӣ Суғд даст ба қонуншиканиҳои зиёде мезананд. Масалан, санҷиши дар шӯъбай гумрукии ноҳияи Хучанд дар соли 2000 муайян кард, ки ба миқдори 151 000 литр спирт, 8 000 қуттии сигарет, 74 000 литр қоняк ва 40 000 шиша арак ғайриқонунӣ ба

сохибони онҳо барои «нигоҳдорӣ дар анбори гумрук» супорида шуда буд. Дар натиҷаи ин ба Бюҷети давлатӣ ба маблағи 1,8 млн. доллари амрикоӣ зарар оварда шуд. Инчунин, аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи вилояти Суғд ошкор намудани ҳодисаҳои ғайриқонунии бо мақсади фуруҳтан нигоҳ доштани миқдори муайяни ашёҳои стратегии «Уран» ва «Сесни» гувоҳи гуфтаҳои болоянд.

Ногуфта намонад, ки ба таври қочоқ баровардани ашёи стратегӣ аз марзи ҷумҳурӣ дар дигар вилояту шаҳру ноҳияҳо низ ҷой дорад. Масалан, масъулони корхонаи муштараки «Балкат» бо маслиҳати пешаки бо роҳбарияти заводи пахтаи ноҳияи Хисор даст ба қочоқи нахи пахта зада, бо роҳи сохтакорони хуччати соли 1994 аз марзи ҷумҳурӣ 302 тонна нахи пахта ба маблағи 572 253 доллари амрикоӣ бароварда, маблағи арзиши пахта аз онҳо худ карда, ба давлат зарари махсусан калон расонида буданд.

Ҳолати бо роҳи қочоқ баровардани нахи пахта, қаммади он ба ҷири қариб дар тамоми заводҳои пахтаи ҷумҳурӣ аз тарафи Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар ва аз рӯи маводи он шахсон гунаҳкор аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба ҷавобгарӣ кашида шудаанд. Аз ҷумла 49 183 кг қочоқи нахи пахта дар заводи пахтазоказунии «Октябр»-и ноҳияи Бохтар ба маблағи 116 524 доллари амрикоӣ, 205 274 кг нахи пахта дар заводи пахтазоказунии шаҳри Турсунзода ба маблағи 202 619 доллари амрикоӣ, қаммади пахта ба миқдори 744 тонна ба маблағи 148 млн. рубл дар заводи пахтаи ноҳияи Шаҳритус дар соли 1999 мисол шуда метавонанд.

Дар ҷойҳо аз беаҳамиятӣ ва формбӯи роҳбарони корхонаву ташкилотҳо ҷиноятҳои дуздӣ, азониҳудкунии, сӯнистеъмом аз мансаб, нерофкорӣ хеле зиёд шуда буд, ки ин ба пешрафти иқтисодиёт ва мустаҳкам кардани қонуният ва тартибот мусондат намекард. Дар ҳамин давра, содиршавии ҷиноятҳои иқтисодӣ дар тамоми ноҳияҳои ҷумҳурӣ ошкор шудаанд. Ҳолатҳои дуздии калони моликияти давлатию ҷамъиятӣ дар Иттиҳодияи истеҳсолии Қайроққум, «Темурмалик» ба маблағи 3 536 млн. рубл, дар Базаи нафти шаҳри Душанбе 159 млн. рубл, дар Иттиҳодияи истеҳсолии «Заря Восток» 16 млн. рубл ва ғайраҳо муайян карда шудаанд.

Мубориза бо ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт, яке аз рӯи муҳими таъмини бехатарии иқтисодии мамлакат ба шумор меравад. Таҳлили бехатарии иқтисодии Тоҷикистон аз рӯи хусусиятҳои худ ғуноғун аст. Агар ҳатари махсус дар марҳилаи ҳозира, ин иқтисодии ҷиноятпеша ва ришвахӯрӣ дар соҳаи идории иқтисодӣ, интқоли

чинояткоронаи арзишҳои миллию фарҳангӣ, зеҳнӣ ва асёр ба хорича бошад, пас дар заминаи дастовардҳои навтарини соҳаҳо ва воситаҳои гуногуни алоқаҳои коммуникатсиониву электронӣ, алалхусус компютерӣ ва интернет унсурҳои нави хатари умумибашарӣ падид омада истодаанд, ки метавонанд сарҳадҳоро шикаста, ба махфитарин кашфиётҳои иқтисодӣ, ҳарбӣ ва ҳатто ракетаҳои ҳадафзан ва силоҳҳои ядрои роҳ ёбанд. Бинобар ин, сарфи назар аз он, ки ба воситаи дастовардҳои навтарини соҳаи компютериву алоқаҳои электронӣ, аз як тараф, имкониятҳои мо дар қори таргибу муаррифии Ҷумҳурии Тоҷикистон даҳҳо маротиба афзояд, аз тарафи дигар тавассути он ба маҷрои беинтиҳои ахбор, ба фазои иттилоотии ҷаҳон бипайвандем ҳам, мо бояд дар алоқамандӣ бо раваидҳои ҷаҳонӣ таҳлил ва ҳалли проблемаи таъмини беҳатарии иқтисодии ҷумҳуриро тақвият бахшида, баъдан аз дастовардҳои беҳтарини дигар мамлакатҳо бархурдор шавем.

Ҳамзамон чунин чиноятҳо, ба монанди қочоқи аслиҳа, моддаҳои радиоактивӣ, маводи стратегӣ, баҳусус маводи нашъаовар, инчунин амалиёти ғайриқонунии компютерӣ ва асёр, ба мамлакат на танҳо зарари иқтисодӣ мерасонанд, балки мустақиман ба таъмини беҳатарии давлат таҳдид мекунанд.

Бинобар ин, имрӯз дар байни вазифаҳои мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амалӣ гардонидани тадбирҳои ҳимояи беҳатарии давлат, аз ҷумла беҳатарии иқтисодии он тавачҷӯхи зиёд зоҳир кардан аз манфиатҳои ҳолӣ нест. Дар ин маврид ба объектҳои асосии беҳатарӣ бояд инҳо дохил карда шуда, ҳаматарафа мавриди омӯзиш қарор дода шаванд:

- шахсият: ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқ ва озодии он;
- ҷомеа: арзишҳои моддӣ ва маънавии он;
- давлат: сохти конституционӣ, истиқлолият ва тақсимопазирӣ

қаламрави он.

Санадҳои қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба масъалаҳои амнияти иқтисодии мамлакат дахлдоранд, қонунӣ будани ташкили системаҳои марбутан таъмини беҳатарӣ ва барои ин қор кардани сохторҳои махсус ва институтҳои давлатиро тасдиқ мекунанд. Аммо беҳатарии иқтисодӣ монанди дигар намунаҳои беҳатарӣ дар натиҷаи гузаронидани сиёсати ягонаи давлатӣ дар соҳаи таъмини беҳатарӣ, системаи тадбирҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ташкилӣ ва хусусиятҳои дигар бо дарназардошти таҳдидҳои яқхела ба манфиатҳои ҳаётан муҳими шахсият, ҷомеа ва давлат ба даст меоянд.

Вобаста ба ин, тадбирҳои таъмини беҳатарии давлатӣ аз рӯи

хусусиятҳои худ ва мақомоти амалкунанда ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд:

- тадбирҳои умумии бехатарӣ;
- тадбирҳои махсуси бехатарӣ.

Тадбирҳои таъмини бехатарии давлатӣ ба химояи чомеъа ва давлат аз ҳар гуна қасдҳои зараровар, аз ҷумла дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ низ равона карда шудаанд. Тадбирҳои умумии бехатарӣ бошад, дорон хусусиятҳои мебошанд, ки самти бунёдкоронаро пешгирикунанда дошта, маҷмӯи тадбирҳои ташкилию сиёсӣ, ҳуқуқӣ, тарбиявӣ ва ҳарбиеро дарбар мегиранд, ки аз ҷониби мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ танзим мегарданд. Мақсади тадбирҳои умумӣ аз мухайё намудани шароитҳои иборат мебошанд, ки амалӣ намудани онҳо ҷузъҳои зараровар ва сохторҳои ҷиноиро дар дохили мамлакат ва ҳориҷи он, ки барои расонидани зарар ба манфиатҳои ҳаётан муҳими Тоҷикистон нигаронида шудаанд, мушкул мегардонанд.

Бештари ваколатҳои мақомоти гумрук ҳамчун мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба соҳаи таъмини тадбирҳои ҳуқуқӣ ва мубориза бо ҷинояткорӣ конуншиканиҳо дар соҳаи иқтисодӣ бахшида шудаанд. Мақомоти гумрук дар ин маврид дар ҳудуди салоҳияти худ дар таъмини тамоми тадбирҳои зикргардида, ба ғайр аз тадбирҳои ҳарбӣ иштирок намуда, фаъолияти ғавриро ҷустуҷӯиро анҷом медиҳад. Дар бораи ҳодисаҳо ва амалиётҳои ба бехатарии давлатӣ, иқтисодӣ ва экологӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдидкунанда маълумотҳо ба даст оварда, дар аксари мавридҳо дар татбиқи тадбирҳои махсуси бехатарии иқтисодӣ иштирок менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо баробари хусусигардонии бисёр соҳаҳо, аз ҷумла бо анҷом расидани хусусигардонии корхонаҳои хурду миёна сохтори идоракунии низ тағйир ёфт. Вазифаҳои истеҳсоли маҳсулот, тақсими онҳо ва ташаккули нарх ба ихтиёри бахши хусусӣ гузашта, мутобиқи сохтори нав вазоратҳои навтаъсис, аз қабилӣ: вазоратҳои иқтисод ва савдо, нақлиёт, энергетика, саноат, алоқа, кишоварзӣ, даромадҳо ва пардохтҳои давлатӣ ҳамчун мақоми идоракунии давлатӣ ба таҳияи меъёр ва қондаҳои фаъолияти ин ё он соҳа машғул шуданд.

Дар ин ҷо бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 январи соли 2002 таҳти рақами 745 «Дар бораи таъсиси Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо мақсади ҳарчи зудтар иҷро намудани Фармони зикркардашуда қабул шудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 феввали соли 2002 таҳти рақами 48 «Масъалаҳои Вазорати даромадҳо ва

пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва инчунин дар ин асос сохтори Дастгоҳи марказӣ ва Нақшаи идораи Вазорати номбурда арзи вучуд намудани департаментҳои андозу гумрук ва Саридораи полиси андозро махсусан бояд кайд намуд. Чунки таҷрибаи дигар давлатҳо нишон медиҳад, ки дар ҳар марҳилаи гузариш ва табдилёбӣ, арзишҳои нав нисбати ҷамъоварии пардохтҳо тавлид ёфта, сохтор ва воҳидҳои таъсис дода мешаванд, ки тарҳи тоза ба худ гирифта, ба воситаи таҳти назорат гирифтани фаъолияти ҳар як корманд бо дарназардошти ҳифзи манфиатҳои соҳибкдорон барои ба сатҳи сифатан нави ҷамъоварии даромадҳои давлатӣ дар асоси тақмили сиёсати андоз ва гумрук ноил шудан, равона мегарданд.

Ҷи тавре, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 апрели соли 2002 дар ин бора бармеояд: «Ҳар як шикояти соҳибдор, роҳбари корхона, ништирокҷии фаъолияти савдои хориҷӣ аз хусуси қонуншиканин кормандони андозу гумрук баррасӣ мегардад ва чунин рафтори ношоиста ба таври қатъӣ пешгирӣ карда мешавад.

Ҳамзамон вазорати нав ва сохторҳои он мақоми ҷазодиханда нест, балки ташкилотест, ки дар ҳамкории зич ҷамъоварии пардохтҳои дар кодексҳои андоз ва гумрук пешбинӣшударо таъмин менамояд. Дар ин маврид мо бояд ҳифзи манфиатҳои соҳибдорони худро таъмин намоем».

Мавҷудияти Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таи солҳои 2002 - 2006 собит намуд, ки истифодабарии таҷрибаи дигар давлатҳо дар он солҳо бо мақсади ҷоннок гардонидани фаъолияти якҷояи мақомотҳои андозу гумрук ва Саридораи полиси андоз зарурати объективӣ буда, барои дар асоси тақмили сиёсати андоз ва гумрук ба сатҳи сифатан нави ҷамъоварии даромадҳои давлатӣ гузаштан заминаи воқеӣ гузошт.

Бо мақсади татбиқи минбаъдаи ислоҳоти идораи давлатӣ, ташаккули низоми шаффофи фаъолияти мақомоти идоракунии ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 ноябри соли 2006 № 9 «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар қатори дигар вазорату идораҳои барҳамдодашуда ва дар сохтори нав шомил шуда ба Қумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои вобаста ба андоз ва гумруки собиқ Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шуданд.

Ҳадафи асосии тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи ҷумҳурӣ ин тақони ҷиддӣ ва суръати тоза бахшидан ба рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва ҷараёни созандагиву бунёдкорӣ дар мамлакат буд.

Дар баробари ин пайдо намудани тарзи муносиби фаъол гардонидани одамон ҳангоми рақобати доимӣ, моделҳои бехатарии таъсисдодан онҳо дар доираи ташкилҳои давлат, баррасии тамоми таърихи инсониятро пешбинӣ мекард. Дар ҳақиқат, табиати бехатарӣ дар тамаддуни инсоният решаҳои чуқури таърихӣ дорад ва бо ҷалб намудани соҳаҳои гуногуни илм метавон онро боз ҳам самараноктар таҳқиқ намуд. Масалан, ба даст овардани маълумотҳо дар боран таҳлили бехатарии иқтисодии Тоҷикистон вазифаи фаъолияти фаврию ҷустуҷӯии тамоми мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад.

Дар ин маврид бехатарӣ ҳамчун категория бо объектҳои мушаххас, аз ҷумлаи шахсият, ҷомеа ва давлат ва бо ҷунин навъҳои бехатарӣ, аз қабилӣ сӯхторнишонӣ, ҳастай, табиӣ ва гайра вобаста мебошад.

Аммо мушкилиҳои бехатарии шаклҳои мухталифи ҷомеаи инсонӣ ва ҳуди инсонро баррасӣ намуда, ба назар гирифтани табиати духела доштани ҳодисаи мазкур зарур аст:

- бехатарӣ - ин шароити мавҷудият ва инкишофи минбаъдан фардӣ, инсонӣ ва ҷомеае, ки ӯ барпо мекунад;

- бехатарӣ - ин натиҷаи фаъолияти ҷунин субъектҳо ба монанди шахсият, ҷомеа ва давлат мебошад.

Таҷриботи амиқи илми мушкилиҳои бехатарии иқтисодӣ бидуни таҷриботи омӣҳо ва шартҳои, ки гоҳҳо ба мавҷудияти ҳуди инсон, ҷомеа ва давлат таҳдид мекунад ва то андозаи муайян сабабҳои мавҷудияти системаи бехатарӣ мегарданд, имконнопазир аст. Баъзе онҳоро дида мебароем:

1. Агарчи бо мушкилотҳои калон бошад ҳам, тадбирҳои ҳаётан муҳими дар соҳаҳои охир баамаломата аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар атрофи ғояи эҳён давлати навини тоҷикон муттаҳид намуд. Ба ин гуна тадбирҳо ва дастовардҳои муҳим, аз ҷумла мансубанд:

- дар шаҳри Душанбе гузаронидани вохӯриҳои муҳими сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ, Иттиҳоди иқтисодии Евразия ва «Панҷгонаи Шанхай», ки минбаъд бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Форуми Шанхай» номгузори шудааст, дастовардҳои бузурге ба шумор мераванд;

- бо шукӯҳу шаҳомати тоза бори аввал дар нойтаҳти давлати

точикон-дар шаҳри Душанбе дар як вақт баргузор гардидани се маъракаи муҳими сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дорои аҳамияти байналмилалӣ, аз қабилӣ чаласаи Шӯрон роҳбарони кишварҳои аъзон Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (5 октябри соли 2007 бо иштироки президентони 11 ҷумҳурии аъзон ИДМ), чаласаҳои сарони кишварҳои аъзон Иттиҳоди иқтисодии Евразия ва Шӯрон Созмони Аҳдномаи Амнияти дастҷамъии кишварҳои Арманистон, Беларусия, Тоҷикистон, Россия, Ўзбекистон, Қазокистон ва Қирғизистон (6 октябри соли 2007), ки дар роҳи татбиқи гаштани лоиҳаҳои ҳамкорӣҳои мутақобилан судманди байни 12 кишвар, аз ҷумла Федератсияи Россия тақони тозае гардида, саҳифае нава кушоданд. Маҳз дар ҳамин ҷо ба ёд овардани пешниҳод ва гуфтаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба дурномаи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба манфиати истиқлолияти босуботи Тоҷикистон аст, мувофиқи мақсад аст: «Моҳияти истиқлолияти Тоҷикистон дар ҳаёти берунӣ ва дохили он, таҳким ёфтани принсипи зикргардида бидуни зӯрварӣ пеш аз ҳама аз афзалиятҳои геополитикӣ вобастаанд. Ва дар ин самт мо бори дигар дар хусуси ояндаи қитъаи Евразия, тарҳ ва воқеияти дохилии он сухан ронда, боварии қатъӣ изҳор менамоем, ки дар садсолаи оянда Федератсияи Россия бо тамоми мушқилот истодагарӣ карда, ҳамчун яке аз марказҳои бузурги нерӯҳои боқӣ хоҳанд монд. Ин муносибат дурномаи дарозмуддати амнияти миллии давлати моро ки бо Россия робитаҳои шарикӣ ва ҳамбастагии стратегӣ дорад, муайян менамояд»¹;

- вобаста ба талаботи шароити ҳозира ва бо дарназардошти анъанаҳои пуршарафи таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик, ки аз зарурияти иқтисодӣ ва сайёҳӣ кӯшиши мустақам намудани истиқлолияти давлат бармеоянд, дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2000 «Дар бораи дар муомилот қорӣ намудани асъори миллий «Сомонӣ» аз 30 октябри соли 2000 тайёр намудани яке аз нишонаҳои зарурии истиқлолият, яъне дар тамоми қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амал татбиқи намудани воҳиди нави пулии «Сомонӣ».

Асъори нави миллий агар, аз як тараф, яке аз асосҳои тақмили давлат, пояи давлатдорӣ миллий ва дастоварди муҳим бошад, аз тарафи дигар яке аз асосҳои таҳкими истиқлолият ва дар айни замон яке аз нишонаҳои истиқлолияти давлатӣ, мояи ифтихор ва обрӯи

¹ Ниг.: Раҳмонов Э.Ш. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оғози асри XXI: бардошти оқилона алтернатива надорад // Независимая газета.-2000. - 8 декабр. - Саҳ. 2-3.

мпллат ба ҳисоб меравад.

Аз ин рӯ, вазифаи муқаддаси ҳар як сокини мамлакат ин таъмини муомилоти озод, ҳимояи қурб ва қобилияти табилии аъсорӣ миллӣ ба шумор меравад. Зеро ки таъмини ҳаёти шоистаи аҳолии мамлакат аз бисёр ҷиҳат ба дараҷаи ҳалли пурраи мушкилоти ҷорӣ намудани системаи нави нулӣ, дар навбати аввал ба ҷигунагии сермаҳсулии ислоҳоти иқтисодӣ, инкишофи ҳамаҷонибаи истеҳсолот, баланд бардоштани сифати маҳсулоти саноатию кишоварзӣ, ба рақобат тобоварӣ ва дар ин замина бо ба даст овардани афзоиши иқтидорӣ содиротин **ҷумҳурӣ** вобаста мебошад.

2. Аз рӯи ақидаи бархе аз мутахассисон 30-40 фоизи молҳои воридотӣ ба Тоҷикистон бе риояи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ба таври қочоқ, аз ҷумла ба тариқи нодуруст декларасиякунонӣ, паст кардани арзиши гумрукии мол, нодуруст нишон додани миқдор ва сифати мол ва воситаҳои нақлиёт мебошад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки вазъият дар ин самт хеле мураккаб ва ногувор буда, ба пуррагӣ ислоҳ намудани он дар солҳои наздик имконнопазир аст.

Дар боран интиқоли молҳо аз сарҳад сухан ронда, мо равшан менишем, ки ҳеҷ гуна зӯрварӣ дар ин самт кӯмак расонида наметавонад. Бинобар ин, дар дохили мамлакат барои сармоя шароити мусонд ба вучуд овардан лозим аст. Аммо ин мушкилот, мушкилоти калони макроиқтисодӣ ба ҳисоб меравад.

Мушкилоти дигар, ин тарифи гумрукӣ ва мизони меъёрҳои аз ҳад зиёди аксизӣ мебошад. Таҷрибаи мамлакатҳои пешрафта нишон медиҳад, ки чунин муносибат метавонад на танҳо системаи гумрукиро, балки савдои ҳориҷиро низ ба ҳаробӣ оварда, «бизнеси» гумрукиро ба «бизнеси» ҷиноятпеша оварда расонад.

Яқин аст, ки аз рӯи чунин тартиб вақте молҳо тахти номҳои худ ворид намегарданд, пас корхонаҳои истеҳсолкунанда бештар бе ҳимоя монда, дурустии ҳисобу китоби оморӣ низ тахти савол қарор мегирад. Масалан, магар имконпазир аст, ки ҳамон як мебели (мисолҳо шартланд) дар шакли ДСП-тахтан мангана кардашуда ё телевизорӣ дар шакли ҷойники барқӣ воридшударо ба кайд гирифт? Ҳеҷ гоҳ не.

Барои роҳӣ ёфтани аз чунин ҳолатҳо, дар навбати аввал татбиқи тадбирҳои зайл дар амалия зарур аст:

- бебӯҷ ва ё бо имтиёз ворид намудани молҳои алоҳидани ҳаётан муҳим ба монанди: ғалла, маҳсулоти саноати ордину ярмагӣ, орд, маводи сӯзишворию молидани, либос ва пойафзоли кӯдакона, бозичаҳо, калӯш, маҳсулоти фармасевтӣ, маводи сохтмонӣ, нуриҳои минералӣ то давраи пурраи барқароршавӣ ва устуворшавии истеҳсолоти саноатӣ;

- дар баробари устуворшавии истеҳсолот қорӣ намудани миқзони ягонаи тарифӣ ба молҳои ҳосияти якхелаи истеъмолидошта бо муқаррар намудани бочҳои ҳархелаи гумрукӣ на бо таносуби фониз (ставкаи бочӣ адвалорӣ), балки аз рӯи сифати мушаххаси мол ва гузаштан ба муқаррар намудани миқзони бочӣ омехта (ставкаи бочҳои гумрукии адвалорӣ ва махсус- мутобиқи моддаи 342-и Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон), яъне дар оянда татбиқи миқзони дар навбати аввал набояд аз фониз ва миқдор, балки аз сифати молӣ мушаххас оғоз ва муайян намудан ба мақсад мувофиқ аст.

Таҳлили ҳамаи солҳои гузашта нишон медиҳанд, ки меъёри бочҳои пасти гумрукӣ соҳибқоронро аз қонуншиканиҳо боздошта, онҳоро ба пардохти саривақтӣ ҳавасманд ва боиси бештар ғайи гардонидани Бюҷети давлатӣ мегардонад.

- қорӣ намудани ҳиссаҷудокунии тарифӣ нисбати молҳои шабех. Яъне, дар амалияи гумрукӣ ғайр аз миқзони ягонаи тарифӣ барои молҳои сифатан наздик, тадбири дигаре низ ба номи ҳиссаҷудокунии тарифӣ мавҷуд аст. Он дар сурате амалӣ мешавад, ки тарафҳои ба мувофиқаомада онҳо ба воридоти молҳои мушаххас аз мамлақати муайян шартнома мекунанд.

- афзалтар шуморидани истилоҳи «бачҳои ҳавасмангардонӣ» аз мафҳуми «имтиёзҳо» нисбат ба ҳар кадом қорхона ё ташкилоти мушаххас не, балки нисбат ба молҳои мушаххаси истеҳсоли, пеш аз ҳама ба таҷҳизоти истеҳсолии қорҳои мамлақат ва аҳолии зарур, ки дар қумҳурии истеҳсол намешаванд. Масалан, аз рӯи таҷрибаи дигар мамлақатҳо метавон бачҳои ҳавасмангардонии як қорро аз арзиши гумрукии молҳо ба дастгоҳҳои технологӣ ҳозиразамони истеҳсоли, бахусус ба дастгоҳҳои технологӣ қорҳои истеҳсоли хӯроқи қӯдақона, ба молҳои талаботи аввалия ва зарури ниёзи мардум то афзуншавии истеҳсоли онҳо дар бозори дохилӣ муайян ва қорӣ намуд.

Дар баробари ин ҳаҷми имтиёзҳои гумрукӣ мисли пештара дар ҳаҷми умумии молҳои қумҳурии воридшаванда хело қор аст. Ин нишондиҳанда аз рӯи вазни қиёсӣ дар солҳои 2000-2006 тахминан 60-70 қорҳои ҳаҷми молҳои қумҳурии воридшударо ташкил менамояд. Масалан, маблағи умумии имтиёзҳои тарифӣ, ки дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ қарда шудаанд, дар соли 2006 маблағи 979,4 млн. сомониро ташкил намудаанд, ки он нисбат ба соли 2005-ум 37,6% бештар мебошад. Маблағи бештари имтиёзҳои тарифӣ ба молҳои зерин аз қумлаи ашёи хоми вориднамудан Заводи алюминии Тоҷикистон, ашёи хориҷӣ, сарватҳои ашёӣ ва тиллои ба нишонии Бонки миллии Тоҷикистон воридшаванда, таҷҳизоти истеҳсолии технологӣ ва қӯмақи ба шардӯстона қор меоянд.

Аз маҷмӯи молҳои бо имтнӯзҳои гумрукӣ ба ҷумҳурӣ воридшаванда, метавон ёри башардӯстонаро мисол бнӯварем, ки бе ситонидаи боҷ ворид мегарданд. Дар ин ҷо низ камбудҳои зпӯле мавҷуд буда, шубҳае нест, ки дар бисёр мавридҳо зерн мафҳуми ёри башардӯстона молҳои дигар ворид гардида, тоҷирони мушаххас аз ин ҳисоб истифода мекунанд.

Ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 2000 № 459 «Дар бораи тасдиқи Низомнома оид ба тартиби тақсими ёри башардӯстона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо дарназардошти тағйироти иловаҳои аз тарифи вазорату идораҳои дахлдор пешниҳодкардашуда, метавон умед баст, ки мутобиққунонии фаъолияти созиҳои байналхалқӣ, шахси алоҳидан ҳуқуқӣ ва воқеӣ оид ба расонидаи ёри башардӯстонаю техникӣ, инчунин назорат аз болои воридот, тақсмот ва истифодаи самаранокн он вазъиятро ба кулӣ дигар мекунад.

3. Дар баробари тақмили усулҳои қорнн қормандони мақомоти гумрук (таъбиқи таҷҳизот ва асбобҳои махсус, истифодаи сағҳои таълим додашуда ва ғайра) тақмили мунтазамн заминаҳои қонунгузори зарур аст. Масалан, барои ба даст овардани асбор, аз мамлакат ба хориҷа содир намудани ашӯи хом хатмӣ намебошад. Низомн гумрукн мавҷуд аст, ки хангомн таъбиқи он бар ҳилофи низомҳои содирот ва воридот чунин нишондиҳандаҳои зарури монанди: номгӯи молҳо, вазн, нарх ва сифат хангомн ситонидаи маблағи пардохташаванда ягон аҳамияте надоранд.

Дар ин ҷо суҳан дар бораи низомн гумрукии транзитн ва борҳои транзитни аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ўбурқунада меравад, ки онҳо дар контейнерҳо, дар платформаҳои автомобилӣ ё қатораҳои роҳи оҳан бор ва ба дигар мамлакатҳо ё ба воситаи қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мамлақати яқум ба мамлақати сеюм фириристоида мешаванд.

Қорқарди борҳои транзитн дар тӯли тамоми роҳ аз ҷои фириристодан то ҷои таъинот барои ҳама фондаовар мебошанд: ҳадамоти марбута барои фраки кишнн, қормандони бандар барои аз ҷое ба ҷое қашонидаи, роҳи оҳанчиён ва ё интиқолдиҳандагонн автомобилн барои интиқоли онҳо, қормандони мақомоти гумрук бошанд, маблағи пардохташавандаро меситонанд. Ба ибораҳои дигар, аз ҳама мутобиқи тартиботи қорн андоз ситонида шуда, мутаносибан ҳазинаи давлат пур қарда мешавад. Аммо дар бисёр ҳолатҳо барои қормандони мақомоти гумрук ситонидаи маблағҳои гумрукн вобаста ба он нест, ки дар дохили контейнерҳо ҷн ҷнз мавҷуд аст. Шартн асоснн назорати гумрукн хангомн истифодаи ин низом, асосан мавҷуд набудани молҳои

содироташон ва ё воридоташон ба мамлакат мамнӯъ мебошад. Дар ҳақиқат, на танҳо кормандони мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки кормандони мақомоти гумруки тамоми олам низ танҳо бо азназаргузаронии визуалии контейнерҳо қаноат мекунад.

Дар натиҷа на танҳо кормандони гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки мақомоти гумруки тамоми олам аз ҳисоби номукаммалии ҳуҷҷатҳои меъёри пайваста зарар мебинанд. Аммо ин як мисоли хурде дар ҳамкории ҳадамоти гумрук бо ҳадамоти давлатҳои мухталиф мебошад. Агар хангоми таҳияи санадҳои меъёрию ҳуқуқи талабот ва мушкилиҳои махсуси идораву муассисаҳои соҳавӣ дар сатҳи иттиҳодҳои байнидавлатӣ ва байналмилалӣ ба назар гирифта мешаванд, тарафҳо аз ин танҳо фоида мединанд.

4. Дар айни замон зарурати тақмили минбаъдан шаклҳои ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар созмонҳои манфиатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли таҳияи санадҳои муштаракӣ идорӣ ва меъёрии ҳуқуқӣ, фармонҳо ва дастурамалҳои ҳудудие, ки салоҳият ва фаъолияти ҳар як иштирокчиёро танзим менамоянд, эҳсос карда мешавад.

Вобаста ба ин, махсусан ҳамкории мақомоти андоз ва гумрук ҳамчун ҷузъҳои таркибии ба ҷамъоварии андоз ва пардохтҳои гумруқӣ машғулбуда хеле муҳим аст, чунки вазифаи дигарии стратегии онҳо таъмини бехатарии иқтисодии мамлакат мебошад. Дар таҷрибаи қонуншиканиҳои андоз ва гумруқӣ тез-тез зарурияти гузаронидани тадбирҳои муштарак хангоми назорат аз болон иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ ба миён меояд, ки дар онҳо шояд чунин қонуншиканиҳо, аз қабилӣ қочоқи молҳо, бознагардонидани фоидаи асъори содиротӣ ба суратҳисоби бонкҳои ваколатдор, насупоридани пардохтҳои гумруқӣ ва ғайра мавҷуд бошанд. Масалан, аз руи маълумотҳои расмии Ҳадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағи бознагардидашуда аз асъори содиршуда ба Ҷумҳурии Тоҷикистон то 1 январи соли 2001 аз рӯи 268 шиносномаи муомилоти бастанашуда 10,2 млн. долларӣ амриқоӣ ва қарзҳои дебиториҳои субъектҳои фаъолиятҳои иқтисодии ҳориҷӣ аз рӯи пардохтҳои гумруқӣ 14,0 млн. сомониро ва то 1 январи соли 2007 мутобикан 34 адад ба маблағи 1,3 млн. долларӣ амриқоӣ ва 11,1 млн. сомониро ташкил доданд.

Дар шароити ҳозира ҳамкории мақомоти гумрук ва андоз дар соҳаи мубодилаи ахборот, гузаронидани таҷрибаомӯзии мутақобилан кормандон бо ташаббуси яке аз тарафҳо мутобики санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ гузаронидани тафтиши фаъолияти молиявӣю хоҷагии андозсупорон, ки дар фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ иштирок

менамоянд, такмил меёбад.

Ҳамин тавр, дар асоси гуфтаҳои боло, барои баланд бардоштани самаранокии муковимат ба иқдомҳои ҷинойткорона, ба даст овардани ахбороти возеҳ, пешгуиш конунгузорӣ ва ҷорӣ намудани моратория ба тез-тез иваз намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳан фаъолияти гумрукӣ бо мақсади таъминии истиқлолияти босубот ва беҳатарини иқтисодӣ чунин ҷорабинихоро дар амал татбиқ намудан ба мақсад мувофиқ аст:

1. Ба таври мақсаднок бартарарф намудани монеа ва мушкилиҳо дар роҳи ҳамгироии Иттиҳоди иқтисодии Евразия, ки мавҷудият ва инкишофи он сабабгори мавҷудияти як катор бартарариҳо нисбати ҳарчи пурратар истифода бурдан аз имкониятҳои таърихан ба вучудодада, аз қабилӣ: иқтисодии мутақобилан вобаста ва мутақобилан нуррақунанда; афзудани боварӣ байни халқҳои сокин ва менталитети ба вучудодада; истифодаи бештари фарҳанги ба манфиати ҳамдигар равона карда шудаю аз байн бурдани мавҷудияти монеаҳои забонӣ; пурра таъмин намудани талабот ба маводи ҳуроқа ва бо захираҳои барқӣ, мебошанд.

2. Идома додани кор тахти санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав, ки зарурати онро динамикаи тараккии фаъолияти гумрукӣ талаб менамояд. Дар ин самт қадамҳои аз ҳама муҳим - ин ҷорӣ намудани Тарифи гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ба даст овардани розигии тамоми давлатҳои иштирокчи Иттиҳоди гумрукӣ Евразия онд ба Тарифи умумии гумрукӣ мебошад.

3. Мустаҳкам намудани ҳамкориҳои мақомоти гумрук бо Агентии мубориза бар зидди коррупсия ва ҷинойтҳои иқтисодии назди Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки ҳуқуқи пешгирӣ намудани ҷинойтҳо дар фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ дар дохили мамлакат ва беруи аз ҷумҳурӣ доранд, дар доираи салоҳияти худ онд ба масъалаҳои соҳибхотирӣ, ҳифзи амнияти миллий, ҳаёт ва саломатии инсон, муҳити зист ва арзишҳои фарҳангӣ, пурзӯр намудани фаъолияти ҳифзи ҳуқуқӣ, мубориза бар зидди коррупсия, пешгирӣ намудани қочоқ, ҷинойткорӣҳо, муомилоти гайриқонунии асъор ва ҳуқуқвайронкунӣҳои маъмуриӣ дар соҳан фаъолияти гумрукӣ, амал менамоянд.

Бо назардошти вазъи мураккаби ҷаҳон ва мавқеи геополитикӣ Тоҷикистон ба хотири муборизаи пурсамар бар зидди ҷинойткорӣ дар замоне, ки терроризм, гардиши гайриқонунии маводи муҳаддир ва

наҳишавиш ғояҳои зӯроварӣ мавқеи устувори минтақавӣ ва умумичаҳонӣ пайдо карда истодаанд. Шаклҳои нави ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва нерӯҳои ҷомеаро густариш додан низ ба манфиати қор аст. Чунки рӯйдодҳои соҳаҳои охир ва шароитҳои геополитикӣ вазъиятеро ба миён оварданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи сулҳӣ ба ҷараёни муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор қашада шавад. Ин дар навбати аввал ба омилҳои транзитӣ таъдил ёфтани марҷаи ҷумҳурӣ барои интиқоли ва муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор аз давлатҳои ҳамсоя, бахусус аз Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон иртибот дошта, оқибатҳои манфии дигарро дар соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба амал меоварад.

Аз ин рӯ, қормандони Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми саъю кӯшиши худро бахри пешгирӣ ва бартараф намудани ин вобод аср равона карда, қори худро дар самти мубориза алайҳи қочоқи маводи нашъадор дар ҳамкории зиҷ бо дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҷумҳурӣ ба роҳ монда, дар солҳои 1992-2006 садҳо ҳодисаҳои қочоқи маводи нашъаоварро ошқор намуда, аз муомилоти ғайриқонунии тоннаҳо маводи нашъаовар ва шохчаҳои банг гирифтаанд, ки аз онҳо садҳо қиллограммаш героин, афюн, гашш, қодени ва морфинро ташқил меоданд.

Бо дарки оқибатҳои фочнабори ин масъала, маълум, ки ҳеҷ як давлат имрӯз ба танҳои наметавонад дар мубориза бо ин падидан номатлуб ғолиб барояд. Вале ҳамроҳшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қонвенсияҳои байналқалқӣ имқоният медиҳад, ки мақомоти гумруқ фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи худро бо ҳам иққишоф дода, бо саъю кӯшиши якҷоя ва бо истифода аз таҷрибаи байналқалқӣ садди роҳи қардиши ғайриқонунии маводи нашъадор қардад.

Маҳз бо ҳамин сабабҳо зарурати васеъ намудани ҳамкории бевоситаи мақомоти гумруқи ҷумҳурӣ бо мақомоти гумруқ ва дигар соҳторҳои ҳифзи ҳуқуқи давлатҳои қоричӣ ва созмонҳои байналқалқӣ дар мубориза алайҳи қочоқи маводи нашъаовар ва аслиҳа, маводи радиоактивӣ ва технологияи иттилоотӣ ва инчунин роҷаи санадҳои ҳуқуқи байналмилалии эътирофнамудан Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омадааст.

4. Ташаққул ва тақмили заминаҳои меъёрно ҳуқуқи фаъолияти қавриро қустуҷӯй ва муайян намудани доираи амали он дар соҳаи фаъолияти гумруқӣ бо мақсади дар доираи салоҳияти худ аз қониби қормандони мақомоти гумруқ аз худ қардани шаклу усулҳои ин фаъолият.

5. Муқаррар намудани механизми муқаммалӣ санҷиши қаврии шаҳсонӣ дар содиқ намудани қиноят гумонбаршуда ва қор қарда

баромадани тартиби самараноктари коргузори махфӣ. Ҳамчунин танзим намудани асоснокӣ ва тартиби кор бо шахсони барои мусондаи ҷалб гардида, дар ошкор гардонидан ва пешини намудани ҷинойтҳои иқтисодӣ.

6. Таънаққули муносибатҳои ҳамкори тарафайни ба маънафи ҳамдигар равонакардашуда байни мақомоти гумрук ва созишҳои иҷоратӣ. Дар ин замина, аз як тараф кормандони мақомоти гумрук бояд маънафи ва ақидаҳои ҳозиразамони соҳибкдоронро дар доираи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ ба эътибор гирифта, дар амал татбиқ намоянд, аз тарафи дигар, соҳибкдорони маънафидор бошанд, ки пайваста дар таҳияи санадҳои нави меъерии ҳуқуқӣ дар ҷараён буда, бо кормандони гумрук машваратҳо барои намоянд. Бо ин мақсад, бояд системаи ҳамкори бо интиқоли фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ аз давраи бастанӣ қарордод то инҷо додани баррасиядорони нурраи гумруқӣ аз нав дида барои маънафи навал.

7. Татбиқи ҳамаи асосҳои технологияи нави гумруқӣ, истифодаи системаи худкор ва воситаҳои электронии интиқоли ахборот ва аз худ кардани технологияи идории таваққули ба шумули баҳои таваққули ва назорати интиқоли.

8. Таъмири ҳимояи кормандони гумрук ва аз ҷониби онҳо аз сӯиқасдҳои ҷинойтӣ. Муқаррар намудани тадбирҳои иловагии ҳимояи иҷтимоии шахсоне, ки ба иҷрои супоришҳои махсус ва пеш аз ҳама ҳама гуна гузаронидани ҷараёнҳои онҳо ба муқабла бар зидди коррупсия, қочқончилик ва терроризм сафарбар карда мешаванд.

9. Баланд бардоштани таъмири қасбҳои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла мақомоти гумрук, бештар намудани заминаи меъерӣ ва тақмили истифодаи амалияи фондҳои ҳамкори байни муассисаҳои таълимӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки тадбирҳои ҳуқуқӣ махсус ва ҷараёнҳои фаъоли ҷустуҷӯи ба маънафи бехатарии иқтисодии мамлакат бударо инҷо мешикананд.

Аз ин рӯ, ояндаи гумруқи Тоҷикистон, таъмири истиқлолият ва бехатарии иқтисодии мамлакат дар якҷоягии самтҳои дар боло номбаршуда, инчунин дар инкишоф ва тақмили онҳо дида мешаванд. Барои дар амал татбиқ намудани ин ҷараёнҳои фаъолияти душвори ҳаррӯза лозим аст. Аммо мавҷудияти мушкилоҳои маъноии имконнопазир будаи надорад.

Айни замон, бо боварӣ қайд кардан мумкин аст, ки дар Ҳамаҷониби гумруқи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи ҳуқуқӣ зарурӣ ва инфраструктураи гумруқӣ тақвият карда шудааст, ки он имконияти иҷрои вазифаҳои аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди мақомоти гумрук гузаронидаро дорад. Истеҳсоли

он дар баробари далелхон дар боло овардашуда, ин иҷроиш нақша аз ҷониби мақомоти гумрук дар соли 2005 ба андозаи 103,1% ва дар соли 2006 ба андозаи 108,1% мебошад. Дар дар нӯҳ моҳи соли 2007 бошад, аз ҷониби Хадамоти гумрук ба Бюҷети давлатӣ 782,0 млн. сомонӣ ворид шудааст, ки он иҷроиши нақшаи давлатиро ба андозаи 109,9% таъмин намуда, дараҷаи афзоиши пардохтҳои гумрукиро нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 176,8 фоиз таъмин намудааст.

Ҳамин тавр, беҳатарии иқтисодии мамлакат на танҳо вазифаи кормандони мақомоти давлатӣ, бахусус хадамоти гумрук, балки вазифаи ҳар як шаҳрванди бошуурн Ҷумҳурии Тоҷикистон будааст. Бинобар ин, барои ба даст овардани беҳатарии иқтисодии ҷумҳурӣ корро бо назардошти воқеияти иқтисодии бозорҳои пеш бурдан лозим асту мансабдорони давлатӣ ба вазифаҳои нишгоҳдоронашон бояд сазовор ва содиқ буда, ба амалӣ гардидани ормонҳои чандин асраи ниёгонамон, ба таҳкими истиқлолият, устувор гардонидани пояҳои давлат, баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагии мардум ва ба эҷоди зиндагии озод ва оромӣ осуда манфиатдор бошанд. Давраи гузаштара бошад, боз гардондан номумкин аст, он аллакай гузаштааст.

Боби V. МАСОИЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ОЗУҚАВОРИИ ЌУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ БАРҚАРОРШАВӢ ВА ИНКИШОФИ МУНОСИБАТҲОИ БОЗОРИ

“Тарзу усули пешинаи роҳбарӣ дигар ба шаронти иқтисоди бозорӣ мувофиқат намекунад. Бояд меъёрҳои идоракунии иқтисоди бозориро дар амал ҷорӣ кард.”
(Аз суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маҷласи ҷамъияти кормандони соҳаи кишоварзӣ, 12 феврал соли 2000)

5.1. Таъмини истиқлолияти озуқаворӣ ҳамчун меҳвари асосии адолати босуботи иҷтимоӣ

Яке аз ҳадафҳои муҳими стратегӣ ва вазифаҳои аввалиндараҷаи дигаргунсозии иқтисодӣ дар шаронти ташкилӣ ва инкишофи муносибатҳои бозорӣ, ҷиҳати харҷи зудтар гузаронидани ислоҳот ва қомеъ шудан ба ривҷи соҳаи кишоварзӣ мебошад.

Проблемаҳои мавҷуданд соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла: мушкилоти таъминоти захираҳои моддӣ ва техникаӣ; кам будани техникаи ҳосилгундор, нарасидани маблағ ва ноқиссияи будани дастгирӣ молиявӣ давлатӣ; дурусти истифода набурдани имкониятҳои кишти қор ва мавриди таҳлили илмӣ асоснок қарор надодани бахшҳои алоҳида ва муҳими соҳаи кишоварзӣ; муайян накардани роҳҳои пурсамари содироғи маҳсулоти кишоварзӣ; мавҷуд набудани робитаҳои қавӣ бо қорхонаҳои қорқарду тавлидотӣ; сари вақт истифода набурдани нуриҳои минералӣ ва ташкили сусти мубориза ба муқобили ҳашароти зараррасон; сатҳи баланди беморӣ ва талафҳои ҳайвоноти паррандаҳо; самарани пасти хоҷагиҳои давлатии тухмпарварӣ ва зогпарварӣ, танзим накардани истифодаи сарфакоронаи об; торафт бад шудани ҳолати гидромелиоративии заминҳо ва ба шӯразор табдил ёфтани як қисми майдонҳои кишти; аз қор баромадани иншоотҳои меллиоративӣ ва ба боло баромадани обҳои зеризаминӣ; мавҷуд набудани механизми ҳамохангсозии фаъолияти хоҷагиҳо, қоғазбозию расмиёти нодарқор ва бемаъсулияти дар мавриди иҷрои қорҳои қабулгардида.

Ғарҷанде, ки аз банди тафаккури кӯҳнаи қолабӣ раҳӣ ёфтани қори душвор бошад ҳам, мардуми заҳматқашини Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ки шӯълаи умед ба рӯзи нек дар калбашон фурузон гаштааст, дар фазои мусаффою ором ба қору зиндагӣ камар баста, бо вучуди ҳама мушқилоту камбудихо бо дода қаноат қарда, бо иборае аз ҳок зар руёнида, аз замни ҳосили дилхоҳ ба даст меоваранд.

Дар соҳаи охир бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи кишоварзӣ дигаргунӣҳои куллиро иқтисодӣ идора ёфта, шумораи корхонаҳои давлатӣ ва ғайридавлатие, ки фаъолиятҳои ба шароити иқтисоди бозорӣ тадриҷан мутобик гардидаанд, афзуда истодаанд. Суръати афзоиши ва истеҳсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ умуман ва аз рӯи соҳаҳои иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1992-2005 аз рӯи маълумотҳои Кумитани давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи зайл тағйир ёфтаанд.

Ҷадвали 7

**Суръати афзоиши Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991 – 2005**

ба ҳисоби фоиз

Соҳа Нишон диҳандаҳо	1992 (бо мл.р. руб.)	1995	1997	2000	2002	2005	Соли 2005 нисбат ба соли 2000
I. Суръати афзоиши ММД:							
- сол ба сол	67.7	87.6	101.7	108.3	110.8	106.7	x
- соли 1991- 100%	67.7	39.1	33.2	39.2	47.5	62.1	x
II. Истеҳсоли ММД аз рӯи соҳаҳои иқтисодиёт:							
1. Истеҳсоли молҳо, млн. сомонӣ	9.8	51.8	300	1085	1950	3520	324.4
аз ҷумла:							
- саноат	3.4	23.8	114	592.3	1117	1637	276.3
- кишоварзӣ ва чангал	4.9	25.6	165	448.9	750.4	1527	240.1
- соҳтмон	1.4	2.2	14.3	38.0	69.1	334.7	880.7
- дигар соҳаҳо	0.1	0.2	6.0	5.8	13.4	20.9	360.3
2. Хизматрасонӣ	3.4	19.6	172	556.7	1105	2907	522.1

Мувофиқи маълумоти дар Ҷадвали 7 овардашуда, истехсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар соҳаи кишоварзӣ аз 448,9 миллиони сомони соли 2000 то ба 1 527 миллион сомони дар соли 2005 ва суръати афзоиш он ба 240,1% расидааст. Ҳол он ки суръати афзоиш истехсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар истехсоли молҳо дар ин солҳо 324,4 фоиз (аз ҷумла дар саноат 276,3%, дар соҳтмон 880,7% ва дар дигар соҳаҳо 360,3%) ва дар соҳаи хизматрасонӣ 522,1 фоизро ташкил намулдааст.

Суръати афзоиш Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар ҷумҳурӣ сол то сол тамоман афзоишро доро буда, ин нишондиҳанда соли 1992 нисбати соли 1991 агар 67,7 фоизро ташкил дода бошад, соли 1996 нисбати соли 1995 ба 83,3 фоиз, соли 1997 нисбати соли 1996 ба 101,7 фоиз, соли 2000 нисбати соли 1999 ба 108,3 ва соли 2005 нисбати соли 2004 ба 106,7 фоиз расидааст.

Мавриди қайд аст, ки ин нишондиҳанда нишондиҳандани нисбӣ буда, дар тӯли солҳои 1992-2005 то ҳанӯз ба дараҷаи истехсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ соли 1991 нарасида, аз 46 то 68 фоизи онро ташкил медиҳанду ҳалос. Аз соли 1998 то 2007 тараққиёти солони ҷумҳурӣ ба ҳисоби миёна 7-8 дарсадро ташкил дода, ба ақидани баъзе аз мутахассисон бо ҷунин суръат Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тавлиди Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли танҳо солҳои 20 асри XXI ба ҳадди соли 1991 расида метавонад. Дар ҳақиқат, Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ барои баланд бардоштани сатҳи некӯаҳолии мардум нақши муайяне дошта бошад ҳам, омилҳои зиёди дигаре, аз қабилӣ бархе аз қорҳои даромаднок ҳам дар дохили мамлакат ва берун аз он, аз ҷумлаи афзудани бучети оилавии аъзои ҷомеа аз ҳисоби маблағҳои зиёди воридгашта дар натиҷаи қор дар берун ҷумҳурӣ, фаъолият дар соҳмонҳои давлатҳои хориҷӣ ва институтҳои иқтисодӣ молиявии байналхалқӣ, баҳусус дар соҳмонҳои, ки дар истехсоли Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ҷумҳурӣ иштирок намекунанду қорҳои он маоши баландро соҳибанд, қорҳои иловагӣ аз рӯи шартнома ва фаъолиятҳои соҳибқорие ҳастанд, ки натиҷаи бисёре аз онҳо берун аз Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ монда бошанд ҳам, мақоми онҳо дар марҳилаи ҳозираи гузариш ба муносибатҳои нави иқтисодӣ хеле бузург аст.

Бинобар ин, муҳимтарин масъалаи стратегияи сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини тараққиқи иқтисодист, ки мамлакат тавассути имкониятҳои зиёд, аз қабилӣ шароитҳои табиӣ, захираҳои меҳнатӣ ашъвӣ қодир бошад рушди иқтисодии солоноро ба 111-115 фоиз расонида, ба пешрафти иқтисодии босубот ноил гардад.

Афзоиши Мачмӯи маҳсулоти дохилӣ бошад, дар навбати худ зарурати такмили истифодабарии дигар падидахоро, аз қабилӣ баланд бардоштани сатҳи ихтисоснокии кормандон, дараҷаи муҷаххазозии техникий истехсолот, пешрафти илмӣ-техникӣ ва афзоиши ҳосилнокии меҳнатро талаб менамояд, ки он тавонад боиси таъмини тараққиёти индустриалии Тоҷикистон, баланд бардоштани иқтисодии содиротии кишвар ва фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ гардад. Аз ин лиҳоз, гузаронидани ислоҳот дар соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ аҳамияти махсусро доро шуда, ба яке аз масъалаҳои рӯзмарра табдил ёфтаанд.

Таҷрибаи деҳқонони асил ҳам дар гузашта ва ҳам имрӯз собит менамояд, ки дар сарзамини тоҷикон табиат барои онҳое, ки заҳмат мекашанду ҳосили дилхоҳ ба даст овардан мехоҳанд, тамоми шароитҳо ва имкониятҳои соҳаи кишоварзиро аз қадимулайём фароҳам оварда, обу хоки пурфайзи он ба сарзамини ганҷхезу дар ҷаҳон овозадори Калифорнияи Амрико шабоҳат дорад. Гузашта аз ин, воқеияти зиндагонӣ, аз ҷумла оби фаровони беш аз 950 дарёҳои хурду бузург замини тафсонро шодоб намуда, қариб 300 рӯзи офтобӣ дар давоми сол ба гирифтани на камтар аз ду ҳосил дар ҷумхуриӣ имкон медиҳад. Аз рӯи маълумотҳои таърихшиносон бошад, дар маҳалҳои тоҷикнишин, аз қабилӣ Бохтару Сугди ҳозира, водии пурфайзи Вахшу Хатлон, Раштонзамину Ҳисор, Бадахшону Зарафшон, Хучанду Истаравшан ҳазорҳо сол аз ин муқаддам зироаткорӣ машғулияти асосии деҳқонони заҳматкашу ганҷофарини тоҷик буда, боғҳо ва ангурзорҳо ҳосили хеле зиёд медоданд ва марзи боқимонда бошад, ба сифати ҷарогоҳ истифода бурда мешуд. Файзу баракати замин, фаровонии боғот ва инчунин натиҷаи омӯзиши имкониятҳои соҳаи кишоварзӣ ва обу хоки Тоҷикистон баъдтар ба деҳқонони заҳматкаши тоҷик имконият дод, ки дар биёбонҳо ва қамишзорҳои касногузар, на танҳо парвариши пахтаи маҳиннах, балки боғу тоқдорӣ, шоликорӣ, зироатпарварӣ, лимупарварию ривоч дода, шӯхрати сарзамини тоҷиконро дар арсаи байналхалқӣ баланд бардоранд.

Вале ислоҳоти пурраи соҳаи кишоварзӣ падидаи заҳматгалаб ва давомдор буда, то ҳол ба ягон мамлақати дунё, сарфи назар аз тарзи давлатдорӣ, ба осонӣ муяссар нагардидааст. Аз ин рӯ, ислоҳот кори яқсолаву ду сола набуда, он муносибати доимию гамхоронаро ба замин ва воситаҳои истехсолот талаб ва татбиқи шаклҳои нави муносибати иқтисодиро бо дигаргуншавии тафаккури одамон ва ҳолати рӯҳиявии онҳо дар яқҷоягӣ тақозо менамояд.

Гуфтаҳои боло ва тадқиқоти омӯзишҳои тӯлонӣ ба мо имконият медиҳанд, ки зарурат, моҳият ва аҳамияти гузаронидани ислоҳоти кишоварзиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мақсади ба даст овардани истиклолияти озуқаворӣ ва гузаштан ба рушди устувори иқтисодӣ ҳамчун заминаи мустақкам хизмат менамоянд, аз инҳо иборат донем:

- таъмин намудани сокинони ҷумҳурӣ бо орду нон ва дигар маводи озуқа ва фароҳам овардани шароити мусонд барои истехсоли маҳсулоти озуқаворӣ аз нигоҳи экологӣ тоза бо мақсади гузоштани заминаи асосии истиклолияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Чунки аз ак тараф, агар яке аз нишондиҳандаҳои асосии давран гузариш ба муносибатҳои нави иқтисодӣ, ин таъмини истиклолияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, аз тарафи дигар, даромади асосии бештар аз ҳафтад фоизи аҳолии кишвар, ки дар деҳот умр ба сар мебаранд, аз заҳмати деҳқонӣ ва истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ вобаста аст;

- вобастагии зиёд доштани пешрафти бисёр соҳаҳои саноати ҷумҳурӣ, бахусус саноати пахтазоқакунӣ ва ресандагию бофандагӣ, саноати озуқа ва коркарди меваю сабзавот аз истифодаи самараноки захираҳои мавҷудбудаи ашёи хоми маҳсулоти кишоварзӣ дар коркарди саноатӣ;

- гарчанде, ки соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои заҳматталаби иқтисодӣ бошад ҳам, тавассути истифодаи оқилонаю самарабахши захираҳои табиӣ ва дуруст ба роҳ мондани кор чанд масъалан муҳим ва рӯзмарраи дар зер овардашударо ҳал намудан мумкин аст:

а) таъмин намудани эҳтиёҷоти аҳоли бо озуқаворӣ худӣ;

б) фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ бо хароҷоти камтарин. Масалан, бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба аҳоли иҷозати истифодаи заминҳои лалӣ ва посира, боиси он гардидааст, ки ҳоло мардум аз 200 ҳазор гектари ин гуна заминҳо хосил руёнида, мувофиқи ҳисобҳои пешакӣ, зиёда аз 100 ҳазор деҳқон дар ҳамин заминҳо машғули меҳнатанд;

в) таъмини марҳилаи аввали истиклолияти озуқаворӣ. Мавриди қайд аст, ки дар натиҷаи бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба деҳқонон тақсими намудани 75 ҳазор гектар замин, аз як тараф, ин қисман ҳалли масъалаи ташкили ҷои кор дар деҳот бошад (фарз кардем, ки агар дар ҳар як гектари заминҳои тақсими гардида чор нафар не, балки фақат ду нафарӣ машғули кор бошанд, ин маънои онро дорад, ки 150 ҳазор нафар имрӯзҳо ба ҷойи кор таъминанд), аз тарафи дигар, эҳтиёҷоти аҳоли бо озуқаворӣ

худӣ ва пеш аз ҳама ба ғаллан худӣ, асосан таъмин гашта, сеюм бошад, бо ин восита шиддати иҷтимоӣ дар деҳот нисбатан мӯътадил гардонидани шудааст;

- аз рӯи ҳисобҳои пешакӣ барои қонеъ гардонидани талаботи аҳолии бо орду нон, таъмини соҳаи қорводорӣ бо ем ва ҳамчунин барои намудани захираҳои эҳтиётӣ ғуҳмӣ дар ҷумҳурӣ камаш 1,3-1,5 миллион тонна ғалла истеҳсол кардан зарур аст. Дар сурати ба назар гирифтани афзониши аҳолии, ки дар ҷил соли охир зиёда аз дуоим маротиба зиёд шудааст ва аз ҳамин лиҳоз майдони заминҳои қорам низ ба ҳар як сокини кишвар ба ҳамин андоза қам шуданаширо ба эътибор гирием, барои ҳалли ин мушкилот масъулияти роҳбарону мутахассисони ин соҳа ро дучанд бояд афзун ва равандҳои мусбати дар мамлақат қувватгирифтари дастгири намуда, идома бояд дод.

Қайд намудан бамаврид аст, ки маҳсулоти умумии кишоварзӣ соли 2006 дар ҳамаи қатегорияҳои хоҷагиҳо 3 659,3 миллион сомонӣ ё нисбатан ба соли 2005 ба нарҳҳои қорӣ 105,4 ғоиз афзуда, ҳаҷми истеҳсолоти як қатор маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумла истеҳсоли ғалла дар ҷумҳурӣ 912,2 ҳазор тонна ё нисбат ба соли 2005-ум 102,4 ғоиз, истеҳсоли картошка 573,4 ҳазор тонна ё 103,3 ғоиз, пахта 438,5 ҳазор тонна ё 102,1 ғоиз, мевачот 208,7 ҳазор тонна ё 140,7 ғоиз нисбат ба соли 2005 зиёд истеҳсол шуда бошад ҳам, таракқиёти истеҳсолот ва тарзи роҳбарӣ дар ҳама ноҳияву шаҳрҳои ҷумҳурӣ дар солҳои аввали асри XXI як хел нест.

Ҳангоми бозид аз вилоятҳои Сугду Хатлон ва ноҳияи Ваҳдати Данғара солҳои 2000-2002 ва 2006-2007 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон нуқсонҳои мавҷудари ошқор намуда, тазаққур дод, ки қараёни ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ қавобғӯи талабот нест. Аз ҷумла соли 2001 дар вилояти Сугд 21 ҳазор гектар заминии қорам, ки аз он 5 400 гектараш заминии обӣ буд, истифода бурда нашуда, ғаъолияти тоқпарварону боғдорони ноҳияи Ғозималики вилояти Хатлон қавобғӯи талабот нест.

Дар ноҳияи Ваҳдат бошад, дар соли 2001 бо вучуди аз қониби қорхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонии ноҳия ба 17,5 ҳазор тонна расонидани истеҳсолоти ғалла иҷрои нақшаи «Барномаи ҷумҳуриявии баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳои ғалладона ва зиёд намудани истеҳсоли ғалла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2001-2005», ки бо қарори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, таъмин қарда нашуд. Дар ноҳия нисбат ба нақша 5 ҳазор тонна қам ғалла истеҳсол ва истеҳсоли қуворимаққа нисбат ба соли гузашта 91 тонна қам гардидааст. Ғабрикаи паррандапарвари

“Наврӯз” бо иқтидори парвариши 3 миллион сар мурғи гушті алхол бекор хобида, корхонаи калони коркарди меваю сабзавот “Хуршед” бо иқтидори солонааш 20 миллион куттии шартӣ аз соли 1994 инҷониб аз фаъолият боз мондааст.

23 ноябри соли 2007 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки чиҳати шиносой бо вазъи хоҷагии халқ ва иштирок дар маросимҳои оғози сохтмон ва ифтитоҳи як қатор иншооти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангию маърифатӣ ба ноҳияи Данғараи вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон сафар карда буд. Дангараро яке аз калонтарин ноҳияҳои кишоварзӣ номида изҳор дошт, ки дар он барои пешрафти соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла галлапарварӣ, пахтакорӣ, боғутоқпарварӣ ва чорводорӣ имкониятҳои фаровон мавҷуданд.

Хангоми таҳлилу баррасии вазъи хоҷагии халқи ноҳия аз пастравии истеҳсолоти галладонаю пахта ва мевачот, (пеш аз ҳама, ангур, ки кишоварзони Данғара дар парвариши он таҷрибаи зиёд доранд), аз суръати пасти азхудкунии обёрикунии заминҳои нав дар ин водӣ ва аз он ки солҳои охир пахтакорӣ аз соҳаи сердаромад ба баҳши зараровари соҳаи кишоварзии мамлакат табдил меёбад, изҳори нигаронӣ карда шуд.

Инчунин, изҳори таассуф на танҳо аз истифодаи тухмиҳои бесифати галладонаву аз он ки дар гузашта ноҳияи Данғара яке аз ноҳияҳои калонтарини истеҳсолкунандаи галлаи кишвар ба шумор мерафт, балки боз дар он зоҳир гардид, ки ноҳияи мазкур аксарияти хоҷагиҳои дигарро низ бо тухмии аълосифати галла таъмин менамуд.

Сӯхбатҳо дар ҳама ҷо дар фазои озод, ошкоро ва дар рӯҳияи ҷонибдорӣ чараён гирифтанд. Зеро, ҳадафи ниҳонӣ боздид аз вилоятҳои Сугду Хатлон, ноҳияҳои Ваҳдати Данғара ва дигар шаҳру ноҳияҳо ҳидоят намудани меҳнаткашон ба меҳнати фидокорона ва саҳмгузори намудани ҳар як шаҳрванди ҷумҳурӣ дар таҳкими истиқлолияти озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат буд.

Дар заминаи иқтисоди бозорӣ, пеш аз ҳама қор карда баромадани роҳҳои ҳавасмандгардонии кормандони соҳаи кишоварзӣ ва дар баробари моликияти давлатӣ роҳи кушодан ба гуногуншакли моликият ва фароҳам овардани имконияти васеъ ба инкишофи моликияти хусусию саҳомӣ мебошад. Масалан, дар тӯли солҳои 2000-2006 дар соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ дигаргуниҳои иқтисодӣ идома ёфта, шумораи хоҷагиҳои ғайридавлатӣ, яъне ассотсиатсияҳои иҷоракорон, ҷамъиятҳои саҳомӣ, хоҷагиҳои иҷоравӣ ва ҷамоавӣ, афзудаанд. Чи тавре, ки аз маълумотҳои собиқ Кумитан

давлатии идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати амали гардонидани Барномаи миёнамӯҳлати иктисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, мақомоти идораи амволи давлатӣ дар якҷоягӣ бо вазорату идораҳо ва ҳукуматҳои маҳаллӣ дар соли 2006 кори хусусигардонии моликияти давлатиро идома дода, 804 объект гайриманкул ва аз аввали хусусигардонӣ то айни замон 9 511 объект хусусӣ гардонидани шудааст. Ибтидои ин гуфтаҳо ин сол то сол зиёд шудани ҳиссаи сектори гайридавлатӣ, бахусус хоҷагиҳои деҳқонӣ /фермерӣ/ ва хоҷагиҳои аҳоли дар ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ аст, ки ҳанӯз соли 2002 саҳми он дар истеҳсоли маводи асосии озуқаворӣ назарас аст, аз ҷумла галла 59,3 фоиз, картошка 92 фоиз, сабзавот 78,2 фоиз, маҳсулоти зироати ползӣ 67,4 фоиз, мевачот 68,3 фоиз. Корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ то 1 январи соли 2007-ум 23 171 тонна галладонаи тухмӣ (аз ҷумла 20 514 тонна гандуми тухмӣ), 1 992 тонна дигар намуди тухмии зироати галладона, 522 тонна тухми лубиё, 705 тонна ҷуворимақкаи тухмӣ, 9 266 тонна картошкаи тухмӣ, 41 тонна тухмии сабзавот ва 6 296 тонна ҷигити тухмӣ захира намуданд.

Дар соли 2001 дар доираи татбиқи Барномаи дигаргунсозии сохтори иктисодиёт 417 корхона ва объектҳои сохтори давлатии ҷумҳурӣ хусусӣ гардонидани шуд, ки 6,5 фоизи миқдори умумии объектҳои аз аввали хусусигардонидани шударо ташкил медиҳанд. Дар соли 2002 дар ҷумҳурӣ зиёда аз 13 ҳазор хоҷагиҳои деҳқонӣ ғайриҷабт доштанд, ки бештар аз 255 ҳазор гектар замин, аз ҷумла 65 ҳазор гектар замини обиро соҳиб буданд. Танҳо дар соли 2001 дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷдиди сохтори ташкилоти корхонаҳои кишоварзӣ» 1 355 хоҷагиҳои шахсӣ деҳқонӣ, ки яке аз шаклҳои нави хоҷагидорӣ дар давраи гузариш ба бозори иктисодӣ мебошанд, дар заминаи 120 корхонаҳои кишоварзӣ арзи вучуд ва мутобиқи талаботи давраи замони будани худро ибтидо намудаанд. Ҳамин тариқ, шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ аз 1 750 воҳиди соли 1995 то ба 23 101 воҳид дар соли 2005 расидааст.

Дар ҳақиқат, дар татбиқи сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баҳши истеҳсоли кишоварзӣ, аз ҷумла дигаргунсозии сохторӣ дар истифодаи замин ва таъмини беҳатарии босуботи озуқаворӣ ҷумҳурӣ саҳми сектори гайридавлатӣ сол то сол афзуда, афзалияти худро нишон дода истодааст. Зеро амалияи нишон дод, ки дар хоҷагиҳои хурди шахсӣ деҳқонӣ, на танҳо самаранокӣ ва ҳосилнокии меҳнат баландтар аст, балки ҳавасмандӣ, масъулият ва интизомнокии онҳо дар бархе аз масъалаҳои

хочагидорӣ, аз ҷумла дар афзоиши истеҳсолот ва сари вақт супоридани андоз бештар аст. Лозим ба ёдоварист, ки ноҳияи Бохтари вилояти Хатлон дар масъалаи истифодаи оқилонаи замин на танҳо дар вилоят, балки дар саросари Ҷумҳурии Тоҷикистон бо хоҷагиҳои намунавии хеш, аз қабилӣ хоҷагии ба номи Даврон Нуриддинов шӯҳратёр гардидааст. Дар ин ноҳия, махсусан фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ дар участкаи “Ғайрат” ва хоҷагии наздиҳавлигии иҷоракор А. Эргашев, ки 10 сотих заминро иҷора гирифтааст, шоёни таҳсин мебошад. Ба туфайли қобилияти баланди кордонӣ, истифодаи таҷрибаи пешқадам ва маданияти баланди заминдорӣ, ба онҳо муяссар шуд, ки аз як замин се ҳосил дар давоми сол ғундоранд. Деҳқони таҷрибадор А. Эргашев соли 2001 танҳо аз ҳисоби зироатҳои замини наздиҳавлигӣ, аниқтараш аз парвариши намудҳои гуногуни сабзавот, аз қабилӣ помидору бодиринг 11 000 сомонӣ даромади соф ба даст овардааст.

Ё ин ки, дар ноҳияи Тоҷикободи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2007 аз рӯи маълумотҳои пешакӣ хоҷагиҳои давлатӣ, деҳқонӣ ва шахсӣ 6 750 тонна галла, 27 500 тонна картошка, 75 тонна сабзавот, 4 000 тонна мева истеҳсол намудаанд. Таи чор соли охир истеҳсоли картошка дар ноҳияи зикргардида, бо шарофати хоҷагиҳои деҳқонӣ ба дараҷаи солҳои осоиштагӣ расонида шуд. Истеҳсоли галла нисбати солҳои 1996-1997 се маротиба ва мева 2 маротиба афзудааст.

Таҳлилу омӯзишҳои тӯлонӣ ба мо имконият доданд, ки сабабҳои мавҷудияти камбудихо, норасоихо ва паст шудани ҳосилнокии меҳнатро дар соҳаҳои кишоварзӣ ба омилҳои зерин вобаста донем:

- номукамал будани тарзи идоракунӣ ва ба шароити иқтисодӣ бозорӣ мутобиқ нагардидани фаъолияти роҳбарони вазорату кумитаҳо, ноҳияву шаҳрҳо ва ташкилотҳои дахлдор. Масалан, 25 апрели соли 2002 дар рафти боздид аз ноҳияи Ваҳдат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хулосаҳои худро оид ба вазъи иқтисодиву иҷтимоӣ, нишондиҳандаҳои хоҷагиву ташкилотҳо ва фаъолияти мақомоти давлатии ноҳия дар катори пешравиҳо (соли 2001 кишоварзони ноҳияи Ваҳдат дар 14 450 гектар замин киштукор намуда, аз ҳар гектар 22 сентнерӣ галладона, 25 сентнерӣ пахта, 181 сентнерӣ сабзавот, 251 сентнерӣ картошка руёнида, 3400 тонна ангур ҷамъоварӣ кардаанд. Дар натиҷа, ба Бучети давлатӣ ба маблағи 1 200 ҳазор сомонӣ маблағ ворид гардид, ки ин 120 фоизи иҷроиши нақшаро ташкил дода, нисбат ба соли 2000-ум 357 ҳазор сомонӣ зиёд аст. Аз 17 намуди маблағҳои даромад нақшаи ҳамааш пурра иҷро

гардид. Музди миёнаи меҳнати коргарон дар соли 2001 ба 35 сомонӣ расида, нисбат ба соли гузашта 12 сомонӣ зиёд буд) инчунин қайд намудаанд, ки агар нишондиҳандаҳоро аз ҷиҳати сифатӣ таҳлил намоем, натиҷаҳои кор беҳбудииҳои зиёдеро металабанд.

Қобили зикр аст, ки ноҳияи Ваҳдат то аввалҳои солҳои 90 асри ХХI ҳамеша талаботи аҳолии пойтахти ҷумҳуриро бо сабзавоту картошка ва мевани тару тоза таъмин менамуд. Аммо вазъият дар ин ҷода, бо сабабҳои объективӣю субъективӣ ба мо маълум, аз аввалҳои солҳои 90 ба қуллӣ фарқ дорад. Масалан, соли 2001 ҳамагӣ 9,9 ҳазор тонна картошка, 28 ҳазор тонна сабзавот, 160 тонна зироатҳои полезӣ, 4,7 ҳазор тонна ангур истеҳсол карда шуда буд, ки ин нисбат ба имкониятҳои мавҷуда хеле кам аст. Ва ё агар дар солҳои 1990-1991 дар корхонаи «Тобистон»-и ноҳияи Ваҳдат аз 11 гектар гармхона соле то 630 тонна сабзавот, яъне аз ҳар як гектар қариб 60 тонна маҳсулот истеҳсол мекарда бошанд, аз соли 1991 инҷониб ин гармхона қариб, ки фаъолият намекунад. Ҳол он, ки дар баробари ба қор андохтани ин гармхона барои зиёда аз 1 000 нафар ҷои корӣ муҳайё мешавад.

- то ҳоло ҷорӣ будани низоми пештаран фармонфармоӣ дар сохтори идоракунии вазорату идораҳо, ки шаҳодати аз як тараф ханӯз дуруст дарк накардани муносибатҳои нави иқтисодӣ аз ҷониби шахсонӣ масъули ин мақомотҳо буда, аз тарафи дигар, аз ҷониби шахсонӣ масъули вазорату идораҳо иҷро накардани вазифаҳои худ дар шароити нави муносибатҳои иқтисодӣ шудааст. Ҳамаи ин барои мавҷудияти норасониҳою сари вақт мавриди муҳокима қарор нагирифтани онҳо замина гузошта, бонси аз камбудии ҳулоса набаровардан ва тадбирҳои мушаххас наандешидани бархе аз масъулини корхонаҳо шудаанд;

- истифодаи тухми пастсифат. Қайд кардан бамаврид аст, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳафт хоҷагии ноҳияи Кофарниҳони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хоҷагии тухмпарвар махсус гардонда шуда бошад ҳам, дар соли 2001 ба ҷои 947 тонна тухми галладона ва 40 тонна тухми сабзавот ҳамагӣ 50 тонна тухми галладона ва 5,1 тонна тухми сабзавот истеҳсол шудаасту ҳалос. Ва ё бо сабаби паст будани сифати тухми кирмаки Стансияи зотпарварии тухми кирмаки шаҳри Кофарниҳон, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона корхонаест, ки ба истеҳсоли тухми зотӣ машғул аст ва заводҳои кирмакпарвариро бо тухми кирмак таъмин менамояд, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷбур буд, ки тухмиро аз Ветнаму Хитой ва дигар кишварҳои дуру наздик барои қонеъ гардонидани талаботи

хочагиҳо бо харочотҳои зиёд ворид созад. Вале бо сабаби паст будани сифати тухми чӣ хориҷиву чӣ ватанӣ захира талашҳои кирмакпарварон натиҷаи дилхоҳ набахшидаанд. Барои мисол, ҳамаи ноҳияҳои кирмакпарвари вилояти Суғд дар мавсими соли 2007 нақша худро иҷро карда натавоноста, ба нуктаҳои қабул ҳамагӣ 850 тонна ашёи хоми саноатӣ ворид намуданду ҳалос. Пиллаи дар хирман чамъшуда бошад, ҳамагӣ 0,6 – 1 грамм вазн дорад, ҳол он ки пиллаи сифати хубу бозоргузар бояд 1,9 – 2 грамм вазн дошта бошад. Сабаби дигар, шояд дар музди пасти меҳнат ва набудани ҳавасмандӣ бошад, ки дар байни кирмакпарварон як ҳолати дилсардиро ба миён овардааст:

- то ба дасти деҳқонони захиракеш нарасонидани маблағҳои, ки ҳам дар шакли қарз ва ҳам дар шакли сармоягузорӣ ба хочагиҳо ва корхонаҳои кишоварзӣ ворид мешаванд. Ғарчанде, ки мувофиқи супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон ва бонкҳои тиҷоратии ҷумҳурӣ бо назардошти тезонидани ислоҳоти кишоварзӣ дар давомии солҳои 1995-1999 ба ташкилоту корхонаҳои агросаноатӣ ба маблағи баробар ба 314 миллиард рубли милли (зиёда аз 30 миллиард рубл ва қариб 203 миллион доллари америкӣ) қарзи имтнӯзнок дода шуда бошанд ҳам, хочагиҳои пахтакор ба қон аз ҳар гектар на камтар аз 25 сентнерӣ пахта рӯёнданд, мутаассифона, аз ҳар гектар 12,8 сентнерӣ ҳосил рӯёнданд. Ҳол он ки, ба ҳисоби миёна, барои ҳар гектар майдони кишти пахта 280-300 доллари америкӣ сарф шуда буд. Вале хочагиҳои пахтакоре низ, аз қабилҳои хочагиҳои пахтакори ноҳияҳои Конибодом ва Бобоҷон Ғафурови вилояти Суғд буданд, ки қарз нагирифта тавонистанд, ки аз ҳар гектар 25-30 сентнерӣ ҳосил рӯёнданд. Ва ё дар натиҷаи меҳнати ахлоқи хочагии ба номи Ленини ноҳияи Ваҳдати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2001 аз ҳар як гектар замини пахта 30,3 сентнерӣ ҳосил бардошта, маҳсулнокии пахтаро дар соли 2002, то ба 40 сентнерӣ расониданианд. Ҳамчунин, ин хочагӣ 28 ҳазор сомонӣ даромади соф ба даст оварда, музди меҳнати коргаронро ба ҳисоби миёна дар як моҳ то ба 30 сомонӣ расонида буд.

Ҳангоми бозиди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи июни соли 2007 аз бригадаи № 9-и Чамъияти саҳомии «Тоҷикистон»-и ноҳияи Бобоҷон Ғафуров анвои гуногуни тухми хушсифат ва серҳосили гандум, навҳои зиёди меваҳои сабзавот ва техникаҳои технологияи муосирӣ кишоварзӣ ба маърази тамошо бароварда шуда буд. Таваҷҷӯхи ҳозиринро делтаплани ин хочагӣ, ки арзишаш

баробари як трактор бошад ҳам, дар дорупошин пахтаю дигар зироатҳо ва нест кардани ҳашароти зараррасон кори 20 тракторро анҷом дода, метавонад дар як соат бо харҷи 12 литр бензин ба 60 гектар замин дору пошад, чалб намуд. Дар амалияи кишоварзӣ истифода бурдани аз чунин технологияҳо ҳозиразамон ба манфиати қор аст.

Бинобар он муносибат ва додугирифтӣ тарафҳо ва механизми кӯҳнаи ба соҳаи кишоварзӣ додани қарзро қомилан тағйир бояд дод. Ин чунин маъно дорад, ки ҳоҷагӣ ва қарздиҳанда бе даҳолати шахси сеюм ё идораи ҳукумати доду гирифт намуда, масъулият чавобгариро низ ҳарду тараф баробар ба дӯш дошта бошанд. Дар ҳамина замина бо супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вилояти Сугди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои зиёд намудани ҳаҷми умумии қарздиҳии бонкӣ дар давоми соли 2007 160 миллион сомонӣ маблағи иловагӣ равон мегардад, ки 70 миллиони он қарзҳои хурд барои соҳибқорони деҳот аст:

- зина ба зина амалӣ нагардидани Барномаҳои мақсадноки ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва то ханӯз пурра дар доираи сиёсати ягонаи иқтисодии давлатӣ ба роҳ намондани тараққиёти соҳаҳои кишоварзӣ;

- сол аз сол, бо сабаби хароҷоти гуногунро ба нархи қорқард зам намудан, баланд шудани нархи қорқард дар қорқонаҳои пахтазоқунӣ ва рӯёнидани онҳо аз ҳоҷагиҳои пахтақор;

- сари вақт қамъоварӣ нақардани ҳосили рӯёнидашуда ва рӯя нақардани низоми агросаноатӣ дар қумҳурӣ, аз як тараф, ба қоригболӣ бархе аз роҳбарони ҳоҷагӣ ва ноҳияҳо вобаста бошад, аз тарафи дигар, то ба он оварда расонида аст, ки аққалан ҳаққи ноқизашро ҳам заҳматқаш дар бисёре аз мавридҳо сари вақт қорифта наметавонад. Масалан, соли 1999 аз 450 ҳазор тонна ҳосили дар қумҳурӣ ба воя расонидашуда, мувофиқи ҳисобу қитоби мутақассисон, ба миқдори 125 ҳазор тоннааш аз сабаби сари вақт ҳаққи меҳнаташонро нақорифтани деҳқонон қамъ оварда нашуда, талаф ёфтааст;

- набудани қобилияти ташқилоқнӣ, ҳисси масъулият ва қоригболӣ мутақассисони соҳаи кишоварзӣ ва беҳунарию қамҳавсалақии бархе аз масъулини вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо, роҳбарон ва мутақассисони ҳоҷагиҳо низ аз сабабу омилҳоанд, ки ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ хело оқиста ва ноҳамвор қараён мегирад.

5.2. Роҳҳои асосии таъмини истиклолияти озуқавории ҷумҳурӣ дар шароити гузашта ба муносибатҳои бозорӣ

Таҳлили ҳолати ҳозира ва дигаргунҳои дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал омада, бо дарназардошти идома ёфтани суръати афзоиши истеҳсоли маҳсулот дар соҳаи кишоварзӣ ба мо имконият медиҳанд, ки роҳҳои асосии таъмин намудани истиклолияти озуқавории ҷумҳуриро дар шароити гузариш ба муносибатҳои иқтисодӣ бозорӣ, аз инҳо иборат донем:

- дар зинаҳои поёни мувофиқ намудани механизми идоракунии, ки ба талаботи замони ҳозира ва шароити иқтисодӣ бозорӣ ҷавобгӯ бошад. Дар ин замина, мутобиқ намудани низомии идоракунии имрӯза ба сохтор, ки гувоҳи он воҳидҳои кории аз ҳад зиёд ва шакли яхелаю такрорӣ фаъолият дар вазорату идораҳо мебошанд. Бо мақсади тақмили низомии идораи давлатӣ ва ба шароити тағйирёбандан иқтисодӣ мутобиқ гардонидан 14 марти соли 2001 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи тадбирҳои тақмили баъзе сохторҳои идораи давлатӣ» фармон имзо кард. Тибқи чорабиниҳои қаблан тасдиқгардида оид ба татбиқи Барномаи ислоҳоти иқтисодӣ дар доираи марҳилаи навбатии ислоҳоти сохторӣ то 15 марти соли 2001 зарурати шурӯъ намудани тасдиқи шаш вазорат, аз ҷумла вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён омада буд. Мувофиқи банди якуми ин фармон, аз ҷумла ба зимман Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва татбиқи сиёсати ягонаи давлатии соҳавӣ, мониторинги вазъияти ҷорӣ дар соҳа, таҳияи дурнамо ва барномаҳои миёнамӯҳлату дарозмӯҳлати рушди соҳа ва бахшҳои марбути он, таҳияи пешниҳодҳо дар хусуси ноил гаштан ба натиҷаҳои дилхоҳ, гузошта шуда буд. Минбаъд фаъолияти корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳои давлатӣ, ки дар соҳаи дахлдори иқтисод фаъолият карда, ба моликияти ҷумҳуриявӣ тааллуқ доштанд, тавассути бастании созишномаҳои дучониба бо вазоратҳои марбути сурат мегирифтанд.

Бо мақсади татбиқи минбаъдаи ислоҳоти идораи давлатӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 ноябри соли 2006 № 9 «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид, ки дар асоси он ба Вазорати наваъсиси кишоварзӣ ва ҳифзи табиати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои собиқ Кумитаи давлатии ҳифзи муҳити зист ва хоҷагии

чангали Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои масъалаҳои вобаста ба саноати хӯрокворӣ вогузор мегарданд, муқаррар карда шуданд. Ҳадафи асосии татбиқи ислоҳоти идораи давлатии навбатӣ ин тақони ҷиддӣ ва суръати тоза бахшидан ба ҷараёни созандагиву бунёдкорӣ ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ мебошад:

- шароит фароҳам овардан барои дигаргуншавии тафаккури одамон, ҳолати рӯҳиявии онҳо, ки татбиқи шаклҳои нави муносибати иқтисодиро тақозо намуда, муносибати гамҳоронаро ба заминву воситаҳои истеҳсолот ва истифодабарии самараноки заминҳою обию лалмӣ пеш мегузоранд;

- баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат дар ҳама соҳаҳои кишоварзӣ. Дар баробари нигоҳ доштани майдони мавҷудан бештар аз 400 ҳазор гектари ғаллазор дар ҷумҳурӣ ду баробар баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнати ғалла ва кишти такрорӣ зироатҳои анъанавии фаромӯшшуда, аз қабилӣ нахӯд, мош, лӯбиё, наск, кунҷид, зағир ва ғайра.

- даст кашидан аз афзудани истеҳсоли ғалла аз ҳисоби зиёд намудани майдони кишти ғалладона дар асоси омӯзиши таҷрибаи кишварҳои пешқадами олам ва самтҳои афзалиятноки стратегияи инкишофи соҳаи кишоварзӣ. Агар рекорди баландтарин дар таҷрибаи кишоварзӣ ҷаҳонӣ ба даст овардани понздаҳ тонна ғалла аз як гектар бошад, дар солҳои 80 ва аввали солҳои 90 асри XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишти тирамоҳии гандум аз ҳар гектар то 70 сентнер ва аз ҷуворимақкаи тобистона то 80 сентнер ҳосил ба даст оварда шуда, дар давоми сол 150 сентнер ғалладона рӯёнида мешуд. Ҳол он ки, дар охири солҳои 90 асри XX ва солҳои аввали асри XXI ваъи истеҳсоли ғалла дар ҷумҳурӣ устувор набуда, тамонии яхеларо доро нест. Масалан, дар соли 1999 ҳосилнокии ғалла аз ҳар гектар дар қиёси соли 1996 қариб 3,8 сентнер кам шуда, ҳатто дар заминҳои обӣ ҳосилнокӣ хеле паст рафта, аз ҳар гектар то ба 18-22 сентнерӣ расид. Дар соли 2000 нисбат ба соли 1999-ум 10,9 Ҷоиз зиёд ғалла истеҳсол карда шудааст. Соли 2001-ум нисбат ба соли 2000-ум ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ 11,0 Ҷоиз афзуда бошад ҳам, ҳаҷми истеҳсоли ғалла 491,1 ҳазор тонна, ё нисбат ба соли 2000-ум 10,7 Ҷоиз кам истеҳсол карда шудааст. Дар соли 2006 бошад, дар ҳаман категорияи хоҷагӣ 912 216 тонна ғалла истеҳсол шудааст, ки нисбати соли 2005-ум 22 560 тонна ё 2,4 Ҷоиз кам мебошад.

Қайд намудан бамаврид аст, ки дар натиҷаи татбиқи сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бахши ислоҳоти соҳаи

кишоварзӣ бори аввал галладонагӣҳо зиёда аз 700 ҳазор тонна дар дохили мамлакат истеҳсол шуда, аввалин маротиба ба берун чумхурӣ галла тухмӣ ба фуруш бароварда шуд. Ин чунин маъно дорад, ки дар чумхурӣ имконияти баланд бардоштани ҳосилнокии галла хеле зиёд аст. Аз ин рӯ, истифода бурдани имконияти дар амал татбиқ намудани рӯёндани ду ҳосили галладона дар як сол аз заминҳои обӣ ба мақсад мувофиқ буда, барои афзун намудани истеҳсоли галла, бахусус гандум ва таври васеъ ба роҳ мондани кишти он дар заминҳои лалмӣ, талу теппаҳо ва дигар заминҳои киштбоб тадбирҳои таъхирнопазир андешидан зарур аст. Бинобар ин ду ҷиҳати асосиро ба эътибор бояд гирифт. Якум, ҳамаи тадбирҳоро андешидан даркор, то ки дар Чумхурии Тоҷикистон истеҳсоли 1,3-1,5 миллион тонна галла дар як сол ҳамчун меъёри донмӣ қарор гирифта, то охири 2015 истеҳсоли он то ба ду миллион тонна расонида шавад. Дуюм, риоя намудани талаботи агротехникӣ дар киштзорҳои обёрнашавандаи гандум, ки аз рӯи тадқиқотҳои пешакӣ, боиси баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат то 50 сентнер аз ҳар гектар гардад. Масалан дар бригадаи № 4-и ҳоҷагии деҳқонии Чоркӯҳи шаҳри Исфара ҳангоми сафари қорни Президенти Чумхурии Тоҷикистон моҳи июни соли 2007, мутахассисон дар як хӯша 80 донаи гандумро ҳисоб карданд. Тибқи интилон Олимов Нейматҷон, раиси ҳамаи ҳоҷагӣ аз ҳар гектар аз 55 то 80 сентнерӣ ҳосили галла ба даст оварда шудааст. Ин нишондод маҳсули меҳнати хуби тухминарварон ва заҳматкашонии ҳоҷагӣ арзёбӣ гашта, бо истифода аз се омиа (риояи катъии меъёрҳои кишти нигоҳубинии зироати галладонагӣ, ба ҳар гектар пошидани нуриҳои минералии зарурӣ /70 килограмми селитра/ ва интиҳоби дурусти тухмӣ) ба даст оварда шудааст;

- дар баробари таъсири ҳоҷагӣҳои деҳқонӣ ва хусусгардоинии воситаҳои асосӣ ба таври муттамарказ масъалаҳои таъминоти онҳо бо сӯзишворӣ, қисмҳои эҳтиётӣ ва нуриҳои минералӣ бояд ҷурра ҳалли ҳудро ёбанд. Аз ин рӯ, ду масъалаи муҳимро дар сатҳи чумхурӣ ва дар маҳалҳо ҳал бояд кард: дар чумхурӣ афзун намудани истеҳсоли нуриҳои минералӣ ва сарӣ вақт истифода бурдани онҳо; дар маҳалҳо ташкил намудани нуктаҳои фуруши қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ, раванҳои молиданӣ, техника ва лавозимоти хурд;

- дурусти истифода бурдан аз нерӯи тавоноии илми кишоварзии чумхурӣ, бахусус дар истеҳсоли навҳои гандуми серҳосили ба шаронги чумхурӣ мутобиқу тобовар, аспҳои зоти тоҷикӣ, гӯсфандҳои зоти ҳисорӣ, навҳои серҳосили пахта ва ҳоказо ва дар амал татбиқ намудани онҳо. Масалан, зимни шиносоии Президенти

Чумхурии Тоҷикистон моҳи июни соли 2007 аз фермаи ширни молини зотпарварии хочагии ҷамоагии Абдурахим Чумбаевӣ ноҳияи Бобочон Ғафуров, ки дорои 165 гектар замини қорам ва сеҳи равғанкашӣ аст, зикр гардид, ки дар ферма 977 адад қорвои қалони зоти снӯхало парвариш ёфта, аз он 235 сараш говҳои ҷӯшоанд. Аз ин миқдор қорвои ҷӯшо ферма ҳар рӯз 1 800 литр шир ба фуруш мебарорад. Маоши миёнаи аъзоҳои ферма 150 сомониро ташкил дода, ба онҳо инчунин маоши натуравӣ, яъне равған, шир, гӯшт ва дигар маводи ғизоӣ дода мешавад. Аз ин нуқтаи назар, вобаста ба роҳи усулҳои ба иқтисоди бозорӣ мутобик, услуби кории худро дигар кардани марказҳои илмию тадқиқотии соҳаи кишоварзӣ ва бештар ба амалия рӯ овардани онҳо. Аз ин рӯ, барои ҳалли масъалаҳои зикргардида, аз ҷумла пешгирии касалиҳои қорво барномаҳои ҳамкории бо ташкилотҳои байналхалқӣ тартиб додани вазорату идораҳои дахлдор, аз қабилӣ идораҳои кишоварзӣ, муассисаҳои ветеринарӣ, пажӯҳишгоҳҳои илмию тадқиқотии кишоварзӣ ва ветеринарӣ ва дар амал тадбиқ намудани онҳо;

- дар муддати кӯтоҳтарин дар натиҷаи вусъат додани хочагиҳои тухмипарварӣ ва зотпарварӣ, таъмин намудани соҳаи кишоварзии мамлакат бо тухмии хушсифати ватанӣ ва тахти назорат ва дастгирии Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон қарор додани онҳо. Инчунин, ба роҳ мондани банақшагирии ҷиддии истехсоли тухмии зироатӣ, аз ҷумла навҳои тухми ба шаронти ноҳияҳо мувофиқ гардонидашуда ва сари вақт омодаи кишт қарор додани онҳо. Дар ин замина, зиёд кардани истехсоли тухмии хушсифат ва ханӯз пеш аз тухмиро ба замин коштан аниқ намудани истехсолкунанда ва харидори мол.

Ҷиҳати дастрас намудани тухмии хушсифат дар ҷунин хочагиҳо қитъаи майдонҳои, ки аз ҳосилашон соли оянда тухмӣ ҷудо карда мешавад, бояд зерӣ нигоҳубини махсус қарор дода шуда, қорқарди махсус гузаронида, қитъаҳо аз навҳои бегона тоза карда шаванд. Инчунин, тухми барои киштӣ ин гуна қитъаҳо ҷудо карда шуда, бояд тез-тез тоза карда шуда, дар анборҳои махсус нигоҳ дошта шаванд.

Дар солҳои охир ба истехсоли тухмии хушсифат, аз ҷумла киштӣ тухмии пахта диққати махсус дода мешавад. Таҷрибаи хочагиҳои алоҳидан вилояти Хатлон, аз ҷумла хочагии "50-солагии СССР"-и ноҳияи Қубодӣён ва Эшбек Сатторови ноҳияи Чиликӯл, ба номи Сафар Чумбаевӣ ноҳияи Колхозобод, ба номи Мирсаид Али Қамадонӣ ноҳияи Кӯлоб имкон медиҳад, ки дар вилоят миқдори

зарурии тухмии хушсифат захира карда шавад;

- барои устувор намудани замнаҳои истиклолияти озуқавории мамлакат, афзун намудани воридоти ашёи хориҷӣ ва баланд бардоштани иқтисодии содиротии кишвар дар катори дигар ашёи содиротӣ бо мақсади афзонши бучети ҷумҳурӣ зиёд намудани истехсоли пахта, яке аз ҳадафҳои стратегияи соҳаи кишоварзӣ мебошад. Зеро тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷумҳурӣ тамоми имкониятҳо барои истехсоли 800-850 ҳазор тонна пахта, аз ҷумла истехсоли 180-200 ҳазор тонна навъҳои пахтаи маҳиннах мавҷуданд. Масалан, аз рӯи маълумотҳои Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон, танҳо дар соли 1991 хоҷагиҳои ҷумҳурӣ дар майдони қариб 300 ҳазор гектар пахта кишта, аз он 827 ҳазор тонна пахта, аз ҷумла 189 ҳазор тонна пахтаи маҳиннах ҷамъоварӣ намудаанд. Бо ибораҳои дигар, аз ҳар гектар пахтаи кишткардашуда 28 сентнерӣ пахтаи навъҳои гуногун, аз ҷумла аз ҳар гектар пахтаи маҳиннах беш аз 30 сентнерӣ ҳосил руёнида шуда буд. Ҳол он ки дар солҳои 1999-2001 нисбатан хело кам ҳосили пахта ба даст оварда шудааст. Масалан, дар соли 1999 дуним баробар кам ҳосили пахта ба даст оварда шуда бошад, дар соли 2000 дар ҳаман категорияҳои хоҷагиҳои ҷумҳурӣ ҳамагӣ 335,4 ҳазор тонна пахта истехсол карда шудааст. Дар соли 2006 бошад, 438,5 ҳазор тонна пахта истехсол карда шудааст, ки он нисбати соли 2005 ба миқдори 9 397 тонна ва ё 2,1 фоиз кам мебошад.

Қобили зикр аст, ки ноҳияи Ваҳшӣ вилояти Хатлон, ки дар пешбурди иқтисодиёти кишвар нақши умда бозида, яке аз ноҳияҳои калонтарини кишоварзии ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, бо пахтаи маҳиннахи худ хеле машҳур гардидааст. Махсусан, фаъолияти пахтакорони хоҷагиҳои “Файз” ва “Мӯсо” қобили дастгирианд. Ин хоҷагиҳо дар асоси ба роҳ мондани тарзҳои нави хоҷагидорӣ ба қомебиҳои назаррас ноил шудаанд. Масалан, соли 2001 деҳқонони хоҷагии “Файз” дар майдони 140 гектар пахта кишт намуда, ҳосилнокиро ба 40 сентнерӣ расонидаанд. Дар хоҷагӣ, қариб 300 нафар заҳматкаш ба пахтакориву чорводорӣ машғуланд, ки музди миёнаи маошашон 150 сомони ро ташкил медиҳад.

Ҷунин тарзи коргузори, ҷустуҷӯи механизмҳо, истифодабарии усулҳои пешқадам ва имконияту захираҳои мавҷуда дар иҷрои вояи вазиҳои гузошташуда метавонад боиси болоравии нишондиҳандаҳои иқтисодии ҷумҳурӣ гардад. Аз ҷумла, истифодабарии усулҳои пешқадам ва имконияту захираҳои мавҷуда ба «зарқорон»-и ҷумҳурӣ имконият доданд, ки соли 2002 дар ҷумҳурӣ

515.5 ҳазор тонна пахта истехсол карда, бори аввал дар даҳ соли охир нешгӯнҳои истехсоли навъҳои маҳиннаҳои пахта дар амал татбиқ карда шаванд

Гарчанде ки табиқ солҳои охир содироти ашёи хом, аз ҷумла содироти пахта ба тавоноии иқтисодии иқтисодии ҷумҳурии ёрии муайяне расонида бошад ҳам, он мувофиқи мақсад набуда, бехтар мебуд, ки минбаъд ба тараққиёти индустриалии кишвар тавачҷӯх бештар дода мешуду дар заминаи ашёи мавҷудбуда, маҳсулоти тайёри саноатии рақобатпазир истехсол мегардид:

- сари вақт пардохтани ҳаққи захираи деҳқонон, бахусус дар мавсими гуноштани ҳосил. Агар масъулони хоҷагию ноҳияҳо маблағҳои барои ҷинакчиёни ҳосили зироат ҷудошударо сари вақт пардохт намоянд, он рӯзҳо дур нест, ки пиру барно ба саҳро баромада, то пахтаи охири ҳосилро ҷамъ оварда, кӯҳи сар ба фалак кашидан як миллион тонна "тилли сафед"-ро бори дигар фатҳ мекунад. Чунки дар ҷумҳурии пахтакорони меҳнатдӯсту ҷашмиқордону соҳибтаҷриба зиёданд, ки ба ивази меҳнати ҳалоли онҳо ба ҳар гуна комёби метавон соҳиб шуд. Танҳо шаронту имкониятҳои дурусти қорӣ барояшон фароҳам оварда, онҳоро сафарбар карда тавоништан дарқор асту бас:

- зина ба зина амали намудани барномаҳои мақсаднокӣ ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва аз ҳисоби заминии соҳилҳои дарёву наҳрҳо зиёд намудани майдони кишти дигар зироатҳо. Барои мисол, фақат дар вилояти Хатлон аз ҳисоби заминии соҳилҳои дарёву наҳрҳо майдони кишти шолӣро то 15 ҳазор гектар зиёд намудан мумкин аст. Илова бар ин, дар қисми зиёди заминҳои шӯрзадаи ҷумҳурии, ки қариб 30 ҳазор гектарро ташкил медиҳанд, имрӯзҳо барои шӯри заминро аз байн бурдан ба ҷои пахта коридани шолӣ ба мақсад мувофиқ аст:

- баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва афзун намудани кишти тақрорӣ. Масалан, аз рӯи тадқиқотҳои мутахассисон дар ҷумҳурии, дар киштизои обёрнашаванда баъди дарави гандум имконияти дар 45-50 ҳазор гектар гузаронидани кишти тақрорӣ мавҷуд аст, ки ба воситаи он зиёда аз 100 ҳазор тонна ему дон ва хошок истехсол кардан мумкин аст. Мувофиқи ахбори Ҷумҳурии давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ аз кишти тақрорӣ дар соли 2001 чунин миқдор ҳосил гирифтаанд: аз зироати галладона ва лӯбиёӣ (якҷоя бо дони ҷуворимакка) 9 464 тонна, картошка 1 339 тонна, сабзавот 20 465 тонна, ҳосили полизӣ 747 тонна. Аз ин рӯ, истифодаи самараноки

заминҳои обӣ, лалмӣ ва кишти такрорин зироатҳо, ба монанди ҷуворимакка, лӯбиё ва мош баъди дарави галла бояд мадди назари ҳар як деҳқон, мутахассис ва роҳбар қарор дошта бошанд;

- вобаста ба шароити маҳал ва хусусиятҳои ҳоси географӣ қорӣ намудани кишти зери плёнка ва киштгардон, махсусан барои зиёд намудани ҳосили пахта ва галладона дар заминҳои обӣ. Масалан, дар ҳудуди ноҳияи Ваҳдати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 10,3 ҳазор гектар заминҳои обӣ мавҷуд аст. Дар 5,3 ҳазор гектари он соли 2001 галладона кишт карда шуда, аз ҳар гектари он 23,5 сентнери ҳосил гирифта шуда буд. Дар рафти бозиди худ аз ноҳияи Ваҳдат 25 апрели соли 2002 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид кард, ки барои беҳтар намудани натиҷаи қор дар оянда кишти галладонаро дар заминҳои обӣ кам намуда, аз ин ҳисоб кишти пахта ва сабзавотро зиёд намудан ба мақсад мувофиқ аст. Чунки дар шароити ҳозира аз ҳар гектар ҳамагӣ 20-23 сентнер ҳосили галладона руёндан натиҷаи қаноатбахш набуда, нишонаи беҳбудӣ талабидани нишондиҳандаҳои қорӣ мебошад.

Мушкилот ва гаронии дигар ин мавҷудияти андоз аз фуруши ашёи хом аст. Дар вақти бозидид аз вилояти Сугд Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни сӯҳбат доир ба аҳамият ва зарурати васеъ гардонидани майдони пахта бо усули зериплёнкагӣ бо кишоварзони хоҷагии ба номи Абдугафур Самадов мужда расонид, ки андоз аз фуруши ин ашёи хом аз 25 то 10 фоиз кам гардида, дар оянда Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра аз ин андоз озод кардани пахтақоронро ба нақша гирифтааст. Ин мужда дар он солҳо боиси хурсандӣ ва рӯҳбаландии кишоварзони ин хоҷагӣ гардид. Чунки, дастпарвони мактаби Абдугафур Самадов дар бештар аз 7 500 гектар замин пахта қорид, аз ҷумла дар 1 000 гектари он бо назардошти афзалиятноки кишти зериплёнкагӣ анҷом дода, соли 2000 дар натиҷаи истифодаи ин усул деҳқонони захираҳои ин хоҷагӣ аз ҳар гектар 38 сентнери ҳосили пахта ба даст оварда шуданд.

Қобили зикр аст, ки таҷрибаи пахтақорони сӯғдӣ онд ба кишти зери плёнка дар тамоми ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар вилояти Хатлон дастгирӣ ёфта, аз соли 2002 инҷониб дар майдони зиёда аз 30 гектар замин сар карда, дар вилоят кишти пахтаи зери плёнка ба роҳ монда шудааст;

- бо мақсади тараққиёти минбаъдаи картошкапарварӣ, боғдорӣ, тоқпарварӣ ва сабзавотқорӣ дар ноҳияҳои кӯҳӣ хоҷагиҳои махсусгардонидан тухмпарварӣ ташкил намуда, технологияи самарабахши истеҳсоли ин зироатҳо дар асоси истифодаи системаи

киштгардон чорӣ намудан зарур аст. Аз ҳисоби кам кардани баъзе намудҳои зироатҳои камсамар, пеш аз ҳама баланд намудани ҳосилнокии меҳнати кишти картошка то 400 сентнер ва афзун намудани кишти навҳои гуногуни пиёз вобаста ба коркарди агротехникӣ то 100 тонна аз як гектар расонидани он Ҷидаовар мебошад. Масалан, истеҳсоли картошка дар ноҳияи Рашт, ки яке аз воситаҳои асосии даромади мардум мебошад, соли 2006 нисбат ба соли 2005 садҳо тонна зиёд истеҳсол шуда бошад ҳам, нисбати имкониятҳои мавҷуда хеле кам аст. Гузашта аз ин, агар нишондиҳандаҳоро аз назари сифатӣ таҳлил намоем, натиҷаҳои кор беҳбудии қатъиро металабад. Чунки, агар ба гузаштаи на он қадар дур назар андозем, ноҳияи Рашт дар солҳои 80 асри ХХ ба ҷумҳури ҳар сол беш аз 30 ҳазор тонна картошка месупорид. Бинобар ин, масъулони ин соҳа бояд ҷиддӣ андеша намуда, чунин соҳаҳои сердаромадро дар Раштонзамин дар солҳои наздик аз ҳисоби андешидани чораҳои мушаххас, аз қабилӣ дар минтақа ташкил намудани ҳоҷаҳои тухмипарварӣ, дарёфти роҳҳои маблағгузорӣ намудани ин гуна ҳоҷаҳои тавассути ҳамкориҳои мусонд бо ташкилотҳои ғайридавлатии молиявӣ созмонҳои байналмиллалӣ амалӣ намоянд.

Ин чунин маъно дорад, ки имрӯзо дар асоси қонунҳо ва қарорҳои мавҷуда, салоҳият ба ҳукуматҳои маҳаллӣ дар ҳалли масъалаҳои дахлдор дода шудааст. Бинобар ин, барои ҳалли проблемаҳои мавҷуда ва баланд бардоштани саҳми маҳалҳо дар тараққиёти соҳаҳои гуногуни ҳоҷаҳои халқ, бояд роҳбарону мутахассисони маҳаллӣ бештар ба захираҳои дохилӣ таъҷиб намоянд. Дар ин замина, ба онҳо лозим аст, ки ба истифодаи самараноки иқтидорҳои иқтисодии кӯҳистон, захираҳои табиӣ, рушди соҳаи истеҳсоли ашёи хом ва тараққиёти комплекси истироҳатӣ аҳамияти ҷиддӣ диҳанд. Инчунин, бо мақсади дар маҳалҳо ривож додани соҳаи пахтакорӣ, боғу тоқпарварӣ, зиёд намудани истеҳсоли сабзавот, картошка, маҳсулоти полезӣ дар гармхонаҳо чораҳои андешида, аз ҷумла сабабҳои кам шудани истеҳсоли пахтаву роҳҳои ислоҳи он ва иқтидори содироти маҳсулоти кишоварзиро аз ҳудуди маҳалҳои муайян намуда, интиқоли онро ба роҳ монанд. Масалан, аз рӯи таҳлилҳои мутахассисон, агар арзиши як килограмм пиёзи хушқарда дар бозори ҷаҳонӣ 3 доллар бошад ва агар аз ҳар як гектар, аққалан то се тонна маҳсулоти пиёзи хушқардашуда гундошта шавад, нархи он то ба 9 ҳазор доллар ҳоҳад расид, ки ин аз як тараф имконияти таъмини аҳолии кишвар бо сабзавот мувофиқи меъёрҳои тандурустӣ

гардида, боиси зиёд намудани истехсоли он дар намуди коркардашуда шавад, аз тарафи дигар, имконияти содироти пиёзро ҳам дар шакли тару тоза ва ҳам дар шакли маҳсулоти хушк ба хориҷи кишвар фароҳам меоварад;

- васеъ намудани имкониятҳои содиротии мамлакат, ки роҳ ба сӯи бозори ҷаҳонӣ мекушояд. Тоҷикистон бо табиати хоси худ имконият дорад, ки аз рӯи содироти навъҳои нодири ангур, зардолу, кабутӣ, сабзавоти пешпазак, гиёҳҳои шифобахш, меваҳои субтропикӣ ситрусӣ, мавизу зардолуи хушк, тамоку ва равгани геран дар бозори ҷаҳонӣ ҷои намоёнро соҳиб бошад. Масалан, аз рӯи ҳисобу китоби мутахассисон, агар як тонна тамоку дар бозори ҷаҳонӣ тақрибан вобаста аз сифати он аз 2 500 то 6 000 доллар ва як тонна равгани геран то 160 ҳазор доллари амрикоӣ арзиш дошта бошад, ин чунин маъно дорад, ки арзиши як тонна тамоку баробари 50 тонна ва як тонна равгани геран баробари 1 700 тонна галла мебошад. Гузашта аз ин, аз 2 килограмм равгани геран як килограмм ситрониллол гирифтани мумкин аст. Ҳол он ки дар бозори ҷаҳонӣ, арзиши як тонна ситрониллол ба як миллиону 200 ҳазор доллари амрикоӣ баробар мебошад.

Бинобар ин, дар асоси омӯзишу тақдир додани қонунҳои мавҷуда ва санадҳои меъриии ҳуқуқӣ истехсолоту идоракуниро ба талаботи ҷаҳонӣ мутамаддин мутобиқ намуда, барои ба даст овардани муҳимтарин ҳадафи стратегияи мамлакат кӯшишҳо ба харҷ додан ба мақсад мувофиқ аст. Масалан, мувофиқи тадқиқотҳои олимони эҳё намудани парвариши аспҳои хушзоти ниёғони мо дар сарзамини Бохтару Суғд (ҷор-панҷ ҳазор сол пеш аз ин), қутоспарварӣ дар минтақаҳои баландкӯҳ, парвариши гӯсфандҳои зоти ҳисорӣ, тоҷикӣ ва қароқулӣ, ки дар бозорҳои олам шӯҳрати қалон доштаанд, барои пешрафти соҳаи кишоварзӣ ғайбаҷор мебошанд. Мутобиқи талаботи муносибатҳои бозоргонӣ зарурати аз нав барқарор намудани инкишоф додани асппарварӣ (бо самтҳои: аспҳои қорӣ; варзишӣ; маҳсулотдиҳанда; мудофиавӣ) қутоспарварӣ, парвариши гӯсфандҳои зотӣ ва бузи ангорӣ на танҳо барои бозори дохилӣ, балки барои бозори ҷаҳонӣ хеле муфид буда, онҳо дар бозори ҷаҳонии имрӯза бо нархҳои хеле қиммат харидорӣ хоҳанд шуд.

Аз рӯи ахбори Кумитаи давлатии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсулоти умумии ҷорводорӣ дар ҳамаи категорияи хоҷагиҳо дар соли 2006 нисбат ба соли 2005-ум 3,9 фоиз афзудааст. Ҳаҷми истехсоли гӯшт дар ҳамаи категорияи хоҷагӣ аз рӯи ҳисобу китоб

111 736 тонна ё нисбат ба соли 2005-ум 4.4 Ҷонз. шир 2.2 Ҷонз. тухм. 6,1 Ҷонз зиёд шуда, саршумори ҷорвои калон дар корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) нисбат ба соли 2000-ум 0.3 Ҷонз. асп 2.0 Ҷонз, гӯсфанду буз 0.2 Ҷонз. мург 25 Ҷонз афзудааст.

Инкишофи соҳаи ҷорводорӣ, бахусус парвариши бузҳои серлашми зоти тоҷикӣ, гӯсфандҳои зоти кароқӯлӣ бо назардошти афзоиши саршумор, беҳтар кардани зот ва баланд бардоштани маҳсулнокии он шартӣ асосин пешрафти ин соҳа дар ҷумҳурӣ мебошад. Алҳол дар ноҳияи Ашт 36 ҳазор сар ҷорвои майда, аз ҷумла 27 500 сар бузи ангорӣ парвариш меёбад, ки ҷолиби диққат ва боиси таҳсин аст. Ҳамкории олимони бо истеҳсолот ва барқарор кардани саршумори қаблии ҷорво зарур аст. Ривочи он дар заминаи таҷрибаи пешкадами ҷаҳонӣ ба мақсад мувофиқ аст. Яъне, имкониятҳои дар ноҳияҳои кӯҳистони ҷумҳурӣ таракки додани ҷорводорӣ хеле зиёданд.

Масалан, дар ноҳияи Тоҷикобод аз соли 2006 сар карда солҳои 2007-2010 солҳои аз нав барқарор сохтани соҳаи ҷорводорӣ эълон шудааст. Дар ин ноҳия, ки дар солҳои пешин ҷорводорӣ яке аз соҳаҳои сердаромад ба ҳисоб мерафт, то соли 2002 дар миқёси ноҳия ягон сар ҷорвои ҷамъиятӣ мавҷуд набуд. Роҳбарони ноҳия ниҳат доранд, ки баъди ғундоштани ҳосили солҳои 2008-2010-ум бо роҳи табодули маҳсулот 500 сар ҷорвои калон ва 5 000 сар моли майда ворид сохта, баҳри барқарор намудан ва рушду нумӯи ин соҳа замина гузоранд.

Соҳаи пиллапарварӣ, ки яке аз соҳаҳои даромадноки ноҳияҳои водии Рашт ва воситаи асосин даромади мардум дар солҳои пешин ба ҳисоб мерафт, таи солҳои охир аз онҳо қариб, ки нишонае намондааст. Бо саъю кӯшиши мутахассисону заҳматкашони ҷумҳурӣ, аз ҷумла заҳматкашони вилоятҳои Сугду Хатлон, ноҳияҳои Ваҳдати Рашт солҳои охир садҳо тонна пилла ба даст оварда шуда бошад ҳам, бо сабаби паст будани сифати тухми ҷи хориҷиву ҷи ватанӣ, музди пасти меҳнат ва набудани ҳавасмандӣ заҳмату талошҳои кирмакпарварон натиҷаи дилхоҳ надода истодаанд. Бинобар ин, бо мақсади мавриди таҳлили амиқ қарор додани имрӯзу фардои соҳаи кирмакпарварӣ, дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ништироки мутахассисон ва олимони соҳибтаҷриба гузаронидани машварати умумиҷумҳурпояӣ мувофиқи мақсад аст.

Чунин соҳаҳои сердаромадро дар солҳои наздик аз ҳисоби андешидани ҷораҳои мушаххас дар маҳалҳо, аз қабилҳои ташкил намудани хоҷагиҳои тухмипарварӣ, ривочу раванк додани ҳамкорӣ

ва ёрини ташкилотҳои ғайридавлатии молиявӣ ва созмонҳои байналмилалӣ, ҷудо намудани маблағ аз ҳисоби фуруши маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумлаи пилла, меваю сабзавоти хушкӣ тар, асали босифату хуштам ва бо ин восита маблағгузори намудани корхонаҳои қобили рақобат ба роҳ мондан ба мақсад мувофиқ аст.

Дар ҳақиқат, соҳаҳои пиллапарварӣ, чорводорӣ, паррандапарварӣ, занбӯрпарварӣ, барқарорсозӣ ва бунёди боғу тоқзорҳои нав бахшҳои муҳими кишоварзӣ ба ҳисоб рафта, ҳарчи зудтар амалӣ намудани он бобати тезонидани чараҳои татбиқи барномаҳои давлатии рушди соҳаҳои чорводорӣ, боғу тоқпарварӣ, барқарорсозӣ ва рушди минбаъдаи соҳаи занбӯрпарварӣ барои солҳои 2006-2010, рушди соҳаи паррандапарварӣ барои солҳои 2007-2015 ва ба бунёди корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумла корхонаҳои коркарди пастуи заминаҳои мусоид хоҳанд шуд:

- ташкили ассотсиатсияҳои заминдорон ва баъдан таъсиси ассотсиатсияҳои миробҳо, ки асоси эҳёи ҳақиқии хоҷагиҳои собики коллективиро дар шакли мазмуни нав ифода намуда, боиси яқҷоя танзим ва ҳалли фасли баҳсҳо (аз қабилӣ масъалаҳои роҳбарии хоҷагӣ, мақсад ва вазифаҳои хоҷагӣ, назорат ва тартиби ҳисоботдиҳӣ, тақсим ва истифодаи самараноки даромад) гардида, баҳусус ҳисоби китоби обро самарабахш мегардонад. Бинобар ин, то саршавии мавсимии обдиҳӣ тартиб ва омода сохтани нақшаи обёрии дохилихоҷагӣ, таъмир намудани иншоотҳои гидротехникӣ, шабакаҳо ва дастгоҳҳои обкашӣ мувофиқи мақсад буда, аз як тараф сабаби истифодаи самараноки об гардида, ба исрофи он роҳ намедихад, аз тарафи дигар, боиси самаранок истифода бурдани замин ва баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат мегарданд. Чунин чорабиниҳо, баҳусус ба хоҷагиҳои, ки тавассути насосҳо обёрӣ карда мешаванд, хело заруранд. Барои мисол, ҳаштод Ҷамоати деҳаҳои ноҳияи Ашти вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути насосҳо обёрӣ карда мешаванд. Бинобар ин, дар чунин ноҳияҳо сари вақт андешидани тадбирҳои иловагӣ баҳри таъмини саривақтии пойгоҳҳои обкашии ҷоҳҳои зерзаминӣ, масъалаи асосӣ аст;

- баргараф намудани сабабҳои боздорандаи чараҳои таъсиси корхонаҳои маҳсусгардоидашудаи коркард ва нигоҳ доштани маҳсулоти кишоварзӣ дар соҳаҳои муҳимтарини кишоварзӣ, баҳусус дар соҳаи пахтакорӣ, ба монанди: худсарона ба раванди фаъолияти хоҷагию молиявии кишоварзон даҳлат кардани баъзе роҳбарони мақомоти маҳаллии ҳокимият ва ҳукумати мақомоти он; дар қано

монондани деҳқонон ва истехсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ аз иштироки бевосита дар муносибатҳои молиқӣ пулӣ, аз ҷумла дар гирифтани музди меҳнат; имконияти интихоби корхонаи коркарди пахтаро надоштани пахтакорон; маҳдуд намудани кишоварзон аз раванди азхудкунии механизмҳои иқтисодӣ бозорӣ, аз пешбурди бомувафакати қор ва аз баҳо додан ба салоҳияти мутахассисон маҳрум сохтани деҳқонон аз андӯштани малака ва таҷрибаи қор дар шароити иқтисодӣ бозор; дур кардани деҳқонону пахтакорон аз ҷараёни омӯзиш ва азхудкунии механизмҳои бозорӣ, шартҳо, қондаҳо ва падидаҳои фурӯши маҳсулоти асосии худ;

- татбиқи намудани усулҳои, ки аз як тараф, корхонаҳои коркарди пахтаро на танҳо барои зиёд шудани ҳаҷми гуногунии ҳосили пахта, балки барои зиёд намудани баромади нах ва дигар маҳсулоти нахи пахта манфиатдор намуда, аз гирифтани ғоидан қалон аз ҳисоби баланд бардоштани нархи коркард ва кам кардани ғоизи баромади нахи пахта дур менамояд, аз тарафи дигар пахтакоронро барои гирифтани ғоида на фақат аз коркард, балки аз фурӯши ҳосили пахта ба корхонаҳои пахтазоакунӣ ҳавасманд намояд. Дар ин замина, таҷрибаи Ҷамъияти саҳомии ба номи Ҷумъаеви ноҳияи Ғафуров, ки дар соҳтмони корхонаи муштараки коркарди пахта сахм гирифта, як қисми ҳосили пахтаро барои таҳкими иқтисодии хоҷагӣ сарф намуда, қисми дигари онро барои истехсоли нах медиҳад, сазовори дастгирии ҳаматарафа аст. Инчунин коргоҳи пахтазоакунии Ҷамъияти саҳомии шакли кушодан «Москва»-и ноҳияи Ваҳши вилояти Хатлон, ки дар он 250 нафар корманд фаъолият намуда, бо таҷҳизоти соҳти Федератсияи Россия мучаҳҳаз гардонида шуда, барои коркарди 10 ҳазор тонна пахта пешбинӣ шудааст, низ қобили дастгирии ҳаматарафа аст;

- ноил шудан ба ривочу раванқи якҷояи соҳаи пахтакорӣ бо саноати сабук бо мақсади раҳонидани ҷумҳурӣ аз кишвари истехсоли ашёи хом ва тадриҷан муваффақ шудан ба таррақияти индустриалии кишвар ва истехсоли маҳсулоти тайёри саноатӣ, аз ҷумла матоҳо ва либосворҳои пахтагӣ.

Ҳамин тариқ, барои муваффақ шудан ба имконият ва афзалиятҳои кишвар дар шароити ташкилӣ ва инкишофи муносибатҳои бозорӣ, пеш аз ҳама ҳамон соҳаҳои фаъолияти кишоварзӣ ва саноатиеро муайян ва ҷорӣ бояд кард, ки он афзалият дошта, таҷрибаи истехсол намудани маҳсулоти тайёрро аз ашёи хоми маҳаллӣ бо сифати ба талаботи бозори ҷаҳонӣ ҷавобгӯ ба роҳ монда тавонад. Бо ин роҳ на танҳо мавқеи худро дар бозорҳои кишварҳои

Иттиходи Давлатҳои Мустақил устувор кардан мумкин аст, балки бо роҳи тараққи додани соҳаҳои меҳнатталабу камхарҷ дар равандҳои кишварҳои тараққиқардаи ҷаҳони муосир ҳиссаи худро гузошта, ба баланд шудани иқтисодии содиротии кишвар муваффақ шудан мумкин аст. Дар ин замина, агар тарзи хоҷагидорӣ фермерӣ ва ё хоҷагидорӣ оилавӣ Ғолландияро бо Тоҷикистон муқоиса карда, ҷиҳатҳои мусбатӣ онро дар амалияи соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ истифода барем, ба маъниати кор мебуд. Масалан, бо вучуди он, ки дар Ғолландия рӯзҳои офтобӣ нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ду баробар кам буда, ду баробар аҳолии зиёд мавҷуд будаву чор маротиба масоҳати хурдро доро бошад ҳам, соҳибкорони ғолландӣ ҳар сол ба бозори ҷаҳонӣ 7-8 миллион тонна картошка, 10 миллион тонна ширӣ панир ва инчунин зиёда аз якуним миллион тонна гӯшт ба фурӯш мебароранд. Сабаби асосии ин гуна муваффақиятҳо, асосан аз услуби хоҷагидорӣ оилавӣ ва кооперативии фермерӣ аст, ки маҳз ба ғолландӣ хос аст. Ин чунин маъно дорад, ки дар Ғолландия ҳар як соҳибкор соҳиби 10-12 гектар замини қорам барои парвариши картошка ва гул, ё худ соҳиби 50 сар гови ҷӯшӣ ва 100 сар ҷавона буда, аз ҳар сар гови ҷӯшӣ, дар як сол то шаш ҳазор килограмм шир гирифта, ҷавонахоро дар 16-18 моҳагӣ бо вазни то 400 килограмм ба гӯшт месупоранд. Ҷиҳати дигари хоҷагидорӣ ғолландӣ аз он иборат аст, ки деҳқонону фермерҳо тамоми сол дар ғармхонаҳошон сабзавот ва гул парвариш намуда, бо ёрии ширкатҳои кооперативии махсус, ки маҳсулоти онҳо аз сари замин то ба бозор мерасонанд, соҳиби даромадҳои калон мегарданд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди дастгирии кишоварзӣ дар хоҷагиҳои фермерӣ ва деҳқонӣ андози ягона ба роҳ монда, ин таҷрибаро аввал дар чор ноҳияи ҷумҳурӣ ва баъдан бо дарназардошти самаранокии бадастовардашуда, мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ” аз 10 майи соли 2002 № 28 дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ҷорӣ намуд. Андози ягона фақат дар он қисми фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ҷорӣ карда мешавад, ки ба истеҳсол ва тайёр карда фиристодани маҳсулоти кишоварзӣ бе коркарди саноатӣ он вобастагӣ доранд. Ҳоло андози ягона дар тамоми мамлакат паҳн шудан дорад.

Дар ҳақиқат, чунин таҷрибаҳо барои ноил шудан ба самаранокии истеҳсоли худӣ хеле рӯзмарраанд. Ғарбии андозҳо ва дигар мушкилиҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ дар солҳои охир дар баъзе мавридҳо ба он оварда расониданд, ки онҳо садди роҳи инкишофи

минбаъдаи хоҷагиҳои фермерӣ шуданд. Маҳз аз сабаби гарониш андозҳо, мушкилиҳои дигари иқтисодию иҷтимоӣ ва истифода аз усулҳои кӯҳнаи хоҷагидорӣ китъаю заминҳои буданд, ки дар онҳо доруҳои минералӣ, аз ҷумла нуриҳои фосфорӣ қариб истифода намешуданд. Аз сабаби нарасидани маводи сӯхт ва техника дар китъаҳои зиёди пахтазор коркарди техникӣ гузаронида намешуд. Аксарияти хоҷагиҳо хангоми коркард ва нигоҳу бини баҳорро то бистонии пахтазор ба деҳқонон Музди нокифоя меоданд.

Вале, хоҷагиҳои буданд, ки ҳамаи ин мушкилиҳои давран гузариш ба муносибатҳои бозорро пушти сар карда тавонистанд. Масалан, истифодаи оқилонан замин дар асоси усулҳои нави хоҷагидорӣ ба хоҷагии Кооперативии “Зафар”-и ноҳияи Зафарободи вилояти Сугд, ҳамчун мактаби таҷрибаи намунавӣ натиҷаҳои дилхоҳ дода, имконият доданд, ки соли 2001 дар 135 гектар замини дар ихтиёрдошта, аз ҷумла 76 гектар замини пахта, ҳатто аз заминҳои санглоҳ 38 сентнерӣ ҳосил ғирифта, музди миёнаи моҳонаи аҳли заҳмати хоҷагиро дар он солҳо то ба 170 - 200 сомонӣ расонад.

Гузашта аз ин, аз ҳисоби даромади софӣ хоҷагии навтаъсис беморхонаи ноҳиявӣ пурра тармиму таҷдид ёфта, ба бисёре аз пириҳои барҷоманда, оилаҳои камбизоат ва дигар ниёзмандон ёрии моддӣ расонида, тадбирҳои мушаххас амалӣ карда шуданд.

Ё ин ки, истифодаи оқилонан замини наздиҳавлигӣ ба иҷоракор Абдуллоҷон Сангинов аз ноҳияи Бобоҷон Ғафуров имконият медиҳад, ки аз он сола то се ҳосил маҳсулоти кишоварзӣ ғирифта, аз ҳисоби маҳсулоти худӣ на танҳо эҳтиёҷоти онлаи худро пурра таъмин намояд, балки дар таъминии бозори дохилӣ низ ҳиссаи арзандаи худро гузорад.

Таҷрибаи мамлакатҳои мутараққии ҷаҳон нишон медиҳад, ки дар баробари дар истеҳсолот қорӣ кардани навҳои нави ҳосилхез ва ба қор бурдани усулҳои нави парвариш бо риояи қатъии меъёрҳои кишту нигоҳубинии зироат инчунин истифодаи қудрати гетерозисии авлоди авали дурагаҳо аҳамияти муҳим дорад. Ҳоло дар бисёр мамлакатҳо кишти қариб ҳамаи зироатҳои полезӣ, лаблабуи канд, ҷуворимаққа бо тухми дурага гузаронида шуда, дар натиҷа ҳосилнокии ин зироатҳо аз 35 то ба 55 Ҷонз зиёд намудаанд. Дар соҳаи пахтакорӣ бошад, таҷрибаи ҷаҳонии деҳқонони Штати Муттаҳиди Амрико, Хитой, баҳусус деҳқонони Ҳиндустон, ки дар заминҳои шахсии худ аз кишти дурагаҳои пахта ба ҳосилнокии баланд аз 8-10 сентнер то ба 40-50 сентнер аз як гектар ва ба сифати беҳтари нахи пахта муваффақ гаштаанд, ҷолиби диққатанд.

Истифодаи дурагиҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо дар кишт, истеҳсоли нахи босифат ва афзун намудани ҳосилнокии пахта, балки дар дигар намудҳои зироатҳо низ ба манфиати кор аст.

Аз тарафи дигар, ҳалли як қатор проблемаҳои имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла мушкилиҳои бахшҳои гуногуни соҳаи кишоварзӣ ба ҷалби маблағгузориҳои хориҷии дохилӣ ниёз доранд. Бинобар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳкими муносибатҳо бо кишварҳо ва ташкилотҳои байналхалқии молиявӣю кредитӣ эътибори ҷиддӣ медиҳад.

Бо мақсади амалӣ гардидани лоиҳаҳои инвестиционии бахшҳои гуногуни соҳаҳои маориф, тандурустӣ, гидрометеорология ва инкишофи инфраструктураи кишоварзӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2002 ба миқдори бештар аз 500 миллион доллари амрикоӣ маблағҳои имтиёзнокро ҷалб кардааст. Қобили зикр аст, ки дар асоси Барномаи ҷилохотӣ иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи пасти кардани сатҳи камбизоатӣ ва мусоидат ба рушди устувори иқтисодӣ тан солҳои охир дар қатори дигар хоҷагиҳо ба Ҷамъияти саҳомии “Паррандаларвар” ҷиҳати бо хӯроки серғизо таъмин гардонидани мурғон 512 гектар замин ҷудо карда шуда, саршумори мурғон сол то сол афзун шуда истодааст.

Ҷи тавре, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 30 апрели соли 2007 «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бармеояд дар се соли оянда дар соҳаи кишоварзӣ барои бештар кардани ҳолати меллиоративии заминҳо, азхудкунии заминҳои нав ва кадастри замин аз ҳисоби сарчашмаҳои маблағгузориҳои давлатӣ зиёда аз 900 миллион сомонӣ равона карда шуда, доир ба тезонидани татбиқи «Барномаи рушди соҳаи коркард ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ барои солҳои 2007-2015» талбирҳои амалӣ андешида мешаванд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хангоми сафари қорӣ (23 ноябри соли 2007) ба ноҳияи Данғараи вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз дастгирии давлату ҳукумат барои рушди соҳаи кишоварзӣ ва аз худ кардани заминҳои нав ва обёркунии онҳо ёдовар шуда, таъкид намуд, ки дар сурати аз худ намудани тамоми заминҳои нақшаи генералии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳанӯз аз даврони шӯравӣ таҳрези ғашта буданд, имконоти истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ин ноҳия ба маротиба афзонш меёбад. Бо ин мақсад, дар ноҳияи Данғара як лоиҳаи калонҳаҷми инвестиционӣ бо маблағи 105 миллион сомонӣ татбиқи мегардад, ки азхудкунии беш аз 6 ҳазор гектар заминро беобро дар

назар дорад. Дар мархилаи аввали татбики лоиҳа 2 ҳазору 500 гектар замин аз худ карда шудааст.

Дар ҳақиқат, нокифоя будани сармоягузори нисбати ҳалли масъалаҳои таъмини беҳатарии озуқавории кишвар, истифодабарии захираҳои табиӣ, қорӣ намудани механизми нави маблағгузории мақсаднокӣ истиҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, истифодани оқилонаи замин водор месозад, ки барои фарогирии ҳарчи бештари аҳоли ба шуғл ва татбики сиёсати давлат дар бахши муҳочирати меҳнати хориҷӣ, маҷмӯи чорабиниҳо онд ба муносибатҳои хориҷию ҷалби сармоягузориҳо ва мустақкам намудани инфрасохтор на танҳо дар маҳалҳо, балки дар тамоми ҷумҳурӣ васеъ истифода гарданд.

Ҳамин тариқ, аз сабаби он, ки дар иқтисодииёт ҳамаи қорҳо бо якдигар зич алоқаманданд, бинобар ин дар як вақт ҳам аз таъмини саривактии киштзорҳо бо об, нуриҳои минералӣ ва ҳавасмандгардонии деҳқонон сар карда, то баланд бардоштани маданияти истифодани замин, тақмили асосҳои моддӣ ва техникаӣ ва рушди нумӯи яқоя бо дигар соҳаҳои кишоварзӣ аҳамияти ҷиддӣ пайдо мекунад. Чунки бо вучуди чорабиниҳои андешидашуда ин самти муҳими таъмини босуботи ҷомеа дар шароити барқароршавӣ ва инкишофи муносибатҳои бозорӣ ҳанӯз ҳам ба талабот ҷавобгӯ набуда, роҳи пур аз мушкилотро дарбар гирифта, саъю талоши муштарак, ташаббусу заҳмати шабонарӯзӣ ва аз байн бардоштани монеаҳои ба таври сунъӣ эҷодшударо бо мақсади ба даст овардани истиқлолияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раҳой ёфтани аз хатари яқумр манбаи ашён хом будани тақозо менамояд.

**Мӯхтаво, оғоз ва анҷоми амали қарорҳои кабулшудаи
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бочҳои гумрукии воридотӣ**

№ т/р	Ном ва таърихи қабули қарор	Санаи оғози амали қарор	Санаи бекор намудани қарор
1	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 октябри соли 1995 № 617 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 15 октябри соли 1995.	Аз 1 октябри соли 1996 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 03.09.96 с. № 392.
2	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1996 № 392 «Дар бораи андозаҳои бочҳои гумрукии молҳои воридотӣ».	Аз 1 октябри соли 1996.	Аз 1 марти соли 1997 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 6 январи соли 1997 № 18.
3	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1997 № 18 «Дар бораи бочу хирочи воридотии гумруки».	Ставкаҳои ягонаи 10% аз 1 марти соли 1997.	Мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 29 майи соли 1997 № 246; - бочҳои бо мизони 10% ва камтар аз он аз 1 июни соли 1997; - бочҳои бо мизони зиёда аз 10% аз 1 июли соли 1997.
4	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 1997 № 246 «Дар бораи андозаҳои бочу хирочи воридотии гумруки».	Бочҳои бо мизони 10% ва камтар - аз 01.06.97; - бочҳои бо мизони зиёда аз 10% аз 1 июни соли 1997.	Аз 1 январи соли 1998 дар асоси банди 2 қарори ХҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 518.
5	Қарори ХҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 518 «Дар бораи андозаҳои бочу хирочи воридотии гумруки».	Аз 1 январи соли 1998.	Аз 10 январи соли 1999 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 31 марти соли 1998 № 99.
6	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1998 № 99 «Дар хусуси қисман ғайир додани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 518» «Дар бораи андозаҳои бочу хирочи воридотии гумруки».	Андозаҳои Замимаи № 1 - аз 1 январи соли 1998 бо мизони сифрӣ ба зергурӯҳи 2711 ва се зермавқеъ: 2606 000 00; 2716 000 00; 843351000 ва андозаҳо тибқи Замимаи № 2 аз 1 апрели соли 1998 бо бочҳои маҳсул ба баъзе мавқеъҳои гуруҳҳои молики 20, 22 ва 24.	Аз 10 январи соли 1999 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 7 январи соли 1999 № 1.
7	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 10 январи соли 1999.	Аз 1 майи соли 2002 мутобиқи банди 4 қарори ХҚТ аз 30 апрели соли 2002 № 187.

назар дорад. Дар мархилаи аввали татбиқи лонха 2 хазору 500 гектар замин аз худ карда шудааст.

Дар ҳақиқат, нокифоя будани сармоягузори нисбати ҳалли масъалаҳои таъмини беҳатарии озуқавории кишвар, истифодабарии захираҳои табиӣ, ҷорӣ намудани механизмҳои нави маблағгузории мақсаднокӣ истиҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, истифодаи оқилонаи замин водор месозад, ки барои фароғирии харҷи бештари аҳолии ба шугл ва татбиқи сиёсати давлат дар баҳши муҳочирати меҳнати хориҷӣ, маҷмӯи ҷорабиниҳо онд ба муносибатҳои хориҷию ҷалби сармоягузориҳо ва мустаҳкам намудани инфрасохтор на танҳо дар маҳалҳо, балки дар тамоми ҷумҳурӣ васеъ истифода гарданд.

Ҳамин тариқ, аз сабаби он, ки дар иқтисодиёт ҳамаи корҳо бо якдигар зич алоқаманданд, бинобар ин дар як вақт ҳам аз таъмини саривақтии киштзорҳо бо об, нуриҳои минералӣ ва ҳавасмандгардонии деҳқонон сар карда, то баланд бардоштани маданияти истифодаи замин, тақмили асосҳои моддиву техникаи ва рушду нумӯи якҷоя бо дигар соҳаҳои кишоварзӣ аҳамияти ҷиддӣ пайдо мекунанд. Чунки бо вучуди ҷорабиниҳои андешидашуда ин самти муҳими таъмини босуботи ҷомеа дар шаронги барқароршавӣ ва инкишофи муносибатҳои бозорӣ ҳанӯз ҳам ба талабот ҷавобгӯ набуда, роҳи пур аз мушкилотро дарбар гирифта, саъю талоши муштарақ, ташаббусу заҳмати шабонарӯзӣ ва аз байн бардоштани монеаҳои ба таври сунъӣ эҷодшударо бо мақсади ба даст овардани истиқлолияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва раҳой ёфтани аз хатарии яқумр манбаи ашёи хом будан тақозо менамояд.

**Мӯхтаво, оғоз ва анҷоми амали қарорҳои қабулшудаи
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бочҳои гумрукии воридотӣ**

№ т/р	Ном ва таърихи қабули қарор	Санаи оғози амали қарор	Санаи бекор намудани қарор
1	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 октябри соли 1995 № 617 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 15 октябри соли 1995.	Аз 1 октябри соли 1996 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 03.09.96 с. № 392.
2	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1996 № 392 «Дар бораи андозаҳои бочҳои гумрукии молҳои воридотӣ».	Аз 1 октябри соли 1996.	Аз 1 марти соли 1997 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 6 январи соли 1997 № 18.
3	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1997 № 18 «Дар бораи бочҳои хирочии воридотии гумрукӣ».	Ставкаҳои ягонаи 10% аз 1 марти соли 1997.	Мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 29 майи соли 1997 № 246: - бочҳои бо мизони 10% ва камтар аз он аз 1 июни соли 1997; - бочҳои бо мизони зиёда аз 10% аз 1 июли соли 1997.
4	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 1997 № 246 «Дар бораи андозаҳои бочҳои хирочии воридотии гумрукӣ».	Бочҳои бо мизони 10% ва камтар - аз 01.06.97; - бочҳои бо мизони зиёда аз 10% аз 1 июни соли 1997.	Аз 1 январи соли 1998 дар асоси банди 2 қарори ХҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 518.
5	Қарори ХҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 518 «Дар бораи андозаҳои бочҳои хирочии воридотии гумрукӣ».	Аз 1 январи соли 1998.	Аз 10 январи соли 1999 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 31 марти соли 1998 № 99.
6	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1998 № 99 «Дар ҳусуси қисман тағйир додани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 518» «Дар бораи андозаҳои бочҳои хирочии воридотии гумрукӣ».	Андозаҳои Замимаи № 1 - аз 1 январи соли 1998 бо мизони сифрӣ ба зергурӯҳи 2711 ва зермавкель: 2606 000 00; 2716 000 00; 843351000 ва андозаҳои тибқи Замимаи № 2 аз 1 апрели соли 1998 бо бочҳои махсус ба баъзе мавкельҳои гурӯҳҳои молҳои 20, 22 ва 24.	Аз 10 январи соли 1999 мувофиқи банди 2 қарори ХҚТ аз 7 январи соли 1999 № 1.
7	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 10 январи соли 1999.	Аз 1 майи соли 2002 мувофиқи банди 4 қарори ХҚТ аз 30 апрели соли 2002 № 187.

8	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 апрели соли 1999 № 119 «Дар хусуси ворид намудани тағйирот ба Замимаи №1 қарори ХҚТ аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 7 апрели соли 1999 андозаи сифрии бочи воридоти гумруки ба мавқеи моли 2711-Газҳои нафғи ва дигар углевородотҳои газмақд ба андозаи 5% иваз карда шуд.	
9	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 июли соли 1999 № 316 «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 20 июли соли 1999 мутобики замима ба ҳамаи қарор ба зергурӯҳҳои моли: 2201-Обҳо..... 2202-Обҳо.... мизони аксизӣ бо андозаи 0,50 доллари амриқой ба як литр муайян карда шуд.	Аз 1 майи соли 2002 мутобики қарори ХҚТ аз 30 апрели соли 2002 № 187.
10	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 ноябри соли 1999 № 455 «Дар хусуси ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Замимаи № 1 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 1999 № 1 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон».	Аз 3 ноябри соли 1999 сарҳатҳои зайл илова карда шуд: -баъд аз сарҳати гуруҳи моли «28» Маҳсулоти кимиёӣ... ё изотопҳои «5» чунин сарҳат илова шавад: "2818 20 000 - оксиди алюминий аз корунди сунъӣ (гидрок) 0 фарққунанда"; сарҳати "2606 00 00 маъданҳо ва омехтаи алюминий (гидрок) 0" хориҷ карда шуд.	
11	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 августи соли 2001 № 395 «Дар бораи бочи гумруки ба таҷҳизоти технологӣ ва қисмҳои таркибии барои истеҳсоли телевизорҳои ранга дар Корхонаи воҳиди истеҳсоли «Электроникаи Тоҷикистон».	Аз 14 августи соли 2001 ба таҷҳизоти истеҳсоли технологӣ ва қисмҳои таркибии барои истеҳсоли телевизорҳои рангаи таъмири «Душанбе», ки аз ФР ба ҚТ мутобики қарорҳои № 142/00 аз 21 ноябри соли 2000 бочи гумрукии сифрии муқаррар карда шуд.	
12	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 апрели соли 2002 №187	Аз 01.05.02 дар ҳамаи 5% бочи гумруки ба молҳои баҳудуди ҚТ воридшуда ба истиснои молҳои дар Замимаи № 1 қарори мазкур ва замима ба қарори ХҚТ аз 30.03.02. зикргардида. Аз 01.04.02 воридоти молҳо аз мамлакатҳои сусти инкишоф ёфта тибқи Замимаи № 2 мизони сифрии муқаррар шуд.	Аз 1 ноябри соли 2003 дар асоси банди 6 қарори ХҚТ аз 25 октябри соли 2003 № 450.

13	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2002 № 393 «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қарори ХҚТ аз 14 августи соли 2001 № 395 «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 апрели соли 2002 № 187.	Бочҳои бо мизони 10% ва камтар -- аз 1 июни соли 1997; Бочҳои бо мизони зиёда аз 10% аз 1 июли соли 1997.	Аз 1 ноябри соли 2003 дар асоси банди 6 қарори ХҚТ аз 25 октябри соли 2003 № 450.
14	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 октябри соли 2003 № 450	Аз 1 ноябри соли 2003 ба молҳои воридоти давлатҳои авзон ЕврАзЭС низоми савдон озод татбиқ карда шуда, мизони сифрии боҷи воридоти гумрукии чорӣ карда шуд. Дар асоси Замимаи № 2 ҳаптоми воридоти молҳо аз кишварҳои кам тараққиқарда сабукиҳо дода шуда, боҷи сифрии муқаррар шудааст.	
15	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 2003 № 497 «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қарори ХҚТ аз 25 октябри соли 2003 № 450 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарифи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон»»	Аз 14 ноябри соли 2003 чунин тағйирот дохил карда шудааст: -ба молҳои воридоти дар давлатҳои авзон ЕврАзЭС истеҳсолшуда, ба ғайр аз «маъдан ва концентрати алюминий (гилҳок) 2606 000 0 ва оксиди алюминий аз корунди сунӣ фарқуналда 2818 2000000 низоми савдон озод татбиқ карда шуда, мизони сифрии боҷи воридоти чорӣ карда шуд: -дар коди моли 2606 0000 - маъдан ва концентрати алюминий (гилҳок) боҷи гумрукии ва дар коди моли 2818 20 000 0 - оксиди алюминий аз корунди сунӣ фарқуналда боҷи гумрукии аз 2,5% то ба 5% зиёд карда шудааст.	

**Мӯхтаво, асоси огоз ва анҷоми амали қарорҳои қабул намулани
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон онд ба мизони аксизҳои воридотӣ дар
солҳои 1992-2006**

Тър	Ном ва таърихи қабули қарор	Огози амали қарор	Анҷоми амали қарор
I.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1992 № 501 «Дар бораи аксизҳо».	Аз 1 январи соли 1992 - тибқи моддаи 1 Қонуни зикргардида мизони аксизҳо аз рӯи 17 намуди гурӯҳи молӣ, (спирт, арақ, коняк, шомпон, пиво, шоколад, маснуоти ҷағрафӣ, маснуоти тамоку ва ғайраҳо) дар асоси қарори Девони Вазирони ҶТ аз 8 январи соли 1992 № 7 «Дар бораи ставкаи аксизҳо».	Аз 1 январи соли 1999 мувофиқи моддаи 292 Кодекси андозӣ ҶТ аз 12 ноябри соли 1998 № 664.
II.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 июни соли 1994 «Дар бораи асосҳои системаи андоз». Укази Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июни соли 1994 № 278 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дохил намудани тағйироти иловаҳо ба қонуни узории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи андоз» аз 4 ноябри соли 1995.	Аз 1 феввали соли 1996 ба молҳои ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи ИДМ воридшави ағдозиҳои ғайримустақим (аксизҳо, ағдози аз арзиши иловашуда ва ағдози махус) қорӣ қарда шуда, салоҳияти ситониданашон ханҷоми убури сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти гумрук воғузор қарда шуд.	Аз 1 январи соли 1999 мувофиқи моддаи 292 Кодекси андозӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1996 № 664.
1.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1996 № 393 «Дар бораи ағдозиҳои аксизи молҳои ки ба худди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои иштирокчиёни ИДМ ворид мешаванд».	Аз 1 октябри соли 1996 - бори аввал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мизони ағвалорӣ барои 28 номгӯи зергурӯҳҳои навҳои алоҳидаи молҳои воридотӣ бо меъёри аз 10 то 90% тасдиқ қарда шуда, ки меъёри миёнаи аксизҳои гумрукии он 58.5 фоизро ташкил дод.	Аз 1 апрели соли 1997 мувофиқи банди 2 қарори ХҶТ аз 19 феввали соли 1997 № 109.
2.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феввали соли 1997 № 109 «Дар бораи ағдозиҳои аксизи молҳои ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои ағзон ИДМ ворид қарда мешаванд».	Аз 1 апрели соли 1997 ағдозиҳои мизони ағвалорӣ 32 номгӯи гурӯҳ ва зергурӯҳҳои молҳои алоҳидаи воридотӣ тасдиқ шуда, онҳо меъёрҳои аз 10 то 200 фоизро дар бар мегирифтаанд.	Аз 1 июли соли 1997 мувофиқи банди 2 қарори ХҶТ аз 4 июни соли 1997 № 271.

3.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1997 № 271 «Дар бораи тасдиқи андозҳои аксизи молҳои алоҳида, ки ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хориҷи кишварҳои аъзои ИДМ ворид карда мешаванд».	Аз 1 июли соли 1997 андозҳои аксизӣ ба 37 номгуи ғуруҳ ва зерғуруҳҳои молҳои алоҳида мувофиқи Замима тасдиқ карда шуд. Меъёри миёнаи аксизҳои гумруки 46,8%-ро ташкил дод, ки ин нисбати қарори то он вақт амалнамуда 11,7% (58,5% - 46,8%) пастар буд.	Аз 1 январи соли 1998 дар асоси банди 4 қарори ҲҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 517
4.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 517 «Дар бораи тасдиқ кардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил воридшаванда».	Аз 1 январи соли 1998 мизони ягонаи аксизҳо барои истеҳсолкунандагони ватанӣ ва молҳои зераксизӣ аз хориҷи ИДМ воридшаванда дар амалия татбиқ карда шуд. Рӯйхати молҳои аксизӣ нисбат ба қарори то ин давра қорибуда аз 37 ба 43 номгуи афзуда, меъёри миёнаи андозаи аксиз 27,2 фоизро ташкил дод.	Аз 1 апрели соли 1999 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.
5.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 1998 № 189 «Дар бораи даровардани тағйирот ба Замимаи қарори ҲҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 517...».	Аз 1 июни соли 1998 мувофиқи рӯйхати дар Замимаи қарор овардашуда номгуи чунин молҳои зераксизӣ аз рӯйхат бо рамаҳои молии: 1704 90 750; 2009; 2201; 2202; 4303; 6506; 7013 (ба ғайр аз мавқеи молии 7010 ва 7018) бароварда шуданд.	Аз 1 апрели соли 1999 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.
6.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июни соли 1998 тахти № 193 «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 517...».	Аз 1 июли соли 1998 - меъёри аксизҳо дар таҳрири нав омода шуда, бори аввал дар як вақт мизони боҷи адиалорӣ (ба 33 номгуи молҳои зераксизӣ, аз ҷумла 2 ғуруҳи молӣ, 21 зерғуруҳи молӣ, 4 мавқеи молӣ ва 6 зермавқеи молӣ бо мизонҳои аз 0% то 200%) ва мизони боҷи маҳсус (асосан, ба ғуруҳи молии 22 қорӣ шуда, ки 7 номгуи молӣ, аз ҷумла: 5 зерғуруҳи молӣ ва 2 зермавқееро ба мизонҳои аз 0,15 то 2,0 доллар ба як литр) ба молҳои зераксизӣ тасдиқ карда шуд.	Аз 1 апрели соли 1999 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.

7	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 ноябри соли 1998 № 453 «Дар бораи таъдбирҳои фуруши молҳои тахти аксизие, ки дар анборҳои гумруки воқеанд».	Бо мақсади ба муомилоти озод баровардани молҳои зераксизии дар анборҳои гумруки вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъшуда ва пурра намудани қисми даромати Бюҷети давлатӣ.	Аз 1 апрели соли 1999 мутобики банди 2 қарори ХҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.
III.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 1998 № 664 «Дар бораи қабул намудани Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он».	Аз 1 январи соли 1999 дар асоси молдан 6 Кодекси мазкур дар қатори қордаҳ андозии умумидавлатие, ки яқен онҳо андозии аксизӣ буд мувофиқи молдан 116 ба молҳои зераксизӣ молҳои ҳайл дохил шуданд: Гуруҳи 22 - Нунокиҳои ғайриисирғӣ, спиртдор ва уксус; Гуруҳи 24 - Тамоқу ва маънуоти тамоқу; Гуруҳи 27 - Масолахҳои сӯзишвории раванҳои молдани ва ҳамин гуна масолах; рамҳои 4011 - 4012 - шинаҳои автомобил ва рамзи 8703 - автомобилҳои сабуққад.	Аз 1 январи соли 2005 мутобики молдан 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 61.
1.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 1999 № 117 «Дар бораи баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда».	Аз 1 апрели соли 1999 - 263 номгуӣ молҳои мавриди аксизбандӣ қарор дода шуда аз онҳо ба 200 номгуӣ бочи махсус ва ба 63 номгуӣ бочи ақдворӣ муқаррар қарда шуданд.	Аз 1 декабри соли 2001 мувофиқи банди 3 қарори ХҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533
2.	Фармони яққоии вазоратҳои молданино иқтисодӣ ва робитаҳои иқтисодии хориҷии ҚТ аз 9 апрели соли 1999 №№ 43, 47 «Дар бораи андозҳои аксизӣ барои баъзе молҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишварҳои аъҷои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил воридшаванда» дар асоси қарори ХҚТ аз 5 марти соли 1999 № 55 «Дар бораи аксизӣ ба бензине, ки ба Ҷумҳурии ворид қарда мешаванд ва банди 3 қарори ХҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.	Аз 9 апрели соли 1998 муқаррар қарда шуд ки: - ба молҳои зераксизии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Арманистон, Озарбойҷон, Туркистон, Қазоқистон, Молдова, Ўзбекистон ва Украина воридшаванда мӯзони бодҳои аксизӣ мувофиқи қарори ХҚТ аз 31 марти соли 1999 тахти № 117 бетағйир мемонанд; - барои молҳои ҷудоғонаи зераксизие, ки ба қаламрави ҚТ аз Беларуссия, Федератсияи Россия ва Туркменистон ворид қарда мешаванд фарқияти метрҳои андозии аксизӣ дар Заминаи фармони мазкур муайян қарда шудааст.	Аз 1 декабри соли 2001 мувофиқи банди 3 қарори ХҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533

3.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 1998 тахти № 189 «Дар бораи даровардани тағйирот ба замимаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 1997 № 517...»	Аз 1 иони соли 1998 аз рӯйхати Замима ба қарори ҲҚТ аз 17 декабри соли 1997 № 517 номгуи як қатор молҳои зераксизӣ мувофиқи Замимаи қарори мазкур партофта шуданд:	Аз 1 апрели соли 1999 мувофиқи банди 4 қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117.
4.	Фармони яқояи вазоратҳои моллияно иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон №№ 28-27 аз 10 марти соли 1999 «Дар бораи ҳаҷми истифодабарии мизони аксизҳо ба бензине, ки ба ҷумҳурӣ аз мамлакатҳои иштирокчи Иттиҳоди Давлатҳои Мустакил ворид карда мешавад» мувофиқи банди 2 қарори ҲҚТ аз 5 марти соли 1999 № 55.	Аз 10 марти соли 1999 : - барои Федератсияи Россия ба бензине дорон шумораи тартибии то «80» -3,5 цент ба як литр. ба тамоми намудҳои дигари шумораи тартибӣ (актӣ) 3 цент ба як литр; - барои Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ўзбекистон ба ҳама намудҳои бензин 5 цент ба як литр; - барои давлатҳои дигари ИДМ муваққатан то аз онҳо гирифтани ҳуҷҷатҳои расмӣ ба ҳама намудҳои бензин новобаста аз шумораи акт 3 цент ба як литр.	Аз 1 декабри соли 2001 мувофиқи банди 3 қарори ҲҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533
5.	Ҳуҷҷати яқояи итилоотии Вазорати молия бо кумитаҳои андоз ва гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (мутобикан аз 9 иони соли 1999 № 3/367, аз 7 иони соли 1999, № 06-02/335 ва аз 9 иони соли 1999, № 4/ГЗ-3013) «Оид ба метёриҳои аксизии маҳсулоти тамоқу».	Аз 9 иони соли 1999 ба мақомотҳои маҳаллии молия, андоз ва гумрук супориш дода шуда буд, ки то ислоҳи камбудҳои дар қарори ҲҚТ номбаршуда (бо роҳи қабул қарори ҲҚТ) аз рӯи метёри 0.50 долл. ШМА барои 1000 дона сигарет ва 0.09 доллари амриқой барои 1 кг дигар маҳсулоти дар таркибашон тамоқудошта, инчунин барои тамоқуи ферментишуда, аксизҳо новобаста аз коди мол мутобиқи НМ ФИХ ҳақб карда шаванд.	
6.	Фармони яқояи Вазорати иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 сентябри соли 1999 № 243-117 «Дар бораи ҳаҷми фарқияти молҳои зераксизии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Беларусия, Федератсияи Россия ва Турманистон воридшаванда».	Низомии дурусти метёри аксизҳо ва ҳаҷми фарқияти онҳо ба молҳои зераксизии ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Беларусия, Федератсияи Россия ва Турманистон воридшаванда бо мизонҳои махсус ва адвалорӣ аз рӯи рамзи молии онҳо мувофиқи НМ ФИХ дар Замимаи фармони мазкур мӯйян шуданд.	Аз 1 декабри соли 2001 мувофиқи банди 3 қарори ҲҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533

7.	<p>Фармони яқҷояи вазоратҳои молия, иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 январи соли 2000 №9-9 «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба фармони вазоратҳои молия ва иқтисод ва робитаҳои иқтисодии хориҷӣ аз 20 сентябри соли 1999 тахти № 243-117 дар асоси супориши ҲҚТ № 45416 (12-3) ва баъди эътибор пайдо кардани Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Беларус дар бораи принсипҳои ситонидани андозҳои ғайримустақим хангоми содирот ва воридоти молҳо (қор. хизматрасониҳо).</p>	<p>Аз 1 феввали соли 2000 дар қадвали «номгуи молҳо» аз матии рақами рамзии 2710 00 260 калимаҳои «барои Беларус ва» хориҷ қарда шуда, бензини автомобил аз руи рамзи молии 2710 002 60, ки аз Беларусия ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид қарда мешавад ба қои 0.01 доллар аз як литр 0.05 доллар ба як литр муқаррар шуд.</p>	<p>Аз 1 декабри соли 2001 мувофиқи банди 3 қарори ҲҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533</p>
8.	<p>Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 апрели соли 2000 № 171 «Дар ҳусули тадбирҳои иловагии тадбиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 1999 № 1143 «Дар бораи тақвият бахшидани танзими давлатӣ дар соҳаи истеҳсоли муомилоти спирти этил ва машрубот».</p>	<p>Аз 19 апрели соли 2000 як қатор тағйиротҳо ба меъёри аксизҳое, ки бо қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 1999 № 117 тасдиқгардида ворид қарда шуд: - дар банди 4 қадди поёнии нархи қакана барои 1 литр водка ва арак дар бозори дохилии ҷумҳури ба маблағи баробар ба 1.5 долл. амриқой муқаррар шуд; - дар банди 5 мизони аксиз ба 1 литр арак аз 1 доллар то 0.5 доллари амриқой ва ба 1 литри шароби ангур, майҳои пурҷуш, марсала ва дигар майҳо аз 0.15 доллар то 0.07 доллари амриқой қам шуд.</p>	<p>Аз 1 декабри соли 2001 дар асоси банди 3 қарори ҲҚТ аз 1 декабри соли 2001 № 533 банди 5 қарори зикргардида безъитбор дониста шуд.</p>
9.	<p>Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 тахти № 533 «Дар бораи муқаррар қардани меъёри аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда».</p>	<p>Аз 1 декабри соли 2001 қам шудани меъёри андозаҳои аксизии номгуи бархе аз молҳо бо рамзҳои: 220300, 2204, 2207 ва 2208 аз 0.01 то 0.09 доллари амриқой барои як литр; 2402 20 аз 0.50 то 0.10 доллари амриқой барои 1000 дона; 2709 90 аз 20 доллари амриқой барои як тонна то мизони сифрӣ (0); 4012 аз 10 фоиз то 5 фоиз ба арзиши мол.</p>	<p>Аз 1 майи соли 2003 мутобиқи банди 5 Қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 2003 № 153.</p>

10.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз аз 1 июли соли 2002 № 255 «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001 № 533».	Аз 1 июли соли 2002 ба Гуруҳи 22 меъёри аксизҳо дар таҳрири дигар татбиқ карда шуданд, ки моҳияти он ба истехсолкунандагони ватанин машруботи спиртӣ сабукиҳо, аз кабили меъёри сифрӣ ба тамоми спирти этилие, ки барои истехсоли нӯшокиҳои спиртӣ дар ҷумҳурӣ аз ҷониби корхонаҳое, ки квота истифода мебаранд ва ба нӯшокиҳои дигари дар ҷумҳурӣ истехсолшаванда меъёрҳои паст аз 0,06 то 0,56 доллар барои як литр пешбинӣ шуда, ба воридкунандагони ин мавод ба ҷумҳурӣ мизонҳои нисбатан баланди аксизӣ аз 0,60 - 5,50 доллар (коди молии 2208 20 620 - коняк ба андозаи 12,0 доллар) барои як литр вобаста аз номгӯй ва эътибори мол пешбинӣ шуда буд.	Аз 1 майи соли 2003 мутобики банди 5 қарори ҲҚТ аз 31 марти соли 2003 № 153
11.	Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 2003 № 153 «Дар бораи муқаррар намудани меъёри андози аксизҳо барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истехсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда».	Аз 1 майи соли 2003 мизонҳои гуногуни адвалорӣ ва махсуси аксизиро дар бар гирифта, ду ҷиҳати фарқкунандаро нисбати қарорҳои қаблӣ доро буд: - таснифоти молҳо бо НМ ФИХ-и Евразия пешбинӣ шуда, қолҳои даҳадаларо дар бар гирифтанд; - минбаъд маблағи аксиз бо Евро ҳисоб шуда, бо пули миллий ситонида мешуд.	Аз 1 майи соли 2005 мутобики банди 4 қарори ҲҚТ аз 2 апрели соли 2005 № 126.
IV.	Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 61 «Дар бораи қабул намудани Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он» ва аз 3 декабри соли 2004 № 62 «Дар бораи қабул намудани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавриди амал қарор додани он».	Аз 1 январи соли 2005 мутобики моддаи 247 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ба молҳои зераксизӣ чунин молҳо мансубанд: - спирт, нӯшокиҳои беспирт ва спиртдор; - тамоқуи коркардашуда ва маҳсулоти саноатии ивазкунандаи тамоқу; - сузишворҳои минералӣ, нафт ва маҳсулоти коркарди онҳо; моддаҳои битуминозӣ; шамъҳои минералӣ;	

		<p>- шиша ва покришкаҳои пневматикӣ ва резинӣ нав, шиша ва покришкаҳои пневматикӣ ва резинӣ барқароршуда ё пештар истифодашуда; шиша ва покришкаҳои яклухт ё нимпневматикӣ, протекторҳои шишагӣ ва лентаҳои хошиядорӣ резинӣ;</p> <p>- автомобилҳои сабукрав ва хамагуна васоити нақлиёти мотордоре, ки барои кашонидани одамон таъин шудаанд;</p> <p>- маҳсулоти ҷавохирот аз тилло, платина ё нуқра.</p>	
1.	<p>Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2005 № 126 «Дар бораи меъёриҳои андозаи аксиз барои баъзе молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшаванда ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда».</p>	<p>Аз 1 майи соли 2005 дар баробари номгӯи то ин давра ҷорӣ, дар Гурӯҳи 22 - «Нӯшокиҳои спиртӣ, гайриспиртӣ ва сирко» обҳои минералӣ ва газнок, обҳои дорӣ омехтаи шакар ва дигарҳо бо мизонҳои аз 0,03 евро то 0,08 евро барои як литр ва дар Гурӯҳи 71 - «Марвориди табиӣ ё парваришкардашуда, сангҳои киматбаҳо...» ба зергурӯҳҳои 7113 - 7115 мизонҳои 5 фоиз аз арзиши гӯмрукӣ меъёри аксизӣ илова карда шуд.</p>	

Миёзҳои муқоисавии
ҳади ақали меъёри номгӯи асосии молҳои тахти аксизии Иттиҳоди иқтисодии Евразия бо қарорҳои
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2005 №533 ва аз 2 апрели соли 2005 № 126¹

№ т/ш	Номгӯи мол	Ченаки воҳидӣ	Номгӯи асосӣ ва миёзҳои ҳади ақали молҳои тахти аксизии Иттиҳоди иқтисодии Евразия		Миёзҳои аксиз бо фонзҳо аз арзиши гумруқӣ ва бо долларҳои амриқой барои воҳид аз рӯи қарори ХҚТ аз 1 декабри соли 2005 №533	Миёзҳои аксиз бо фонзҳо аз арзиши гумруқӣ ва бо евро барои воҳид аз рӯи қарори ХҚТ аз 2 апрели соли 2005 №126	Мувофиқа (4 - 7 = 8) + зиёд - кам	Мувофиқа (5 - 6 = 9) + зиёд - кам
			бо евро	бо доллар				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Спирти этилий	1 литр	-	-	1,3\$	0,75 евро	-	-
2.	Машруботи алкоғолий	1 литр	-	-	1,2\$	0,75	-	-
3	Шароби ангури асил	1 литр	0,06	0,05	0,07\$	0,10 евро	- 0,04 евро	- 0,02\$
4.	Пиво	1 литр	0,04	0,03	0,06\$	0,08 евро	- 0,04 евро	- 0,03\$
5.	Сигаретҳои филтрдор	1000 шт.	0,75	0,66	0,66\$	0,75 евро	0	0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
6.	Сигаретҳои бе филтр	1000 шт.	0,34	0,31	0,10\$	0,34 евро	0	+ 0,21\$
7.	Бензини автомобилӣ	1 тн	30	27,4	50\$	40,0 евро	- 10,0 евро	- 22,6\$
8.	Равғани дизели	1 тн	4,55	4,15	6,6\$	20,0 евро	- 15,45 евро	- 2,45\$
9.	Маҳсулоти ҷавоҳирот		5%	5%	-	5%	0	+ 5%

¹ Ҷадвали мазкур дар асоси далелҳои нашри расмӣ: «Информационный бюллетень ЕврАзЭС. - 2002. - №2. -М.: Старая площадь. 8/5. 2002.- С. 43-45 тартиб дода шудааст.

Адабиёти истифодашуда
(бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)

1. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйироту иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999 ва аз 22 июни соли 2003 \бo забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ\.-Душанбе: Хиёбони Рудақӣ 42, 2003.- 86 с.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон: бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 61 мавриди амал қарор дода шудааст (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).-Душанбе: Хиёбони Рудақӣ 42, 2005.- 736 с.
3. Кодекси Гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон: бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 62 мавриди амал қарор дода шудааст (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).- Душанбе: Хиёбони Рудақӣ 42, 2005.-338 с.
4. Дар бораи тақсизҳо. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1992 № 501 //Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 1992.-№2.-С.37.
5. Дар бораи андоз аз арзиши иловашуда. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1992 № 496 //Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 1992.-№ 2.- С. 53.
6. Дар бораи асосҳои системаи андоз. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 июли соли 1994 № 977 //Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 1994.-№ 14 (1171).- С. 14-25.
7. Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июли соли 2005 № 101 //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе: Хиёбони Рудақӣ 42, 2005.-№7 (1356).
8. Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июни соли 2007 № 272 //Санадҳои меъриии ҳуқуқӣ онд ба танзими анъана ва ҷашну маросимҳо.-Душанбе: Шарқи озод, 2007.- 40 с.
9. Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 № 21 //Садои мардум.- 1995.- 23 ноябр.
10. Дар бораи тарифи гумруқӣ . Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 ноябри соли 1995 № 200 //Садои мардум.- 1995.- 27 ноябр.-С. 15-16.
11. Дар бораи фаъолияти баҳодихӣ (нархгузорӣ). Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2006 № 196 //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе: Хиёбони Рудақӣ 42, 2006.- № 7 (1368).
12. Дар бораи лоиҳаи Стратегияи миллии рушди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2007 № 166.

13. Дар бораи маъқул донишмандони Нақшаи татбиқи афзалиятҳои стратегияи инкишофи мақомоти андоз ва гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи ислоҳоти андозу гумрук дар давраи солҳои 2003-2008». Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2003 № 465.

14. Дар бораи тасдиқи танзими давлатии нархҳои маҳсулоти /молу хизматрасониҳои/ иттиҳодияю корхонаҳои монополист ва декларатсиякунонии ин нархҳо. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 1993 № 498.

15. Оид ба барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2004 № 86.

16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъулият барои фардои миллат, 4 апрели соли 2003.-Душанбе: Шарқи озод, 2003. - 40 с.

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20 апрели соли 2006.-Душанбе: Шарқи озод, 2006.-56 с.

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 30 апрели соли 2007 // Ҷумҳурият. -2007.- 1 май.-№ 51 (21 258).

19. Раҳмонов Э.Ш. Давлатдорӣ тоҷикон: аз сомониён то оғози асри XXI. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба иди Истиқлол ва 1100 солагии Давлати Сомониён // Садои мардум. -1999.-16 сентябр.-№ 59 (1 149).-

20. Раҳмонов Э. Ш. Маҳсулоти кишоварзиро зиёд намоём. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар машварати кормандони соҳаи кишоварзӣ, 12 феввали соли 2000 // Ҷумҳурият. -2000.-19 феврал.- № 18 (20. 192).

21. Раҳмонов Э. Ш. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар остонаи асри XXI: бардошти оқилона алтернативаи надорад // Независимая газета. -2000. - 8 декабр. - С. 2-3.

22. Эмомалӣ Раҳмон. Иҷлосияи XVI-ум сароғози таърихи навини Тоҷикистон аст. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷлиси ботантана бахшида ба 15-солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 16 ноябри соли 2007 // Садои мардум. -2007.-21 ноябр.-№ 127-128 (2 214-2 215).

23. Эмомалӣ Раҳмон. Танзими анъанаҳо танзими зиндагист. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаи умумиҷумҳуриявӣ доир ба танзими расму оинҳои миллий ва анъанаву марсимиҳои динӣ. 24 майи соли 2007 // Ҷумҳурият.-2007.-26 май. - № 62.

24. Эмомалӣ Раҳмон. Мо бояд аз робитаҳои дӯстона, ҳамзистии мусолимадомез ва гуфтугӯи тамаддунҳо ҳарф занем. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷлиси бошукӯҳ ба нафтхори 16-солагии Истиқлолияти Тоҷикистон ва 800 - умин солгарди зодрӯзи Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, 8 сентябри соли 2007. // Ҷумҳурият. -2007. - 13 сентябр.- № 108 (21 315).

25. Адамчук В.В., Кокин Ю.П., Яковлев Р.А. Социология труда. -М.: ЗАО «Финстатинформ», 1999.

26. Антонова В.И. Изучение рынка товаров за рубежом // "Новое в науке, технике и производстве. -Киев: ППП Укр. НИИНТИ, 1995.

27. Басовский И.Е. Маркетинг: учебное пособие.-М.: ИНФРА -М, 2001.-136 с.

28. Бахтиёр Наврӯззода. Мукаддимаи бозоргонӣ.-Душанбе: УДТ, 1993.-285 с.

29. Белкин А. Введение в маркетинг. -Таллин: АО "Пако", 1990.

30. Белявский И.К. Маркетинговое исследование: информация, анализ, прогноз.-М.: Финансы и статистика, 2001.

31. Бобокалон Исоматов Асосҳои назарияи иқтисодӣ. Қисми аввал.-Душанбе: Шарқи озод, 1993.-240 с.

32. Богомолов О.Т. Реформы в зеркале международных сравнений. -М.: Экономика, 1998.

33. Боймуратов У.Б. Национальная экономическая система. -Алмата: Гылым, 2000.

34. Броникова Т.С., Чернявский А.Г. Маркетинг: Учебное пособие. -М.: «Издательство ПРИОР», 2001.- 128 с.

35. Вышку В. К., Букатынский А. А. Торговля и потребление: комплексный подход.- Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1983.-140с.

36. Герчикова И.Н. Маркетинг и международное коммерческое дело. -М.: Внешторгиздат, 1990.

37. Государственное регулирование рыночной экономики //Под общ. ред. Кузлина В.И., Волгина Н.А.-М.: ОАО НПО "Экономика", 2000.

38. Ганиев Т. Экология и бедность //Народная газета. -1999. - 19 ноябр.

39. Дикарева А.А., Мирская М.И. Социология труда.- М.: «Высшая школа», 1989.

40. Дихтль Е., Хершген Х. Практический маркетинг.-М.: «Инфра -М», «Высшая школа», 1996.

41. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Микроэкономика Пер. с англ.-Спб.: Копирайт, 1994.

42. Дурович А.П. Маркетинг предпринимательской деятельности. -Минск: НПЖ "Финансы, учет, аудит", 1997.

43. Жеребин В.М., Романов А.Н. Экономика домашних хозяйств. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998.

44. Ивашковский С.Н. Микроэкономика.-М.: Дело, 1998.- 416 с.
45. Ильенкова Н.Д., Спрос: анализ и управление.-М.: Финансы и статистика, 1997.
46. Инструкция о взимания таможенных платежей: методические пособия и рекомендации. Утверждено Приказом ТК при ПРТ от 11 июня 1996 №100 /Состав. Н.Ф. Нидоев. Ф. Хушвахтов. - Душанбе: Типография Таможенного комитета, 1996.- 67 с.
47. Катаев А.Х., Раджабов Р.К. Экономика таможенного дела.-Душанбе, 2001.
48. Қаюмов Н.К., Умаров Х.У. Глобализация экономики и внешнеэкономические связи Таджикистана.-Душанбе «Деваштич». 2005.
49. Ковалев А.И., Войленко В.В. Маркетинговый анализ.-М.: Центр экономики и маркетинга, 1996.
50. Комилов С.Д., Қаюмов Н.К., Нурмахмадов М. Стратегия движения к рыночной экономике. Вып. 2.-Душанбе, 1998.
51. Комилов С.Ч., Қодиров Д.Б., Давлатзод У. Стратегияи нархгузорӣ (васоити таълимӣ). Қисми 1. -Душанбе: «Диловар-ДДМТ». 2000.- 79 с.
52. Коржева Э.М., Наумова Н.Ф. Краткий словарь.-М.: Политиздат, 1988.
53. Кравченко А.И. Социология труда: учение и учебники //Социалистические исследования. -1989. - № 6.
54. Кулинцев И.И. Экономика и социология труда. -М.: Центр экономики и маркетинга, 1999.
55. Қаноатов М., Нидоев Н. Як рӯкни иқтисодӣ: савдо ва такмили усулҳои кор // Тоҷикистони советӣ.-1989.-16 июн. - №140 (17.831).
56. Лавров С.Н., Злобин С.Ю. Основы маркетинга промышленных объектов. -М.: Внешторгиздат, 1990.
57. Ленин В.И. Асарҳо: тарҷума аз наشري чоруми русӣ. Ҷилди 1. -С. 133-382.
58. Маркс К., Энгельс Ф.-Соч.-2-е изд.-Т.23.
59. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 25: 46. ч. 1.
60. Менеҷмент: Китоби дарсӣ /Ҳабибов СҲ., Фақеров Ҳ.Н., Шаропов Ф.Р., Мирзоалиев А.А.: Таҳрири умумии профессор С.Ҳ. Ҳабибов.-Наشري 2-юм, бо тағйироту иловаҳо.-Душанбе: «Ирфон», 2005. -308 с.
61. Методические рекомендации по анализу и прогнозированию товарных рынков. -М.: Новый ВЕК. Институт микроэкономики, 2001.
62. Методические рекомендации по определению бюджета прожиточного минимума в Республике Таджикистан. Науч. отчет //Отв. исп.: Д.С. Амонов, А.К. Анваров; рук. П.А. Пулатов -Душанбе, 2001.
63. Мировая экономика: ведение во внешнеэкономическую деятельность: Учебное пособие для вузов /М.В Елова, Е.К. Муравьева,

С.М.Патфорова и др.; Под ред. А.К. Шуркалина, Н.С. Цыпиной. -М.: Логос, 2000. - 248 с.

64. Мир цен - World of prices. Справочно-аналитический сборник. Научно-исследовательский институт по ценообразованию Роскомцен. -М.: А/О «ЦЕНА-КОНСАЛТИНГ», 1993.- № 3. - 88 с.

65. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность. -Душанбе: УИ МИД, 2003.-264 с.

66. Национальная экономика России: потенциалы, комплексы, экономическая безопасность /В.И. Волков и др.; Под общ. ред. В.И. Лисов. - М.: ОАО НПО "Экономика", 2000.

67. Нидоев Н. Маркетинг чист? Алифбой иктисодӣ. // Паёми Душанбе. -1991. - 4 декабр.- С. 2-3.

68. Нидоев Н.Ф. Афзалият ва самтҳои асосии рушди сифатҳои нави иҷтимоию иқтисодӣ дар Тоҷикистон ё худ чаро рушди устувори иқтисодӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатии аҳолии ҷумҳуриро дар ислоҳоти ҳиддии иҷтимоӣ бояд ҳуст!? Қисмҳои I, II, III //Садои мардум. -2007: - 25 июл. - №83-84 (2170 - 2171);- 1 август.- №86 (2173); - 14 август.- № 91 (2178).

69. Нидоев Н.Ф. Заминаҳои нави истиқлолияти озуқаворӣ ва ё худ чаро истиқлолияти озуқаворӣ ҷумҳуриро дар соҳаи кишоварзӣ бояд ҳуст? Қисми 1 ва 2 // Садои мардум: -2002. -3 август.-№ 67 (1439); -2002. - 10 август. - № 69 (1441).

70. Нидоев Н.Ф. Имкониятҳои нави мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодиёти ҷумҳурӣ //Бочу хироч. МГДС РТ. -2003. -21 январ.- №№ 3-4 (319).

71. Нидоев Н.Ф. Имкониятҳои нав нисбати инкишофи масъалаҳои иҷтимоиятӣ // Ба қуллаҳои дониш (К вершинам знаний). - 1992.-21 январ.

72. Нидоев Н.Ф. Исходя из целесообразности. На основе единых планов //Коммерческий вестник.- М.: Экономика, 1986.- № 21. -С. 37-38.

73. Нидоев Н.Ф. Количественное определение степени влияния факторов на соотношение спроса и предложения товаров: вопросы методик. Тезисы докладов и выступлений респ. науч. практ. конферен. молод. учёных «Интенсификация производства на основе ускорения научно - технического прогресса» //Под ред. д. э. н. Е. С. Докучаева (ответст.), к.э.н. Р.Х. Аллагулова, Р.Ф. и др. -Уфа.-1987.-С.76 -78.

74. Нидоев Н.Ф. Маркетинг: моҳият, зарурият ва аҳамияти истифодабарии он // Ба қуллаҳои дониш (К вершинам знаний).- 1991. -10 декабр.-№ 5-6.

75. Нидоев Н.Ф. На пути новых начинаний и свершений //Бочу хироч. МГДС РТ. -2004.- 26 марта. -№ 14 (377). -С. 5-6.

76. Нидоев Н. Нархҳои бозорӣ. *Оё ин ҷумҳуриро аз бӯҳрони иқтисодӣ раҳо менамояд?* // Чавонони Тоҷикистон. -1992. -21 апрел. -№ 45 (8527).
77. Нидоев Н.Ф. Новые ставки акцизного налога: необходимость и целесообразность (проблемы и суждения). Часть I, II, III //Рекламная газета. -2001.-28 декабря. -№35; 2002.- 4 января.-№ 1; 2002. -11 января. -№2.
78. Нидоев Н.Ф. О политике реформ относительно развития фермерских хозяйств. //Бочу хироч. МГДС РТ. -2004.- 1 мая. - № 19-20.
79. Нидоев Н.Ф. Первые итоги: надежды и перспективы //Народная газета. - 2002. -17 января. - № 3- 4 (19 232).
80. Нидоев Н. Ф. Самтҳои афзалиятноки стратегияи инкишофи мақомоти андоз ва гумрук. //Иқтисод ва ҳаёт \Экономика и жизнь\-Душанбе, 2006. - Апрель.- № 4. -С.2-3.
81. Нидоев Н.Ф. Саҳми мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон //Навиди гумрук. КГ назди ҲҚТ. -Душанбе: ПОО «Универсал - 3», 2001. -№ 1. - С. 16 -20.
82. Нидоев Н.Ф. Сиёсати нарх ва химояи иҷтимоии аҳоли. *Ё чаро Ҳукумати Ҷумҳурии маҳз сиёсати иқтисодиеро пеша дорад, ки он дар амал аст?* // Садои мардум. -1993.-10 октябр.
83. Нидоев Н.Ф. Сифатҳои нави иҷтимоӣ // Ҷумҳурият.-2000. -29 январ.- № 12 (20. 186).
84. Нидоев Н.Ф. Стратегические приоритеты развития налоговой и таможенной службы. Часть I, II //Бочу хироч. МГДС РТ. -2003: - 17 ноября. - № 45-46 (361). - 4 декабря. - № 47 (362).
85. Нидоев Н.Ф. Таможенный тариф Республики Таджикистан и Общий таможенный тариф государств-участников Соглашений о Таможенном союзе //Бизнес и политика.- 2001.-19 января.-№ 2(424).
86. Нидоев Н.Ф. Таможня и экономическая безопасность страны. 10-лет независимости Таджикистана // Народная газета. -2001. -16 февраля. -№ 7 (19186)
87. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) /Под ред. Е.А. Оленикова.-М.: ЗАО Бизнес - школа "Интеп-Синтез", 1997.
88. Программа дисциплины «Таможенно-тарифное регулирование и методические рекомендации к её изучению». Для слушателей курсов повышения квалификации сотрудников таможенных органов. Утверждено Г. Зариповым - перв. зам. Председ. ТК при ПРТ от 8 июня 1999 /Сост. Нидоев Н.- Душанбе: Таможенный комитет, 1999.-24 с.
89. Рабочая книга социолога.-М.: Наука, 1983.
90. Разыков В. А., Рахимов Ш. М. Инвестиционная политика

- Республики Таджикистан и основные направления её активизации. -Душанбе: Сарпараст, 2001.-176 с.
91. Рауфӣ А. Муқаддимаи бозор//Ҷумҳурият.-1999.-30 декабр. -№ 104.
92. Ремизов К.С. Основы экономики труда: Учебник. -М.: Издательство МГУ, 1990.-208 с.
93. Рузавин Г.И. Основы рыночной экономики. -М., 1996.
94. Рыночная экономика Казахстана: проблемы становления и развития. В двух томах. /Под ред. М.Б. Кенжегузина. -Алматы, 2001.
95. Самуэльсон П. Экономика. В 2-х томах. Пер. англ. -М.: Алгон, 1992.
96. Слезингер Г.Э. Труд в условиях рыночной экономики. - М.: «ИНФРА-М», 1996.
97. Султонов З. Ресурсно-экономический потенциал регионов Республики Таджикистан. -Душанбе: Дониш, 1994. -264 с.
98. Супян В.Д. Американская экономика: новые реальности и приоритеты XXI века.-М.: Анкил, 2001.
99. Становление рыночной экономики в России. Сборник работ победителей конкурса научных проектов «Российские общественные науки: новая перспектива». Выпуск 10 /Под науч. ред. В. Каширина. -М.: Центр. П. а/я 245, 1997. -265 с.
100. Статистикаи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1998 (нашри расмӣ).-Душанбе: Агентии давлатии оморӣ назди ҲҚТ, 1999. -294 с.
101. Статистикаи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2000 (нашри расмӣ). -Душанбе: Агентии давлатии оморӣ назди ҲҚТ, 2000. -262 с.
102. Торговое дело: экономика, маркетинг, организация. /Под общ. ред. проф. Л.А. Брагина и проф. Т.П. Данько. -М.: ИНФРА -М., 2001.
103. Тоҷикистон: 15-солагии истиклолияти давлатӣ, маҷмӯаи оморӣ (нашри расмӣ).-Душанбе: Кумитаи давлатии оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2006.- 489 с.
104. Тухлиев Н., Таксанов А. Национальная экономическая модель Узбекистана. -Ташкент: Укинтувчи, 2000.
105. Факеров Х.Н. Потребительский рынок: проблемы регулирования. - Душанбе: Ирфон, 2002. -153 с.
106. Факеров Х.Н. Теория и практика становления инфраструктуры потребительского рынка. -Душанбе: Ирфон, 2002.
107. Философский словарь /Под ред. И.Т. Флорова. -М.: Политиздат, 1980.
108. Филасовский словарь.-М.: Политиздат, 1986.

109. Филип Котлер. Основы маркетинга. Пер. с англ. /Общ. ред. выступ. ст. Е.М. Пеньковой. -М.: Прогресс, 1990. -736 с.

110. Хушвахт Гафуров. Таджикистан на рубеже и в XXI веке: Президент Эмомали Рахмонов и национальная экономика. -Душанбе, 1999. -215 с.

111. Ҳабибов С.Ҳ., Факиров Ҳ.Н., Ҷамшедов М.Ҷ. Лугати ислохоти иктисодӣ.-Душанбе: «Дониш», 1999.-260 с.

112. Ҳабибов С.Ҳ., Ҷамшедов М.Ҷ. Тичорати байналмилалӣ: Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии иктисодӣ. -Душанбе: «Ирфон», 2007.- 447 с.

113. Ҳабибов С.Ҳ., Эшов Д.К. Малое предпринимательство (вопросы становления, кредитно-финансовой поддержки и развития). -Душанбе: «Ирфон», 2006. -130 с.

114. Ҳасанов К. Таможня Республики Таджикистан: создание и становление. -Душанбе: Шарқи озод, 1998. -194 с.

115. Ҳасанов К. Таможня Республики Таджикистан в борьбе с контрабандой наркотиков и прекурсоров. -Душанбе: УП «Санадвора», 2004.- 207 с.

116. Эволюционная экономика и «мэйнстрим». М.: Наука, 2000.

117. Эргашев А., Муҳадбердиев Ҳ. Муносибатҳои кишоварзӣ ва инкишофи комплекси аграрӣю саноатӣ дар шароити бозор.-Душанбе, 2001.-120 с.

118. Coleman J.S. Foundations of Social Theory. Cambridge. 1990.

119. Commons John R. Institutional Economics //American Economic Review, vol. 21 (1931), pp.648-657.

120. Demsetz H. The Firm in Economic Theory: A Quiet Revolution. *American Economic Review*, 1997, vol. 87, No 2, pp. 426-429.

121. Eggertsson T. Economic behaviour and institutions. Cambridge, 1990.

122. Hodgson, Geoffrey M. What is the essence of institutional economics? //Journal of Economic Issues, Jun 2000, Vol. 34. Issue 2.

123. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge, 1990.

124. Дар ташакулёбии асари мазкур бархе аз далелҳои маводҳои расмӣ дасрасшуда оид ба натиҷаи ғайриқонунии вазорату идора, ташкилоту муассисаҳои дохилу хориҷи кишвар, инчунин ташкилотҳои байналхалқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонулиро, истифода бурда шуданд.

МУНДАРИЧА

Чанд андеша ба хонанда	3
Ба чои сарсухан.....	7

БОБИ I

Умдатарин дастовардҳои таърихии гоҷҳои иҷтимоӣ ва имкониятҳои нави инкишофи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Таҳлили таърихии гоҷҳои иҷтимоӣ ва сотсиологӣ	10
2. Раванди инкишофи сифатҳои нави иҷтимоӣ дар коллективҳои меҳнатӣ	36

БОБИ II

Маркетинг. моҳият, зарурият ва аҳамияти истифодабарии он дар адолати босуботи иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Моҳият ва зарурияти истифодабарии маркетинг дар таъмини истиклолият ва болоравии иқтисодиёти мамлакат.....	68
2. Роҳҳои пурсамари танзими давлатии маркетинг ва аҳамияти он дар афзоиши сатҳи зиндагии мардум.....	92

БОБИ III

Сиёсати нарх, танзими давлатии он ва ҳимояи иҷтимоии аҳоли дар Тоҷикистон

1. Сабабҳо ва самтҳои тағйирёбии нарх ва тарифҳои хизматрасонӣ.	106
2. Оқибатҳои иқтисодию иҷтимоии истифодабарии нархҳои озод дар шароити бозор.....	124

БОБИ IV

Нақш ва ҳамкориҳои мақомоти гумрук дар пойдории адолати иҷтимоӣ ва таъмини бехатарии иқтисодии ҷумҳурӣ

1. Аҳамияти тарифи гумруки дар доираи танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ.....	149
2. Низомии андозҳои гайримустақими гумруки: марҳилаҳо, мушкилот ва натиҷаҳои аввали ба даст омада.....	168
3. Ҳамкориҳои мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодии ҷумҳурӣ.....	201

БОБИ V

Масоили истиклолияти озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити барқароршавӣ ва инкишофи муносибатҳои бозорӣ

1. Таъмини истиклолияти озукаворӣ ҳамчун меҳвари асосии адолати босуботи иҷтимоӣ.....	223
2. Роҳҳои асосии таъмини истиклолияти озукавории ҷумҳурӣ дар шароити гузаштан ба муносибатҳои бозорӣ.....	235

Замима.....	251
Адабиёти истифодашуда	262

НИДОЕВ НОЗИМЖОН ФОЗИЛОВИЧ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ
СТАБИЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН (НА ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ).

Ответственный редактор - **Факеров Х.Н.**

Рецензенты - **Хабиров С.Х., Нурмахмадов М.Н.,**
Хасанов К.Х., Махмадон Н.Ш.

В книге рассмотрены достижения фундаментальных идей и дальнейшие возможности их развития и повышения качественного состояния в обеспечении экономической независимости Республики Таджикистан.

Наряду с этим, критически рассмотрены социальные и экономические догматические мышления, по - новому представлены решение ряда принципиальных проблем дискуссионна. Это усиливает надежду в том, что монография со стороны читателей будет принята с удовлетворением, выводить их от состояния неосведомлённости в проблемах рыночных отношений и на этой основе к действующему состоянию постепенного выхода от экономического спада к обеспечению экономической независимости и стабильной социальной справедливости.

Монография предназначена для широкого круга читателей - научных работников, аспирантов, специалистов налоговых и таможенных служб, слушателей курсов повышения квалификации, студентов и для совершенствования мышления всем тем, кто интересуется экономическими и социальными проблемами.

Мухаррири техникӣ: Азимов О.Н.
Таррохи компютер: Шералиев Д. М.
Мухарири ороиш: Исоев А.

Нидоев Нозимҷон Фозиловнч
ТАЪМИНИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ИҚТИСОДИ ВА
СУБОТИ ИЧТИМОИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

БИ 3652

Ба матбаа 15.11. 07 супорида шуд. Ба ҷоп 18.12. 07 имзо шуд.
Андозаи 60X84/16. Коғазии офсетии №1. Ҷопи офсет.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 16,38. Ҷузъи нашрию хисобӣ 14,84.
Адади нашр 1000. Суфориши № 376. Нарҳаш шартномавӣ.

Муассисаи нашриявии «Ирфон»-и Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев, 17.

Дар матбааи ҚВД таъбу нашри «Санаввора»-и Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой шудааст.
734017, ш. Душанбе, кӯчаи Носири Хисрав, 6.

Нидоев Нозимҷон Фозилович хатмкардаи факултаи иқтисодии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И. Ленин (1979) буда, соли 1985 рисолаи номзадиашро таҳти унвони «Проблемаҳои мувозинаи талабот ва таклифот ба молҳои истеъмоли ниёзи мардум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар шаҳри Киеви Ҷумҳурии Украина дифоъ намудааст. Аз соли 1986 дотсент мебошад.

Бо мақсади таҳсил ва тақмили ихтисос тибқи муқаррароти қорӣ (аз ҷумла бо қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 1994 №139) соли 1994 ба ИМА, (Вашингтон), соли 2003 ба Канада (Оттава) ва соли 2004 ба Ҷумҳурии Халқии Чин (Пекин) ба сафарҳои хизматӣ-таълимӣ фиристонида шуда, ба диплом-сертификатҳои «Дигаргуниҳои иқтисодӣ ҳангоми

гузариши ба иқтисоди бозорӣ», «Ҳамкориҳои техникӣ дар шароити дигаргуниҳои иқтисодӣ» ва «Ҳамкориҳо дар рушди савдо ва тақмили сохтори гумрук дар шароити дигаргуниҳои иқтисодӣ ва мушкилоти давраи гузариши ба иқтисоди бозоргонӣ» аз рӯи барномаҳои Оҷонсии инкишофи байналмилалӣ ИМА ва Академияи рушди маориф ва «Наҳшаи Оҷонсии амрикоӣ оид ба инкишофи байналмилалӣ (ЮСАИД) барои ҷумҳуриҳои Осиеъ Марказӣ» соҳиб шудааст.

Таҳқиқоти илмии Нидоев Н.Ф. ба омӯзиши ва асоснок намудани рушди устувори иқтисоди бозорӣ ва паст намудани сатҳи камбизоатии аҳоли, гузаронидани ислоҳоти бунёдии иқтисодӣ, ба даст овардани мувозинати талабот бо таклифот ва ҳалли мушкилоти иқтисодию иҷтимоӣ дар марҳилаи сифатан нави рушди босуръату босубот пайванд мебошад.

Нидоев Н.Ф. аз ҷумлаи он мутахассисонест, ки пойдевори Раёсати тарифи гумрукии мақомоти гумрукро гузошта, ташаббускори чандин навоариҳо, аз қабиле татбиқ намудани сиёсати нархгузорӣ (1993-1995), барқарор намудани маълумоти ҳисоботӣ ва воқеии солҳои 1992-1995 ва таҳияи нишондиҳандаҳои дурнамои пардохтҳои гумрукӣ, дар амал қорӣ намудани низомномаю дастуралҳои методӣ, аз ҷумла «Дар бораи ситонидани пардохтҳои гумрукӣ» (1996), барномаи «Танзими гумрукӣ-тарифӣ ва дастурҳои методӣ барои омӯзиши он» (1999), тақмили нархгузорӣ ва танзими тарифи гумрукӣ, бахусус ошкор намудани ба таври иловагӣ ҳисоб намудани маблағҳои низоми нархгузорӣ (1993-1995), пардохтҳои гумрукӣ (1995-1998, 2004-2006) ва ташикли фаврии воридоти онҳо ба ҳазинаи давлат мебошад.

Ҳамзамон бо иҷрои вазифаҳои масъул дар мақомоти давлатӣ ӯ ба таълиму тарбияи насли наврас ва баланд бардоштани сатҳи дониши касбии мутахассисон машғул аст. Ӯ муаллифи бештар аз 70 номгӯи корҳои илмию омтавӣ, таҳқиқотӣ ва таълимию методӣ буда, барои баланд бардоштани савияи дониши худ ҳамеша кӯшиши ба харҷ медиҳад.

Аълоҷии маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон (2003) ва Аълоҷии хадамоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2006).

ISBN 978-99947-55-71-4

9 789994 755714

“Ирфон”

10 000

Накшҳои нодурусти дарёфтшуда

Саҳифа	Сатр	Чоп шудааст	Бояд хонда шавад
2	16-ум аз боло	262 с.	272 с.
12	7-ум аз боло	Маҷмӯи Маҳсулоти Доҳилӣ	Маҷмӯи маҳсулоти доҳилӣ
152	6-ум аз боло дар сутуни 3-юм	1995	1993
201	18-ум аз боло	иктисодиёти	иктисодии

№ 376 – 1000.

